

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 4
Issue 3
November
2020

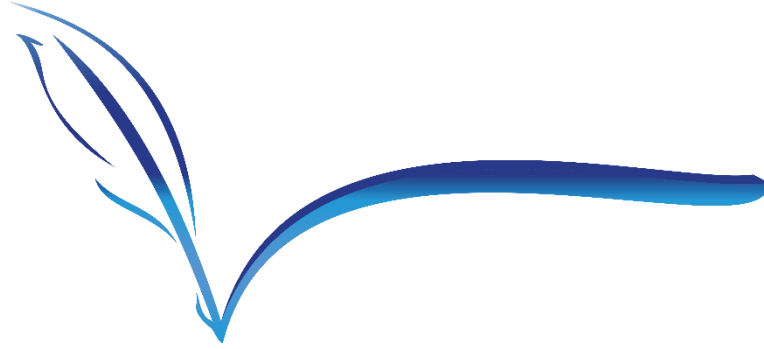

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 4
Issue 3
November 2020
ISSN 2587-2621

SSAD
STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup dörder aylık dönemler halinde (Mart-Temmuz-Kasım) yılda üç sayı olarak elektronik ortamda yayınlanır.

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan yazıların dil, bilim ve hukuki sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz veya çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Journal of Strategic and Social Researches

indexed by

ESBCO, ResearchBib, I2OR, Google Scholar, ISAM, ESJI, ROAD, Crossref, Maktaba, Academic Journal Index

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 4, Sayı 3, Kasım 2020 / Vol 4, Issue 3, November 2020

SSAD
STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

www.dergipark.gov.tr/sisad

sisaddergi@gmail.com

Sahibi | Owner

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İstiklal Yerleşkesi 15130 BURDUR

Editörler | Editors

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Doç. Dr. Sibel AKOVA

Yardımcı Editör | Associate Editor

Dr. Öğr. Üyesi Gökmen KANTAR

Türkçe Dil Editörü | Turkish Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Özge ULUĞ YURTTAŞ

Beykent Üniversitesi, Türkiye

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Doç. Dr. DMITAR TASIĆ

Philosophical Faculty, University of Hradec Kralove, Çek Cumhuriyeti

Mizanpaj Editörü | Making up Editor

Doğukan Celal ÇETİN

Yazı İşleri | Editorial Office

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŽAGIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna - Hersek)

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN (Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Prof. Dr. Redzep SKRIJELJ (Novipazar Devlet Üniversitesi - Sırbistan)

Prof. Dr. Ümit AKCA (Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Armend MEHMEDİ (Priştina University - Kosova)

Doç. Dr. Dimitar ATANASSOV (Sofya Üniversitesi - Bulgaristan)

Doç. Dr. Esmâ IGUS (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Lale VELİYEVA (Sumgayıt Devlet Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Memli KRASNIQI (Priştina Üniversitesi - Kosova)

Doç. Dr. Mirza DZANIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna Hersek)

Doç. Dr. Nurhodja AKBULAEV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ (Akdeniz Üniversitesi - Türkiye)

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Anıl YILMAZ

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU

Prof. Dr. Ümit AKCA

Doç. Dr. Habil ASLANOV

Doç. Dr. Halit Burç AKA

Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN

Doç. Dr. Nihada DELİBEGOVİC DZANİC

Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA DUMAN

Doç. Dr. Puste FERHADİ

Doç. Dr. Rasim TÖSTEN

Dr. Öğr. Üyesi Abdülhakim Bahadır DARI

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi Altuğ GÜNAR

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER

Dr. Öğr. Üyesi Günnur AYDOĞDU

Dr. Öğr. Üyesi İdris TURAN

Dr. Öğr. Üyesi J. Özlem OKTAY ÇEREZCİ

Dr. Öğr. Üyesi Meryem OKUMUŞ

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÇEVİK ERGİN

Dış Temsilcilikler | Country Representatives

Almanya: Uğur Berk KALELİOĞLU (M.A. Duisburg-Essen Üniversitesi)

Azerbaycan: Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Azerbaycan Sumgayıt Devlet Üniversitesi)

Bosna Hersek: Amira Turbic HADZAGIC (Prof. Dr. Bosna Hersek Tuzla Üniversitesi)

Gürcistan: Valery MODEBADZE (Prof. Dr. Saint Andrew the First Called University)

Togo: Tete Jean Philippe GUNN (Ph. D.)

Sekreteryaya | Secretary

Umut Sergen DAL (Arş. Gör. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye)

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Memli KRASNIQI

THE POLITICAL STATUS OF KOSOVO (1967-1974): BETWEEN SERBIAN
HEGEMONY AND SELF-RULE

Kosova'nın Siyasi Statüsü (1967-1974): Sırp Hegemonyası ve Özyönetim Arasında
ss. 437-443

Lale VELİYEVA

ULUSAL EKONOMİK GÜVENLİK VE ÇÖZÜMLERİ

National Economic Security and Its Solutions

ss. 445-451

Mustafa Abdullah KÜNDEYİ

DR. ABDURRAHMAN MELEK'İN HATAY DEVLETİ BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİ
İCRAATLARI

The Practices of Abdurrahman Melek During His Term as The President of Hatay State
ss. 453-468

Doğan DEMİRCİ

ISPARTA İL MERKEZİ YAKININDA BİLİNMEYEN BİR SARNICIN
İNCELENMESİ

The Review of an Unknown Cistern Near Isparta Provincial Center

ss. 469-491

Samet ZENGİNOĞLU

ALMAN KİMLİĞİ: KÜLTÜREL ANTROPOLOJİK BİR BAĞLAM DENEMESİ

German Identity: A Cultural Anthropological Context Study

ss. 493-501

Mehmet KUTLU

TAMGALI'DA GÖKTÜRK DÖNEMİ VE ORTAÇAĞ PETROGLİFLERİ

The Petroglyphs of the Turkic and Medieval Period at Tamgaly

ss. 503-527

Faruk YAZAR

KAMU DİPLOMASİSİ ARACI OLARAK TÜRK DİZİ SEKTÖRÜNÜN
DEĞERLENDİRİLMESİ

The Turkish Series Sector as a Tool of Public Diplomacy Evaluation

ss. 529-541

Hüseyin KORKMAZ & Osman KÖSE

ÇİN'İN YÜKSELİŞİ VE ASYA'NIN YENİDEN DENGELENMESİ:
NEO-GRAMŞİYAN BİR BAKIŞ

The Rise of China and the Rebalance to Asia: A neo-Gramscian Perspective Evaluation

ss. 543-559

Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU

SOĞUK SAVAŞ SONRASI BÖLGESEL BİR GÜÇ OLARAK ALMANYA'NIN
AVRUPA BİRLİĞİ İÇİNDEKİ ROLÜ: DÖNEMLER VE DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ

The Role of Germany in The European Union as a Regional Power After The Cold
War: Periods and Dynamics of Change

ss. 561-574

Sedat ŞEKER

ÖZEL OKULLARDA HALKLA İLİŞKİLER

Public Relations in Private Schools

ss. 575-595

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

ORCID ID: 0000-0002-6389-7375

Makale Gönderim Tarihi: 27.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 12.11.2020

DOI: 10.30692/sisad.816976

THE POLITICAL STATUS OF KOSOVO (1967-1974): BETWEEN SERBIAN HEGEMONY AND SELF-RULE

Kosova'nın Siyasi Statüsü (1967-1974): Sırp Hegemonyası ve zynetim Arasında

Memli KRASNIQI

Assoc. Prof. Dr.

The Institute of Albanology

Republic of Kosova

memlikr@hotmail.com

zet: 1966'dan 1980'e kadar olan dönem, Kosova'da ikinci Arnavut siyasi ve kültürel Rönesans'ı olarak değerlendirilir. Bu tarihler arasında Kosova olabilecek en yüksek özerkliğe ulaştığı dönemdir. Bir yandan Sırbistan'ın Kosova'ya hiçbir Şekilde zerklik vermeme çabası, diğer yandan ise Arnavutların Kosova'da Yugoslavya'nın diğer federe bölgeleri kadar özerklik ve Sırbistan etkisinden kurtulma çabası içinde olma çabası görülmektedir. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ndeki durum, bir taraftan Sırp ve Karadağlılar tarafından istenilen merkezi bir federasyon kavramı dururken, diğer yandan ise kuzey cumhuriyetleri olan Slovenya ve Hırvatistan tarafından istenen merkezi olmayan bir liberal yönetim sistemi talebi bulunmuş ve uzun bir i rekabet devam ettiği görülmüştür. 1966'dan, Josip Broz Tito'nun ölümüne kadar olan dönemde Yugoslavya'daki federe cumhuriyetleri kadar, Kosova ve Voyvodina vilayetlerinde de daha fazla siyasi ve ekonomik yetkiler verilerek daha fazla demokratikleşme kavramı hâkim olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Yugoslavya, Arnavutlar, Sırbistan, zynetim.

Abstract: The time from 1966 until 1980 in Kosovo is known as second Albanian cultural and political reborn. It was time when Kosovo had achieved the highest possible autonomy, which was compromise between Serbian tendencies to not allow any form of self-government to Kosovo and the political goal of Albanians for at least the status of Republic for the Kosovo, independent from the Republic of Serbia and equal part of the Yugoslavian Federation. The state of SFR of Yugoslavia it had a long history of inner rivalry between the concept of centralized federation, which was mostly supported by Serbs and Montenegro's, and more liberal and decentralized state, advocated by northern republics (Slovenia and Croatia). From 1966 and until the death of Josip Broz Tito in Yugoslavia, prevail the political concept of further democratization, with more political and economic power distributed to the republics and provinces of Kosovo and Vojvodina.

Keywords: Kosovo, Yugoslavia, Albanians, Serbia, Self-rule.

INTRODUCTION

In the collective memory of Albanians in Yugoslavia, the historic period from 1944-66 was remembered as the epoch of Aleksandar Rankovic, the former Minister of Interior and Vice President of Yugoslavia, a period during which Albanians were killed, imprisoned and mass displaced in Turkey. The Serbian-Montenegrin political elite, moreover, contrary to the principles of the communist ideology on national and social equality, although formally allowing the limited use of the Albanian language, which they contemptuously called "Shiptarski", persecuted and imprisoned almost every Albanian intellectual. However, the fall of Aleksandar Rankovic and the Serb-Montenegrins-controlled UDB (Internal State Security Service) came primarily as a product of the contradictions between the two political concepts; that Serbian hegemonic and centralist and the Croatian-Slovenian one, for more decentralization in both the economic and political spheres with more autonomy and powers for the federal units. The fact that the President of the country, Josip Broz Tito, was spied, accelerated the organization of the "Brioni Plenum" of the Communists League of Yugoslavia (1966), in which Aleksandar Rankovic resigned from all powers. While the repressive policy of the UDB, particularly against the Albanians, served Tito to convince the Yugoslav public opinion, especially the Serbian one, about the extent of misuse of this service.

Thus, the newspaper "Politika" of September 21, 1966 reported "That in Prishtine it was suspected in everything written in the Albanian language, even in those who read the book "Albania today" of the secretary of the Central Committee of Communist League of Yugoslavia, Veljko Vlahovic, which was published by "Rilindja" in Albanian language (Srbija i Albanci, 1989:84) .

Also, the Belgrade newspaper "Politika" of September 8, 1966, would write that in the meeting of the commission for the reorganization of the Secret Service of Serbia "it was concluded that there were serious abuses in the work of the service, especially in Kosovo-Metohija, mainly against nationalities contrary to their constitutionally guaranteed rights" (Srbija i Albanci, 1989:77). So even in this case there were attempts by the Serbian side to mitigate the accusations of crimes, bypassing the direct mention of Albanians as those who had suffered from this hegemonic policy of the Serb-Montenegrins of Yugoslavia.

The newspaper "Politika" of September 19, 1966, will bring excerpts from the speech of Veli Deva, secretary of the Communist League of Serbia for Kosovo and Metohija (as it was still officially called Kosovo), where he stated that the serious abuses of the secret service against the Albanian citizens, were carried out from 1956 to 1963 (Krasniqi et al., 2016:24), which cover the period of rule of the Khrushchev (USSR) and the weakened international position of Albania. The best example of this was the establishment of the Institute of Albanology in 1953 and its closure in 1955, immediately after the meeting of Khrushchev and Tito in Belgrade (Qosja. 2014:83).

While, one of the first steps of Tito, towards his new policy of decentralization and internal democratization, was undoubtedly the formalization in 1967 of the Muslim nation in Bosnia, as

an effort of his, among others, to counterbalance the Serb and Croat rivalry in Bosnia, but also to weaken the power of Serbia and of the Serbs in the Yugoslav federation (Kamberović, 2011:274).

The next step of the President of the SFR of Yugoslavia, Josip Broz Tito, was the issue of Albanians and their status in the new configuration of the Yugoslav federation. Thus, in 1967, J.B. Tito had visited Kosovo and where he, for the first time, has spoken openly about the rights of Albanians, thus emboldening the political elite of Kosovo, to engage more boldly in party and state forums requesting the implementation of the proclaimed principles of social, economic, political and status equality of Albanians as a whole, as well as the advancement of the legal-political position of Kosovo.

The first sign of the advancement of the position of the Albanians in Yugoslavia, was the decision on 27-28 February 1967 of the Assembly of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, for the reopening of the Institute for Albanology (Qosja, 2014:70). While in Croatia, in 1967, the cultural and scientific institutions of Croatia, among them Miroslav Krleža (the well-known Croatian academic), will signs a statement on the name and position of the Croatian literary language in Yugoslavia as well as against the project for unified Serb-Croat language (Qosja, 2014:78). This was undoubtedly an impetus for the Albanians in Yugoslavia, on April 22-23, 1968, in Prishtina, with the support of the President of the Assembly of the Autonomous Province of Kosovo, Fadil Hoxha, to organize a language consultation and to decide that the Albanians in Kosovo and in Yugoslavia to use the literary language used in Albania (Qosja, 2014:96-97).

Whereas, Fadil Hoxha, member of the Presidency of the Communists League of Yugoslavia and Chairman of the Assembly of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, in his speech of February 12, 1968, would emphasize that the bad relations between Yugoslavia and Albania contribute only to the hegemonic powers, which had no good intentions towards either Belgrade or Tirana. Indeed, Yugoslavia sought the support of Albania and China against pro-Soviet Bulgaria's claims to Macedonia (Hoxha, Surroi, 2010:323). And during 1967-68, Bulgaria, with the support of the USSR, launched a campaign against the Macedonian nation and language as well as claims according to San Stefano Treaty (1878). This was a kind of pressure of the Eastern Block on Yugoslavia, considering that this country was entering in the process of disintegration, with internal ethnic conflicts and clashes between federal units. Consequently, the revival of the debates from the history and the contestation of the territorial integrity of Yugoslavia was a reminder of the claims of Bulgaria toward Vardar Macedonia, to Greece, but also to the part of political Albania. At the same time, this was a form of pressure by URSS against the policy of further democratization of Yugoslavia. This was not just a Bulgarian propaganda, because as the organizer of the celebration of the 90th anniversary of the San Stefano Treaty (1878) was the Bulgarian-USSR Friendship Association. Therefore, it is very logical that Yugoslavia, through the speeches of Fadil Hoxha, called for the improvement of relations between Albania and Yugoslavia, against the territorial pretences of Bulgaria, as well as against the hegemonic policy of foreign powers, namely the USSR (Rusinow, 1968/ 2012:1-2).

The President of Yugoslavia, Josip Broz Tito, on July 9, 1968, through Belgrade Television, would address to citizens of Yugoslavia and where he publicly acknowledged the omissions of the Communists League of Yugoslavia in relation to students, such as their social problems, employment, abuse of communists, allowing the opening of private factories, etc. Tito also refuted claims that these demonstrations were allegedly driven by the same events in Europe, stressing that the causes that sparked student dissatisfaction lie. Immediately after his speech, the students stopped the protests. This means that the leftist movement in Europe during 60-s was still very strong and not at all liberal (Muzej Istorije Jugoslavije, 1968).

On the strategic level, the invasion of Czechoslovakia by the USSR and the Warsaw Pact in August 1968 brought Albania and Yugoslavia closer to their policy of preserving independence. In October 1968, the Committee on Constitutional Amendments of the Federal Assembly of Yugoslavia approved the amendment, which in Article 2 of the constitution stated that the

Yugoslav federation, in addition to the 6 republics, included the Autonomous Province of Vojvodina and the Autonomous Province of Kosovo and Metohija. Also, the Federal Assembly would consist of the Chamber of Nations and Nationalities, where the republics and provinces would be represented (Rilindja, 1 Nantor 1968:1).

In the 1968 meeting, organized between Tito and the delegation of the Provincial Committee of the Communists League of Kosovo and Metohija, with participants: Veli Deva, Fadil Hoxha, Ilija Vajic, Iljaz Kurteshi, Blazo Radonjic and Ismajl Bajra, various topics were discussed, such as the economic development of Kosovo, national equality, the amendments related to some provisions of the constitution of Yugoslavia, etc. At this meeting with Tito, the Kosovo delegation emphasized the overcoming of two opposing tendencies, one calling for nothing to change in Kosovo's status and the other regarding demands for Kosovo as a Republic. Tito stressed that the Autonomous Province of Kosovo should enjoy all the rights that belong to it and that he would personally be committed to sifting the problems of Kosovo and Metohija into the Federation and in the Republic of Serbia. Above all, Tito emphasized the lack of economic development of Kosovo, which is the source of political, social problems and strained interethnic relations. The President of the SFR of Yugoslavia also spoke about the issue of high unemployment in Kosovo, so he promised to invest in public works such as: roads, construction of infrastructure facilities, as well as investments in the construction of production capacity but also in agriculture, which would alleviate the problem of unemployment and poverty. Tito also spoke about the national structure of employees in Kosovo, which was not fair. However, he stressed, that the problem is not solved by firing Serbs and Montenegrins, but with a fair policy, which in the inclusion of new workers must be in accordance with the national structure of the population in Kosovo.

Regarding the amendments to some provisions of the Constitution of the SFRY, Tito stressed that the Autonomous Province should enjoy all the rights that belong to it, so it should have a full content, because the status of republic is not the only factor that solves all problems. Therefore, Tito would emphasize, if the autonomy is complete, then even with this form it could solve all the economic, social, political and cultural problems of a respective territory. And at the end Tito asked: Why not to call the Autonomous Province as socialist? The name Socialist Autonomous Province seemed to be promoting the status of Kosovo at a higher level, although not equal to the status of republic. He stressed that one thing should be known: "Anything that means equality for a nation or a nationality must be sought and ensured." Also for the first time, after almost a quarter of a century, Tito will declare that the people of Kosovo and Metohija must feel that someone cares about them. He expressed his gratitude especially for the activists of the Communists League from the ranks of Albanian nationality (Rilindja, 4 Nantor 1968:5).

So, the support that Tito offered to the Albanians, was also the merit of the Albanian State, which at least from 1948 onwards, had supported the rights of the Albanians in Yugoslavia, using the diplomatic channels for complaints to the countries of the Eastern Bloc (with a limited success until 1955), then supporting and inciting illegal Albanian resistance in Yugoslavia. However, with the withdrawal of Albania from the Warsaw Pact (1961 and 1968), its interests in foreign policy were intertwined with those of Tito's Yugoslavia. Also the illegally organized resistances of the Albanians in Yugoslavia made Tito to understand that, in order to continue his deep economic, social, administrative and political reforms, he must also face the problem of the Albanians. And Tito, as a pragmatic politician capable of neutralizing enemies, will offer to the political elite of Kosovo Albanians, support to the extent of Kosovo's status "more than autonomy less than a republic." Fadil Hoxha, would also later point out that they, the Albanian politicians, wanted to know how far they could go in their demands and how ready Tito was to tell the Serbs that we could not quarrel with Kosovo. Therefore, Fadil Hoxha will stress, that the official request for the Kosovo as Republic would have been used by the Serbs, who accused the Albanians of separatist tendencies (Hoxha, Surroi, 2010:362).

The favorable climate for Albanians was used to express their demands in the demonstrations of November 1968. On December 26, 1968, the Federal Assembly of Yugoslavia adopted

constitutional amendments, which gave the autonomous provinces constitutional law, paving the way for an independent legislative and with judicial and executive power. Kosovo also officially began to be called the Autonomous Socialist Province of Kosovo.

The 9th Congress of the Communist League of Yugoslavia held on March 11, 1969, finally said goodbye to the old political guard. Almost 70% of the members of the Central Committee of Communists League in the republics were young cadres, while the average age of the members of the Central Committee of Communists League of Yugoslavia was 45 years old. Thus, the CIA in its report stated that after this decentralization process, even in the event of Tito's death, was unlikely to lead Yugoslavia to anarchy. Also, his authority could not be replaced by anyone in Yugoslavia, so the system of collective leadership was the best way to inherit Tito. The self-governing system in the economy had given economic entities greater independence in decision-making, making them more profit-oriented as market economy. Substantial changes were made in the organization of state security, decentralizing it to federal units, as well as with passing the law that allowed federal units to organize Territorial Defense, as a kind of guerilla army and that actually enabled federal units to lay the foundations for the republic military forces (Weekly Summary Special Report, 7 March 1969/2005:2-5).

During the Brioni meeting where constitutional changes were discussed, Serbia encouraged Serbs in the Prizren and Serb students at the University of Pristine to protest, which was as a form of pressure on Kosovo and Tito (Hoxha, Surroi, 2010:350). In 1971, after the defeat of the Croatian movement, the "liberals" of Serbia (Marko Nikezic and Latinka Perovic) tried ostensibly on a liberal anti Tito platform to gain the support of Veli Deva. Of course, the Kosovo political elite, who did not want to become an outstretched hand of the Serbian hegemonic tendencies, hidden behind liberal ideas, also informed Tito about this, which sometimes later would dismiss this group of Serbian nationalists (Hoxha, Surroi, 2010:369-370).

In 1972, Yugoslavia received a loan of \$ 1.3 billion from the USSR, which would be used in the energy, metallurgy and chemical industries. The finalization of these agreements would be done by companies from Yugoslavia, which would negotiate directly with the USSR institutions. These political loans were the tool that enabled the USSR to deepen its economic and political influence in some federal units of Yugoslavia. While Mahmut Bakalli, President of the Communists League of Kosovo, on September 7, 1972, in Kamenica, following Tito's criticism against nationalism, spoke of vigilance against Albanian nationalism, leaving Tito to understand that the message against any explosion of Albanians was understood by the Kosovo leadership (Eastern European Intelligencer, 8 September 1972/ 2007:1-2).

Regarding these rights of Kosovo and Albanians, and difficulties to achieve them, also were testified by Prof. Dr. Fazli Sylva, former director of the Institute of Albanology, who was also the Provincial Secretary for Education, Culture and Science of the Autonomous Socialist Province of Kosovo (1974-78). He stated that the Kosovo leadership had asked him that Kosovo also should have all the cultural, scientific and educational institutions as had Slovenia, Croatia or Serbia. The greatest resistance of Serbia and Yugoslavia was against the establishment of the Academy of Sciences and Arts, and the International Seminar on Albanian Language, Literature and Culture (1974). The President of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Pavle Savic, until the last moment refused to participate in the commission for the admission of Kosovar academics and the establishment of the Kosovo Academy of Sciences and Arts (1975). Eventually the Serbian Academy of Sciences and Arts sent Dusan Kanazir, who also became chairman of the parent commission for the establishment of the Kosovo Academy of Sciences and Arts (Sylva, 2015:89).

During Tito's 1975 visit to Kosovo, he would talk about Kosovo's economic development and political stability. He criticized the northern republics for resisting their obligations to the underdeveloped fund, but promised to increase aid to Kosovo. He also stressed the risk from foreign powers who are acting to destabilize Kosovo. Tito also stressed that he believed that the Albanian leadership wanted to improve relations with Yugoslavia, in order to stabilize the

situation in this part of the Balkans (Soviet Union Eastern Europe, 7 April 1975/ 2005:2). Finally, I want to emphasize once again that Fadil Hoxha in his memoirs stressed that the constitution of 1974 was not imposed by the Albanians, because the Albanians were not able to impose this solution on either Yugoslavia or Tito. According to him, it was Tito himself which had helped Kosovo a lot (Hoxha, Surroi, 2010:343, 363).

REFERENCES

- Eastern European Intelligencer (1972, September 8 / 2007). Yugoslav-Soviet Economic Ties Draw Closer. Retrieved from <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79B00864A001200020069-2.pdf>.
- Hoxha, F., Surroi, V. (2010). Fadil Hoxha në vetën e parë - Me shënime dhe parathënie të Veton Surroit. Prishtinë: Koha.
- Krasniqi, M., Matoshi, H., Ahmeti, N., Boçi, S., Dushku, L., Ahmeti, Sh (2016). Kujtesa Kolektive: Dëshmi dhe Ngjarje 1944-66. Prishtinë: Instituti Albanologjik.
- Kamberović, H. (2011). Josip Broz Tito i nacionalni identitet Muslimana u Bosni i Hercegovini – dva viđenja. Tito – Viđenja i Tumačenja, p. 274, pp. 274-282.
- Dennison, I. R. (1968). The Macedonian Question never dies. Southeast Europe Series (Vol. XV, No.3, p.1-2). Retrieved from <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP08C01297R000400240004-0.pdf>.
- Rilindja, 1 nantor 1968, p. 1.
- Rilindja, 4 nantor 1968, p. 5.
- Syla, F. (2015). Në rrjedhat e Kohës: Dëshmi dhe Përjetime. Prishtinë: Libri shkollor.
- Tito speaks in Kosovo (1975, April 7 /2005). Soviet Union, Eastern Europe. Retrieved from <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79T00865A000700180001-6.pdf>
- Srbija i Albanci (1989). URN:NBN:SI:doc-KV1QV18Q. Retrieved from <http://www.dlib.si>
- Muzej Istorije Jugoslavije (1968, jun 9). Tito govori studentima. Beograd: Tv Beograd. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=Nne2feNUEu8>.
- Qosja, R. (2014). Dëshmitar në kohë historike (1966-1974), Ditari I . Tiranë: Toena.
- Weekly Summary Special Report (1969, March 7). Yugoslavia: The Passing of the Old Guard. Retrieved from <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79-00927A006900060002-1.pdf>

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

ORCID ID: 0000-0002-9528-5912

Makale Gönderim Tarihi: 10.01.2020

Makale Kabul Tarihi: 10.12.2020

DOI: 10.30692/sisad.803159

ULUSAL EKONOMİK GÜVENLİK VE ÇÖZÜMLERİ

National Economic Security and Its Solutions

Lale VELİYEVA

Doç. Dr.

Sumgayit Devlet Üniversitesi, Ekonomi Bölümü

lale-sdu@mail.ru

Özet: Makale, ekonomik güvenlik sorunlarını, ulusal güvenliğin temel unsurlarından biri, değerlendirmesi ve krizle mücadele önlemleriyle bağlantılı olarak ulusal ekonomik güvenliğini sağlamanın yolları olarak görüyor.

Ekonomik güvenliğin sağlanması, geleneksel olarak ülke nüfusunun normal yaşam koşullarının sürdürülmesi, ulusal ekonominin kaynaklarla sürdürülebilir şekilde sağlanması, ulusal ve devlet çıkarlarının tutarlı bir şekilde uygulanması için en önemli koşullardan biridir. Ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olarak ekonomik güvenliğini sağlama ihtiyacı, kriz zamanlarında önemli ölçüde artmaktadır. Ekonomik sistemin gelişme özelliklerinin yetersiz değerlendirilmesi, faktörleri ve kriterleri toplumda istikrarın sürdürülmesine yönelik mekanizmalar üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir, ekonomik tazminat ve istikrar programlarının geliştirilmesi ve uygulanması için fırsatları sınırlar.

Modern zamanlarda, ekonomik güvenliğini sağlamaktan ziyade, analizi acil bir sorun olmaya devam ediyor. Bu nedenle, herhangi bir toplumda bir ekonomik güvenlik stratejisi geliştirirken ekonomik risk faktörlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Bu da özel beceriler ve ekonomik güvenlik sorununun uygun bir analizini, spesifik özelliklerinin incelenmesini gerektirir. Bunun için ekonomik güvenlik göstergeleri sistemini ayrıntılı olarak incelemek gerekir.

Herhangi bir ülkenin ekonomik güvenliği, ulusal ekonomisinin gelişmişlik düzeyine, ekonomik güvenliğin sağlanmasındaki ulusal çıkarlara, ulusun sağlıklı veya sağlıklı ahlak düzeyine, ayrıca sosyal kalkınmanın yönüne, ülkenin savunma potansiyelinin nasıl kullanılacağına vb. bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: ulusal güvenlik, ekonomik güvenlik, krizle mücadele önlemleri, ekonomik güvenlik kriterleri.

Abstract: The article considers the problems of economic security as one of the key elements of national security, its assessment and ways to ensure national economic security in connection with anti-crisis measures.

Ensuring economic security is traditionally one of the most important conditions for maintaining the normal living conditions of the population, sustainable provision of the national economy with resources, consistent implementation of national and state interests. The need to ensure economic security as an integral part of national security is growing significantly in times of crisis. Inadequate assessment of the development characteristics of the economic system, its factors and criteria has a negative impact on the mechanisms of maintaining stability in society, limits the opportunities for the development and implementation of economic compensation and stabilization programs.

In modern times, rather than ensuring economic security, its analysis remains an urgent problem. Thus, the study and assessment of economic risk factors is required when developing an economic security strategy in any society. This, in turn, requires special skills and a proper analysis of the problem of economic security, the study of its specific features. For this, it is necessary to study in detail the system of economic security indicators.

The economic security of any country depends on the level of development of its national economy, national interests in ensuring economic security, the level of healthy or unhealthy morality of the nation, as well as the direction of social development, how to use the country's defense potential, etc.

Keywords: national safety, economic safety, anti-recessionary actions, criteria of economic safety.

GİRİŞ

Ekonomik güvenlik, ulusal ekonominin bağımsızlığını, istikrarını ve dayanıklılığını, sürekli yenilenme ve kendini geliştirme yeteneğini sağlayan bir dizi koşul ve faktördür. Ulusal güvenlik sistemindeki ekonomik güvenlik, ülkenin güvenilir savunma kabiliyetinin sağlanması, toplumda sosyal istikrarın sağlanması ve çevre felaketlerinden korunması gibi bileşenlerle organik olarak bağlantılıdır. Buradaki her şey birbirine bağlıdır ve bir yön diğerini tamamlar: zayıf ve verimsiz bir ekonomide askeri güvenlik olamaz, tıpkı sosyal çatışmaların olduğu bir toplumda olduğu gibi ne askeri güvenlik ne de etkili bir ekonomi mümkün değildir. Böyle bir ilişkiyi vurgularken, belirleyici, temel rolün ekonomik güvenliğe ait olduğu akılda tutulmalıdır. Ekonomik güvenliğin kendisi çok karmaşık bir iç yapıya sahiptir. Gerçek süreçlerin analizi ve harici deneyimin değerlendirilmesi, üç önemli bileşeni ayırt etmemize olanak tanır:

- Ekonomik Bağımsızlık: Modern dünya ekonomisinde mutlak değildir. Uluslararası iş bölümü, ulusal ekonomilerde birbirine bağlıdır. Bu bağlamda ekonomik bağımsızlık, devletin ulusal kaynaklarını, verimliliğini ve ürün kalitesini kontrol etme, ekonominin rekabet edebilirliğini ve dünya ticaretine eşit katılımını sağlama, bilimsel ve teknolojik kazanımların iş birliği ve değişimini sağlama;

- Ulusal Ekonominin İstikrarı ve Esnekliği: Mülkiyetin tüm biçimleriyle korunması, girişimcilik faaliyeti için güvenilir koşullar ve garantilerin oluşturulması, durumu istikrarsızlaştırabilecek faktörlerin önlenmesi (suç yapılarıyla mücadele, gelir dağılımındaki ciddi farklılıkların yadsınması vb.) tutar;

- Kendini Geliştirme ve İlerleme Eksikliği: Bu, günümüzün dinamik olarak gelişen ülkesi için özellikle önemlidir. Yatırımlar, ulusal ekonominin istikrarı ve kendini koruması için gerekli ve temel koşullardan biri haline geliyor, yenilik için elverişli bir ortam yaratıyor, üretimin sürekli yenilenmesi, mesleki eğitim ve işçilerin genel kültürel düzeyini yükseltiyor. Bogomolov V, A. (2006: 98).

Güvenlik ihtiyacı, insan toplumunda içgüdüsel ve bilinçli olarak gelişmiştir. Ekonomi sözlüklerinde "güvenlik" kelimesi "tehlikesiz bir devlet, yani tehlikeden korunma" olarak yorumlanır ve ekonomistler güvenliği "tehlike yok, güvenlik, güvenilirlik" olarak yorumlar.

İnsanlığın asırlık tarihi, eski zamanlarda güvenlik sorununun herhangi bir sosyal yapıdaki en önemli sorun olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Yirminci yüzyılın sonunda "güvenlik" kavramı genel sistem kavramları arasında özel bir yer tutmaya başladı. Bu gerçek, insani gelişmenin şiddetlenmesi, kitle imha silahlarının (nükleer) ortaya çıkışı, uluslararası terörizmin yayılması, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin gelişmesiyle

açıklanmaktadır. Bilgisayar ve yüksek teknoloji kullanımı, ticaretin hızlanmasına ve sermaye girişlerinin artmasına neden oldu. Bu bir yandan ülkelerin ekonomik büyümesine katkı sağlarken, diğer yandan sadece iş dünyasında değil, devletin faaliyetlerinde de tehlike bölgesini genişletmiştir.

Aynı zamanda, toplumun güvenliği belirli bir tarihsel kategoridir ve farklı bağlamlarda farklı örgütsel biçimlerde görüldüğü, başka yollarla elde edildiği ve kendi amaçlarına tabi olduğu akıld tutulmalıdır.

Azerbaycan'da güvenlik, acil durumlarda krizin etkilerini gidermek için kaynakların seferber edilmesine izin veren devlete ait tek bir ulusal ekonomik kompleks aracılığıyla sağlandı; askeri tehditlere dayanabilecek bir ordu ve savunma endüstrisi; devletin güvenliğini küresel ölçekte sağlayan bir güç örgütü; birleşik ulusal politika, ekonomik eşitleme ve imtiyazsızlara yardım.

1991 yılında siyasi bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti artık bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürüyor. Bağımsızlık yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomik güvenliğin sağlanması açısından çok yol kat etti. En büyük önem ulusal ekonomik güvenliğe verildi. Ulusal güvenlik kavramı hayati bir siyasi konudur ve ekonomik açıdan herhangi bir devletin ekonomi politikasının ana içeriğidir.

Ekonomik güvenliğin sağlanması, ülkenin sosyal, çevresel, ahlaki ve askeri çıkarlarının temel önceliklerinden biridir, gerçek ve potansiyel iç ve dış etkilerin, krizlerin, doğal afetlerin etkisini en aza indirgeyerek bireyin, toplumun ve devletin kapsamlı gelişimi için elverişli koşullar yaratmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak kurulmasının ilk yıllarında "Güvenlik" Yasası kabul edildi. Bu yasa, güvenliği, bireyin, toplumun ve devletin hayati çıkarlarının iç ve dış tehditlerden korunma durumu olarak tanımlar. Güvenlik, güvenlik alanında birleşik bir devlet politikası, bireyin, toplumun ve devletin hayati çıkarlarına yönelik tehditlere uygun ekonomik, politik, örgütsel ve diğer nitelikte bir önlem sistemi uygulanmasıyla sağlanır. Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini sağlamak için bir dizi görevi tanımlamanın bir sonraki adımı, Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomik Güvenlik Stratejisinin geliştirilmesiydi. Devlet Ekonomik Güvenlik Stratejisi, ekonomik alanda ulusal çıkarları sağlamak ve ülkenin ekonomik güvenliğini korumak için geliştirilmiştir. Öncelikle Ekonomik Güvenlik Stratejisinin bir bütün olarak ülke milli güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu tespit edildi. Strateji, toplumun bireysel, sosyal, ekonomik ve askeri-politik istikrarı ve devlet bütünlüğünün güvenliği, dış tehditlere dayanma kabiliyeti için elverişli koşullar yaratan ekonominin gelişmesini sağlamak için tasarlanmıştır.

Ulusal ekonomik güvenliğin sağlanması, aşağıdaki büyük tehditlerle mücadele etmeyi gerektirir: Sençagov V, K. (2005:235)

- Mülkiyet eşitsizliği ve yoksulluğun artması;
- Bölgelerin sosyo-ekonomik gelişiminde artan eşitsizlik;
- Toplumun ve ekonomik faaliyetin kriminalize edilmesi.

2. Yöntem

Dronov'a göre ekonomik güvenlik, ülkedeki ekonomik varlıkların faaliyetlerinin güvenilirliğini garanti eden ve bunu otomatik olarak sağlayan bir rejim, bir durum, bir saldırı atmosferidir. Devlet tarafından yaratılan şartlar ve koşullar, ekonomik varlıkların ekonomik faaliyet rejimini, durumlarını ve saldırgan atmosferini sağlar. Dolayısıyla ülke ekonomisine yönelik tehditleri engelleyen bu gereklilikler ve koşullar, gerekli ekonomik güvenliği sağlayacak mekanizmalardır. Ekonomik güvenliğin özü ve içeriği, nicel ve nitel özelliklerini ifade eden kriterler ve göstergeler tarafından belirlenir. Kriterler ise ekonomik güvenlik göstergeleri aracılığıyla ifade edilir. Göstergeler, herhangi bir ekonomik sürecin veya olayın nicel ve nitel özellikleridir.

Ülkenin ulusal çıkarları, ekonomik güvenliğin gerekliliklerini karşılayan ekonominin durumunun kriterleri ve parametreleri şeklinde formüle edilir:

- Ekonominin genişletilmiş bir üretim tarzında işleyebilme yeteneği;
- Nüfusun kabul edilebilir yaşam standartları;
- Finansal sistemin istikrarı;
- Dış ticaretin rasyonel yapısı;
- Ülkenin bilimsel potansiyelini korumak ve muhafaza etmek;

- Tek ekonomik alanın ve çok yönlü uluslararası ekonomik ilişkilerin korunması;
- Toplumun suç sayılmasının önlenmesi;
- Ekonomik süreçlerin gerekli devlet düzenlemesini belirlemek ve sağlamak.

Ekonomik güvenliği sağlamayı amaçlayan ekonomik politika önlemleri ve mekanizmaları açısından aşağıdaki hükümler önerilmiştir:

- 1) Ekonomik güvenliğin marjinal değerlerinin nicel parametrelerinin stratejisini uygulamak için ekonomik alanda ülkenin ulusal çıkarlarını tehdit eden aşırı kalkınmayı sağlamak;
- 2) Ekonomik güvenliği sağlama mekanizmasının en önemli unsurlarından biri - ekonomik güvenliğe yönelik tehditleri belirleyen faktörlerin izlenmesi ve tahmin edilmesi;
- 3) Ülkenin sosyo-ekonomik kalkınması için tahminlerin ve programların hazırlanmasında ekonomik güvenlik sorunlarını, devlet bütçelerini, ayrıca mevzuatı, mali ve ekonomik konulardaki diğer normatif yasal düzenlemeleri dikkate almak.

Ekonomik güvenliği sağlamak için, devletin faaliyetleri aşağıdaki ana alanlarda yürütülmelidir:

- Ekonomik kalkınmanın gerçek ve öngörülen parametrelerinden ekonomik güvenliğin eşik;
- Mevzuatın ve diğer normatif yasal düzenlemelerin hazırlanması dahil, ekonomik güvenliğe yönelik tehditleri önlemek için uygun önlemlerin uygulanması;
- Finansal ve ekonomik kararları ekonomik güvenlik perspektifinden araştırmak.

Şu anda ekonomik alanda Azerbaycan'ın milli çıkarlarına yönelik talepler önemli ölçüde artmıştır. Milli Güvenlik Kavramında tanımlanan milli menfaatlerin gerçekleştirilmesi, ancak sürdürülebilir ekonomik kalkınma temelinde mümkündür. Ekonomik alanda ulusal güvenliğe yönelik tehditler karmaşıktır ve düşen GSYİH'yi, azalan yatırım ve yenilik faaliyetlerini, bilimsel ve teknolojik potansiyeli, ihracat arzında yakıt, hammadde ve enerji bileşenlerinin baskınlığını vb. içerir. Ek olarak, Stratejinin temel hükümlerine bağlılık dengeli yönetim kararlarını kolaylaştırmıştır. Sosyal alandaki tehdit, yoksulluk sınırının altında yaşayanların sayısının artmasıdır. Bütün bunlar, ülkenin ulusal güvenliğini sağlamak için radikal önlemler gerektirmektedir.

Bu amaçlar doğrultusunda, ülkedeki yoksulluğu azaltma stratejik görevi son yıllarda çözülmüştür. Tüm bu önlemler ülkede istikrarın sağlanmasına yöneliktir.

Ekonomik güvenliğin bileşeni aşağıdaki ana bileşenlerden oluşur:

- Devletin özel ulusal-devlet çıkarlarının ve hedeflerinin tanınması (bu çıkarlar hem ülke içinde hem de yurt dışında mevcuttur),
- Devlet egemenliğinin ve bağımsız ekonomik kalkınmanın korunması,
- Ülkenin uluslararası konumunu, dünya iş bölümündeki değerli yerini, üretimde, dünya ticaretinde, uluslararası finans ve bankacılık sistemlerinde uzmanlaşmayı ve iş birliğini sağlamak,
- Kendini savunma ve kendini geliştirmenin sağlanması.

Ulusal çıkarların korunması, iç ekonominin gelişmesini, toplumda sosyo-politik istikrarı ve ulusal çıkarların uygulanmasını ve korunmasını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi ve uygulanması yoluyla devlet kurumları tarafından belirlenir.

Ekonomistler, Sençagov V, K. (2002:87), ekonomik güvenliği, ulusal çıkarların, bir bütün olarak ülkenin sosyal odaklı kalkınmasının ve yeterli savunma potansiyelinin sağlandığı ekonominin durumu ve güç kurumları olarak tanımlarlar. Aşağıdaki ekonomik güvenlik türleri ayırt edilmelidir:

- Finans,
- Enerji,
- Askeri,
- Savunma,
- Savunma sanayi,
- Bilgi ve gıda güvenliği vb.

Mali güvenlik, devletin, kamu otoritelerinin ve piyasa kurumlarının işleyişi için genel ekonomik koşulları bir dereceye kadar sağlayabildiği bir finans ve bankacılık sistemi durumudur.

Enerji güvenliği özellikle önemlidir. Enerji, her türlü insan faaliyetini sağlayan evrensel bir üründür.

Savunma güvenliği, devletin dış tehditleri yansıtmaya yeteneği ile karakterizedir. Bu bağlamda

ülkedeki jeopolitik durumun belirlenmesi ve ulusal güvenliği tehdit eden unsurların değerlendirilmesi gerekmektedir:

Ordunun nicel ve nitel bileşimi, yapısı,

Muharebe ve ahlaki eğitimi,

Savunma yapılarının kalitesi,

Sınır teşkilatı,

Tüm yapıların durumu ve kalitesi.

Savunma sanayi güvenliği, savunma sanayi kompleksinin durumudur. Bu devlet, modern silahların ve askeri teçhizatın yaratılması, silah üretme kabiliyetine sahip kuvvetlerin durumu, yeni, modern silah türleri geliştirebilen araştırma ve geliştirme organizasyonlarının durumu ile karakterizedir.

Ekonomik çıkarlara ve tehditlere karşı koymak için bir dizi öncelikli önlem ve hedef vardır. Şu anda ulusal ekonomik güvenlik sorunlarını güç kullanarak çözmek imkansızdır.

Dünya ekonomisinin küreselleşmesi bağlamında, uluslararası karşılıklı bağımlılığın ve ekonomik gücün büyümesi artarak devam etmektedir.

Sonuç olarak, zorlamanın motivasyonuna gittikçe daha fazla alan verir. Ekonomik faaliyet seviyesinin değerlendirilmesi hesaplamalarla belirlenir. Tüm göstergeler, ekonomik faaliyet faktörlerinin nicel oranını yansıtır. Bu, ekonomik çıkarları tehdit eden çeşitli üretim unsurlarının ekonomik gelişimini etkileyen faktörleri içerir. Bu göstergeler, ülkenin finansal sisteminin gelişme göstergelerini, sosyal alandaki refah göstergelerini, dış ekonomik faaliyetteki başarı göstergelerini içerir. Göstergelerin nicel değeri, uluslararası siyasi ve askeri duruma göre değişebilir. Belirli tehditlerin seviyesi, bilimsel ve teknolojik keşiflere ve insanların, toplumun ve devletin ihtiyaçlarındaki değişikliklere bağlıdır. Düşük ve yüksek niceliksel sapma göstergeleri, ulusal çıkarlar açısından dalgalanmaların sınırlarını yansıtan eşiklerdir.

Yukarıdakilere dayanarak, ekonomik güvenlik seviyesini değerlendirirken, eşik (kritik) değerlerin, ekonominin temel ancak ikincil özelliklerini ve devletin ulusal çıkarları olan üretim unsurları ve faktörleri arasındaki ilişkiyi tam olarak yansıtmaması gerektiği sonucuna varılabilir. Uluslararası analiz için bir fırsat sunarken, eğilimler ve güçler tehditlere karşı koymak ve ulusal ekonomik çıkarları korumak için açık olmalıdır. Kritik değerler, ekonomik faaliyetin gerçek durumunu tartışmasız bir şekilde karakterize eden belirli bir özellik olan ekonomik güvenlik açısından tanımlanmalıdır. Dzliev M, I., Ursul A, D. (2003:236)

Hedef tahsis süreci çok yönlüdür. Ülke ekonomisindeki durumun gerekli özelliklerini her zaman tam olarak yansıtmadıkları için, karar verirken bir veya iki parametrenin sapmaları her zaman dikkate alınır. Ulusal özellikler, yurtdışında geliştirilen ve uygulanan tek tip göstergelerin kullanımına büyük dikkat gerektirir. Ölçtüğümüz ekonomik durumun ekonomik durumla kritik bir tarafsızlık olması mümkündür. Farklı ölçümler için kabul edilebilir olduğunu söyleyebileceğimiz bir istatistiksel sonuç toplama yöntemi vardır. Kabinin resmi hesaplamasında ekonomik faaliyet sürecini ve gelişme dinamiklerini açıklayın ve önemli göstericilerin tanıklarına izin vermemektedir.

3. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Ekonomik güvenlik seviyesinin değerlendirilmesi, gerçek seviyenin parametreleri ile yakın gelecek için parametre tahminlerinin karşılaştırılmasıyla gerçekleştirilir. Ekonomik güvenliği sağlamak için ekonomik politika yönlerini seçerken karşılaştırılabilir.

Pek çok göstergeden, ekonomik kalkınmanın kritik "acı noktalarını" yansıtan göstergeleri ayırt etmek gerekir. Bu göstergeler, ekonomik güvenliğin bir ölçüsü olarak kullanılır. Ekonomik güvenliğin eşik değerleri, herhangi bir finansal ve ekonomik göstergenin sınırlayıcı değerleridir ve bunların fazlası, ekonominin normal işlemlerini imkansız kılar.

Birinci eşik grubu, birinci seviye makroekonomik eşik değerleridir. Bu grup, ülkenin ekonomi alanındaki ulusal çıkarlarının temel özelliklerini ve ekonomik güvenliğe yönelik tehditleri yansıtır. Bu sınır grubu, devlet açısından önemlidir. Ekonomistler, bu grup için eşik sayısının küçük olması gerektiğine inanmaktadırlar.

İkinci grup eşikler, ikinci seviyenin makroekonomik doğasının eşikleridir. Bu grubun göstergeleri, birinci grubun göstergelerinin özelliklerini ortaya koyar, tamamlar ve aynı zamanda ulusal öneme sahiptir.

Üçüncü eşik grubu, işlevsel ve endüstriyel eşiklerdir. Ekonomik güvenlik alanındaki ulusal çıkarları, sektör içi düzeyde ve ekonominin bireysel sektörleri düzeyinde ayrıntılı olarak yansıtırlar. Bu grup, ekonomik güvenlik ile ulusal güvenliğin diğer yönleri arasındaki sınırdaki bulunan tehditleri karakterize eden eşikleri içermelidir. Bunlar demografik, sosyo-politik, savunma sanayi güvenliği ve insan sağlığı konularını içerir. Bu eşik grupları, insanların yaşamlarının sorunlarını yansıttığı için önemlidir.

Dördüncü bölge grubu, bölgesel güvenlik eşikleridir. Her bölgenin ekonomisinin, listenin oluşumuna yansıtılması gereken kendine has özellikleri vardır.

Eşik değerleri yaratmanın zorluğunun her zaman hesaplamalara ve matematiksel işlemlere karşılık gelmemesi olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda, diğer ülkelerle tespitite normatif yöntemin, uzman değerlendirme yönteminin veya benzeri bir yöntemin kullanılması önerilmektedir.

Örneğin, gelişmiş bir piyasa ekonomisi için, bütçe açıkları için mümkün olan maksimum sınırlar, savunma harcamalarına yönelik kısıtlamalar, işsizliğe getirilen kısıtlamalar ve zengin ile yoksul arasında servetin dağıtımına ilişkin kısıtlamalar vardır.

Ekonomik güvenlikte sınırları belirlemenin önemi düşünüldüğünde, Amerikalı bilim adamı Nobel Ödülü sahibi V. Leontiev'in görüşüne başvurmak gerekir. V. Leontiev, piyasa ekonomisi kurumlarının ve araçlarının zayıf gelişmesiyle geçiş ekonomisinin önemli değişiklikler geçirdiğini kaydetti.

Ekonomi, durumunu karakterize eden binlerce göstergeye sahiptir. Örneğin, resmi tablolar sosyo-ekonomik gelişmeyi tahmin etmek için 300'den fazla gösterge kullanır. Ekonomistler, halkı yaklaşan tehlike konusunda uyarma konusunda en yüksek hassasiyete ve yeteneğe sahip olabilecek bu tür bir dizi göstergenin kullanılmasını önermektedir. Bunlar, her şeyden önce üç göstergedir: Tüketici fiyatları, döviz kuru ve nüfusun geliri.

Daha geniş anlamda, birbiriyle oldukça yakından ilişkili 19 güvenlik göstergesinin kullanılması önerilir:

- GSYİH Hacmi,
- Tahıl hasadı,
- Sabit varlıklara yatırım (GSYİH'nin yüzdesi),
- Savunma harcamaları (GSYİH'nin yüzdesi),
- Sivil bilim harcamaları (GSYİH'nin yüzdesi),
- Yenilikçi ürünleri paylaşmak,
- Makine mühendisliği ve metal işleme ürünlerinin toplam üretim içindeki payı,
- Nüfusun yaşam standartlarının altında gelire sahip nüfusa payı,
- Kişi başına düşen ortalama gelirin en zengin nüfusun % 10'u ve en yoksul nüfusun (kez) % 10'u,
- İşsizlik oranı,
- Kazanç seviyesi (M2),
- Devletin iç ve dış borcu,
- Bütçe açığı (GSYİH'nin yüzdesi),
- Enflasyon oranı,
- Yıl sonundaki altın ve döviz rezervlerinin hacmi, vb.

En yüksek değerler listesi, ekonominin tüm önemli alanlarındaki ulusal çıkarları daha iyi yansıtacak şekilde tasarlanmıştır: Reel sektör, demografi, sosyal alan, para ve finans, dış ekonomik ilişkiler, bölgesel ekonomi, ekoloji ve suç kontrolü.

KAYNAKÇA

- Bogomolov V, A. (2006), "Ekonomik Güvenlik", Birlik, Moskova, 98-102
- Dzliev M, I., Ursul A, D. (2003), "Rusya'nın Ekonomik Güvenliğinin Temelleri", "Ekonomi", 236-237
- VI Kuşli'nin genel yayınına göre, "Devlet düzenlemesi". Çizikler, M., 2005, 301-308
- Sençagov V, K. (2002), "Ekonomik güvenlik: jeopolitik, küreselleşme, kendini koruma ve kalkınma", "Finstatinform", Moskova, 87-90
- Sençagov V, K. (2005), "Ekonomik Güvenlik", Moskova, 235-240
- "Finans, Ekonomi, Güvenlik" Dergisi № 11 (28) 2006, Nekishev A., Nekishev V. "Ulusal güvenliğe bir tehdit olarak teknolojik terörizm", Moskova, 25-30
- <http://www.kitabxana.org/>
- <http://www.kitab.az/>

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

ORCID ID: 0000-0002-3758-2417

Makale Gönderim Tarihi: 08.08.2018

Makale Kabul Tarihi: 08.09.2020

DOI: 10.30692/sisad.452051

DR. ABDURRAHMAN MELEK'İN HATAY DEVLETİ BAŞBAKANLIĞI DÖNEMİ İCRAATLARI*

*The Practices of Abdurrahman Melek During His Term as The President of Hatay
State*

Mustafa Abdullah KÜNDEYİ

Dr. Öğr. Görevlisi

Kocatepe niversitesi

abdullahkundeyi@gmail.com

zet: Abdurrahman Melek, 1896 yılında Antakya'da doğmuştur. 1919 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1938 yılında İskenderun Sancağı Valiliği görevi sırasında Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde gerçekleşen halk oylaması sonucu, Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulmuştur. Meclisin toplandığı ilk günlerde Abdurrahman Melek Başbakan olarak görevlendirilmiştir. Melek, Kabine ve Hükümet programını hazırlayarak Meclise sunmuştur. Bu programda eŐitlik, i güvenlik tedbirleri, milli sanayi, tarım, bütçe, turizm, ulaşım ve sağlık sorunları yer almıştır. Gerçekleştirilen Hükümet uygulamalarında ise; Türkiye'den ithal edilen eŐyalardan gümrük vergisi alınmaması ve Türk lirasının Hatay devleti parası olarak da kabul edilmesi en önemli konulardandır.

* Bu alıŐma Dr. Mustafa Abdullah Kndeyi'nin Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Hatay Devleti Başbakanı Dr. Abdurrahman Melek'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri" başlıklı doktora tezinden üretilmiŐtir.

23 Haziran 1939 günü Fransa ile Türkiye arasında "*Türkiye İle Suriye Arasında Toprak Meselesinin Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma*" imzalanmıştır. Nihayet Hatay Devlet Meclisi'nin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne katılma kararıyla birlikte Meclis 29 Haziran 1939 Perşembe Günü Yapılan olağanüstü toplantıda feshedilmiştir. Çalışmada Dr. Abdurrahman Melek'in Hatay Devleti başbakanı olarak sürdürdüğü, Meclis faaliyetleri ortaya konulacaktır. Yayın hazırlanırken Arşiv kaynakları, Hatay Devleti Meclis Tutanakları, Hatay basını ve Türkiye basını, anılar ve diğer kaynaklardan yararlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hatay Devleti, Biyografi, Abdurrahman Melek, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi.

Abstract: Abdurrahman Melek was born in Antakya in 1896. He was graduated from İstanbul School of Medicine in 1919. During his governorship of Sanjak of Iskenderun, as the result of referendum realised under the control of League of Nations, State of Hatay was founded in September 1938. In the first days of assembly Abdurrahman Melek was appointed as the primeminister. Melek prepared the cabinet and the government program and presented it to the parliament. In this program; equality, internal security precautions, national industry, agriculture, budget, tourism, transportation and health issues took place. In the governmental problems; not taking customs duties of goods imported from Turkey and adoption of Turkish lira as the national currency of State of Hatay are among the most critical issues.

On June 23, 1939 "The Agreement On The Settlement Of The Territorial Issue Between Turkey and Syria" was signed between France and Turkey. Finally, with the decision of Hatay State Assembly legislature to join with the Republic of Turkey, the assembly was annuled at an extraordinary meeting on Thursday June 29, 1939. In the study, assembly activities of Abdurrahman Melek as the prime minister will be revealed. While preparing the publication, archive resources, the assembly records of the Hatay State, Hatay Press and Turkey Press, memories and other sources will be benefited.

Keywords: Hatay State, Biography, Abdurrahman Melek, History of Turkish Republic

GİRİŞ

Hatay Devleti Kurulmadan Önce Dr. Abdurrahman Melek'in Faaliyetleri

Abdurrahman Melek, 1919 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde asistan olarak görev yaptığı sıralarda evlenmiş ve Antakya'ya yerleşmiştir. Antakya'da özel muayenehanesinde doktorluk yaparak geçimini sağlamıştır. Melek, Hatay meselesi için Milletler Cemiyeti kontrolünde, Cenevre'de gerçekleştirilen müzakerelere, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle birlikte müşahit olarak katılmıştır. 6 Eylül 1938 ile 29 Haziran 1939 tarihleri arasında Hatay Devleti Başbakanlığını sürdürdüğü sırada Mart 1939 yılının Mart ayında yapılan seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Gaziantep milletvekili seçilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 10 Nisan 1939, s.7).

Dr. Abdurrahman Melek, Antakya'ya yerleştikten sonra doktorluk mesleğinin yanı sıra dönemin sivil toplum kuruluşlarında görevler almış ayrıca ekonomik faaliyetlerle de meşgul olmuştur. Cemiyet-i Hayriyye-i İslamiye, Turizm Cemiyeti ve Asi Nehrinden Elektrik İstihsalı Şirketine muhtelif görevlerde bulunmuştur (Galioğlu, 2003, s.8-24). Antakya'da 1928 yılında yayın hayatına başlayan Yeni Mecmua Gazetesi'ne destek vermiştir. Bu gazetede birçok makale kaleme alarak halkın siyasi ve sosyal alanlarda bilinçlendirilmesine katkı sağlamıştır (Yeni Mecmua, 15 Mayıs 1928, s.1).

1931 yılından itibaren siyasi faaliyetlerin içerisinde yer almaya başlayan Abdurrahman Melek, 6 Ocak 1932 tarihinde İskenderun Sancağı İdare Meclisi Üyeliği'ne seçilmiştir (Melek, 1966, s.18-19). 1934 yılında İstanbul'a taşınmışsa da Hatay meselesinin Türk Dış Politikası çerçevesinde uluslararası platforma taşınmasıyla birlikte Antakya'ya sıklıkla seyahat etmiş ve meselenin sonuca kavuşturulmasında etkin roller almıştır (Yenigün, 9 Nisan 1938, s.2).

İskenderun Sancağı hakkındaki gelişmelere Milletler Cemiyeti 14 Aralık 1936'dan itibaren el koymuştur. Özellikle İngiltere'nin de arabuluculuğuyla, 27 Ocak 1937 tarihinde Sancak için ayrı bir statü kabul edilmiştir (Armaoğlu, 2014, s.314). Bu olay Türk basınında da "*28 İkinci Kanun 1937 Konsey Sancak Mukavelesini Tasdik etti. Hatay meselesi, hayli çetin müzakerelerden ve*

buhranlı safhalardan sonra, nihayet halledildi ve Türkiye, yeni bir siyasî zafer kazandı” şeklinde birinci sayfada yer bulmuştur (Cumhuriyet, 28 Ocak 1937, s.1). Milletler Cemiyeti Konseyi 20 Şubat 1937 tarihinde toplanarak Sancak Statüsü ve Anayasası’nı hazırlamak üzere beş kişilik bir uzmanlar komitesi kurulmasını kararlaştırmıştır. 25 Şubat’ta kurulan komite daha önceden Sancak’a gönderilmiş bulunan gözlemci heyet ile birlikte çalışmalarına başlamıştır. Uzmanlar komitesi, Sandler Raporu olarak bilinen esaslar çerçevesinde 15 Mayıs 1937 tarihinde Sancak’ın Statü, Anayasa ve sınırlarını kapsayan bir rapor hazırlamıştır (Mursaloğlu, 2012 s.99). Bu raporla birlikte 29 Mayıs 1937 tarihinde Milletler Cemiyeti Konseyi’nde Sancak’ın “*ayrı bir varlık*” olduğu hukuken kabul edilmiştir. Türkiye ile Fransa arasında da Sancak’ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye-Suriye sınırlarını teminat altına alan bir antlaşma imzalanmıştır. 14 Haziran 1937 tarihinde TBMM’de onaylanan anlaşma metni 25 Haziran 1937’de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (Düster 3. Tertip, C.18, s. 1419-1436; Soysal, 2000, s. 567-568).

Hatay Devleti’nin Kuruluşuna Giden Süreç ve Seçimler

Fransa, İskenderun Sancağı’ndaki temsilcisi olan Garreau’yu Haziran ayı başında azlederek yerine Binbaşı Collet’i getirmiştir. Collet’in ilk icraatlarından biri 6 Haziran 1938 tarihinde Abdurrahman Melek’i Sancak Valisi olarak atamasıdır (Sofuoğlu, Dağıstan, 2008, s.84). Melek, “Sancak Umum Valisi” unvanı taşımakla birlikte özellikle idari kademelere yapılacak atamalar konusunda mutasarrıf ya da muhafıza göre daha geniş yetkilere sahipti (Tekin, 2010, s. 144). Diğer bir ifade ile vali Suriye Devleti’nin her hangi bir bakanlığına bağlı olarak iş görmüyordu. Tüm bu bölgesel ve uluslararası faaliyetler, Hatay Devleti’nin temellerini oluşturacak adımları gerçekleştiriyordu. Dr. Abdurrahman Melek’in ilk icraatları Antakya Belediye Başkanı ve Antakya Kaymakamını atamak olmuştur. Nitekim Belediye Başkanlığına Vedi Münir Karabay’ı, Kaymakamlığa da Süreyya Halef’i atamıştır (Payaslı, 2017, s. 50).

Hatay Devleti’nin yönetimini oluşturacak olan meclis, Milletler Cemiyeti’nin kabul ettiği Anayasaya göre 40 milletvekiliyle oluşan bir Hatay parlamentosu olacaktı. Devlet reisi meclis tarafından seçilecek, meclis dışından bir kişiyi başbakan atayarak kabineyi kurma görevini verecekti. Hatay Meclisi, Sandler Raporuna uygun olarak hazırlanan Anayasa’ya göre, yasama gücü çeşitli topluluklara göre hazırlanacak ve iki dereceli bir seçim yolu ile oluşturulacaktı (Selçuk, 1972, s. 90). 16 Temmuz’da yeni komisyon teşekkül etmiştir. Bu üyeler; Fransız temsilci olarak Colonel Robert Collet, Türkiye Cumhuriyeti Devleti Fevkalade Temsilcisi Cevat Açıkalın, Hatay Halk Partisi Genel Başkanı Abdulgani Türkmen ve Sancak Valisi Abdurrahman Melek’tir (CBCA Fon 30-0-010-000-000, Kutu 224, Dosya 511,Sıra 9; Mehmet Tekin, Mehtap Tekin, 2011, s.72, 83; Mursaloğlu, 2012, s. 99);¹.Komisyon, Collet’in isteği üzerine 22 Temmuz 1938 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır (CBCA Fon 30-10, Kutu 224, Dosya 511, Sıra 10).

Bu süreç içerisinde Antakya’daki Türk istihbarat elemanları tarafından Hatay Millet Meclisine ve Hatay Hükümetine seçilmesi düşünülen kişilere ait bir de rapor hazırlanmıştır. Raporda “*Devlet ve Hükümet Erkanı olarak namzetlikleri tespit olunanlar*” başlığı altında 4. sırada Abdurrahman Melek yer almıştır. Rapora göre Melek için, tanınmış bir aileye mensup olup baştan beri Hatay meselesinin içindedir. Türkler arasında batı tipi yaşam tarzına uyum sağlamış olan nadir kişilerdendir. Münevver bir şahsiyettir. Hitabeti ve kalemi iyidir. Yerli Hristiyanlar üzerinde olumlu etki bırakmıştır. Türklüğü samimidir. Namuslu ve temiz bir maziye sahiptir. Fransızlarla daima iyi geçinmiştir (BCA 030.10.224.512.40, s. 19) denilmiştir. Raporda ayrıca, son anlaşmadan (Resmi Gazete, 25 Haziran 1937, s. 3640; Soysal, 2000, s.543)² sonra delege Collet tarafından Hatay’da Administrator olarak görevlendirilmiştir. Halen bu görevini sürdürmektedir (BCA 030.10.224.512.40, s. 20) ifadeleri de yer almıştır.

¹ Seçim bürolarındaki görevliler de çoğunlukla Türklerden oluşmaktaydı. (Avedis K. Sanjian, 1956, s. 180).

² Sancağın Mülki Tamamiyetini Tekeffüle, Türkiye - Suriye Hududunun Teminine Dair Muahede ve Andlaşmanın ve Bunlar ile Beraber İmza ve Teati Olunan Beyanname, Mektup ve Protokolların Tasdiki Hakkında 3265 numaralı Kanun ve “29 Mayıs 1937 günü Türkiye ve Fransa Dışişleri bakanları Cenevre’de Sancağın toprak bütünlüğünü ve Türkiye-Suriye sınırlarını güvence altına alan andlaşmalar”.

Hatay Millet Meclisi seçimleri 1938 yılının Temmuz ayında başlamıştır. Sancak'ta, 20 yaşını doldurmuş erkeklerin cemaatlara göre birinci derece seçmenlerinin belirlenmesi işlemleri 22 Temmuz - 1 Ağustos 1938 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nu tarafından onaylanan sonuçlara göre cemaatlerin birinci seçmen oranları şu şekildedir: Türk Cemaati 35.847 (%63), Alevi Cemaati 11.319 (%19.8), Ermeni Cemaati 5,504 (%9.7), Arap Cemaati 1,845 (%3.2), Ortodoks Cemaati 2.098 (3.7) ve diğer cemaatler 359 (%0.6) (Sarıay, 1996, s. 412).

Her 100 seçmen için 1 ikinci derece seçmen (müntehib-i sani) seçilmesi gerekiyordu (Tekin, 2010, s. 371). Yukarıda belirtilen oranlara göre seçilecek milletvekili sayısı belirlenmiştir. Ancak bu sayıya göre başvuran aday sayısı birbirine eşit olduğundan 2. derece seçimlere gerek kalmamıştır. Böylece 22 Türk, 9 Alevi, 5 Arap, 2 Ermeni ve 2 Rum Cemaati adayı milletvekili seçilmiştir (Sarıay, 1996, s. 412-415; Sofuoğlu, Dağistan, 2008, s. 90). Seçilen milletvekilleri hakkında Türkiye Cumhuriyeti devleti yetkililerince Ağustos ayı ortalarında milletvekili adaylarıyla bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda Hükümet tarafından onaylanan milletvekillerinin isimleri ilan edilmiştir. Aynı gün Meclis başkanlığı için Abdulgani Türkmen ve Kabine başkanı olarak da Dr. Abdurrahman Melek'in görevlendirileceği açıklanmıştır (Erden, 2015, s.78).

Bununla birlikte Şükrü Sökmensüer, Abdurrahman Melek, Tayfur Sökmen, Cevat Açıkalın ve İskenderun Başkonsolosu Fethi Denli bulunduğu bir kurul 22 kişilik milletvekili listesini iki farklı grup olarak belirlemiş ve toplam 44 kişilik iki liste hazırlamıştı. Her iki listenin Şükrü Sökmensüer aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri tarafından değerlendirmesinin ardından Hatay Halk Partisi'nin de görüşü alındıktan sonra isimler onaylanmış olacaktı. Türk olmayan diğer milletvekili adaylarının belirlenmesi için de Abdurrahman Melek yetkilendirilmiştir (Keskin, 2018, s. 585).

Hatay Devleti Millet Meclisi ve Başbakan Dr. Abdurrahman Melek

Hatay Devleti Millet Meclisi, 2 Eylül 1938 tarihinde açılmıştır (Sarıay, 1996, s. 415). İlk oturumda, Abdurrahman Melek, Vali sıfatıyla toplantıyı izlemiştir (Tekin, 2009, s. 518). Sancak Anayasasına göre Cumhurbaşkanı, meclis tarafından milletvekili olmayanlar arasından seçilecekti (Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları (HDMMZ), 2009, s. 15). Dolayısıyla meclis ilk oturumda Tayfur Sökmen'i oy birliği ile Cumhurbaşkanı seçmiştir. Aynı oturumda Meclis başkanlığına da Abdulgani Türkmen getirilmiştir. Devletin adı İskenderun Sancağı yerine Hatay Devleti olarak değiştirilmiş ayrıca bayrağının şekli de tespit edilmiştir (Tekin, 2010, s. 379-381).

Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, Devlet Reisi sıfatıyla Abdurrahman Melek'e resmi bir yazı ile Hatay Kabinesini kurma görevini vermiştir. Yazıda Abdurrahman Melek'e hitaben "*Beş zattan terekkiüp edecek olan Hatay Kabinesinin teşkiline zatı alilerini memur ettim. Allah tevfikân ihşân buyursun.*" ifadesi yer almıştır. Nihayet 5 Eylül 1938 tarihinde Melek Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümette Abdurrahman Melek Başbakan, İçişleri ve Dışişleri Bakanı, Cemil Yurtman Adalet Bakanı, Cemal Baki Maliye ve Gümrük Bakanı, Faik Türkmen Eğitim ve Sağlık Bakanı, Kemal Alpar ise Bayındırlık ve Tarım Bakanı olarak atanmıştır (Ada, 2013, s. 186; Soysal, 2000, s. 548). Bu atamalar gerçekleşikten hemen sonra Bakanlıklar için atanacak müsteşarların listesi şu şekilde belirtilmiştir. Müdafaa için İnayet Mursaloğlu, Hariciye için Besim Tecer, Adliye için Feyzi Atahan, Nafia için mühendis Kişişyan, Ziraat için Mahmud Kavvas, Maliye için Huri Rad, İktisat için Celal Akkuş. Maarif için Mardiros, Sıhhat için Dr. Sıtkı Osman isimleri getirilecektir (Akşam, 6 Eylül 1938, s.4).

Hatay Devleti Meclisinin üçüncü celsesinde Meclis Başkanı tarafından kürsüye davet edilen Başbakan Abdurrahman Melek, saat 10.20'den itibaren sık ve şiddetli alkışlar arasında Hükümet Programını okumuştur. Milli Meclisin Hükümet Reisi sıfatıyla kürsüye geldiği için mutluluğunu dile getiren Melek, Devlet Başkanı'nın kendisine duyduğu güvene teşekkür etmiştir. Ayrıca milletvekillerine hitaben, yıllardır sürdürülen mücadeleden sonra kavuşulan istiklal sayesinde huzur ve refaha erişmek ve her alanda kalkınmak için verilen sorumluluğun güçlüğünden

bahsetmiştir. Karşılaşılabilecek güçlükleri yenebilmeyi “*Canla başla bağlı olduğumuz Ulu Şefimiz Atatürk’ün nur ve iman saçan ilham ve eserleri, Türk’ün ruhunda mevcut olan azim ve fedakarlık*” yoluyla çözeceklerini ifade etmiştir (HDMMZ, 2009, s. 43).

Başbakan Melek, Hükümet Programının temel prensiplerinin hareket noktasını Kemalizm rejimine bağlamıştır. Buna göre ilk olarak, Hatay hakkında verilen uluslararası kararlara uymak ve bunların uygulanmasını sağlamak görevini üstlendiklerini bildirmiştir. Diğer taraftan ülke içinde emniyeti sağlamak için de “Millî İnzibat Teşkilatı”nın kurulmasının ilk işleri arasında olduğunu söylemiştir. Irk ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün vatandaşların eşitliği prensibiyle hareket edileceğini belirtmiştir. Komşu devletlerle iyi ilişkiler kurmak ve sürdürmek arzusu ile ekonomik şartların iyileştirilmesi için ticari anlaşmalar yapmak, sanayi ve tarım ürünlerinin korunarak geliştirilmesi için gerekli her türlü tedbirlerin alınacağını açıklamıştır.

Hükümet olarak Sağlık alanında, teknolojik yenilikler ve yasal düzenlemelerle nüfusun çoğalmasını ayrıca şehir ve köylerin imar edilmesini bildirmiştir. Hükümet olarak yapacaklarını bildirmiştir. Sosyal ve kültürel hayatın yenileşme ruhuna uygun olarak ilerlemesi için, millî terbiye ve eğitim prensipleri uyarınca akılcı yöntemlerin kabul edileceği ve uygulanacağını vurgulamıştır. Diğer yandan adliye teşkilatını medeni ülkelerin hak ve adalet prensiplerine uygun hale getirileceğini ifade etmiştir. Çalışan işçi ve ameleiyi koruyacak tedbirlerin hükümet programına alındığını hatırlatmıştır.

Kısıtlı bir bütçe ile az masraf ve çok iş temel prensibi çerçevesinde, sanayi ürünleri üreticileri ve ticaretle uğraşanların gelirlerini arttıracak tedbirlerin alınacağını, bununla birlikte nakliyecilik sektörünün de dikkate alınacağını müjdelemiştir. Ulaşım konusunda bir diğer husus olarak mevcut yolların iyileştirilmesi ve yeni yolların yapılmasıyla şehirler ve köyler arasında ulaşımın sağlanması. İskenderun Limanı’nı Akdeniz limanları arasında hak ettiği noktaya taşınması hedefi vurgulanmıştır.

Tarım teknolojileri kullanarak toprak ve toprak altındaki madenlerimiz için en iyisini yapmaya gayret edileceğini sözlerine eklemiştir. Melek, yerüstü kaynaklarının bir diğer çeşidi olan doğal güzelliklerin esirgenmediği, bölgenin turizm merkezi haline getirilmesi ve arkeolojik eserlerin günışığına çıkarılmasının öneminden bahsetmiştir. Ayrıca bataklıkların kurutulmasının tarım ve sağlık açısından çok önemli artılar sağlayacağını ve bu konularda çalışmalar yapacaklarını da programın son maddesi olarak açıklamıştır.

Hükümet programının okunmasının ardından, Meclis oy birliği ile hükümet programını ve kabineyi onaylamıştır. Güvenoyunu alan ve tekrar kürsüye gelen Abdurrahman Melek, milletvekillerine teşekkür etmiştir. Okunan programın en geniş anlamda ve hızla hayata geçirileceğini bildirmiştir (HDMMZ, 2009, s. 43-45).

Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtlarında Hükümet Programının Uygulanması ve Başbakan Abdurrahman Melek’in İcraatları

Abdurrahman Melek’in Başbakan sıfatıyla göreve başladığı ilk günlerde, 6 Eylül 1938 tarihli meclis oturumunda Hükümet merkezinin Antakya’da olması kararlaştırılmıştır. Aynı gün İskenderun mebusları bu karara itiraz etmiştir. Onlar, İskenderun limanı ve ticari hayatın hareketliliği, devlet kurumları için yeterli binaların mevcudiyeti gibi gerekçeleri öne sürerek, hiç olmazsa hükümet faaliyetlerinin bir kısmının İskenderun’da gerçekleştirilmesini teklif etmişlerdir. Bu durum karşısında Başbakan Melek, teklifi getiren milletvekillerine teşekkür etmiş ve gösterilen hassasiyeti hükümete bağlılık sembolü olarak değerlendirmiştir. O, milletvekillerinin İskenderun’un gelişmesi açısından endişeye düşmemeleri gerektiğini bu hususta tedbirlerin alınacağını ifade etmiştir. Açıklanan hükümet programında İskenderun Limanı’nın Akdeniz limanları arasındaki önemini koruyacağını ve gelişeceğinin vaat edildiğini beyan etmiştir. Ekonomik hareketliliği çeşitlendirerek geliştireceklerini de ifadelerine eklemiştir. Diğer yandan hükümet birimlerinin iki şehre bölünmesinin, icraatların yürütülmesi açısından güçlük oluşturacağını iddia etmiştir. O, zaten bina yetersizliği nedeni ile geçici olarak hükümet

faaliyetlerinin İskenderun'da sürdürülmesi zorunluluğunun bulunduğunu hatırlatmıştır. İmkanlar çoğaldıkça hükümet merkezinin İskenderun'dan Antakya'ya nakledileceğini belirtmiştir (HDMMZ, 2009, s.55-56).

Devletlerin bağımsızlık alametlerinden birisi de hiç şüphesiz milli marşlardır. Hatay Devleti de bağımsızlığını vurgulamak için Milli Marşla ilgili olarak 7 Eylül 1938 tarihli celsede gündeme gelmiştir. Antakya Milletvekili Suphi Bereket, Türkiye Cumhuriyeti Milli Marşı'nın Hatay Devletinin de marşı olması gerektiğini teklif etmiştir. Söz konusu teklif Hatay Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Başbakan Abdurrahman Melek, teklifin oy birliği ile kabul edildiğini ve İstiklal Marşı'nın Hatay Devleti'nin de milli marşı olduğunu söylemiştir (Hatay Devleti Millet Meclisi Tutanakları (HDMMT), 5.Celse, 07.09.1938, https://apps.tbmm.gov.tr/im_dosyalar/hatay/HD_01_05_11.pdf).

Diğer bir Egemenlik göstergesi olarak değerlendirilen posta pulları konusu da 7 Eylül 1938 tarihli meclis toplantısında gündeme gelmiştir. Mebuslar Hatay Devleti'nin kendi pullarını bastırmasını gündeme taşıyan bir takrir vermişlerdir. Bu hususta söz alan Başbakan Abdurrahman Melek uluslararası sözleşmelere işaret etmiştir. Elde bulunan posta pullarının kullanılmasına devam edilecektir. Hatay Devleti uluslararası posta birliğine girene kadar kendi namına posta pulu bastıramayacaktır. Aceleci davranılmasının bir anlamı yoktur. Uluslararası posta birliğine katılır katılmaz posta pulları basılacaktır (HDMMZ, 2009, s. 65) diyerek bu konuya açıklık kazandırmaya çalışmıştır. Nitekim Abdurrahman Melek yıllar sonra hatıralarında bu konudaki görüşlerini şöyle aktarmıştır; Hatay'da mevcut posta pulunun kalmadığını hatta Suriye Hükümeti'nin Hatay'a pul göndermez olduğundan bahsetmiştir. Hatay posta idaresi tarafından postanelerde hiç pul kalmadığı gerekçesiyle mektupların Payas'a gönderildiğini, orada mektuplara Türk pulları yapıştırılmak suretiyle posta işlerinin aksatılmamaya çalışıldığını söylemiştir. Konunun uluslararası boyutu açısından İsviçre'de Milletlerarası Posta Birliği Bürosu'na, Hatay devletinin postalarını tescil ettirme konusuna değinmiştir. Bu durumda, Milletler Cemiyeti'nin Hatay statüsüne göre harici temsili olmaması sebebiyle Hatay Hükümeti, doğrudan doğruya milletlerarası büroya müracaat edememiştir; Fransız hükümeti vasıtasıyla müracaat edilmesi uygun görülmüş ve kısa bir süre sonra Milletlerarası Hatay Postaları kurulmuştur. Nihayet Hatay pulları çıkarılmaya başlanmış ve milletler arası postalar camiasına girilmiştir (Melek, 1966, s. 68-69).

Aynı tarihli oturumda Hatay Meclisi, ilerleyen günlerde meclisin tatile gireceğini, dolayısıyla Hükümetin kanun hazırlama yetkisini kullanmasını istemiştir. Hükümete verilecek yetki ile kanunları hazırlayacağını ve tatil bittiğinde meclis çatısı altında o kanunların onaya sunulacağı vurgulanmıştır (HDMMZ, 2009, s.65). İlerleyen tarihlerde Bakanlar kurulu tatil günleri haricinde de toplanarak kanun hazırlığı görülmüştür.

Hatay Meclisi tarafından verilen aranın ardından 1 Kasım 1938 tarihinde gerçekleşen oturumda Bakanlar Kurulunun hazırladığı kanun teklifleri listesi Başbakan tarafından Meclis Başkanlığı makamına arz edilmiştir. Buna göre 24 muvakkat kanun yapılmış ve bu kanunların ilk örneği olarak, 29 Aralık 1938 tarihli oturumda kabul edilen Ordu Nahiyesinin³ İlçe Olması Kanunu'dur. Diğer kanunlar; Başbakanlık Kadrosuna Yeni Kadroların Eklenmesi, Af ve Tecil Muvakkat Kanunu, 12 Aralık 1938 günlü toplantıda görüşülen Mahkemelerin Teşkilatına Dair Kanun, İttiham Muamelesinin İlgası Hakkındaki Kanun. 12 Eylül 1938 tarih ve 4 numaralı Mahkemeler Teşkilatı Kanunu hakkında yeniden düzenlenen Muvakkat Kanun. İskenderun ilçe teşkilatına dair bir kanun ile Ziraat Vekâletinde bir Ziraat Genel Müdürü kadrosu verilmesi ve yine 3 Sayılı bütçe Kanununa ek muvakkat Kanunun teklifleri gerçekleştirilmiştir. Bu kanunların yanı sıra Memurin Muvakkat Kanunu, “Ehliyet ve liyakatları tebeyyün eden Adliye memurlarının hakim sınıfına alınabileceğine dair 238 numaralı Tanzimat-ı Adliye kararnamesine müzeyyel muvakkat kanun”, “Teşkil-i mehakim Kanunu”nun 19'uncu Maddesine Bazı Fıkralar İlavesine Dair Muvakkat Kanun, Ordu İlçesinde Bezge İsimli Nahiye Kurulması, İçişleri Kadrosuna Yeniden 52 Jandarma

³ Bugünkü adı Hassa olan ilçe. <http://hassa.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi>

İlavesi (HDMMZ, 2009, s. 134), Hatay Vatandaşlığına Dair Muvakkat Kanun ile Maliye Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında ve Hatay Gümrük Teşkilatı Hakkındaki Kanunlar sırasıyla okunmuştur.

Bunlardan başka; Reyhaniye⁴ Nahiyesi'nin İlçeye Dönüştürülmesi Kanunu, Hatay'la Lübnan ve Suriye Arasında Gümrük İhdası Hakkında Kanun (Hatiboğlu, 2012, s.104; HDMMZ, 2009, s. 76; Ashiyüce, 2008, s. 288)⁵, Hatay Gümrük Bayrağı Hakkında Kanun (HDMMZ, 2009, s. 124), Hakimler Kanunu ve nihayet hazırlanan “*Müellifler Hukuku Namıyla Alınmakta Olan Paranın Alınmayacağına Dair Kanun*” teklifleri birer tezkere ile ait oldukları komisyonlara havale edilmiştir (HDMMZ, 2009, s. 76-77).

8 Aralık 1938 tarihli Meclis oturumunda “*Türkiye’den İthal Edilecek Eşyadan Gümrük Alınmaması*” ile ilgili ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir kanunun görüşmeleri gerçekleşmiştir. Bu çerçevede kanunun kabulü daha başından uygun görülmüş ise de hukuki açıdan dikkat edilecek noktalar tartışmaya açılmış ve görüşmeler olumlu sonuçlanmıştır. Bu sırada söz alan İskenderun milletvekili Abbas Ülkü, “*Türkiye’de ecnebi malları da vardır*” diyerek bu noktaya dikkat çekmek istemiştir. Buna göre, Türkiye’de üretilmiş olan mı, yoksa Türkiye’den gelen her türlü eşya mı sorusunu kürsüye taşımıştır. Teklifte “*Türkiye menşei olacak*” denilmişse de meclis başkanı bu konuda “*Türkiye’den gelen her şeyden gümrük alınmayacaktır*” diyerek konuya açıklık getirmiştir. Başbakan Melek bu konuda söz almış ve kanunda geçen “*eşya*” kelimesi için; canlı mahlûkatın eşyadan sayılmayacağını iddia etmiştir. “*Eşya*” kelimesi yerine “*emval*” tabirinin daha kapsamlı olacağını ifade etmiştir. Bu suretle canlı hayvan ticaretine de izin verilebileceğini açıklamıştır.

Bu gelişmeler üzerine söz alan İskenderun milletvekili Hamdi Selçuk, “*eşya ve emval*” kelimelerinin birlikte kullanılmasını istemiştir. O’na göre uluslararası ticaret veya gümrük tarifelerinde “*eşya*” tabiri kullanılmıştır. Sonuç olarak “*Hatay’a giren eşya ve emvalden gümrük resmi alınmaz*” ifadesi kullanılarak hazırlanan kanun genel kurul oylamasında oybirliğiyle kabul edilmiştir (HDMMZ, 2009, s.126-127).

19 Aralık 1938 tarihli oturumda Âşarın İlgası hakkında verilen takrire dair Maliye komisyonunun mütalâasının okunması sırasında Başbakan Melek milletvekillerine hitaben; Hükümetin plan ve icraatlarının Meclisin düşünceleriyle uyumlu olduğundan bahsetmiştir. Nitekim aşar vergisi ile doğrudan ilintili olan çiftçinin üzerindeki bazı vergilerin kaldırılmasını düşünüyoruz demiştir. Gelecek yıl için aşarın kaldırılmasını istediğini, bunun için de bir kanun projesi sunarak en kısa sürede sonuçlandıracağını beyan etmiştir (Yenigün 10 Ocak 1939, s. 1).⁶ Konu uzmanları tarafından yapılacak çalışmalarla memlekete büyük bir hizmet sunulacağını altını çizmiştir (HDMMZ, 2009, s. 176-177).

26 Aralık 1938 tarihli oturumda, Antakya ilçesi Türk cemaati milletvekili İbrahim İnal, Belediye teşkilatına dair bir karar sunmuştur. Buna göre belediye kanunlarının, teşkilat yapılanmasının ve bütçeleri ile ilgili hususların yeniden düzenlenmesini istemiştir. Belediyelerin İçişleri Bakanlığına bağlı olması gerekçesiyle Başbakan Melek söz alarak, Mevcut şekliyle belediye teşkilatının devamlılığının zor olacağını, yakında “*Asri Belediye Kanunu Projesi*” hazırlayarak Meclise sunulacağını bildirmiştir. Ayrıca, eski belediye reisleri ve idarecilerinin de tecrübelerinden faydalanmak amaçlı bir komisyon kurulduğundan bahsetmiştir. Bu proje hayata geçene kadar sistemin bu şekilde sürdürülmesini istemiş ve kanun meclise sunulduğu zaman da kabul edileceğini beyan etmiştir (HDMMZ, 2009, s. 226-227).

⁴ Bugünkü adıyla Reyhanlı ilçesi. <https://www.reyhanli.bel.tr/reyhanli-tarihi>

⁵ Ekim 1938’de Suriye’nin Hatay Devleti ile sınırları kapatmasına karşılık Hükümet gümrüklere el koymuştur. Sınır geçiş noktalarına karakollar kurarak en kısa sürede Gümrük Genel Müdürlüğü teşkilatını kurmuştur. 21 Ekim 1938 tarihinde İskenderun Gümrük İdaresi Hatay Devleti tarafından devir teslim işlemleri tamamlanarak devralınmıştır.

⁶ Başbakan Melek, “*Aşar vergisi kati suretle ilga edilecektir*” şeklinde gazete beyanatı da vermiştir. Yenigün, 10 Ocak (İkincikanun) 1939,s.1; Ayrıca “*İpek Öşrünün İlgası Hakkındaki Kanun Projesi*” de 13 Nisan 1939 tarihinde Başbakan tarafından tezkere şeklinde Meclise teklif edilmiş ve aynı gün kabul edilmiştir.

Hatay Zabıtası Vazife ve Salâhiyet Kanunu, 24 Aralık gün ve 919-1 numaralı Başbakanlık tezkeresi ile meclise sunulmuştur. İçişleri Bakanlığı komisyonuna havale edilen kanun teklifi tetkik ve müzakereler neticesinde Meclis genel kuruluna sunulmuştur. Buna göre Hatay Zabıtası Vazife ve Salâhiyet Kanununa ait gerekçeli karar dosyası, 2 Ocak 1939 tarihli oturumda Başbakan Abdurrahman Melek tarafından okunmuştur. Layihanın, Hatay zabıtasının vazife ve salâhiyetlerini tayin ve tespit etmede yaşanan zorluklar sebebiyle hazırlandığını belirtilmiştir. Mezkur 33 maddelik kanunun kabulü aynı günkü celsede gerçekleşmiştir (HDMMZ, 2009, s. 242-251; Yenigün 10 Ocak 1939, s. 4).⁷

Hatay Meclisinin en dikkat çekici kanunu 16 Şubat 1939 tarihli oturumunda gündeme gelmiştir. “*Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının Hatay Kanunları Olarak Kabulü Hakkında Kanun*” Hatay Devleti'nin stratejik ve hukuki açıdan geleceğine dair önemli bir yasal düzenlemedir. Bu kanun layihası Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanarak Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. Kurul tarafından Meclis Başkanlığı teklifi Adliye Komisyonu'na havale etmiştir. Komisyon, kanun teklifi hakkındaki çalışmalarını tamamlayarak hazırladığı gerekçeli kararı meclise sunmuştur. Adıgeçen Komisyon tarafından, Hükümetin hazırladığı teklif metnindeki bazı ifadeleri hukuka uygun bir dile dönüştürülmüş ve ikinci maddeye de “*ta'dilin kanunla olacağı*” hükmünü ilâve etmiştir.

Komisyon tarafından hazırlanan mazbatada belirtildiğine göre kanun teklifi üyeler tarafından “*şâyân-ı şükran ahkâmı*” sebebiyle memnuniyetle karşılanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde yürürlükte olan kanunların Hatay'da uygulanmaya başlanmasıyla halkın bir anda medenî kanunlara kavuşmasını sağlayacağı, ayrıca Hatay için güzel sonuçlar ortaya koyacağı belirtilerek şu görüşlere yer verilmiştir:

“*Encümenimiz, Hükümetin serdettiği mücip sebepleri tamamiyle vârid görmüştür. Encümenimizin tetkikinde derin bir saadet hissi duyduğu bu kanun bir anahtardır ki, bununla hazineleri açmaktayız. Filhakika bu kanun Hatay'ın saadet ve refahına, selâmet ve teâlisine bahşedilmiş büyük ve tükenmez bir servettir*”.

Adliye Komisyonu sözcüsünün meclise yaptığı açıklamalarda kanunun madde madde okunması sırasında milletvekillerinden bazıları kanunun tamamı hakkında söz almak istediklerini bildirmişlerdir. Buna göre, kürsüye gelen İskenderun milletvekili Abbas Ülkü, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kemalist rejimine dayanan kanunlarla idare edilmeğe başladığı günden beri Türk milletinin ne kadar kuvvetli, mütesanid bir hale girdiği ve Türk vatanının az zamanda ne derece terakki ve inkişaf etmekte bulunduğu hepimiz bir şahidiz. Antakya Milletvekili Vedi Bilgin, Bir coğrafya, tarih; milliyet, ırk, âdet ve an'ane cihetiyle oraya bağlı bulunuyoruz. Rum Cemaati adına İskenderun Milletvekili olan Kamil Zireyk, Anavatan kanunlarını kabul ediyoruz. Bu kanunlar bütün Hatay'ı saadete kavuşturacağına eminim. Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti (HDMMZ, 2009, s. 302-305) diyerek coşkularını dile getirmişlerdir.

Bu konuşmaları takiben “*Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının Hatay Kanunu Olarak Kabulüne Dair Kanun*” meclisin oyuna sunulmuştur. Evvela maddeler tek tek oylanmıştır. Kanunun tamamı oybirliğiyle kabul edilmiştir. Kanunun maddeleri şu şekildedir:

“*Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti Kanunları Hatay Kanunları olarak kabul edilmiştir.*”

“*Madde 2- Bu kanunların mer'iyete vaz' tarihleri ile mahallî icaplara uygun olmayanların tamamen veya kısmen tatbik edilip edilmemesine İcra Meclisi salâhiyettardır. Ta'dil, kanunla olur.*”

“*Madde 3- Mer'iyete giren her kanun, ona müteallik kanunla ahkâmı ilga eder.*”

“*Madde 4- Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'îdir.*”

⁷ Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra gazetede “*Polis ve Jandarma Kayd ve kabul şartları*” başlıklı ilan verilmiştir. Yenigün, 10 Ocak 1939, s.4.

Madde 5- Bu kanunun icrasına İcra Meclisi memurdur.”

Kanunun kabulünden sonra Başbakan Abdurrahman Melek teşekkür mahiyetinde bir konuşma yapmıştır. Melek çok önemli bir işin başarılmış olmasından duyduğu memnuniyeti şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Sayın Mebuslar, daima büyük bir hassasiyetle memleket ihtiyaçlarını düşünen siz milletvekilleri şimdiye kadar yaptığınız güzel işler arasında Hatay’ın ilelebet minnet ve şükranını bâdî olacak bu kanunla büyük bir eser vücuda getiriyorsunuz. Bu eserle hepiniz şimdi bir tarihi şerefi taşıırken, hükümete yaptığınız ilham ve kanunu telif etmek suretiyle bu şereften heyet-i vekile de hissedar olmuştur. Ben ve arkadaşlarım yüksek meclisinize ilelebet müteşekkik olacağız. Anavatan kanunlarının tekmi hakkında söz söyleyen arkadaşlarımız, bu kanunların Hatay’ın sür’atle inkişaf ve terakkisine imkân vereceğini tebarüz ettirdiklerinden, bu hususta fazla söz söylemeyi zaid buluyorum. Yalnız bize verilen itimat sâyesinde bu kanunların tatbiki için bilhassa yüksek itimadınıza mazhar olan Hükümet bunları sıralayarak hemen tatbiki geçmek azmindedir. Bu fasıldan olarak şimdiden aşarın ilgası, toprak, icra ve iflâs kanunlarının ihzarıyla, müteakip celselerde yüksek meclisinize arz edileceğini beyan eder ve her birinizin yüksek şahsiyetlerini ve nihayet bütün Hatay halkının ve onun Yüksek Meclisinde eğilmekle şereflenirim (HDMMZ, 2009, s. 302-309)”

Para, egemenlik hakkına dair en önemli sembollerden biri olmuştur. Bu hususla ilgili görüşler meclisin ilk açıldığı günlerde gündeme gelmiştir. Başbakan Melek, para meselesi hakkında uluslararası kurallar çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Yürürlükte olan Suriye parasını Hatay Devleti adına bastırabilme hakkı olduğunu bildirmiş, ancak sorunun zaman içerisinde çözüme kavuşturulabileceğini söylemiştir (HDMMZ, 2009, s. 65). Hatay Devleti Millet Meclisi’nin 13 Mart 1939 Pazartesi günü gerçekleşen oturumunda “Hatay’da Para Esasının Tevhidi” kanunu için Başbakan Melek’in tezkeresi görüşülmüştür. Meclis başkanlığına hitaben yapılan başvuruda, Bakanlar Kurulu’nun 10 Mart tarihli toplantısında Meclise gönderilmesine karar verilen “*Türk Parasının Resmî Para Olarak Kabulüne Dair Kanun*” projesinin gerekçesi ve ekleriyle birlikte sunulduğu anlaşılmıştır. Aciliyeti olduğu gerekçesiyle derhal görüşmelere geçilmesi Meclisin oyuna sunulmuş ardından kanunun kabulü gerçekleştirilmiştir (HDMMZ, 2009, s. 343; Melek, 1969, s. 78)⁸.

Kanun hakkındaki gerekçeli karara göre, Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının Hatay Devleti için kabul edildiği ve bu durumda Hatay’da Türk parasının resmi para olarak kullanılacağı ilan edilmiştir. Bu durumda Suriye parası üzerinden yapıldığı tespit edilmiş olan genel ve özel borçların düzenlenmesinin zorunlu hale gelmesiyle birlikte, mezkur kanun projesi yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle birlikte Türk parası Hatay’ın resmi parası olmuştur. Kanunun yayınlandığı tarihe kadar Suriye parası üzerinden henüz tahsil edilmemiş olan her türlü vergi, resim, harç ve para cezalarının tespit edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından belirlenerek kabul edilen kur üzerinden Türk parasına çevrilerek tahsil edilir denilmiştir.

Genel ve özel bütçelerin gelir ve gider cetvellerindeki rakamların da Türk parasına çevrilmesi kararlaştırılmıştır. Suriye parası üzerinden ödenen maaş, ücret, tahsisat, tazminat, tayinat, yem bedeli ve buna benzer içerikli tüm hak edişlerin Türk parası olarak ödeneceği kararlaştırılmıştır. Genel ve özel bütçelere ait veznelere bulunan Suriye parası, resmi kur üzerinden Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Hatay’daki şubesine devredilmesi hükmü verilmiştir.

Kanunun Meclis tarafından kabul edilmesinden sonra söz almak isteyen bazı milletvekilleri, kürsüden yaptıkları konuşmalarda uluslararası konjonktürler, kültür ve ekonomik gücün öneminden bahsetmişlerdir. Buna göre, bir millet ve devletin dünya politikasında sağlam yer tutabilmesi için sadece siyasi ve askeri açılardan güçlü olmasının yeterli olmadığı, artık

⁸ Melek, hatıralarında kanunun herhangi bir haksız kazançta meydan vermemesi amacıyla, gece yarısı toplanan meclis tarafından çıkartıldığını aktarmıştır. Abdurrahman Melek, 1969, s.78.

uluslararası platformlarda esas olan toprak davasından ziyade ekonomik kontrol ve üstünlük olduğu vurgulanmıştır. Diğer yandan askeri hâkimiyetle birlikte ekonomik açıdan güçlü olan milletler elindeki değerlere hakim olabilirler, buna göre Türkiye Cumhuriyeti'yle Hatay'ın bütün olduğu, fikir, hars, ırk ve düşünce birliğinin sebebinin doğal sonucu olarak para birliğinin de olacağı, dolayısıyla Ana yurdun parası olan, Türk parasının kabul edildiği ifade edilmiştir. Nihayet bütün memleketin zengin olacağı ifade edilmiş, Türk devlet erkânına ve Hatay Hükümeti'ne teşekkür edilmiştir (HDMMZ, 2009, s. 343-346).

13 Mart 1939 tarihli aynı oturumun devamında Hatay Devleti bünyesinde uygulanmak istenen "Kaza İdareleri Kanunu"na dair tezkere görüşülmüştür. Başbakan Abdurrahman Melek'e göre; Hatay Millet Meclisi'ne teklif edilen Kaza İdareleri Kanunu'nun, halen Anavatanda yürürlükte olan aynı adlı kanunun Hatay'da da uygulanabileceği gerekçesiyle yeni bir kanun hazırlanmasına gerek olmadığı iddiasıyla, teklif edilen kanunun iadesini istemiştir. Hemen akabinde Mecliste gerçekleşen oylama sonucu, kanun teklifi iade edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti "*Kaza İdareleri Kanunu*" aynen kabul edilmiştir. Bu gelişmenin ardından Başbakan Melek teşekkür amacıyla yaptığı konuşmasında "*Yıllardan beri her gün binbir hadise ile bizim ve bütün dünyanın şahit olduğu bir hakikat vardır ki, Hatay; ırkan, hissen, aslen ayrılık kabul etmeyen anavatanın bir parçasıdır.*" Birbiriyle bu derecede ilişkileri olan memleketlerin kanunları ve parasının ayrı olması normal değildir. "*Bu bir kanun tab'iiyet meselesidir.*" Şimdiye kadar yüce meclisinizin verdiği şerefli kararlardan dolayı sizleri ve temsil ettiğiniz Hatay halkını tebrik ederim (HDMMZ, 2009, s. 347) demiştir.

Türk parasının Hatay Devleti parası olarak kabulü sonrasında ticaret hayatında yaşanan birtakım gelişmeler üzerine, sadece bir hafta sonraki 20 Mart 1939 tarihli oturumda Antakya Mebusu Bekir Sıtkı Kunt'un verdiği takdir dikkat çekmiştir. Buna göre; Suriye'den gelen eşyaya gümrük vergisinin terkedilmesi ve Türk parasının resmi para olarak kabulü üzerine tüccar ve esnaf tarafından stokçuluğa başlandığını iddia etmiştir. Türk parasının resmî para olarak kabulüyle belirlenen kur oranına göre hayatın %40 kadar ucuzlaması gerekirken aksine tüccar ve esnafın hayatı %50'den %100'e kadar pahalılaştığı, dolayısıyla eskiye oranla pahalılığın iki misli yükselmesinin sebebinin sormuştur. Gerek gümrük vergisi ve gerekse Türk parasının kabulünün hayatı ucuzlaştırmasını beklerken bu durumun tam tersinin gerçekleşmesinin ancak kötü niyetle açıklanacağını söyleyerek, Türkiye Cumhuriyeti Men-i İhtikâr Kanununun derhal uygulanmasını ve stokçuluğun hükümet tarafından aydınlatılmasını teklif etmiştir (HDMMZ, 2009, s. 351; Melek, 1969, s. 78).⁹

Bu gelişme üzerine üç gün sonraki 23 Mart 1939 tarihli oturumda bu ruznameye Başbakan Abdurrahman Melek tarafından cevap verilmiştir. Buna göre, Türk parasının Hatay parası olarak kabulünden sonra bazı fırsatçılar hayatı pahalılaştıracak şekilde harekete geçtiğini fakat hükümetin bu konuda gerekli hassasiyeti gösterdiğinden stokçu ve vurgunculara karşı tedbirlerin düşünüldüğünden bahsetmiştir. Hayatı pahalılaştıracak sebep bulunmadığı ve gümrük tarifesinde de yanlışlık olmadığını beyan etmiştir. O'na göre, Meclisten kuvvet olarak her türlü tedbir düşünülmüş hatta gerekirse Anavatanda yürürlükte olan Men-i İhtikâr Kanunu'nun da aynı şekilde uygulanması öngörülmüştür (HDMMZ, 2009, s. 357).

Meclisin 23 Mart 1939 günlü oturumunda, Başbakan Dr. Abdurrahman Melek tarafından Meclise hitaben okunan tezkereye göre, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının Hatay Kanunu olarak kabulü gerekçesiyle ve 23 Şubat 1939 gün ve 45 sayılı kanunla yürütme kuruluna verilen yetkiye de dayanarak; Ziraat Bankası Kanunu, Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu, Gümrük Kanunu, Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu geçerli kılınmıştır. Ayrıca Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Ceza Kanununun Mevkî Mer'iyete Vaz'ına Dair Kanun, İcra ve İflâs Kanunu, Borç için Gayrimenkul Satışına Dair Kanun ve Orman Kanunu da 1 Nisan 1939 gününden itibaren kabul edilmiş ve yürürlüğe girmek

⁹ Halbuki Melek, hatıralarında bu kanunun kabulünden sonra stokçuluk ve vurgunculuk yapmasına fırsat verilmediğini iddia etmiştir. Melek, 1969, s. 78.

üzere resmî gazetede yayınlanmıştır (HDMMZ, 2009, s. 358).

Güvenlik, ekonomik ve sosyal gerekçelerle mülki yapılanmada değişiklik yapılması zorunlu hale gelebilmektedir. Sınır güvenliği gerekçesiyle Bakanlar kurulunun 30 Mart tarihli toplantısında “*Hamam’da Nahiye Teşkilâtı Yapılmasına Dair Kanun Projesi*”nin Meclise sunulmasına karar verilmiştir. Başbakan Melek tarafından okunan gerekçeli karara göre, Hatay-Suriye sınırında bulunması ve Reyhaniye ilçe merkezine olan uzaklığı sebepleriyle Hamam¹⁰’da Nahiye teşkilâtının kurulması teklif edilmiştir. İlgili kanun aynı oturumda kabul edilmiştir (HDMMZ, 2009, s. 367-369).

Bu gelişmeler yaşanırken Başbakan Dr. Abdurrahman Melek Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne 6. Dönem Gaziantep milletvekili olarak seçilmiştir¹¹. And içme merasimi için Ankara’ya giden (TBMM Zabıt Ceridesi 17 Nisan 1939, s.39; Yenigün, 16 Nisan 1939, s.1) Melek, Hatay Devleti Meclisinde faaliyetlerde bulunmak üzere tekrar Antakya’ya dönmüştür.

Milli Mücadele yahut Hatay Davasına hizmet maksadıyla yaralanma suretiyle mağduriyete uğrayanlar için 1 Haziran 1939 tarihli celsede maddi yardım talebinde bulunulmuştur. Antakya Milletvekili Selim Mahmut ve arkadaşları tarafından Hatay Millet Meclisi’ne sunulan takrire göre; Milli davalarda çalışan ve uzvunu kaybeden bir şahsa Hükümet tarafından yardım talebi dile getirilmiştir. Kırıkhan milletvekili Bahri Bahadırılı, bu konular için oluşturulan bir komisyon olduğu ve oraya havale edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuşmalar üzerine Başbakan Melek söz alarak, biraz önce bütçeye ek ek ödenek isteği yapıldığını ve bu ek ödeneğin buna benzer hizmetler için kullanıldığını belirtmiştir. Söz konusu bedellerin makbuz karşılığında ihtiyaç sahiplerine verildiğini bildirmiştir (HDMMZ, 2009, s. 438-439).

23 Haziran 1939 günü Milletler Cemiyeti’ne karşı hâlâ mandater görünen ve Hatay üzerinde Türkiye ile birlikte garantör durumunda olan Fransa ile Türkiye arasında “*Türkiye İle Suriye Arasında Toprak Meselesinin Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma*” imzalanmıştır (Resmî Gazete, 4 Temmuz 1939, s. 12108). Anlaşmanın imzalandığı haberinin Hatay’a ulaşmasının ardından resmi dairelerden Hatay Bayrakları indirildi, yerine Türk Bayrağı çekildi. Şehirler Türk Bayrakları ile süslendi. Bu anlaşma ile Hatay’ın Türkiye’ye katılması kesinleşmiş olmasına rağmen Hatay Millet Meclisi son işlemler tamamlanıncaya kadar olağan çalışmasını sürdürmüştür (HDMMZ, 2009, s. 475).

27 Haziran tarihli Yenigün gazetesinde “*Başvekilin Ziyafeti*” başlığıyla çıkan haberde, Gaziantep Milletvekili olan Başbakan Abdurrahman Melek’in İskenderun’un Soğukluk mevkiinde Gaziantep’ten gelen elli kişilik gurup şerefine öğle yemeği verdiği bilgisi yer almıştır. Samimi ve neşeli bir ortamda geçen toplantının saat 15’e kadar sürdüğü aktarılmıştır (Yenigün, 27 Haziran 1939, s. 2).

29 Haziran 1939 Perşembe Günü, olağanüstü toplantıya çağrılmış olan Milletvekilleri tarafından sunulan 39 imzalı takirle Hatay Devleti’nin Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne katılma kararı okunmuştur (Mehmet Tekin ve M. Mehtap Tekin, 2011, s. 118). Bu olayla birlikte Meclis feshedilmiştir, gerçekleşen coşku dolu konuşmaların yapıldığı gün son sözü alan Hatay Devleti Başbakanı Dr. Abdurrahman Melek “*biz susalım tarih konuşsun*” diyerek oturumu sonlandırmıştır (HDMMZ, 2009, s. 507)¹². Hatay meselesinde fedakarlıkla görev alan her bir Hataylı, ana vatana kavuşmayı ilke edinmiştir. Hatta Fransızların bölgedeki imar ve ekonomik hamleleri bile Hataylıların nazarında gölgede kalmıştır. Hatay Devleti Millet Meclisi’nin Hatay Zaferi’ndeki en büyük desteğini yine Hatay devleti vatandaşları vermiştir (Duman, 2017; s. 135-136).

¹⁰ Bugünkü Hatay İli’ne bağlı Kumlu ilçesi. (Sezen, 2006, s.218).

¹¹ 1924 Anayasasına ve Seçim Kanununa göre Milletvekili olabilmesi için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması gerekiyordu. Abdurrahman Melek ve ailesinin TC vatandaşlığına geçişini onaylayan Bakanlar Kurulu Kararnamesi 13 Mart 1939 tarihlidir (CBCA, 030.18.01.02.86.21.5).

¹² Başka bir kaynakta bu söz küçük farkla aktarılmıştır: “Biz susalım, tarih söylesin” Yenigün, 30.06.1939.

SONUÇ

Abdurrahman Melek'in siyasi faaliyetleri 6 Ocak 1932 tarihinde İskenderun Sancağı İdare Meclisi Üyeliği'ne seçilmesi ile başlamıştır. 5 Haziran 1938 tarihinde İskenderun Sancağı Valisi olarak atanmıştır. Vali sıfatıyla Sancak seçimlerinin sorunsuz bir şekilde yapılmasını ve Sancak Anayasasının hazırlanmasını sağlamıştır. Seçimler sonucu 2 Eylül 1938 tarihinde Hatay Devleti Millet Meclisi açılmıştır. Abdurrahman Melek bu toplantıyı İskenderun Sancağı Valisi sıfatıyla izlemiştir. Tayfur Sökmen tarafından görevlendirilen Melek, Meclis tarafından 5 Eylül 1938 tarihinde başbakanlığa seçilmiştir. Kabinede İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları görevlerini de üstlenmiştir.

Başbakan Melek, öncelikle Hayat Devletinin teşkilat yapısını tamamlamaya çalışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kanunlarını Hatay Devleti sınırları içerisinde uygulanmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu çabayla sadece Hatay Devleti vatandaşlarının refahını değil, anavatana ilhak sürecinin de hukuki bir zemine oturtulmasını amaçlamıştır. Hükümet icraatları, uluslararası kamuoyu dikkate alınarak yürütülmeye çalışılmışsa da, halkın ilhak sonrası uyum sürecini sosyo-ekonomik ve hukuki açılardan en aza indirgemeyi hedeflemiştir.

Hatay Meclisi'nde yürütülen faaliyetler ve bazı hükümet politikaları hakkında usul çerçevesinde zaman zaman anlaşmazlıklara rastlanılsa da teklif edilen hükümler oy bütünlüğü ile kabul edilmiştir. Anlaşmazlıklar ilgili kanunun hükümleri sebebiyle değil, daha çok nasıl uygulanacağı hakkında olmuştur.

Başbakan Melek'in icraatları arasında Antakya'nın devlet merkezi yapılması, Bayrak Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarının Hatay Devleti Kanunları Olarak Kabulü, Türkiye'den Gelen Mallardan Gümrük Vergisi Alınmaması, Aşar Vergisinin Kaldırılması, Türk Lirasının Hatay Devleti Parası Olarak Kabulü, Hatay Devleti Sınırları İçerisinde Türkiye Cumhuriyeti Pullarının Kullanılması, İstiklal Marşı'nın Hatay Devleti Marşı Olarak Kullanılması kanunları zikredilebilir.

Hatay ve çevresinin Misak-ı Milli sınırları dışında kalmasından dolayı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan Hatay Devleti Başbakanı olan Abdurrahman Melek'in ve ailesinin 13 Mart 1939 tarihli T.C. Devleti Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçişi kabul edilmiştir. Hemen ardından TBMM Altıncı Dönem Gaziantep Milletvekili olarak aday gösterilmiştir. Hatay Devleti Başbakanı Dr. Abdurrahman Melek, 26 Mart 1939 tarihli seçim mazbatasını alarak 17 Nisan 1939 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yemin etmiştir.

Nihayet Hatay Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne katılma kararıyla birlikte 29 Haziran 1939 Perşembe günü yapılan olağanüstü toplantıda Hatay Meclisi feshedilmiştir. Hatay Meclisi çatısı altında son kez gerçekleştirilen coşku dolu konuşmaların ardından son sözü alan Başbakan Dr. Abdurrahman Melek: "Biz susalım tarih konuşsun" diyerek oturumu ve Hatay Devleti Millet Meclisini sonlandırmıştır. Hatay Meclisi'nin feshinden sonra Abdurrahman Melek 4 Temmuz 1939 tarihinde Hatay'dan Ankara'ya Toros Ekspresiyle yola çıkmıştır. Bu tarihten sonra TBMM çatısı altında sürdüreceği milletvekilliği görevini dört dönem boyunca yerine getirecektir.

KAYNAKÇA

- ADA, Serhan. (2013). Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939), 2. Bs., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Akşam, 6 Eylül 1938.
- ARMAOĞLU, Fahir. (2014). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 19. Bs., İstanbul: Timaş.
- ASLIYÜCE, Erdoğan. (2008). İlk İşgal son Kurtuluş, İstanbul: Togan.
- ATABEY, Figen. (2015). Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci. AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi, C.4, Sayı 7, ss.192-209.
http://www.avrasyad.com/Makaleler/1074150981_122.pdf
- CBCA. 030.10. 224. 12. 40.
- CBCA. 030.10. 224. 511. 10.
- CBCA, 030.18.01.02.86.21.5.
- Cumhuriyet, 28 Ocak 1937.
- DUMAN, Olcay Özkaya. (2017). Geçmişin Sesiyle Tarihi Yeniden Düşünmek Üzerine Bir Sözlü Tarih Denemesi (Antakya Örneği 1921-1939 Sosyo Kültürel Yaşam), Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Düstur, 3.tertip. C.18.
- ERDEN, Ömer. (2015). Fransa-Suriye Kıskaçında Hatay (1937-1939), Yy: Gece Kitaplığı.
- GALİOĞLU, Rengin. (2003). Hatay Devleti Başvekili Dr. Abdurrahman Melek. Güneyde Kültür, Cilt: XIV, S. 140, ss. 8-24.
- Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları,(2009). Haz. Mehmet Tekin, Ankara: Atatürk Araştırma Mekezi.
- HATİBOĞLU, Süleyman. (2012). Milli Mücadele ve Anavatana Katılım Sürecinde Hatay., Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi.
- <http://hassa.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi>
- <https://www.reyhanli.bel.tr/reyhanli-tarihi>
- KESKİN, Ömer Ali. (2018). Hatay Sorunu ve İbrahim Şükrü Sökmensüer'in Faaliyetleri. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, ss. 577-592.
- MELEK, Abdurrahman. (1969). Hatay Nasıl Kurtuldu, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- MURSALOĞLU, Mehmet. (2012). Sancak, Devlet, Millet Hatay (1938-1939), İskenderun: Y.y.
- PAYASLI, Volkan, (2017). Sancak'tan Vilayet'e Hatay (1921-1960) (Siyasal, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle). Ankara: Atatürk Araştırma Mekezi.
- SANJIAN, Avedis K. (1956). The Sanjak Of Alexandretta (Hatay). A Study in Frenco-Turco-Syrian Relations, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Michigan.
- SARINAY, Yusuf. (1996). Atatürk'ün Hatay Politikası II, 1938-1939. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XII, Sayı 35, 1996, ss, 407-454.
- SELÇUK, Hamdi. (1972). Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Günleri, 2. Bs. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.
- SEZEN, Tahir. (2006). Osmanlı yer adları (alfabetik sırayla), Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

- SOFUOĞLU, Adnan, DAĞISTAN, Adil. (2008). İşgalden Katılıma Hatay. Ankara Phoenix
- SOYSAL, İsmail. (2000). Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945), 3. Bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- TBMM Zabıt Ceridesi, VI. Devre, 17 Nisan 1939.
- TEKİN, Mehmet. (2010). Hatay: İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- TEKİN, Mehmet, TEKİN, M. Mehtap. (2011). Hatay Devleti Millet Meclisi Reisi Abdulgani Türkmen. Antakya: Color Ofset .
- Yeni Mecmua, 15 Mayıs 1928, Yıl 1, sayı 1.
- Yenigün, 9 Nisan 1938.
- Yenigün, 5 Eylül 1938, Sayı 1937.
- Yenigün, 10 Ocak 1939, Sayı 2075.
- Yenigün, 16 Nisan 1939, Sayı 2154
- Yenigün*, 27 Haziran 1939.
- Yenigün 30 Haziran 1939.

EKLER

Ek 1, Yenigün Gazetesi, 5 Eylül 1938.

İdare yeri
Cuma pazarında
özel ev
Telefon 1-46 - Telgraf
Antakya - Yenigün

Mesul Müdür
SELM ÇELENK
Mektuplar Mesul Müdür
adına gönderilmelidir

YENİGÜN

ANTAKYADA ÇIKAR GÜNDELİK HALK GAZETESİ

Yıl 10 — 5 Eylül 1938 Pazartesi — Sayı 1977

Valimiz Doktor A. Melek Başvekil Olarak Kabineyi Teşkil Etti

İlk Hatay Kabinesini Valimiz Doktor Abdürrahman Melek Teşkil Ediyor

HATAY KABİNESİ BİR BAŞVEKİL İLE 4 VEKİLDEN MÜREKKEP OLA- CAK-BAŞVEKİL YARIN MECLİS HUZURUNDA BEYANNAMESİNİ OKUYACAK VE MECLİSTEN İTİ- MAT İSTİYECEKTİR

Vali vekâlet müsteşarlıklarına kimler getirildi

Cumhurbaşkanımız Sayın Bay Tayfur Sökmen, dün Valimiz Sayın Doktor Abdürrahman Melek'i davet ederek kendilerini Hatay kabinesini teşkil edecek üyelerini bildirdi.

Valimiz, bu teklifi kabul ederek kabine arkadaşlarını seçmiş ve kabinenin listesini hazırlamıştır. Haber aldığımız göre, Başvekilin kabine listesi Cumhurbaşkanımız tarafından kabul edildiğinden Başvekilimiz yarın meclis huzuruna çıkarak programını okuyacak ve meclisten itimat istiyecektir.

Meclisin yarın saat öğle toplanarak kabinenin beyannamesini dinliyerek ruzaamede mevcut meseleleri müzakere ettikten sonra yaz tatili kararı ve meclis dağılımı muhtemeldir.

Mevsuk kaynaklardan aldığımız habere göre, kabine aşağıki zevattan teşkil edilecektir:

Başvekil ve Dahiliyevekili:
Doktor Abdürrahman Melek
Adliye vekili: Cemil Yurtman
Nafia vekili: Cemal Baki
Nafia ve Ziraat vekili: Kemal Alpar
Maarif ve Sıhhat vekili: Ahmet Faik Türkmen
Yukarıda adları geçen vekâletlerden dahiliyeye Dr. Adliye bir, Nafia ve Ziraat iki, Maliye iki, Harif ve Sıhhat iki müsteşar tayin edilecektir.

Riyaseti Cümhur Sarayı

Cumhurbaşkanımız Tayfur Sökmenin ikametine tahsis edilmiş mukarrer olan Hatay'deki Dafne otelinin sahipleri ile bugün bir daha temas edilmiş ve bizim kaymakamı Bay Süreyya Pusat ile Hatay Nafia reisi Bay Kelal Alpar kaymakamlık dairesin-

de otel ile yapılacak tadilat ve elektrik meselesi üzerinde konuşulmuştur.

Öğrendiğimize göre önümüzdeki gün muhafız jandemalara ve yavere tahsis edilecektir.

Otel sahipleriyle yapılan anlaşmaya göre otel bugün sonunda islahatla beraber teslim edilecek ve tefris edildikten sonra Cumhurbaşkanımızın emrine verilecektir.

Müsteşarlar Kimlerdir?

İlk Hatay Kabinesine alınacak müsteşarların isimleri hakkında elde ettiğimizi hususi malumat şudur.

Adliye: Fevzi Atahan
Nafia: Mühendis Keleşliyan
Ziraat: Mahmut
Maliye: Celal Akyüz ve Hanri Raad
Maarif: İskender emeni mektepleri müdürü Mardiros
Sıhhiye: Dr. Sitki Osman
Dahiliye müsteşarı henüz belli olmamıştır.

Hariciye müsteşarlığı

Heber aldığımız göre yedi müsteşarlardan başka birde hariciye müsteşarlığı ihdas edilmiştir. Bu müsteşarlığa, posta ve telgraf baş müfettişi Besim Tecer tayin edilecek ve eski vazifesi uhdesinde kalacaktır.

ber teslim edilecek ve tefris edildikten sonra Cumhurbaşkanımızın emrine verilecektir.

Atatürk'le Cumhurbaşkanımız arasında Taati edilen telgraflar

Ekselans Kemâl Atatürk
Türkiye Cumhuriyeti Başkanı
ANKARA

Hatay Millet Meclisi tarafından bugün Hatay reisliğine seçildiğimi ve bu vazifeyi ifaya başladığımı yüksek huzaarınıza arz etmekte şerefliyorum. Türkiye'nin Ulu Önderi tarafından gösterilen yüksek alaka ve yardım saygısına istiklâline kavuşmuş Hatay'ın Ulu Şefi Atatürk ve büyük Türk milletine karşı beslediği minnet ve şükran ve bağlılık hislerini bu vesile ile de arz etmekte son derece bahtiyarım. Vazifemin ifası sırasında yüksek alaka ve irtisadınızın esirgenmemsi dileği ile ecdan bağlılığımı ve sonsuz saygılarımı sunarım.

Tayfur Sökmen

Bay Tayfur Sökmen
Hatay Reisi
Antakya

Hatay Millet Meclisi tarafından Hatay reisliğine seçildiğimizi bildiren telgrafınızı memnuniyetle aldım. Bu kıymetli diyarın en yüksek makam ve vazifesini ihraz ve deruhte etmiş olduğunuzdan dolayı size tebrik ederken inkişafınızı daima alaka ve muhabbetle takip edeceğim. Hatay'daki faaliyetinizde muvafakiyetinizi temenni ederim ve Hatay'ın yenijidare altında pek çok saadet ve refahlar görmesini yürekten dilerim.

K. Atatürk

Suriyede Şöfor grevi bitti

2 Eylülde Suriyede başlayan şöfor grevi 4 Eylülden itibaren sona ermiştir. Grevçiler Suriye hükümetinden 7 maddelik bir dilek istemişlerdir. Yüce komisyonluk 7 maddeden 3 ücu kabul etmiş ve diğer 4 maddede hakkında tetkikatta bulunduğunu vadedilediğinden şöforler muvakkaten grevden vazgeçmişlerdir.

Kabul edilen 3 maddede şudur:

1 — Muhalefet suçlarını hakkında takilat yapılmaması
2 — Hususi otomobillerin

Unum Jandarması Kumandanlığı

Dahiliye vekâletine bağlı olarak ihdas edilen Unum Jandarma Kumandanlığına Bay İsmet Mursalı tayin edilecektir.

Kabineye ve müsteşarlara şimdiden muvafakiyet diler ve luyurda havirli işler görmesini temenni ederiz.

rin tasvil edilmesini 3 — Nafia'da bir komisyon teşkil edilerek diğer maddeler hakkında tetkikat icrası. Suriye şöforler cemiyeti bugün Şamda umumî bir toplantı yapacak vaziyeti tetkik edecektir.

Ek 2: Hatay Devleti Resmi Gazetesi, 15 Mart 1939.

HATAY DEVLETİ RESMÎ GAZETE

Tesis tarihi: 2 Eylül 1938

İdare ve yazı işleri için
Dahiliye Vekâleti Matbuat
Müdürlüğüne müracaat olunur

15 Mart 1939
ÇARŞAMBA

SAYI : 66

Kanunlar

Kanun: No. 51

Kabul tarihi: 13/3/1939

Türk parasının resmî para olarak kabulüne dair kanun.

- Madde: 1— Türk parası Hatayın resmi parasıdır.
- Madde: 2 — İşbu kanunun neşri tarihine kadar Suriye parası üzerinden tarh ve tahakkuk ettirilmiş olupta henüz tahsil edilmemiş bulunan bilimum vergi, resim, harç ve para cezaları bu kanunun neşri tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının kabul edilmiş olan kur üzerinden Türk parasına tahvil edilir ve Türk parası olarak tahsil edilir.
- Madde: 3 — Umumi ve hususî bütçelerin varidat muhemenatı ve masraf cetvellerindeki rakamlar (2) inci maddede esas dahilinde Türk parasına tahvil olunur.
- Madde: 4 — Suriye parası üzerinden tediye edilmekte olan maaş, ücret, tahsisat, tazminat, tayinat, yem bedeli ve bu mahiyetteki bircümle istihkakların aynen Türk parası olarak tediyesine devam olunur.
- Madde: 5 — Umumi ve hususî bütçelere ait vevnelerde halen mevcut Suriye parası resmi kur üzerinden Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Hataydaki şubasına devredilir.
- Madde: 6 — İşbu kanuna muallif bircümle ehkâm mülgadır.
- Madde: 7 — İşbu kanunun hükümleri neşri tarihinden itibaren muteberdir.
- Madde: 8 — Bu kanunun hükümlerini yürütmeye İcra Meclisi memurdur.

Kararlar

Karar No 24

- 1 — Açık bulunan Gümrük Müfettişliğine ayda (175) lira maaş ve (617) kuruş yevmiye ile Bay Suphi Okay tayin edilmiştir.
- 2 — Mumaileyh aynı zamanda Umum Müdürlük vazifesinde ifa edecektir.
- 3 — İşbu kararname 6.3.939 tarihinden muteberdir.
- 4 — İşbu kararnamenin icrasına Maliye Vekili memurdur.

Devlet Reisi

T. Sökmen

Başvekil

Dahiliye, Hariciye ve Müdafaa

Vekili

Dr. Abdurrahman Melek

Maliye, İktisatve Gümrük

Vekili

Cemal

Karar No 118

10/3/939 Tarihinde Başvekil Doktor Abdurrahman Meleğin Reisliği altında toplanan İcra Meclisi Haîî oğlu Cemil Ülgenin Hatay vatandaşlığına kabulüne karar vermiştir.

Başvekil

Dahiliye, Hariciye ve Müdafaa

Vekili

Dr. Abdurrahman Melek

Adliye ve Sıhhat Vekili

Maliye, İktisat ve Gümrük

Vekili

Cemal

C. O. Yurtman

Kültür Vekili

Nafia ve Ziraat Vekili

Faik Türkmen

K. Alpar

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

ORCID ID: 0000-0002-9402-1827

Makale Gönderim Tarihi: 15.06.2020

Makale Kabul Tarihi: 13.08.2020

DOI: 10.30692/sisad.753018

ISPARTA İL MERKEZİ YAKININDA BİLİNMEYEN BİR SARNICIN İNCELENMESİ

The Review of an Unknown Cistern Near Isparta Provincial Center

Doğan DEMİRCİ

Doç. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

dogandemirci@sdu.edu.tr

Özet: Suyun temini, tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar insanların giidermek zorunda kaldığı sorunların önceliğini taşımıştır. Orta Asya'da Türkler tarafından suya önem verilmiş ve kutsal sayılmıştır. Su kelimesi Kül-Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtlarında geçmekte olup, yazıtların haricinde Yer-Sub'in Orta Asya'da Türkler tarafından kutsal kabul edildiği bilinmektedir. Tarihte medeniyetler suyun taşınması amacıyla su kemerleri, su yolları, suyun biriktirilmesi için havuzlar ve sarnıçlar, suyun dağıtılması için maksemeler, içmek amacıyla çeşmeler, sebiller, selsebiller, gibi su yapıları inşa etmişlerdir. Su yapılarının içerisinde özellikle sarnıcın, yağmur ve kar sularının bir yerde toplanarak kullanılması açısından su ile ilgili olan diğer yapılardan farklı bir işleve sahip olduğu görülür. Konuya ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak su sarnıçlarının her dönemde hemen hemen benzer planlarda ve benzer malzemeyle yapıldıkları görülmektedir. Eski Isparta-Burdur karayolu yakınında bulunan tek su sarnıcı ise civarda mukim bir vatandaşın haber vermesi ile tespit edilmiştir. Söz konusu yapı bu civarda günümüze kadar gelebilmiş tek sarnıç örneği olmaktadır. Bu sarnıç araştırmacıların dikkatini çekmemiş ve araştırmacılar tarafından görülmemiş olmalı ki hakkında herhangi bir kayda ve bilgiye rastlanılmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Su Temini, Isparta Sarnıç, Su yapıları, Sarnıç Mimarisi.

Abstract: The supply of water has been the priority of the problems that people have had to address since the early times of history. In Central Asia, water was considered very important by Turks and water was considered sacred. The word "water" is mentioned in the inscriptions of Kül-Tigin, Bilge Kağan and Tonyukuk, and apart from the inscriptions, Yer-Sub is known to be sacred by the Turks in Central Asia. In the past, civilizations built water structures such as aqueducts waterways to carry water, pools and cisterns for accumulation of water, networks for water distribution, fountains sebils, selsebils for drinking. It is seen that the cistern has a different function from the other water related structures in terms of collecting rain and snow waters in the water structures. When the studies on the subject are examined, it is seen that water cisterns are generally made with almost similar plans and materials in every period. The only water cistern located near the old Isparta-Burdur highway was found with the notice of a resident citizen in the vicinity. The building in question is the only example of a cistern in the vicinity that can survive until today. This cistern has not attracted the attention of the researchers and must not have been seen by the researchers that no record and information about it has been found.

Keywords: water supply, Isparta Cistern, water structures, cistern architecture.

GİRİŞ

Su tarih boyunca toplumların en önemli ihtiyaçlarından birisi olmuştur. Bunun için tarihte kentler, çoğunlukla suyun bulunduğu yerlerin kenarlarına kurulmuşlardır. Buna karşılık suyun bulunduğu yerlere uzak kurulan kentlerde ise suyun temini için çeşitli su yolları, su kemerleri yapılmış, suyun bir yerde toplandığı açık ya da kapalı olarak tasarlanmış sarnıçlar gibi mimari yapılar inşa etmişlerdir (Güngör, 2017, s. 38).

Sarnıç kelimesinin "su depolamak üzere yapılmış üstü kapalı veya açık havuz" anlamındaki Arapça "sıhric" kelimesinden geldiği ve suyun güneş altında kalması durumunda bozulmalara yol açtığı düşünüldükçe, ayrıca suyun kirlenmemesi için sarnıçların genellikle üzeri kapalı veya yer altına yapıldığı söylenmektedir (Bozkurt, 2009, s. 158). Bununla beraber sarnıç kelimesinin Farsça kökenli olduğu ve yağmur suyunu veya kanallar ile taşınan suyu bir yerde toplamaya yarayan kagir malzemeye yapılmış yeraltı deposu anlamına geldiği bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Hasol, 2008, s. 408). Sarnıçlar, yer altı sularının zeminden çok daha derinde olduğu yerlerde veya kaynak suyunun bulunmadığı zamanlarda faydalanılmak üzere, toprak üzerinde var olan suları depolama işlevi gören yapılar olarak tanımlanmıştır (Arseven, 1984, s. 72). Su sarnıçlarının yağmur ve kar sularını biriktirmek suretiyle insanların -ve bazı sarnıçların da- hayvanların su ihtiyacını gidermek üzere yerleşim yerlerinde ya da kervan yolları kenarında yer aldıkları görülmektedir.

Çeşitli toplumların temizlenmek, günlük ihtiyaçlarını karşılamak veya hayvanlarını sulamak için su kaynaklarından faydalanması sonucunda su kaynaklarının kirlendiği ve tükendiği görülmüş bundan dolayı insanlar daha çok ve temiz su sağlayacak yeni kaynaklara yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu sorunu gidermek için de temiz su kaynaklarını suyu temin edecek bir su yolu sayesinde suyun biriktirilmesi yolu tercih edilmiştir. Suyun biriktirilmesini sağlamak amacıyla çeşitli ölçülerde ve tiplerde sarnıçların yapıldığı günümüze ulaşan çeşitli sarnıçlardan anlaşılmaktadır (Ocak, 2009, s. 6). Sarnıçlar ilk olarak tarım yapılan arazilerinin sulanması amacıyla yapılmış daha sonra yapılan sarnıçlardan ise içme suyu olarak faydalanılmaya başlanmıştır (Güngör, 2017, s. 38).

Suyla ilgili olarak önceki dönemlerde toplumlar su yolları, havuzlar, su kemerleri, çeşmeler, sebiller, selsebiller, suyun dağıtılması için maksemeler ve sarnıçlar gibi çeşitli amaçlar için su yapıları inşa etmişlerdir. Bu yapıların içerisinde özellikle sarnıcın, yağmur ve kar sularının bir yerde toplanarak kullanılması açısından su ile ilgili olan tüm diğer yapılardan farklı bir işleve sahip olduğu görülür (Öter, 2008, s. 1). Sarnıçların kendine mahsus plan, strüktür ve işlevi bulunmaktadır. Bu yapılar açık ya da kapalı durumda inşa edilerek az bir bölümü toprağın üstünde ya da tamamen toprağın altında olabilmektedir. Toprağın altında bulunan su kaynaklarındaki suları biriktirebildiği gibi sarnıcın üzerine düşen yağmur ve kar sularını da toplamak üzere inşa edilmişlerdir. Çoğunlukla sarnıç yapıları su kaynaklarının az olduğu ya da yağmurun düzenli yağmadığı bölgelerde sık olarak yapılmışlardır. Bu bölgelerden; Batı Anadolu bölgesinde yaz

mevsiminin oldukça kurak geçmesi nedeniyle tarihin hemen hemen her döneminde bölge içerisindeki yerleşim yerlerinde ve yollarda sıklıkla yapılmışlardır (Öter, 2008, s. 1).

Tarih içerisinde kaynak ve yağmur sularını toplamak amacıyla özellikle yapıyı yeraltında kurgulanmış olan sarnıcın, zamanla teknolojinin ilerlemesi ve maksemelerden tüm yapılara suyun verilebilmesi sonucunda önceki önemini yitiren bir yapı tipolojisi olduğu, buradaki en önemli değişim nedeninin, toplanan suyun yapı içerisindeki kullanım kriterlerinin değişmesine bağlı olduğu belirtilmektedir (Gökgöz vd., 2014, s. 2). Yapılarda faydalanılan suyun niteliğine bağlı olarak yapılan bu ayrışmaya göre; içme suları ve kullanma suları olarak farklılaşmakta ve içme suyu kullanımının ayrılarak yapıya ulaştırılması, sarnıçların kullanım suyu için ayrı bir hacim meydana getirmesine sebep olmuştur denilmektedir (Gökgöz vd., 2014, s. 2). Arkeoloji dünyasında, tarihi kentlere ait nüfus tahmin metodlarından başta gelen ve en revaçta olan bir yaklaşımı, kentin antik tiyatro kapasitesinin belli bir katını ölçü olarak almak şeklinde olduğu bilinmektedir. Ancak buna mukabil o dönemlerde kentin tiyatrosunun kentin bir gösteriş ve güç sembolü olduğu bilindiğinden kente ilişkin yapılacak tahminleri buradan hareket ederek ölçmenin pek doğru olamayacağı da bazı kaynaklarca söylenilmektedir (Baykan vd., 2011, s. 318). Öte yandan hidrolik biliminin çok temel bilgi, bağıntı, rakam ve formüllerinin tarihteki eski kentlere ait yaşayan nüfusun tahminine yardımcı olacağı, bunlardan birinin de su toplama yapısı bulunan kentlerde bu sularla sulanan tarımsal arazi ve üretiminden yola çıkarak yapılan bir yaklaşımın daha doğru olabileceği hususu kaynaklarda yer almaktadır (Baykan vd., 2011, s. 317).

Araştırmacılar tarafından su sarnıçları ile ilgili bazı sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Bunlardan Osman Özyurt sarnıçları arazi konumlarını açısından sınıflandırmış ve sarnıçları genel olarak iki başlıkta toplamıştır. Bunlar;

- 1- Kayaya oyulmuş sarnıçlar,
- 2- Toprak zeminine gömülmüş sarnıçlardır.

Özyurt'a göre 2. sırada yer alan zemine gömülmüş sarnıçlar ise kendi arasında ikiye ayrılmaktadır. Bunlar;

- a- Toprak zeminine tam gömülmüş sarnıçlar
- b- Toprak zeminine kısmen gömülmüş sarnıçlardır (Özyurt, 1988, s. 11).

Sarnıçlar konusunda çalışmalar yapmış olan A. Şevki Duymaz ise sarnıçları farklı biçimde ele almış olup, bunları;

- 1- Depo tipindeki sarnıçlar,
- 2- Kuyu tipindeki sarnıçlar olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Çalışmalarında depo tipi sarnıçların da yine üst örtülerine göre; kubbeli, tonozlu, külahlı ve düz çatılı sarnıçlar olmak üzere ayrıca sınıflandırdığı anlaşılmaktadır (Duymaz, 2009, s. 228-229).

Konuya ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak su sarnıçlarının her dönemde hemen hemen benzer planlarda ve benzer malzemeyle yapıldıkları görülmektedir. Antik dönemlerde yapılmış olan sarnıçlar kendi içerisinde ele alındığında farklı planda ve formlarda yapılmış oldukları anlaşılmaktadır. Bazıları dikdörtgen planlı olarak yapılmış tamamen toprağa gömülü ve üstü açık yapılmıştır. Bunlara yakın çevreden örnek olarak Isparta Sütçüler İlçesi İdrisler Sarnıcı, Kocaköy Asarı Sarnıcı, Çığdüşmez Asarı Sarnıcı gibi sarnıçlar verilebilir ki bu tip sarnıçların üzerlerinin daha önceleri ahşap gibi portatif bir malzemeyle kapalı olup olmadıkları bilinmemektedir. Bazıları da tamamen toprağa gömülü durumda, dar ağızlı geniş gövdeli Isparta Sütçüler İlçesi Adada Antik Kenti Forum meydanındaki sarnıç gibi şişe (Doğu, 2009, s. 41)¹ formunda yapılmışlardır. Bunların dışında kalan ve tamamen kayalara oyularak yapılan sarnıçlar da bir başka grubu oluşturmaktadır (Özyurt, 1988, s. 11).

¹ Yazar Antalya'da bulunan bu tip sarnıçları tanımlarken "şişe benzeri" tabirini kullanmaktadır. Ayrıca Prof. Dr. Bozkurt Ersoy tarafından 2009 yılında Kale-i Tavas'ta yapılan kazıda II nolu sarnıçta "şişe tipli" tabiri kullanılmıştır.

Tarihte Sarnıç Mimarisi

Sarnıçların inşasının Neolitik Döneme kadar uzandığı bu dönemde evlerin zeminlerine su geçirmez sıva ile küçük biriktirme havuzlarının yapıldığı (Miller, 1980, s. 331-341), sarnıçların verimli tarım arazilerini sulamak için yapılmış oldukları; sonraları nüfusun artması ile birlikte içme sularının biriktirilmesi amacıyla kullanıldığı kaynaklarca belirtilmektedir (Güngör, 2017, s. 38).

Su yapıları konusunda pek çok çalışması olan Yılmaz Önge, Anadolu medeniyetlerinden; Hititlerin, Friglerin, Urartuların, Greklerin, Romalı ve Bizanslara ait günümüze kadar gelebilen su yapılarının, daha sonraki Anadolu'nun Türk-İslam Dönemi su yapıları için özellikle önemli olduğunu vurgulamaktadır (Önge, 1997, s. 1). Önge, sarnıçlarla ilgili olarak şöyle söylemektedir;

Eski Anadolu şehirlerinin hemen hepsinde ve özellikle yüksek kayalık arazilerden inşa edilen kalelerde, zemini oymak veya zemin üzerinde yapılan yüksek duvarlı havuzlar meydana getirmek suretiyle, üstü kapalı veya açık sarnıçların tesis edildiğini görmekteyiz. M.S. II. Yüzyılda yapılmış Telmesos'taki (Fethiye) sarnıçlar M.Ö. XIV-XIII. Yüzyıllara ait Hattusas'taki Hitit Dönemi sarnıçları, Korikos'taki M.Ö. I. Yüzyıla ait sarnıçlar dikkati çeken örneklerdir. Fakat en önemli sarnıç tipleri, M.S. V. Yüzyıldan itibaren İstanbul'da yapılmış olan Bizans Dönemi eserleridir (Önge, 1997, s. 2).

“Su” Müslümanlar açısından da çok önemlidir. Bu nedenle İslam'da suyla ilgili yapıların özel bir yeri vardır. Bununla ilgili bir hadiste Hz. Peygamber, annesinin vefat ettiğini söyleyen ve onun için yapacağı hayırların kendisine fayda edip etmeyeceğini soran Sa'd b. Ubade'ye, *annesine adına yapacağı hayır işlerinin vefat etmiş olan annesine fayda edeceği ve hayır işleri içerisinde en faziletlisinin de insanların su ihtiyaçlarının giderilmesi olduğu* cevabı üzerine Sa'd Medine'ye iki sarnıç yaptırmıştır (Bozkurt, 2009, s. 159). Geniş İslam coğrafyasında ihtiyaç duyulan her yerde, özellikle ticaret ve hac kervan yolları üzerinde belirli mesafelerde sarnıçların inşa edildiği belirtilmektedir. Bunların içinde Medine'nin 200 km. doğusunda bulunan Rebeze'de yapılan sarnıçlar ise ilk dönem İslam mimarisi açısından oldukça önemli sayılmaktadır (Bozkurt, 2009, s. 159). Fıkıh açısından İslam'da sarnıçlar kuyular gibi telakki edilmiş; mülkiyet, su tasarrufu, temizlik gibi çeşitli yönlerinden kuyularla birlikte değerlendirilmiştir. Sarnıçlarla ilgili meselelerin tüm detayı fıkıhçılar tarafından konu edilmiştir (Bozkurt, 2009, s. 159).

Kur'an-ı Kerim'de bulunan suyla ilgili ayetler de dinen suyun önemini oldukça arttırmaktadır. İslam dini ve kültürü olarak tarihte hayır amacıyla pek çok su yapısı inşa edilmiştir. Bu yapıların bir kısmının, özellikle çeşmelerin kitabelerinde yaptıranın adı ile birlikte su ile ilgili olan ayetler yazılmıştır. Bu ayetlerin içerisinde Kur'an-ı Kerim'de, geçen Süretü'l-Enbiya'nın 30. ayeti olan *...ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi? İnanmıyorlar mı?..*, mealindeki ayet ile Süretü'n- Nur'un 45. ayeti olan *Allah, her canlıyı sudan yarattı...* Mealindeki ayetler sıklıkla yazılmışlardır. Ayrıca namazın dışında bile Kur'an okunmasında, dua edilmesinde ya da tespih çekilmesinde abdestli olmanın zorunluluğu da suyun önemini asıl nedeni olabileceği hususu kaynaklarda belirtilmektedir (Arseven, 1984, s. 100).

Orta Asya'da Türkler tarafından oldukça suya önem verilmiş ve su kutsal sayılmıştır. Su kelimesi Kül-Tigin, Bilge ve Tonyukuk yazıtlarında geçmekte olup, yazıtların haricinde Yer-Sub'in Orta Asya'da Türkler tarafından kutsal kabul edildiği bilinen bir konudur. Bizans kaynaklarında, 7. yüzyılda Türkler suya kurban adamakta, Türklerdeki suya atlama, üzerlerine su dökme adetleri onların suya tapınmalarından kaynaklanmaktaydı (Seyidov, 2006, s. 259).

Türklerde bilinen en eski tarihli sarnıç yapılarının XIII. ve XV. yüzyıllara tarihlendiği (Özyurt, 1988, s. 61), Selçukluların çok sayıda su yapısı inşa etmelerine rağmen bunlar hakkında fazla yayın olmadığı söylenmekte, sarnıçların Osmanlı döneminde ordunun geçtiği yolların üzerinde su temini açısından daha geniş uygulama alanları buldukları belirtilmektedir (Öziş, 2018, s. 377). Osmanlı sarnıçlarının Bizans sarnıçlarından farklı bir yönünün bir kısmının toprak zeminin üzerinde olması nedeniyle genellikle dışarıdan da görülebilmesi olduğu söylenmektedir. Osmanlı döneminde silindirik veya kare formlu sarnıç gövdesinin büyük bir kısmı toprak altında olması

nedeniyle gövdenin toprak üstünde kalan kısmı ise sanki bir yapını bir kaidesi gibi algılanmaktadır (Acar, 2018, s. 377).

Eski Isparta-Burdur Yolu Üzerindeki Su Sarnıcı

Çalışmanın konusu olan sarnıç, il merkezinden Burdur'a doğru ayrılan Yolu üzerinde Isparta Belediyesi sınırları içerisinde ormanlık bir alanda bulunmaktadır. Süleyman Demirel Üniversitesi'nin hemen batısındaki eski karayoluna birkaç kilometre mesafededir. Yoldan dikkati çekmeyen sarnıç karayolunun yaklaşık 20 metre kadar yolun batısında, ormanlık alanda kalmaktadır² (Fotoğraf 1,2).

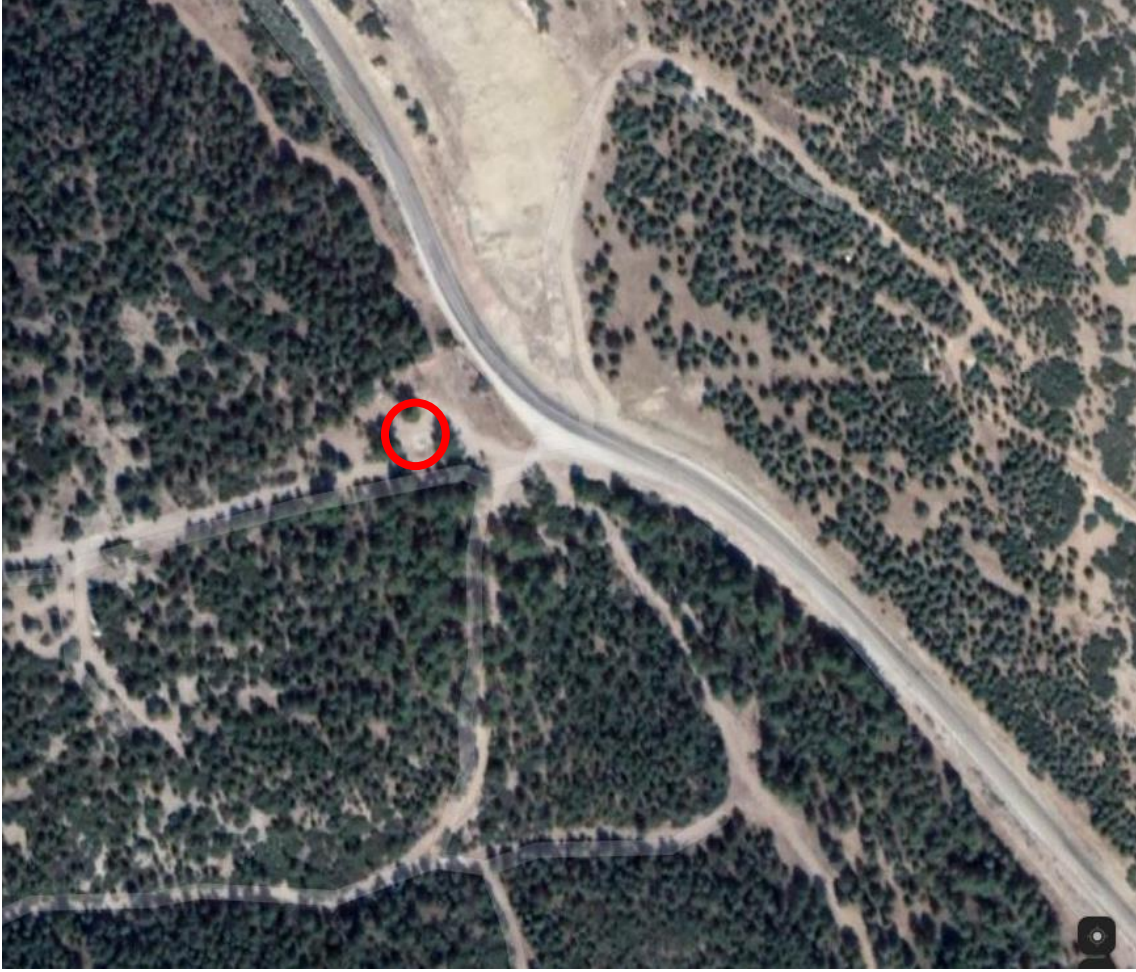
Isparta il yıllığında verilen bilgiler ışığında Sarnıçların yapılmasının asıl nedeninin o yöredeki su kaynakları, iklim ve bitki örtüsü ile doğrudan ilişkili olduğu düşünülebilir. Bu bilgilerde;

Isparta ili uzun süreli gözlemlerin klimatolojik olarak incelenmesi sonucunda Akdeniz iklimi ile Orta Anadolu'da yaşanan karasal iklim arasında geçiş bölgesinde yer almaktadır. Bu nedenle il sınırları içinde her iklimin özellikleri gözlenir. Akdeniz kıyılarında görülen sıcaklık ve yağış özellikleri ile karasal iklimin düşük sıcaklık ve düşük yağış özellikleri tam olarak gözlenmez. İl merkezinin uzun yıllar sıcaklık ortalaması 12 dercedir. Yılın en soğuk ayları ocak-şubat olup günlük ortalama sıcaklıkları 1.7-2.7 derece C'dir. En sıcak ayları olan temmuz-ağustos aylarında günlük ortalama sıcaklıkları ise 22.9-23.2 derece C' arasındadır. İlin ortalama yıllık yağış toplamı 551.8 kg/m²'dir. Yağışların büyük kısmı kış ve bahar aylarında (%72.69) olmaktadır. Yaz ve sonbahar ayları ise oldukça kurak (toplam yağışın %29.31) geçmektedir. Yağışlar genellikle yağmur, kış aylarında ise zaman zaman kar kar, bahar ve yaz aylarında ise sağanak yağışlar şeklinde gözlenir. İl içindeki yağış dağılımında ise güneyden kuzeye çıkıldıkça yıllık yağış toplamları azalmaktadır. Isparta ilinin arazisinin yarısına yakın bir kısmı ormanlardan oluşmaktadır. Bu alanların içinde verimli orman ağaçlarının yanı sıra fundalık ve çalılık alanlarla da karşılaşmaktadır. Bu arazilerin dışındaki alanlarda ise bitki örtüsü otlardır denilmektedir (Komisyon, 2003, s. 44).

İl Çevre ve Orman Müdürlüğü'nün çevre durum raporunda "Isparta'da Su Kaynaklarının Kullanımı ve Yer Altı Suları" başlığı altında; Torosların kuzey kuşağında yer alan Isparta ilinin jeolojik ve tektonik yapı itibarıyla karmaşık bir durum göstermekte olduğu, jeolojik ve tektonik yapıdaki bu karmaşıklık nedeniyle yörede yapılan ve yapılacak yeraltı suyu etütlerine özel bir itina gösterildiği, yapılan yer altı suyu etütlerine göre; Isparta ilinde homojen bir aktifler tarifi boyutlandırılmasının olası olmadığı belirtilmektedir (Komisyon, 2006, s. 51).

Sarnıcın bulunduğu alan yüksekçe bir tepedir ve bu mevki Türkiye Harita Genel Müdürlüğü tarafından 1983 yılında düzenlenen ISPARTA – M24-b3 nolu 1/25000 ölçekli haritada yer almaktadır. GPS cihazı ile yapılan ölçümde 37.8548-30.4937 koordinatlarında arasında olduğu tespit edilmiştir. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü internet sitesinde yer alan parsel sorgulamasında ise nitelik olarak "Devlet Ormanı" arazisi içerisinde kaldığı görülmektedir. Burası her ne kadar ormanlık alan olsa da jeolojik olarak zemini kayalıktır.

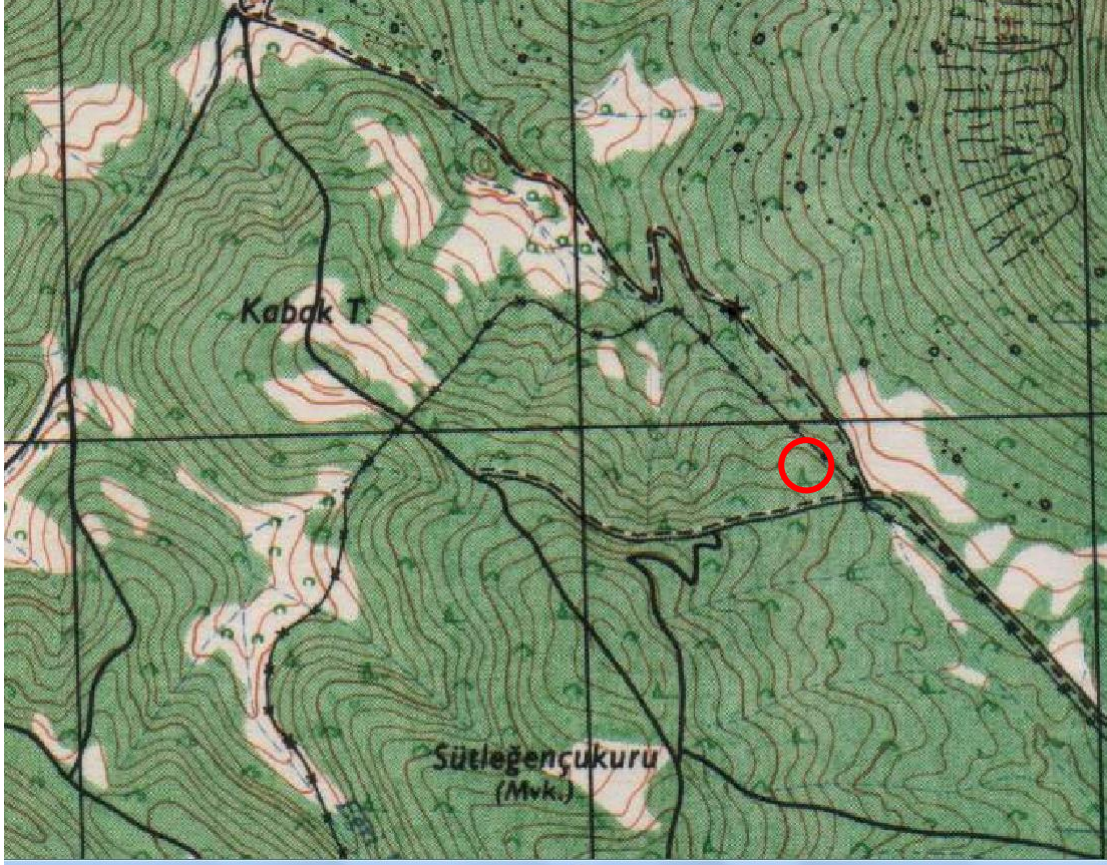
² Alan çalışmalarında, ölçüm ve çizimlerde bana yardımcı olan Arş. Gör. Ali Rıza Bilgin'e teşekkür ederim.

Fotoğraf 1: Yapının uydu görüntüsü (Google Earth)

Civarda yapılan araştırmada ve sarnıcın konumuna göre burada herhangi bir su kaynağından faydalanılması mümkün görünmemektedir yani sarnıcın dolması için civarda bir su kaynağı bulunmadığı anlaşılmaktadır. Dolasıyla sarnıç muhtemelen yağmur veya kar suları ile dolmaktadır. Bunu teyit eden bir başka husus ise sarnıcın kuzeyi yani arkasında bir su dolum havuzu veya bunun benzeri düzgün kazılmış bir çukurun bulunmasıdır. Isparta merkezi ve civarında başka bir sarnıç yapısına rastlanılmaması ise oldukça ilginçtir.

Isparta'nın Keçiborlu ilçesinde  sarnıç bulunmaktadır. Bu sarnıçlar Isparta merkezine çok uzak mesafededir. Bunların mimarileri birbirlerine göre farklılık göstermektedir. Eski Isparta-Burdur karayolu yakınındaki sarnıç günümüze kadar gelebilen civardaki tek sarnıç rneği olmaktadır. Bu sarnıç araştırmacıların dikkatini çekmemiş ve araştırmacılar tarafından görülmemiş olmalı ki hakkında herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

Fotoğraf 2: 1/25000 ölçekli haritadaki yeri

Sarnıç yapısı bir kişinin bildirmesi üzerine tespit edilmiş, son yıllarda belli aralıklarla birkaç defa yerinde incelenmiş, bazı notlar alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Son olarak 22.02.2020 tarihinde tekrar alana gidilerek fotoğrafları yeniden çekilmiş, ölçümleri alınarak planı çizilmiştir. Eski Isparta-Burdur karayolu yakınındaki yer alan sarnıç Osman Özyurt'un tipolojik olarak tasnif ettiği gruplardan "Zemine Gömülmüş Sarnıçlar" başlığı altındaki "Zemine Kısmi Gömülmüş Sarnıçlar" grubuna girmektedir (Özyurt, 1988, s. 11). Diğer bir tipolojiye göre ise tonoz örtülü sarnıçlar grubuna dâhildir. Yapılan incelemede Sarnıcın kitabesinin olmadığı, ancak yerde ikiye bölünmüş kırık bir parça köfke³ taş üzerinde eğreti olarak kazınmış 1942 yılının yazılı olduğu görülmüştür. Bu parça muhtemelen cephesinden düşmüş olmalıdır. Cephenin hemen batısında kırık parçanın girebileceği kadar bir boşluğun olduğu görülmektedir. Ancak tarihin yazılı olduğu kırık parça yapının yan kısmındaki herhangi bir taşın üzerinde rastgele yazılmış olup cephede düzgün olarak yer almamaktadır. Bunun dışında yapı üzerinde kitabe boşluğunun bulunmadığı görülmüştür. Tarihin yazılı olduğu taşın duvarda kalan boşluğu ve bunun etrafı beton sıva harcıyla sağlamlaştırılmıştır. 1942 tarihinin yazılı olduğu köfke taş cinsi yapıda kullanılan diğer sert taş cinsinden farklıdır (Fotoğraf 3,4).

³ Bölgede "Köfke" olarak adlandırılan bu taş cinsi il merkezine yakın olan Sav Kasabası civarındaki tras yataklarından elde edilmektedir. Bu yüzden bu taş cinsine bölgede "Sav Taşı" adı verilmekte, bazı bölgelerde ise "Küfeki" denilmektedir. İlk defa çıkartıldığında yumuşak ve işlenmeye müsait olup güneş altında zamanla serleşmektedir.

Fotoğraf 3: Tarih yazılı köfke taş

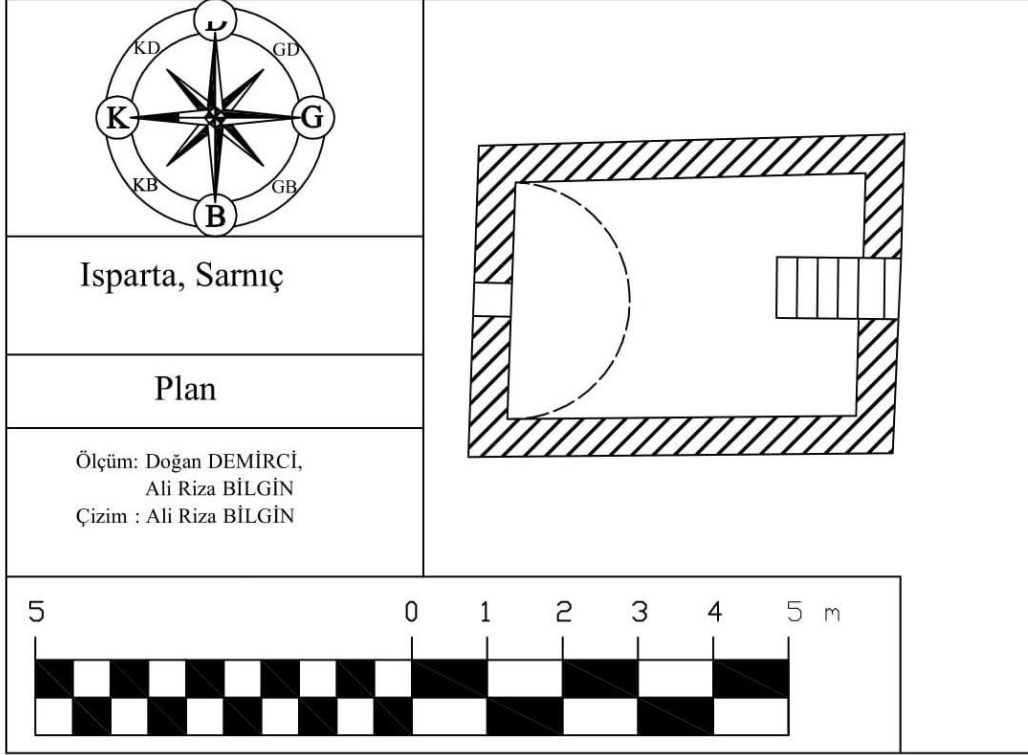

Fotoğraf 4: Taşın yer aldığı duvardaki boşluk

Ön cephenin diğer bazı kısımlarında çok az beton harç kullanılmıştır. Özellikle bu kısımda fazlaca beton harcın kullanılmış olması buraların onarın görmüş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Arka cephede de kısmen beton harç kullanılmıştır.

Kaynakların yapılan taramasında ise yapılarla ilgili herhangi bir vakfiye kaydına rastlanılmamıştır. Sarnıç yapısı doğu yönde yıkılan çatısı hariç hemen tüm unsurlarıyla sağlam

olarak günümüze kadar gelebilmiştir. İçerisinde muhtemelen avcılarının atmış olduğu çöp denilebilecek bazı atıklar bulunmaktadır. Sarnıç plan ve cephe düzeni olarak tam bir bilgi verebilecek durumda günümüze kadar gelebilmiştir. Sarnıç henüz “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı” olarak tescil edilmemiş durumdadır.

Çizim 1: Sarnıcın planı

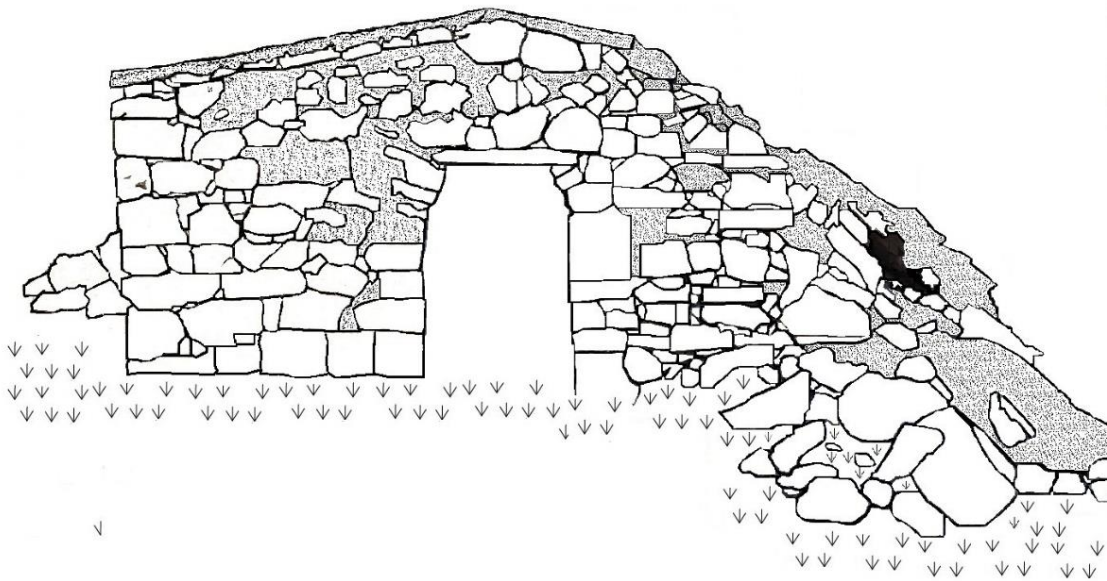

Fotoğraf 5: Yapının ön cephesi

Fotoğraf 6: Batı yan duvarı ve kaçak kazı çukuru

Civarda yerleşim yeri olmadığından buraya yakın mahallelerin ise sonradan oluşmasından dolayı kayıtlarda da yer almayan bu sarnıcın adı da bilinmemektedir. Tek mekân halindeki sarnıç kuzey-güney yönüne uzanan tam olarak 4.25x5.65 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır (Çizim 1). Sarnıcın dış beden duvarları genellikle irili ufaklı moloz az düzeltilmiş taşlarla inşa edilmiş, köşelere yakın kısımlarda ve kapının iki yanındaki sövelerinde düzeltilmiş kesme taşlar kullanılmıştır (Fotoğraf 5,6). Beton çatı hariç yan yüksekliği sağlam olan güneybatı köşesinde toprak zeminden itibaren 138 cm olarak ölçülmüştür. Ancak sarnıcın bu yönünde ve arka kısmında toprak yığılmış ve tepecikler oluşmuştur. Yapının üzeri düzeltilmiş kesme taşlarla örülmüş üzeri ince plaka taşlarla kaplanmıştır (Fotoğraf 7,8).

Çizim 2: Sarnıç ön cephe çizimi

Daha sonra muhtemelen son dönemlerde beton kırma çatıyla kaplanmıştır. Beton üst örtü ve plaka kaplama taşlar tüm cephelerde aynı ölçüde taşkınlık yaparak saçak oluşturmuştur. Bu durumda sanki sarnıcın üzerine ikinci bir çatı yapılmış gibi izlenim edinilmektedir. Üst örtüsünün ve doğu yönünün bir kısmı yıkılmıştır. Ama Ön ve arka cephelerde, yan duvarlarda yıkılan kısımlar hariç herhangi bir çatlaklık görülmemektedir. Dış cephelerde duvarları sıvasız olup çıplak taş örgüdür.

Fotoğraf 7: Arka cephe ve çökertme havuzu

Fotoğraf 8: Doğu cephe duvarı

Kuzeybatı köşesinde ve batı yönünde de dökülmeler mevcuttur. Batı duvarında çok derin bir oyuk mevcuttur. Bu yöndeki duvarın özellikle kazılmış olduğu izlemi mevcuttur. Burasının ve tarihin yazılı olduğu taşın sökülerek kırılması işinin buraya gelen define avcıları tarafından yapılmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bunlara karşılık giriş cephesinin batı yönündeki köşe ise sağlam durumdadır. Yıkılan kısımlarının taşları yakınlarda bir yerleşimin olmaması nedeniyle olduğu yerde kalmıştır. Yapıda kullanılan taş, civarda bulunan yerel sert özellikteki taşlardır. Duvar kalınlığı yaklaşık 60 cm. civarında ölçülmüştür. Cephe duvarları düz yığma olarak yapılmış olup hareketsizdir. Dikdörtgen planlı yapının üst örtüsü içeriden yuvarlak tonoz dışarıdan ise sonradan betonla yapılmış kırma çatı ile örtülmüştür. Tonoz duvarlar üzerine oturmakta, içten herhangi bir kemer atkısıyla desteklenmemektedir. İçeriden atkı kemeri ile desteklenmeyen tonozun statik olarak yan duvarlara binmesi sonucu bu duvarlarda bir baskı oluşturduğu bilinmektedir ama duvarlar oldukça düzgün durumda olup, duvarlarda herhangi bir çatlama ya da eğim mevcut değildir. Kırma çatı üst örtünün yukarıda ince, düzgün plaka taşlarla örtüldüğü beton kırma çatının bunun üzerine yapıldığı beton örtünün altında görülen ve dışarı doğru kısa bir saçak biçiminde taşkınlık yapan taş sırasından anlaşılmaktadır (Çizim 2).

Yapı Keçiözümlü ilçesindeki sarnıçlarla karşılaştırıldığında hacim olarak pek büyük sayılamaz. Bu da sarnıcın kullanım amacının kısıtlı olması anlamına geldiği düşünülebilir. Yani bu durum bizi karayolundan geçen yolcu sayısının fazla olmadığı ya da kaynak suyunun yetersiz olabileceği sonucuna götürmektedir.

İşleve yönelik yapılar olması nedeniyle genellikle tüm diğer sarnıçlarında olduğu gibi bu sarnıçta da süsleme öğelerine rastlanılmamıştır. Sarnıçların yağmur sularından da beslenmekte oldukları hemen yanlarında bulunan yağmur suyu havuzlarından anlaşılmaktadır. Burada yaklaşık kare formu ve bir metre kadar derinlikte yağmur suyu havuzu vardır. Sarnıçların hemen yanlarında hayvanların su içmesi için yapılmış yalakların da bulunduğu görülmüştür. Ancak böyle bir yalağa burada rastlanılmamıştır. Belki kova veya kaplara su doldurarak hayvanlar sulanmakta idi.

Fotoğraf 9: Kapı menteşeleri

Fotoğraf 10: İçeriden tonoz olan üst örtüsü

Fotoğraf 11: Sarnıcın içerisi ve üst örtüsü

İncelenen sarnıç yapısı yerleşim yerleri dışında inşa edilmiştir. Yerleşim yerleri içinde bulunan sarnıçlar ile işlev yönüyle karşılaştırılırsa sarnıcın yolcuların ve hayvanların su ihtiyacını karşılamak üzere eski yol kenarına yapıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu yerler yol üzerlerinde menzil diyebileceğimiz önemli noktaydı. Buna göre sarnıç menzil sarnıcı diyebileceğimiz bir işlevi görüyordu. Daha aşağıda 6-7 km ileride bulunan Koçtepe Köyü yol ayrımındaki çeşme ise diğer bir su yapısı olmalıydı.

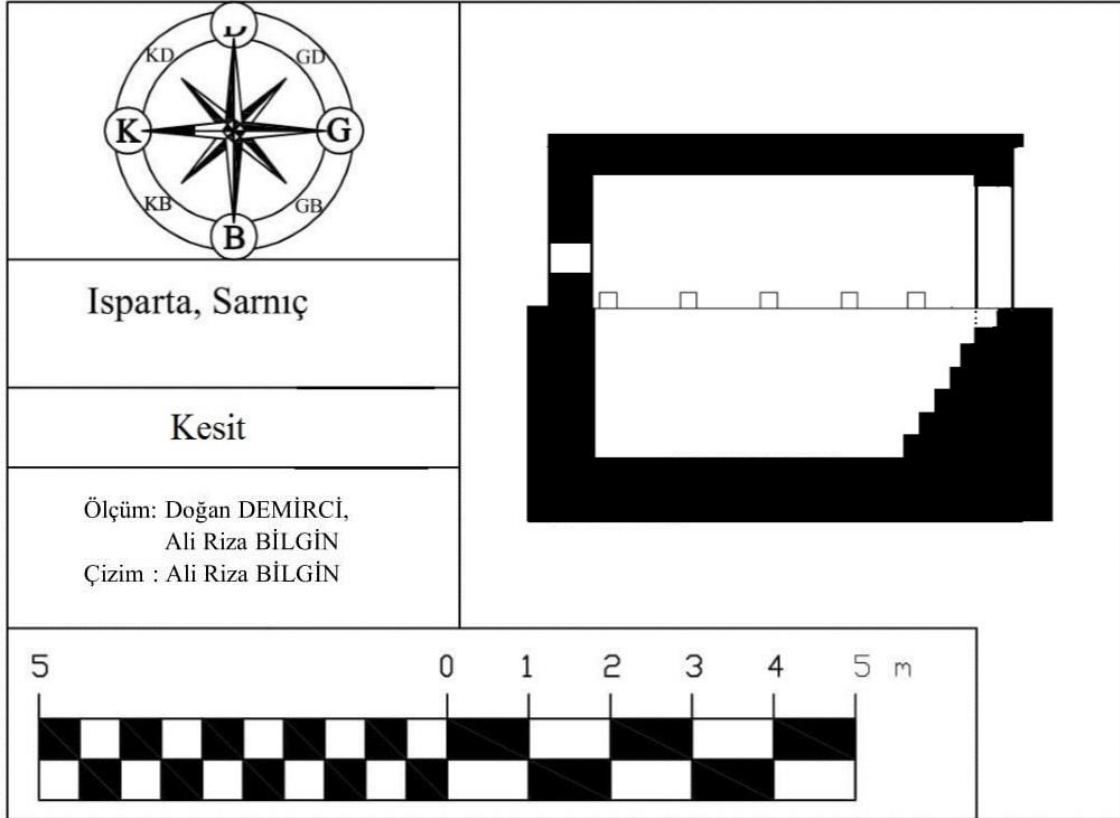
Fotoğraf 12: Merdiven ve doğusunda kaçak kazı çukuru

Fotoğraf 13: Batı iç duvarında kaçak kazı izleri

Fotoğraf 14: Kuzey ve doğu duvarı

Çizim 3: Batı yönden boyuna kesiti

Yapının tek giriş açıklığı güney yöndeki kısa kenarda yer almaktadır. Kapı dikdörtgen formludur. Kapının yüksekliği 160 cm. genişliği ise 82 cm. olarak ölçülmüştür. Kapı açıklığı batı yönden 1.78 m. doğu kenardan itibaren 1.65 m. mesafededir. Köşelerdeki taşların kısmen tahrip oldukları hesaba katılırsa giriş açıklığı simetrik olarak cephenin yaklaşık olarak orta aksında yer almaktadır. Kapının lento ve sövelerinde düzeltilmiş düzgün taşlar kullanılmıştır. Özellikle diğerlerine göre daha ince sayılabilecek yekpare, yassı, düzgün bir plaka taş lento olarak kullanılmıştır. Böylece kapının üzerindeki taş parçalarının düşmesi ve buranın yıkılması engellenmiş olmalıdır. Kapının doğu yönündeki sövesinde altta ve üstte taşların içerisine gömülmüş durumda birer çubuk demir çıkıntı vardır. Çubuk demirlerin uçları “L” biçiminde kıvrıktır. Muhtemelen yapıdaki suyun muhafazası için ahşap bir kapısı vardı ama kapı sonradan sökülmüş olmalıydı (Fotoğraf 9). Kapının dışında, kontrol veya havalandırma penceresi gibi başka bir açıklık bulunmamaktadır. Ancak dışarıdan görülemeyen kuzey yönde arka cepheye yakın kısımdaki su toplama havuzundan içeriye açılan kare formlu bir açıklığın olduğu iç kısımdan görülebilmektedir. Buradaki suyun havuzdan içeriye akması için yapılmış düzgün açıklığın yapının plan tasarımında var olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 10,11).

Sarnıç içine iniş, kapının bulunduğu yerden kırılmadan doğrudan doğruya aşağıya inen altı basamaklı tek kollu bir merdiven sayesinde yapılmaktadır. Merdiven basamakları büyük blok taşlardan oluşturulmuş olup üzeri bu taşların üzeri beton harçla sıvanmıştır. Bu nedenle taşlar yüzeyden algılanamamakta merdivenin yan kısımlarından incelendiğinde belli olmaktadır. Kapı açıklığı iki merdiven basamağı genişliğindedir. Merdiven diğer sarnıçlarda olduğu gibi yapının içine inilerek suyun çamurunu ve atık maddelerini temizlemek ve içeriden su almak için yapılmıştır (Fotoğraf 12).

Merdivenin genişliği 0.82 m. genişliğinde olan kapı kadardır. Sarnıcın içerisi 4.65x3.04 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Ancak güney duvarı 4.53 m. olarak ölçülmüştür. Buradaki cm. olarak farklılaşan bazı ölçülerin duvarların zamanla aşınmasından ya da beton sıvanın her yerde aynı kalınlıkta kullanılmamasından ileri geldiğini söylemek mümkündür. İçeride üst örtü yuvarlak tonozdur. Tonoz kısmen düzeltilmiş kesme taşlarla inşa edilmiştir. İçerisinde tabanı tamamen, yan duvarlar ise belli bir yüksekliğe kadar beton sıva ile sıvanmıştır. İçerideki sıvalı yüzeyin sıvaları yer yer dökülmüştür. İçeride zeminin güneydoğu köşesinde ve batı yönündeki duvarda geniş ve derin sayılabilecek eski kaçak kazı çukurları vardır. Dökülen sıvaların arkasında kısmen düzeltilmiş taş örgü duvar yer yer açığa çıkmıştır. Buraların daha önce horasan harcıyla sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Arka cephede içeriye suyun dolması için açılan su gözü diğer bazı sarnıçlardaki gibi yekpare taştan olmayıp kare formlu olarak kısmen düzeltilmiş düzgün taşlarla oluşturulmuştur.

Sarnıcın beton sıvalı tabanı net olarak görünmektedir. İçeride sıvalı kısmın tabandan yüksekliği 187 cm olarak ölçülmüştür. 187 cm. suyun azami dolabileceği seviyeyi göstermektedir. Bu ölçü aynı zamanda genellikle diğer sarnıçlarda olduğu gibi kapının eşik hizasını göstermektedir. Üst örtüsü olan yuvarlak tonozun döngüsüne kadar olan yükseklik ise 235 cm'dir. Sarnıcın zemininden tonozun en üst noktasına kadar olan tüm yüksekliği ise 346 cm'dir. Dışarıdaki su toplama havuzundan içeriye suyun dolması için içeride açılan kare formlu oluğun yerden yüksekliği 230 cm'dir. Bu oluğun bir kenarı 33 cm olup oluk her iki yan duvar arasında simetrik olarak yer almakta, giriş aksının ise tam karşısına isabet etmektedir. Yan duvarlar ile mesafesi yaklaşık olarak 135 cm'dir (Çizim 3) (Fotoğraf 13,14).

Sarnıcın zemininde su birikintisine rastlanılmamıştır. Ancak duvarlarda yer yer yosunlaşmalar mevcuttur. Batı ve kuzey yöndeki duvarları topoğrafik olarak daha yüksekte kalmakta olduğundan yağmur ya da kaynak sularının bu kuzeyde bulunan su gözünden içeriye dolması oldukça doğaldır. Su gözünün ve havuzun kuzey yönde olması arazinin topoğrafik olarak meylinin kuzeyden güneye doğru olduğu göstermektedir. Böylece suyun akışı temin edilmiştir. Bu tip çökertme havuzuna Isparta Keçiborlu ilçesindeki Hacı Hüseyin sarnıcı dışında incelenen diğer sarnıçlarda rastlanmamıştır. Bu havuzlar suyu biriktirdiği gibi suyun içindeki çamur ve atık maddelerin dibe çökmesini sağlayarak sarnıca temiz su vermek için yapılmaktadırlar. Hazneye

gelen kaynak sularının kesilmesi, su gözünün zamanla toprakla dolması sonucu sarnıcı tamamen kurumuştur. İçerisinde su veya nemli bir kısım bulunmamaktadır.

Fotoğraf 15: Senir Hacı Emin Sarnıcı dış görünüş

Fotoğraf 16: Senir Hacı Emin Sarnıcı iç görünüş

Fotoğraf 17: Senir Hasan Hüseyin Sarnıcı dış görünüş

Fotoğraf 18: Senir Hasan Hüseyin Sarnıcı iç görünüş

Özellikle kırsal bölgelerde bulunan sarnıçların gözden uzak ve işlevselliğe yönelik olmaları sebebiyle sade yapılar olduğunu söylemek mümkündür. Sarnıcın dış kısımlarının zamanla basit onarımlar gördüğü söylenebilir ancak, sarnıcın içi orijinalliğini korumuştur.

Fotoğraf 19: Senir Hacı Hüseyin Sarnıcı dış görünüşü

Fotoğraf 20: Senir Hacı Hüseyin Sarnıcı iç görünüşü

SONUÇ

Makalede Isparta, merkezde Eski Isparta-Burdur karayolu kenarında bulunan ve bugüne kadar pek bilinmeyen bir sarnıç yapısı incelenmiştir. Sarnıçta dönemine ait kitabe ya da kitabe boşluğu bulunmamaktadır. Sarnıcın hayırsever bir kişi ya da kişilerce yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir. Ancak Isparta'nın yerel kaynaklarında ve vakfiyelerde yapıya ilişkin bir kayda rastlanılmamıştır. Isparta merkezi yakınındaki bu sarnıç malzeme ve teknik yönüyle Keçiborlu Senir Kasabası'nda bulunan Hacı Emin Sarnıcı, Hacı Hüseyin ve Hasan Hüseyin Sarnıçlarına benzemektedir. Senir'deki sarnıçlarda da düzeltilmiş taşların kullanıldığı görülmektedir. Girişin ön cephe aksının ortasından yapılması açısından Hacı Emin Sarnıcı ile benzerlik göstermektedir. Dikdörtgen planlı olması ve tonoz örtülü olması açısından Hacı Emin Sarnıcı ile Hasan Hüseyin Sarnıçları ile ortak özellik göstermektedir. Ancak tonoz örtülü olan Senir 'deki bu iki sarnıçta tonoz örtü içeriden atkı kemerleriyle desteklenmektedir (Fotoğraf 15-18). Yine Senir'de bulunan iki sarnıcın yer yer bazı kısımlarının beton sıva ile sıvandıkları, tarihlerin sıva üzerine kazındığı görülmektedir. Tarihlerin içerisinde 1940 ve 1950'li rakamlar vardır. Isparta merkezde bulunan sarnıcın da kapısı diğer sarnıçlar gibi sonradan söküldüğünden kapı ön cephede sade açıklık olarak kalmıştır. Senir'de bulunan Hacı Hüseyin Sarnıcı ise kare planı, yüksek kasnağı ve haçvari atkı kemerleriyle desteklenen kubbeli üst örtüsüyle bölgede diğer sarnıçlardan ayrılmaktadır (Fotoğraf 19,20).

Bölgede bulunan diğer sarnıçlarda merdiven sarnıcın bir köşesine inerken Eski Isparta-Burdur karayolu kenarında bulunan bu sarnıçta kırılmadan doğrudan sarnıcın içine inmektedir.

Sarnıcın beden duvarında arazinin topoğrafik meyiline uygun olarak yapılmış su gözü bulunmaktadır. Bu su gözü plana göre simetrik bir şekilde yapılmış olup, dışarıda toprak zeminden itibaren yağın kar veya yağmur suyunu içeriye aktarmaktadır. Su gözü yapının içerisinde kare formlu olarak yapılmış olup, Hacı Hüseyin Sarnıcı'ndaki çörten biçiminde dışarıya taşkın olarak düzgün biçimde taşınmamıştır. Zaman içerisinde toprak zeminin yükselmesi sonucu su gözü toprakla dolarak kendiliğinden kapanmıştır. Sarnıçlarda suyun depo edildiği bölümler olan haznelere olup, sarnıcın ortalama su haznesi yüksekliği yaklaşık 1.90 m. dir ve bu bölümün kapının eşik seviyesine isabet etmektedir. Haznenin bu yüksekliği Senir'deki diğer sarnıçlarla hemen hemen birbirine yakındır.

Sarnıçlar üzerinde bazı incelemelerde bulunulmuştur. Bu incelemelerde Anadolu'da Türk-İslam döneminde yapılan sarnıçların plan, malzeme ve üst örtülerinin birbirlerinden farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Örneğin Antalya'da sarnıçların üst örtüleri bazen külah olmaktadır. Fethiye ve Bodrum'daki sarnıçlar dikdörtgen planlı iken Muğla ilindeki diğer sarnıçların yuvarlak planlı ve kubbe örtülüdürler (Öter, 2008). Çok az bir kısmı toprak seviyesinden yukarıda olan basık kubbeli sarnıç tiplerine Denizli yöresinde de rastlanmaktadır. Bu tip sarnıçların yanı sıra Denizli yöresinde dikdörtgen planlı tonoz örtülü sarnıçların da olduğu görülmektedir (Yıldız vd., 2016). Aydın'da su yapılarıyla ilgili bir çalışmada yine Aydın il merkezinde bulunan bir sarnıç dikdörtgen planlı ve tonoz örtülüdür (Yılmaz, 2010). Bunlar gibi Anadolu'da bulunan sarnıçlar çoğunlukla dikdörtgen planlı ve tonoz örtülüdürler. Dikdörtgen planlı büyük bir kısmı toprağa gömülü durumda olan sarnıçlar ayrı bir grup halinde incelenmişlerdir.

Yöre olarak Isparta'nın Keçiborlu İlçesi'nde Senir'de bulunan birbirine yakın üç sarnıç inceleme konusu olmuştur⁴. Bunlardan ikisi dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü iken, üçüncü sarnıç yuvarlak planlı ve yüksek kubbelidir. Ancak Bölgede günümüze kadar sarnıçlar konusundaki detaylı sayılabilecek araştırma ise A. Şevki Duymaz tarafından "Teke Yöresi Sarnıçları" başlığı altında yapılmış ve sempozyum bildirisi olarak sunulmuştur (Duymaz, 2009). Bu çalışmada Akdeniz Bölgesi'nde teke yarımadasını kapsayan geniş bir coğrafi alanda yayılmış olan Teke yöresi sarnıçları konu edilmiştir. Çalışmada Teke Yöresi sarnıçlarının bölgede dağınık bir şekilde yer

⁴ Keçiborlu İlçesi, Senir Kasabası'nda bulunan üç sarnıcın mimarisi hakkında yapılan araştırmalar henüz yayınlanmamıştır.

aldığı, bunların genellikle Antalya merkez ve çevresi, Antalya-Korkuteli- Elmalı-Kaş, Korkuteli-Fethiye, Korkuteli-Bucak, Antalya-Isparta, Antalya-Burdur-Bucak, Bucak-Kocacaliler (Melli) güzergâhları üzerinde sıralandığı belirtilmiştir (Duymaz, 2009, s. 227). Duymaz, Teke Yöresindeki bilinen en erken sarnıç örneğini XIV. yüzyıla tarihlendirmiştir. XIV. yüzyıldan sonraki sarnıçların özellikle XVIII. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarına ait olabileceğini bu yüzyıllarda sarnıçların bölgede yoğun bir şekilde inşa edildiğini belirtmiştir (Duymaz, 2009, s. 228). Duymaz'ın çalışmasında silindirik gövdeli ve basık kubbeli, sekizgen gövdeli ve sivri külahlı, dikdörtgen planlı ve tonoz üst örtülü, yine dikdörtgen planlı ve düz dam örtülü sarnıçlar olmak üzere dört ayrı sarnıç tipinin tespiti yapılmıştır. Araştırmada bunların haricinde ayrıca “kuyu sarnıçları” olarak isimlendirdiği bir sarnıç tipi daha bulunmaktadır.

Teke Yöresinde yapılan bir başka inceleme Yılmaz Önge'ye ait eski tarihli bir makalede yayınlanmıştır. Önge bu makalesinde Antalya il merkezinde Kepezönü Kahvesi ve Kauçuk Sanayi Tesisleri önündeki sarnıçları incelemiştir (Önge, 1967, s. 24). İncelenen bu sarnıçların Senir'deki Hacı Hüseyin Sarnıcı'na kısmen benzedikleri söylenebilir. Sekizgen planlı konik külahlı sarnıçların Hamidoğullarının bölgeye hakim oldukları dönemde yapılmış olabileceğinden bahsetmiştir (Önge, 1967, s. 25).

Diğer illerde incelenen sarnıçların malzeme olarak tamamının moloz taşla inşa edildikleri, kesme taşın giriş cephelerinde ve kapı kemerlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine genellikle üst örtülerde rastlanan tuğlalara Isparta merkezinde yer alan bu sarnıcın üst örtüsünde rastlanmamıştır. Sarnıçların haznesini dolduran su gözleri ise hemen her sarnıçta karşımıza çıkmaktadır. Küçük sarnıçlarda merdivenlere rastlanılmazken büyük boyutlu sarnıçların hepsinde hazneye inen merdiven basamakları bulunmaktadır. Merdivenler içerisinin çamurunu ve atık malzemeyi temizlemek için ya da içeriden su alabilmek için yapılmışlardır. Su gözleri dışarıdan kapatılabilmekte iken sonradan toprak seviyesinin yükselmesi sonucunda tıkanmışlardır. Kapının eşik seviyesi hizasına kadar su alabilen sarnıçların su hazneleri iki metre civarında olup bazıları ise bundan daha yüksektedir. Isparta merkezinde Eski Isparta-Burdur Yolu üzerinde yer alan sarnıcın yapımının XIV. Yüzyıl gibi çok önceki bir tarihe uzanması oldukça zordur. Sarnıcın malzemesini oluşturan taşlar çevrede bulunan yerel taşlardır. Taşlar yapı olarak oldukça serttirler. Yeni Latin rakamlarıyla yazılan “1942” tarihini gösteren taş ise yerel olarak köfke olarak adlandırılan yumuşak bir taştır. Bu taş sonradan buraya konulmuş olmalıdır. Çünkü yapı bazı küçük sayılabilecek tamiratlar geçirmiştir. Tamirat gören kısımlar beton harçla sağlamlaştırılmıştır. Rakamların yazılı olduğu taş ise küçük bir kısımdan yere düşmüştür. Dolayısıyla “1942” tarihi sarnıcın onarım tarihi olmalıdır. Eski Isparta-Burdur Yolu üzerindeki bu sarnıç, A. Şevki Duymaz'ın da bildirisinde söylemiş olduğu benzer plan, malzeme ve teknikte yapılmış bölgedeki diğer pek çok sarnıç gibi muhtemelen Geç Osmanlı Dönemi'nde yani XVII. Yüzyıldan sonraki bir tarihte yapılmış olmalıdır.

Bazı sarnıçlarda bulunan çökertme kuyusuna Eski Isparta-Burdur Yolu üzerindeki bu sarnıçta da rastlanılmıştır. Çökertme kuyularının suyun içindeki yabancı maddelerin süzülerek buradan sarnıca girmesi için yapılmış oldukları söylenmektedir (Öter, 2008, s. 76). Diğer bölgelerde bazı sarnıçların yakınında hayvanların da sudan içmeleri için yapılmış yalıklara bu sarnıçta rastlanılmamıştır. Konu ile ilgili çalışmalarda bulunan araştırmacılar bölgenin hayırsever zenginleri tarafından hayır amaçlı yaptırılan bazı sarnıçlarda kitabelerin bulunduğunu söylemektedirler. Bu sarnıçta ise herhangi bir yapım kitabesine veya yapım aşamasında tasarlanmış düzgün bir kitabe boşluğuna rastlanılmamıştır. Sarnıç yapılarında süsleme elemanlarına yer verilmeme nedenlerinden birisinin çoğunlukla kaba yonu taşlarla ve gözden uzak olarak yapılmaları olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle işlevselliği daha fazla öncelenen bu yapı grubunda yapım malzemesi de süsleme elemanlarının yapılmasını güçleştirmektedir. İslam Dini ve Türklerde su önemli bir öge ve hayır yapma vesilesi olduğundan, çoğunlukla yerleşme yerleri içerisinde bulunmayan bazı sarnıçların eski yol güzergâhları kenarlarında yer aldıkları, böyle güzergâhların bir kısmında hemen yanında namazgâhların da yapılmış olduğu öğrenilmektedir (Öter, 2017, s. 38). Ancak Eski Isparta-Burdur Yolu üzerindeki sarnıcın ismi

öğrenilemediğinden burayı yaptıran hayırsever kimsenin ismi de bilinmemektedir. Burada namazgâh olabilecek bir yapıya rastlanılmamıştır. Sarnıcın etrafı ormanlık alandır ve ağaçlar kuturlarına bakıldığında en az yüz yıllık görünmektedirler.

Aynı bölgede sayılabilecek olan ancak oldukça uzak durumdaki Senir Sarnıçlarında hazne kısmına inişler kırma merdivenlerle haznenin köşesine inişi sağlarken Eski Isparta-Burdur Yolu üzerindeki sarnıçta başka yörelerde diğer sarnıçlarda olduğu gibi dik tek kollu bir merdivenle haznenin ortasına inilmektedir. Bu sarnıçta da kapılar diğer yörelerdeki bazı sarnıçlar gibi taç kapı formunda yükseltilmemiş, kapı bir insanın eğilip geçebileceği kadar sade ve alçak tutulmuştur.

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi sonucunda içme suyunun maksemeler ve su depoları sayesinde evlere kadar ulaştırılması mümkün olmuştur. Teknolojik gelişmeler sonucunda suyun çok uzak yerlerden getirilmesi ya da bulunduğu yerde açılmış olan kuyulardan çıkartılarak tarım arazilerinin sulanabilmesi sonucunda sarnıç yapıları önceki işlevlerini yitirmişlerdir. Günümüzde tabiat ve insanların olumsuz etkisinden dolayı bu yapıların bir kısmı yıkılmış bir kısmı da neredeyse yıkılmak üzeredir. Sarnıcın içerisinde; tabanında ve duvarında defneciler tarafından derin kazılmış eski kazı çukurlarının olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde tahrip edilen bu yapıların sağlamlaştırılması ve onarılması büyük önem taşımaktadır. Isparta merkezine çok yakın durumda ve eski bir yol üzerindeki bu sarnıç bir kişinin haber vermesi üzerine gidilerek görülmüştür. Isparta il merkezinde başka bir sarnıç yapısıyla karşılaşılma olmaması da buradaki sarnıcın önemini bir kat daha arttırmaktadır. Bu nedenle yapı muhtemelen Geç Osmanlı Döneminde, bu civardaki tespiti yapılabilen tek örnek olma özelliğini taşımaktadır. Günümüzde suyun her haneye ulaştırılması nedeniyle sarnıca asli işlevinin kazandırılması gibi bir durum söz konusu olmayabilir. Ancak restorasyonunun yapılması önemlidir. Sarnıcın etrafının çitle çevrilmesi ve yola bir tabela konularak kendi döneminin su yapısı örneği olarak yolu kullanan ziyaretçilerin görüşüne sunulması mümkündür. Şimdiye kadar tespiti yapılmamış olan bu sarnıçla ilgili yapılan bu çalışmada; konunun öneminin vurgulanması, koruma bilincinin aşılması, yapının korunarak sonraki kuşaklara aktarılması açısından faydalı olması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2018). "Beki ve Paşalar Köyü Özelinde Uşak Sarnıçları", *The Journal of Academic Social Science Studies* Sayı 65. ss 369-380.
- Arseven, C. E. (1984). *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Baykan, N. O. (2011). Türkman, F., Kaya B., Tanrıöver, Y. E., Yaşar M., Türken, N. E., Türk ve S., Baykan, N., "Su Mühendisliği Yöntemlerinden Yararlanarak Eski Kentlerin Nüfus Kestirimlerine Yaklaşım", *II. Su Yapıları Sempozyumu* - 16-18 Eylül, Diyarbakır. ss. 317-327.
- Bozkurt, N. (2009). "Sarnıç" maddesi, *TDVA*, ss. 158-159.
- Doğan, Hasol. 2008, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, YEM, İstanbul.
- Doğu S. (2009). "Antalya Su Havzası'ndaki Yerleşmelerde Su, İnsan, Mekan İlişkileri ve Su Yapıları", Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Duymaz, A. Ş. (2009). "Teke yöresi sarnıçları", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (14-16 Ekim), Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları No: 1, İstanbul. ss. 225-234.
- Gökgöz, D., Alibeyoğlu ve F., Ersan, O. (2014). "Çatı Sarnıcı", *7. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu*, Yıldız Teknik Üniversitesi, 3-4 Nisan 2014, Beşiktaş - İstanbul, ss. 1-8.

- Güngör, S. S. (2017). “Tarihi Yarımada’daki Roma ve Bizans Dönemi Sarnıçları”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volüme 1, Issue 2. ss. 37-72.
- Komisyon, (2003). *Isparta İl Yıllığı* Isparta Valiliği, Bizim Büro Basımevi, Ankara. ss. 44.
- Komisyon, (2006). *Isparta Çevre Durum Raporu*, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Editör Dicle Tuzcu, Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi, Isparta. ss. 51.
- Miller, R. (1980). “Water Use in Syria and Palestine from the Neolithic to the Bronze Age”, *World Archaeology*, 11. ss. 331-341.
- Ocak, S. G. (2009). “Batı Anadolu Roma Dönemi Örnekleriyle Sukemerleri, Künkleri ve Sarnıçları Üzerine Bir Araştırma ve Uygulama Çalışması”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Önge, Y. (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, TTK, Ankara.
- Önge, Y. (1967). “Antalya Çevresinde Türklerin Yaptığı Eski Su Sarnıçları”, *Arkitekt*, Sayı. 325, İstanbul. ss. 24-26.
- Öter, N. (2008). “Muğla Sarnıçları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Öziş, Ü. (1984). *Su Mühendisliği Tarihi Açısından Anadolu’daki Eski Su Yapıları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Özyurt, O. (1988). “Konya ve Çevresindeki Tarihi Su Sarnıçları”, S.Ü. FBE Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Seyidov, M. A. (2006). “Eski Türk Kitabelerinde Geçen Yer Sub Meselesi”, (Çev.). S. Gömeç, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.18, S. 29, Ankara. ss. 259-265.
- Yıldız, A., Çetin, M. ve Çeltikçi, O. (2016). *Denizli Sarnıçları*, Denizli Büyükşehir Belediyesi yayınları, Denizli.
- Yılmaz, M. (2010). “Aydın İli Merkezi’ndeki Tarihi Su Yapıları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

ORCID ID: 0000-0001-6061-8388

Makale Gönderim Tarihi: 21.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 29.09.2020

DOI: 10.30692/sisad.783545

ALMAN KİMLİĞİ: KÜLTÜREL ANTROPOLOJİK BİR BAĞLAM DENEMESİ

German Identity: A Cultural Anthropological Context Study

Samet ZENGİNOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Dış Ticaret Bölümü

szenginoglu@adiyaman.edu.tr

Özet: Almanya, Avrupa tarihi için olduğu kadar dünya tarihi için de düşünsel, sanatsal ve ekonomik perspektiflerin özgün alanlarından birisini temsil etmektedir. Bu alan içerisinde Alman kimliği inşa sürecine bakıldığında dil ve kültür öğelerinin önemli bir boyuta sahip olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar Alman milliyetçiliği ile Nasyonal Sosyalizmin iç içe geçtiği 1930’lu yıllar ırk temelli bir perspektifi ortaya koymuş olsa da genel tablo dahilinde kültürel öğelerin belirleyiciliği de göz ardı edilemez bir etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma da ilgili öğelerin analiz edilmesini amaç edinmiştir. Bu amaç kapsamında kültürel antropolojik zemin üzerinden hareket edilmiştir. Alman kimliğinde “biz” ve “öteki” tanımlamalarına dair tarihsel ve güncel odak noktaları kültürel kodlar üzerinden değerlendirilmiştir. Özellikle göçmen konusu ile birlikte bu kodların belirginleşmesi önem arz eden bir gelişme olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Alman Kimliği, Kültürel Antropoloji, Öteki.

Abstract: Germany represents one of the unique aspects of an intellectual, artistic and economic perspective not only for the European history but also for the world history. When the construction of German identity is examined, it is considered that both the language and culture play an important role. Although during the 1930s, the German nationalism and National Socialism were intertwined and represented a racist perspective, in general, the impact of the cultural motives cannot be ignored. Therefore, the aim of the study is to examine the relevant elements. The analysis in the study has been conducted at a cultural anthropological level. The historical and contemporary concepts “us” and “the other” in German identity have been investigated through cultural codes. The clarification of these concepts has been considered as a significant development, especially when the issue of immigration is considered.

Keywords: Identity, German Identity, Cultural Anthropology, The Other.

GİRİŞ

Kimlik konusu, sosyal bilimlerin temel tartışma alanları içerisinde yer almaktadır. Özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasında küreselleşme, postmodernizm, konstrüktivizm gibi anahtar kelimeler ekseninde de bu alanın çok-boyutlu ve daha kapsamlı bir biçimde analiz edildiği/değerlendirildiği görülmektedir. 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile de gündeme gelen Avrupa vatandaşlığı ve “çeşitlilik içinde birlik” gibi söylem ve hamlelerle de Avrupa Birliği bu tartışmaların çeşitli etkilerinin görüldüğü bir aktör olmuştur. Zira, yükselen popülizm, göç faktörü, güvenlik, ekonomik kriz gibi başlıklar dahilinde mikro ve makro ölçekte Avrupa, kimlik odaklı krizlerle karşılaşmaktadır.

Almanya'nın da kuşkusuz bu süreçten kendini uzak tutması ya da soyutlaması mümkün görünmemektedir. Bu düşünceyi, Almanya açısından müşahade edilen göç, kültür ve kimlik eksenli tartışmalar ve gelişmeler büyük oranda teyit etmektedirler. Çalışma, bu gelişmelerin kimlik açısından ne tür tezahürleri olduğu sorunsalından hareket ederek kaleme alınmıştır. Ancak Almanya tarihindeki kodların giriftliği çalışmanın temel savını inşa etme noktasında birtakım soruları beraberinde getirmiştir. Örneğin tarihsel ekseninde “Avusturya”, “Prusya” ve özellikle “Almanya” adlandırmalarının tarifi güçtür. Çünkü sürekli toprakları ve kurumları değişen, aralarında ve Avrupa'nın geri kalanı ile ilişkilerinde yön değişiklikleri yaşayan siyasi varlıklar söz konusu edilmektedir (Breuilly, 2020: 25).

Coğrafi ve politik sahanın yanı sıra düşünsel yaratım ve özellikle 1930'lardaki düşünsel ve politik yıkım da ifade edilen tabloyu derinleştirmektedir. Fulbrook'un ifadesi ile (2018: 15) “çok geç birleşmiş ve bu işte çok geç kalmış bir ulus; ruhsal alanın özgürlüğünü kamusal alandan ve devletin iktidarından ayıran “düşünürler ve şairlere” sahip bir ulus; edebiyata ve müziğe katkıları ne olursa olsun, en sonunda, Adolf Hitler'in soykırıma dayalı yönetimini bir kötülük simgesi olarak ortaya çıkarmakla ünlenen bir ulus.” Dolayısıyla benzersiz yaratıcılık ve benzersiz yıkıcılığın aynı odakta yer alabildiği bir ülkenin kimlik inşa süreci ve bu süreçteki “öteki” imgesinin teşhisi ve analizi birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir.

Çalışma, bu zorlukları göz ardı etmeksizin Alman kimliği inşasında kültürel öğelerin belirleyici olduğu alanları analiz etme amacını taşımaktadır. Bu kapsamda özellikle dil ve çokkültürlülük konularına odaklanan kültürel antropolojinin bağlamı dikkate alınmakta ve bu husus çalışmanın birinci bölümünü teşkil etmektedir. Tarihsel perspektiften XX. yüzyıla Alman kimliğinde dil ve düşünce temelinde “biz”in oluşturulduğu/oluşturulmaya çalışıldığı ikinci bölümde ise ilgili bağlama dair vetireler ele alınmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından bugüne göçmenler özelinde ekonomi, güvenlik ve politik eksenli yansımaları sahip “öteki” algısına yer verilmektedir.

1. KÜLTÜREL ANTROPOLOJİK BAĞLAM VE KİMLİK

Antropoloji terimi, Yunanca “insan” anlamına gelen “Antropos” ve “(n)ın çalışması” anlamına gelen “logia” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur (Lavenda ve Schultz, 2019: 24). Antropolojinin kökenleri, Heredetos’a değin uzanmaktadır (Eriksen ve Nielsen, 2013). Fakat özellikle XVI. yüzyıldan itibaren gerçekleşen yeni coğrafyalara ulaşma süreci ve sonrasında sömürgecilik konusunda yapılan literatür çalışmaları ile antropoloji bilimi filizlenmeye başlamıştır (Bostan, 2016: 3). Dolayısıyla bu süreç ve bağlam göz önünde bulundurulduğunda, esas itibariyle antropolojinin bir bilim olarak gündeme gelmesini Batılı-olmayan “öteki”ni tanıma, anlama ve açıklama girişimi olarak değerlendirmek mümkündür (Özbudun ve Uysal, 2019: 20; Sarukkai, 1997).

En geniş anlamıyla antropoloji, kendini “insan fenomenini” incelemeye adanmış disiplindir (Levi-Strauss, 2018: 16) ve bütün yer ve zamanlarda bu fenomeni değerlendirmektedir (Haviland vd., 2008). Bu inceleme/değerlendirme ekseninde antropoloji, benzerliklerini ve farklılıklarını anlayabilmek amacıyla insanı ve insan toplumlarını tüm yönleriyle ele almaktadır. Bu kapsam ise bütüncül ve karşılaştırmalı bir perspektife sahiptir (Özbudun ve Uysal, 2019: 24). Bu tanımlamalar ile birlikte antropoloji dört temel alanı kapsamaktadır. Bunlar; (a) fiziksel antropoloji, (b) arkeoloji, (c) dilbilimsel antropoloji ve (d) kültürel antropolojidir (Haviland vd., 2008).

“Ben” ya da “biz” karşısındaki “öteki”, farklılıkları itibariyle antropolojinin temel odak noktasını teşkil etmektedir. Bu farklılıklar, yukarıda zikredilen temel alanlar nazarında açıklanmaktadır. Öyle ki, bazı farklılıklar, eşitsizliği ifade eden yaklaşımları da içermektedir. Bilindiği üzere, yeni coğrafyaların (yeniden) keşfi sonrasında yaşanan gelişmeler, ötekileştirme açısından ortaya çıkabilen eşitsiz tabloya dair argümanlara ve emarelere sahip olmuştur. Bazı yaklaşımlara göre, insan toplulukları genetik mirasları dolayısıyla birbirlerinden farklı oldukları için, aşılabilir bir uçurum söz konusudur. Zira genetik miraslar arasında, zihinsel becerileri ve ahlaki tavırları etkileyen bir eşitsizlik vardır. Nitekim ırkçılığın tezi bu ekseninde yer almıştır (Levi-Strauss, 2018: 77). Bu sebepten dolayıdır ki, antropoloji ulus ve/veya ırk inşa süreçleriyle ilişkilendirilmiştir (Özbudun ve Uysal, 2019: 15). Bu hususun da doğrudan kimlik tartışmalarına etki etmiş olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir.

XX. yüzyıla gelindiğinde, Franz Boas’ın etkisiyle (1858-1942), antropologlar farklı insan gruplarını birbirinden ayıran çeşitli inançların ve uygulamaların ırktan kaynaklanan biyolojik farktan değil, sosyal öğrenmedeki farklılıklardan kaynaklandığını göstermek için kanıtlar toplamışlardır (Lavenda ve Schultz, 2019: 42. Ayrıca bkz. Boas, 2017). Bir adım sonrasında kültürel antropolojik bağlama odaklanmak olanaklıdır. Wulf’a göre (2015: 136), kültürel antropoloji, ötekiliğin soru(n)ları ile ilgilenen ötekinin bilimi olarak anlaşılabilir ve bu konular gerek sanatın gerekse de sosyal bilimlerin merkezinde yer almaktadır.

İfade edilen bağlamda, Soğuk Savaş sonrası dünya çapında güçlenen etnik köken ve milliyetçilik, ulus ötesi işgücü göçü, toplumsal cinsiyet ve cinsellik gibi günümüz araştırma konuları da kültürel antropologların inceleme alanlarını ihtiva etmektedirler (Lavenda ve Schultz, 2019: 27). Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası ortaya çıkan güvensiz ortam kültürel kodlar nazarında önem arz eden bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu türden belirsizlik ve güvensizlik durumlarını yönetmek için verilen mücadele de bazen kimlik politikalarını gündeme getirmiştir. Mücadele, ulus devlet vatandaşları olarak grupların genellikle ortak bir kimliğe karşıt inşa edilen ve ekseriyetle daha dar tanımlanan ve dışlayıcı bir eksene sahip siyasi ittifak yaratma ve sürdürme alanını kapsamaktadır (Lavenda ve Schultz, 2019: 259). Zira “bizden olmayan” olarak değerlendirilen ve deklare edilen “öteki”ye karşı geliştirilen bir savunma mekanizması söz konusu olmakta ve bu mekanizmayı deyim yerindeyse ayakta tutan paradigmalardan birisi de kültürel faktörler olmaktadır.

XXI. yüzyılın başlangıcında yer alan kimlik odaklı tartışmalar ve Avrupa özelinde bu tartışmaların yansımaları açısından bu mücadele alanı önemli ipuçları barındırmaktadır. Örneğin çokkültürlülük perspektifindeki çalışmalar ve tartışmalar bu açıdan dikkat çekmektedir. Zira

kültürel antropoloji de farklı toplumları, farklı kültürleri her boyutuyla inceleyen oldukça geniş bir alana sahip bir disiplin olduğu için çokkültürlülük de antropolojinin çalışma alanı içinde değerlendirilmektedir (Çarpar, 2012: 57; ayrıca bkz. Turner, 1993). XX. yüzyılın sonlarından bugüne gerek Avrupa genelinde gerekse de Almanya özelinde çokkültürlülük tartışmalarının söz konusu olduğu ise bilinmektedir (Eckardt, 2007).

Bu genel çerçeve dahilinde, milliyetçilik, din, eğitim konuları başta olmak üzere, ulus ötesi göç hareketleri ve bu hareketlerin neden ve sonuçları kültürel antropoloji bağlamında analiz edilebilecek hususlar arasında yer almaktadırlar. Dolayısıyla bu bağlamın da Alman kimliği nazarında önemli bir konumda yer aldığı düşünülmektedir. Bu sebeple, tarihsel perspektiften bu yüzyıla bu bağlam eksenindeki kimlik ve dolayısıyla “öteki” inşasının nasıl yansımaları sahip olduğunun değerlendirilmesi gerekmektedir.

2. TARİHSEL PERSPEKTİFTEN XX. YÜZYILA ALMAN KİMLİĞİ

Bu bölümün amacı, Alman kimliği inşası sürecindeki kültürel argümanların teşhis ve tespit edilmesidir. Tarihi eksende, şu anda Almanya olarak bilinen bölgede tarihöncesi çağlardan bu yana yerleşimler olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur (Fulbrook, 2018: 23). Bu kanıtlarla birlikte, çalışma açısından dikkat çeken husus başlangıca dair vetirelerde dil faktörünün ön plana çıkmış olmasıdır. M.Ö. 500 yıllarında Güney İskandinavya ya da en Kuzey Almanya’da yoğunlaşan Demir Çağı kulübelerinde Avrupa’nın Hint-Avrupa nüfusunun bir kolunun bazı sessiz harfleri başka yerlerde yaşayan herkesten farklı biçimde telaffuz ettiği tespit edilmiştir. Yeni sesleri kullanmaya başlayan bu kabileler ön-Germenler olarak bilinmektedirler (Hawes, 2019: 11-12; ayrıca bkz. Solsten, 1996). Dil konusunda bir adım ileride, Almanya’nın modern Avrupa devletleri arasında, ismini bir kavim veya bölgeden değil, bilakis konuşulan dilden alan tek devlet olduğu gerçeği ön plana çıkmaktadır (Fulbrook, 2018: 27).

Hatta Alman kimliği açısından bir kırılma noktası teşkil eden Reform sürecine dair de bu gerçek bir kez daha görülmektedir. Öyle ki Martin Luther (1483-1546) tarafından 1520’de İncil’in Almanca’ya çevrilmesi bu manada özel bir konumda yer almaktadır (Hawes, 2019: 81). Aydınlanma Çağı adına gerek Avrupa gerekse de Alman tarihi için önem arz eden XVIII. yüzyıl sonlarında Almanya’da şaşırtıcı bir edebi canlanma yaşanırken Almanca’nın da edebi bir dilin ve zengin bir ifadenin aracı olarak yeniden doğmuş olması yine bu bağlamda eklenmesi gereken hususlar arasındadır (Fulbrook, 2018: 93; Becker-Cantarino, 2005). Bir yüzyıl sonra Reich Anayasasının (1877) 186. paragrafına göre mahkemelerde konuşulan tek dil Almanca olmuştur (James, 1999: 100). Dolayısıyla Alman kimlik inşasında dil konusunun etkisi görülmektedir. Nitekim bu etkinin sürekliliği, dil, kültür ve çokkültürlülük tartışmaları açısından XX. yüzyılın ikinci yarısından bugüne değin de söz konusu olacaktır.

Alman tarihine dair dil odaklı başlangıçla birlikte, Almanya tarihini bir kısım tarihçiler Charlemagne’ın batıda bir “Roma” imparatorluğunu tekrar kurmasıyla başlatmaktadırlar (Fulbrook, 2018: 25). Lakin X. yüzyıldan itibaren modern Almanya’nın öncüsü olarak da addedilen Kutsal Roma Germen İmparatorluğu için kimlik ekseninde çok belirgin bir inşası sürecinden söz etmek güç görünmektedir. Breuilly’e göre (2020: 23), gayet açık bir biçimde yüzlerce siyasi birime bölünen Kutsal Roma İmparatorluğu bir devlet değildir. Ancak devlet, kendi mensupları arasında ve yönetenlerle tebaaları arasındaki anlaşmazlıkları çözecek kurumları sağlayan bir hukuk ya da barış düzeni olarak görülmüştür. Benzer şekilde Fulbrook da (2018: 40) XVI. yüzyıla gelindiğinde Kutsal Roma İmparatorluğu’nun siyasal hayatının fazlasıyla karışık olduğunu ifade etmektedir.

Bununla birlikte, XVI. yüzyıldan itibaren belirgin bir biçimde görülmeye başlanan Alman-Fransız rekabetinin etkisi ve Fransız İhtilali’nin Avrupa ülkelerindeki yansımaları ile birlikte XVIII. yüzyıldan itibaren Alman kimliği inşasında milliyetçilik formu yeni bir boyuta sahip olmuştur. Bu boyut entelektüel bir zemin de kazanmıştır. Johann Gottfried Herder (1744-1803) ve Johann

Gottlieb Fichte (1762-1814) bu bağlamda ön plana çıkan düşünürler arasında yer almışlardır (İplikci, 2017; Waldow ve DeSouza, 2017; Yıldırım, 2011). İlk olarak Herder'in adıyla anılan bir "kültürel milliyetçilik" biçiminden söz etmek mümkündür. Bu husus, çalışmanın odak noktası açısından dikkat çekmektedir. Çünkü inşa edilen bu milliyetçilik Fransız karşıtlığı ekseninde dil ve kültür faktörlerini temel almaktadır. Dolayısıyla her ne kadar Almanya-Fransa karşıtlığı ekonomik ve politik çıkarlar ekseninde analiz edilse de bu perspektif esas itibariyle kültürel bağlamı ortaya koymaktadır. Fransız dil ve kültürünün daha önceki hakimiyetine karşı çıkan Herder, bir kültürel topluluk, (siyasal birim, devletle aynı olmayan) bir *volk* fikri üzerinde durmuştur ve her kültürün kendi açısından geçerli ve organik bir bütün olarak görülmesi gerektiğini öne sürmüştür (Fulbrook, 2018: 99-100). Kültürel eksende bir "öteki" üzerine inşa edilen bu kimlik milli uyanışla beraber hareket etmiştir. Hatta burada belirgin bir dil vurgusu da söz konusu olmuştur. Bu dönemde dilsel bir Almanlığı savunanlar vardır ve Herder'in 1772'de Berlin'de yayımlanan eseri *Essay on the Origins of Language*'de bu savunu kendisine yer bulmuştur (James, 1999: 47).

Fransız etkisi, Almanya üzerinde XIX. yüzyılın başlangıcından itibaren artmış ve 1806 yılında Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun Napolyon Savaşları ile ortadan kalkması sonucundaki Fransız egemenliği dönemi hem Fransız karşıtlığının hem de modern Alman milliyetçiliğinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Örneğin, Fichte'nin 1808 yılında Berlin'de verdiği konferanslar, "Alman Milletine Söylevler" güçlü bir milliyetçiliği dile getirmiştir. Fransızlar fetheden olduğu için değil yabancı olduğu için reddedilmiş ve ortak kültürel aidiyete dayalı milliyetçilik vurgulanmıştır (Breuilly, 2020: 36). Belirtmek lazımdır ki esas itibariyle Alman milliyetçiliği hiçbir siyasal içeriği olmayan, kültürel bir toplumun ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Lakin Fransız devrimine ve Napolyon savaşlarına karşılık siyasal bir içerik kazanmıştır (James, 1999: 260-261). Bu gelişmelere karşın Herder ve Fichte örnekleri ile de birlikte XIX. yüzyılın başlarında ulusal birliğin tamamlanma evresi öncesinde Alman milliyetçiliğinin geniş kitlelere ulaşmadığı görülmektedir. Zira milliyetçilik düşüncesi daha çok entelektüel bir çevre tarafından şekillendirilmiştir. Bu düşüncenin ivme kazanmasında ise şüphesiz Fransız hegemonyasını genişletme politikasıyla Napolyon önderliğinde yürütülen savaşların etkisi olmuştur (Doğan, 2019: 5). Fakat bir kez daha belirtmelidir ki bu karşıtlık salt ekonomi-politik bir alan ihtiva etmemiştir. Kültür ve düşünce sahasında da bu karşıtlığın belirgin izleri mevcuttur. Öyle ki, örneğin aklın ve bireyin merkeze alındığı ve kutsandığı Fransız rasyonalitesine karşı, Alman düşüncesi tabiatın ruhunu referans almıştır (Doğan, 2019: 11-12).

Bu noktada, Fransa faktörü belirgin biçimde ön planda yer almıştır. Napolyon egemenliği milli direnci uyandırmıştır (bkz. Dorpalen, 1969). 1815'ten itibaren milli duygular, politika geliştirme süreçlerini etkilemiş ve hatta doğrudan belirlemiştir (Breuilly, 2020: 28). 1869 yılında Alman birliğinin şiddet kullanarak sağlanacağını açıklamış olan Bismarck, bu bağlamda bir yıl sonra bu dönem kendisine rakip olarak gördüğü Fransa'ya da savaş ilan etmiştir. (akt. Doğan, 2019: 6). Bismarck'nın temel amacı Almanya'nın konumunu yeni bir savaşa girmeden güçlendirmek olmuştur. Başlıca potansiyel düşman ise Fransa'dır (Fulbrook, 2018: 135). Her ne kadar Fransa'ya duyulan hayranlık (James, 1999: 24) söz konusu edilse de kimlik inşa sürecindeki "öteki"ne dair hayranlık ve tehdit/şüphe ikilemini doğal kabul etmek olasıdır.

Çeşitli yaklaşımlar ve politik perspektifler dahilinde görüldüğü üzere, ulusal bir misyon doktrininin geliş(tiril)mesi, 1871'de bir Alman devletinin kurulması öncesinde de bir zemine sahiptir (James, 1999: 17). 1871 tarihi Almanya tarihi için önem arz etmektedir. Çünkü 18 Ocak 1871'de Versailles'daki bir törende, Alman İmparatorluğu'nun kurulduğu ilan edilirken Alman devletlerinin hükümdarları, Prusya Kralı I. Wilhelm'e birleşmiş Almanya'nın tacını sunmuşlardır (Fulbrook, 2018: 130) ve Avrupa güç dengesi yeni boyut kazanmıştır. Bunun yanı sıra bu dönemden itibaren Alman kimlik inşasında kan bağı ilkesinin (Pamuk, 2019: 77) belirgin bir biçimde gündemde yer tutması önem arz etmektedir. Nitekim temelleri ekonomik saiklere dayansa da kan bağı nazarının da etkisi ile 1873 yılına ait antisemitizm krizi bu açıdan değerlendirilebilmektedir (Fulbrook, 2018: 133). Ekonomik saiklerin kimlik ile ilişkisi bu açıdan

dikkat çekici bir diğer husustur. Çünkü Ortaylı'ya göre (2019: 16) XIX. yüzyılda yeni endüstri imparatorluğu güçlendikçe Alman milliyetçiliği bu yeni birliğin harcı olmuştur. Dolayısıyla yükseliş trendi gösteren Alman milliyetçiliği ve milli bilinç uyanışı XIX. yüzyıldan itibaren temel odak noktasını teşkil etmiş ve hatta bu odak Alman kültüründe imaj çalışmalarında da kendisine yer bulmuştur (Öztürk, 2015: 17). Bu yükselişin XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren ise çok farklı bir boyuta evrildiği görülecektir.

3. XX. YÜZYILDAN XXI. YÜZYILA: KÜLTÜREL ARGÜMANLARIN YÜKSELİŞİ

Almanya ile ilgili olarak giriş bölümünde ifade edilen benzersiz yıkıcılık ve yine bir o kadar benzersiz yaratıcılık ifadesi kendisini XX. yüzyılda belirgin bir biçimde göstermiştir. İki dünya savaşı arası dönemde yaşanan gelişmeler bu etkinin göstergelerini taşımaktadır. XIX. yüzyıla değin Alman kimliğinde kültürel faktörlerin varlığı gözlemlense de Almanya'nın birleşmesi sonrasında daha keskin ayrımların ortaya çıktığı görülecektir. Bilindiği üzere modern ulusal kimlikler, "öteki" tanımlamasının yapılması ile oluşmaktadır. Bununla birlikte modern Alman ulusallık anlayışı, etnik kimliğe dayalı ve etnik aidiyet temelinde halk (*Volk*)-merkezli ve farklılıkçı olmuştur (Pamuk, 2019: 74). Bahsi geçen ayırım(cılık) 1930'lardan itibaren Alman kimliğinde antisemitizmin yükselişinde tezahür etmiştir. 1933 tarihli "Profesyonel Memuriyet Yasası" başta olmak üzere Yahudiler devlet bürokrasisinden dışlanmış (James, 1999: 165) ve insanlık tarihi adına onulmaz izler bırakan hadiseler şahit olunmuştur. Temelleri 1873'teki antisemitizm krizine değin ulaşan gelişmeler dikkate alındığında, bu noktada Heinrich von Treitschke'nin daha çok kısaltılmış biçimi *Yahudilerimiz Hakkında Bir Söz* başlığıyla bilinen 1879 tarihli makalesi *Beklentilerimiz*'in modern politik antisemitizmin kurucu belgesi olarak deklare edilmesi de eklenmelidir (Hawes, 2019: 132).

Buna karşın, 1945'teki askeri yenilgi ile beraber Alman milliyetinin siyasal tezahürü yıkılmış ve Alman milliyetçiliği itibarını yitirmiştir. Zira 1933'den 1945'e dek ulus ile Nasyonal Sosyalizm eşanlamlı olarak kullanılmıştır (James, 1999: 149). II. Dünya Savaşı sonrası ve Soğuk Savaş dönemi ile birlikte Almanya bu kez yıkıcılık boyutunun tersine evrilmiş ve gerek ekonomik gerekse de politik yeni bir ivme alanı oluşturmuştur. İkiye bölünmüş Almanya sathında Almanya Federal Cumhuriyeti ekseninde bu ivmeyi görmek olasıdır. Bununla birlikte savaş sonrası ortaya çıkan ekonomik, demografik ve politik kriz faktörlerinin etkisi ile XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Almanya'ya gerçekleşen işgücü göçü kimlik-kültür ekseninde Almanya için yeni bir boyutu da ifade etmiştir. 1950'li yıllara gelindiğinde ulus ötesi kitlesel göçler, nüfus hareketleri, küreselleşme gibi faktörler yoluyla homojen olan toplumlar heterojen bir yapıya bürünmüş ve çokkültürlü bir nitelik kazanmışlardır (Pamuk, 2019: 75). Bu heterojen yapı içerisinde Alman kimliği yeni bir tartışma alanı içerisinde olmuştur. Zira göçmenlerin vatandaşlık statüsünün nasıl olacağı ve kimliklerinin ne tür tezahürlere sahip olacağı soruları gündeme gelmiştir. Atılan adımlar aracılığıyla ilgili soruların yanıtlarına ulaşmak mümkün olmuştur. Örneğin ilk kez 1965 yılında çıkarılan Yabancılar Yasası ile Alman vatandaşı olmayan yabancılar, sosyal ve medeni haklardan yararlanabilirken, siyasal haklardan faydalanamamışlardır. Her ne kadar 1990 ve 2001 yılındaki yasalar ile göçmenlerin statüsüne dair daha liberal gelişmelere rastlanmış olursa da (Pamuk, 2019: 83-85) XXI. yüzyıla uzanan süreçte göç ve kimlik konusunun kültürel temelli sorunsallar ile olan ilişkisi varlığını devam ettirmiştir.

Göç konusu milli kimliğin oluşturulmasında geniş kapsamlı etkilere sahip olmuştur. Çünkü yerleşik milli kimlik ve toplumsal bağlılık kavramlarının sorgulanmasına yol açabilmiştir -ki Almanya perspektifinde bu sorgulanmanın popülizmin kimlik inşasında çeşitli yansımalarına şahit olunmaktadır. Zira bazı topluluklar (PEGIDA) ya da partiler (AfD) için toplumun tam bir üyesi olarak kabul edilmek adına Almanya vatandaşlığına sahip olmak halen yeterli görülmemektedir. Dolayısıyla toplumun sözde farklı unsurları belirlenirken "sıradan Almanlarla" "göç geçmişi olan Almanlar" arasındaki ayırımın önemli bir rol oynadığını belirtmek yanlış

olmayacaktır (Scherr, 2013: 2). Bu tablo da kültürel antropoloji-kimlik inşası ilişkisi nazarında Alman kimliğinin yüzleşme ve meydan okuma iklim ve ikilemini ortaya koymaktadır.

11 Eylül saldırıları sonrası oluşan güven(sizlik) eksenli konjonktür de XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren konumu zaten ihtilafli olan göçmenlerin durumunu ve geleceğini yeniden sorgulanır hale getirmiştir. Dini kimliğin kültürel öğelerle olan bağlantısı da şüphesiz Avrupa için olduğu gibi Almanya için de “öteki”nin yeniden inşasını kolay kılmıştır. Bu noktada kimlik inşa sürecinin kültürel değerler üzerinden gerçekleşmesi, çalışma nazarında önemli ipuçlarına sahiptir. Nitekim 1930’lu yıllar Alman kimliğinin bu dini-kültürel kod karşısındaki boyutu da anlamlıdır. Öyle ki Almanya’nın uzun antisemitizm tarihine rağmen, Alman toplumunun Hıristiyan karakterinde bu denli ısrar edilmesi, genellikle ortak bir Yahudi-Hıristiyan mirasına referans ima etmekte, İslam’ı Alman kültüründen açıkça uzakta tutmaktadır (Nordbruch, 2011: 11). “Kültür” konusu Almanya için yeniden önemini koruyan hususların başında gelmektedir.

2010 yılının Ekim ayında Almanya Başbakanı Angela Merkel’in çokkültürlülüğün başarısız olduğu/iflas ettiği yönündeki söylemleri bu önemin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Nitekim çalışmanın temel odak noktası açısından çokkültürlülüğün işleme için göçmenlerin daha fazla entegrasyon sürecine dahil olmaları gerektiğini ifade etmesi ve bunun da Almanca öğrenmek ile başlayacağı yönündeki ifadeleri şüphesiz dil ve kültür konusunun ehemmiyetini Alman kimliği açısından bir kez daha göstermiştir. Yine örneğin Türkiye özelinde sıkça rastlandığı üzere taraflardan birinin aile birleşimi nedeniyle Almanya’ya gitmesi gerekliliği durumunda, gidecek olan kişinin temel düzeyde Almanca bilmesi gerekliliği hukuki ya da politik bir detay olarak nitelendirilebilirse de kültürel açıdan ciddi bir mesaj olarak da nitelendirilebilecek bir diğer örneği teşkil etmektedir. Dolayısıyla genel bağlam ekseninde göçmenlere hak vermek yerine göçmenleri Almanlaştırma politikasına dair eleştirilerin dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir (Ceylan, 2016: 1211).

SONUÇ

İdeoloji bağlamında kimlik tanımlamalarının yapıldığı Soğuk Savaş döneminin ardından kuramsal çalışmalar kültür eksenine odaklanmıştır. Özellikle din ve kültür odaklı çalışmalar ulus ötesi göç ve terörizm gibi başlıklar altında incelenmiştir. Bu tartışmalardan kendisini soyutlaması mümkün olmayan aktörlerin başında Avrupa Birliği gelmiştir. İşgücü göçü nazarında Avrupa Birliği’nin deyim yerindeyse lokomotif konumunda yer alan Almanya da bu süreçten bizatihi etkilenmiştir. Çokkültürlülük açısından ifade edilen söylemler ve gerçekleştirilen politikalar bu sürecin çıktılarını oluşturmuşlardır. Dolayısıyla Alman kimliğinin bu boyutunun değerlendirilmesi amacı söz konusu olmuş ve bu amacın kuramsal zemini kültürel antropoloji üzerine inşa edilmiştir.

Alman kimliği, Alman milliyetçiliğinin XX. yüzyıldaki evrimi açısından kan bağı ve bir adım ötesinde ırk temelli olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu kimliği inşa eden tarihsel donelere bakıldığında kültürel kodların da büyük öneme sahip olduğuna şahit olunmaktadır. Çalışma açısından genel ekseninde altı veyre bu durumu destekler mahiyette olmuştur. İlk olarak başlangıca dair göstergelerin dil faktörüne odaklanmış olmasıdır. İkinci olarak yine dil faktörü ile ilgili ve ilişkili bir biçimde Alman kimliğini birçok noktada etkileyen Reform sürecinde Luther’in İncil’i Almanca’ya çevirmesi halen tartışılan ve üzerinde durulan hususlar arasında yer almaktadır. Zira ulus bilincinin nüvelerine dair adımlarla karşılaşılmaktadır.

Üçüncü olarak, Herder ve Fichte’nin düşünceleri ve görüşleri de entelektüel zemin açısından önemlidir. Hatta bu dönemde dilsel bir Almanlığın savunusu dikkat çekmektedir. Dil konusundaki kimlik inşasının sürekliliği söz konusu olmuştur. Dördüncüsü, Alman tarihi açısından XX. yüzyıla dek izler bırakan Fransa ve Fransız kimliğine karşıtlıktır. Burada kast edilen “öteki” politik ve ekonomik anlamda bir rakip olarak değerlendirilmektedir. Lakin bunun yanı sıra düşünsel/fikri zeminde de bir karşıtlığın olduğu görülmektedir. Fransız rasyonalitesine

karşı inşa edilen bir Alman fikri söz konusudur. Beşinci olarak, Aydınlanma Çağı nazarında edebiyat ve yazın alanında yine Alman dilinin yükselişini ifade edilen eksenin bir diğer boyutunu ihtiva etmektedir.

Son olarak, Soğuk Savaş döneminden bugüne Almanya özelinde kimlik odaklı tartışmalara bakıldığında benzer bir biçimde kültürel öğelere bakmak olanaklıdır. Zira çokkültürlülük üzerinden deklare edilen söylemler Alman kimliği adına dil-kültür faktörünün, entegrasyon adına başarı ya da başarısızlığın değerlendirilebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu değerlendirmeler de kültürel bağlamın Alman kimliği inşası adına sahip olduğu etkiyi göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Becker-Cantarino, B. (Ed.) (2005). German Literature of the Eighteenth Century: The Enlightenment and Sensibility. Vol. 5, New York: Boydell & Brewer.
- Boas, F. (2017). Antropoloji ve Modern Yaşam. D. Uludağ (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bostan, H. (2016). Antropoloji, Kültür ve Güvenlik. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 5 (2), ss. 1-31.
- Breuilly, J. (2020). Avusturya, Prusya ve Almanya'nın Oluşumu, 1806-1871. A. Selman (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ceylan, Y. (2016). Çokkültürlülük Avrupa Modelleri (Almanya Örneği). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 9, Sayı. 43, ss. 1207-1215.
- Çarpar, M. (2012). Çokkültürlü Bir Toplumda Antropolojinin Önemi. Folklor/Edebiyat, Cilt. 18, Sayı. 70, ss. 47-66.
- Doğan, F. (2019). Alman Milliyetçiliği, Milliyetçiliğin Coğrafyaları, Almanya, Fransa, İspanya, Romanya, İsrail, Mısır, Japonya. G. Yücel (Ed.). Ankara: a Kitap, ss. 3-16.
- Dorpalen, A. (1969). The German Struggle Against Napoleon: The East German View. The Journal of Modern History, Vol. 41, No. 4, ss. 485-516.
- Eckardt, F. (2007). Multiculturalism in Germany: From Ideology to Pragmatism-and Back?. National Identities, Vol. 9, No. 3, ss. 235-245.
- Eriksen, T. H. ve Nielsen, F. S. (2013). A History of Anthropology. New York: PlutoPress.
- Fulbrook, M. (2018). Almanya'nın Kısa Tarihi. S Gürses (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Haviland, W. A. vd. (2008). Kültürel Antropoloji. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hawes, J. (2019). Kısa Almanya Tarihi. Y. Alogan (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- İplikci, A. (2017). Johann Gottfried Herder'de Milliyetçilik Düşüncesi. Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 1/1, ss. 126-135.
- James, H. (1999). Alman Kimliği, 1770'den Bugüne. İ. Türkmen (Çev.). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Lavenda, R. H. ve Schultz, E. A. (2019). Kültürel Antropoloji, Temel Kavramlar. D. İşler ve O. Hayırlı (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Levi-Strauss, C. (2018). Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji. A. Terzi (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Nordbruch, G. (2011). Germany: Migration, Islam and National Identity. Center for Mellemoststudier.
- Ortaylı, İ. (2019). Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu. İstanbul: Kronik Kitap.

- Özbudun, S. ve Uysal, G. (2019). 50 Soruda Antropoloji. İstanbul: 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik.
- Öztürk, A. O. (2015). Alman Oryantalizmi, 19. Yüzyıl Alman Halk kültüründe Türk Motifi. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Pamuk, İ. (2019). Almanya’da Kimlik, Aidiyet ve Türkiye Kökenli Öğrenciler. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Sarukkai, S. (1997). The ‘Other’ in Anthropology and Philosophy. Economic and Politicak Weekly, ss. 1406-1409.
- Scherr, A. (2013). The Construction of National Identity in Germany: “Migration Background” as a Political and Scientific Category. RCIS Working Paper, No. 2013/2.
- Solsten, E. (1996). Germany, A Country Study. Federal Reseach Divison, Washington: Library of Congress.
- Turner, T. (1993). Anthropology and Multiculturalism: What is Anthropology That Multiculturalists Should be Mindful of it?. Cultural Anthropology, 8 (4), ss. 411-429.
- Waldow, A. ve DeSouza, N. (2017). Herder, Philosophy and Anthropolgy. Oxford University Press.
- Wulf, C. (2015). Tarihsel Kültürel Antropoloji. Ö. D. Sarısoy (Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yıldırım, F. (2011). Johann-Gottlieb Fichte’nin Devlet Anlayışı, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

ORCID ID: 0000-0002-3075-3965

Makale Gönderim Tarihi: 27.02.2020

Makale Kabul Tarihi: 30.08.2020

DOI: 10.30692/sisad.695661

TAMGALI'DA GÖKTÜRK DÖNEMİ VE ORTAÇAĞ PETROGLİFLERİ

The Petroglyphs of the Turkic and Medieval Periods at Tamgaly

Mehmet KUTLU

Dr. Öğr. Üyesi

Pamukkale Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

mehmetkutlu@pau.edu.tr

zet: Kazakistan Cumhuriyeti'nin eski başkenti Almatı'nın yaklaşık 160 km kuzeybatısında Tamgaly Vadisi'nde Orta Asya Türk Tarihi ve Sanatı açısından çok önemli kaya resimleri bulunmaktadır. Tamgaly Petroglifleri 2004 yılında UNESCO Dünya Mirası listesine kabul edilmiştir. Sayıları 5000'i bulan petrogliflerin yaklaşık 300 adeti Ortaçağ Dönemi'ne tarihlenmektedir. Ortaçağ petroglifleri arasında atlı ve bayraklı savaşçı figürleriyle dikkat çeken Göktürk Dönemi betimlemeleri bulunmaktadır. Göktürk Dönemi petroglifleri gerek konu gerekse teknik özellikleri nedeniyle diğerk dönemlerden bazı farklılıklar göstermektedir. Bu döneme özgü teknik ve üsluptaki petroglifler Göktürk Devleti'nin yıkılması sonrasında da uygulanmaya devam edilmiştir. Çeşitli yayınlarda, Göktürk Dönemi petroglifleri 6. yüzyıl ile 10. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. Bu tarihi ereve belirlenmesinde Tamgaly bölgesinin 10. yüzyılda İslamlaştığı ve İslam'la birlikte yörede tasvir yasağının ortaya çıktığı gibi gerçekçi olmayan varsayımlardan hareket edilmektedir. 2017 yılı ağustos ayında Tamgaly Vadisi'ne düzenlemiş olduğumuz araştırma ve inceleme gezisi sonucunda söz konusu tarihi çerçevenin yanlış olduğu grlmştir. Her ne kadar yörenin İslamlaşması 10. yüzyılda tamamlanmış olsa da tasvir yasağı uygulamasının Tamgaly petrogliflerine bir etkisi gözlenmemektedir. Bu makalede Göktürk Dönemi'nde petrogliflerde ortaya çıkan yeni konu ve üslup özelliklerinin 13. yüzyılın ilk eyregine kadar yani Moğol İstilasına kadar sürdüğü görüşü doğrulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güney Kazakistan, Tamgaly, Ortaçağ, Göktürk Dönemi, Petroglifler

Abstract: Tamgaly Valley located around 160 km northwest of Almaty, the old capital of the Republic of Kazakhstan, is significant rock art site in terms of Central Asian Turkic Art and History. Archaeological site and petroglyphs at Tamgaly were accepted to the UNESCO World Heritage List in 2004. Tamgaly petroglyphs are approximately 5000 in number but only around 300 of them are dated to the Medieval Period. Within the petroglyphs of the medieval period there are images of equestrian warrior figures with flags and composite bows dated to Turkic Kaghanate period. Depictions of Turkic period differ from others by peculiar drawing techniques and themes. It was determined that the petroglyphs specific to the period in technique and style continued to be engraved even after the collapse of the Turkic Khaganate. Various studies date the petroglyphs of Turkic period at Tamgaly from 6th century to 10 century. However, determination of this historical framework, which is based on unrealistic assumptions that the Tamgaly region became Islamized in the 10th century and the prohibition of depiction appeared in the region with acceptance of Islam. Thus, the research and investigation trip to Tamgaly was conducted in August 2017 to examine the site. Despite the Islamization process of the region, which had completed in 10th century, there is no effect of the the prohibition of depiction at Tamgaly. In this article, it is suggested that the petroglyphs in Turkic style at Tamgaly lasted until the first quarter of the 13th century, namely the Mongolian Invasion.

Keywords: South Kazakhstan, Tamgaly, Medieval Age, Turkic Kaghanate, Petroglyphs

GİRİŞ

Prof. Dr. Ahmet Taşağıl ile birlikte yürüttüğü kaya resimlerine yönelik yoğun ve gayretli alan araştırmaları ve çalışmalarıyla tanınan, adını rahmetle andığımız araştırmacı Servet Somuncuoğlu'nun bazı çalışmalarında (Bkz. Somuncuoğlu, 2010, 2011, 2012) ve bazı belgesellerde¹ "Tamgalı Say" olarak söz edilen Tamgalı petroglifleri hakkında ülkemizde şimdiye kadar yeterli bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma ölümünün 7.yılında rahmetle andığımız değerli araştırmacı Servet Somuncuoğlu'nun aziz ruhuna ithaf olunur.

Tamgalı'daki Göktürk ve Ortaçağ petrogliflerine dair kapsamlı bir çalışma daha önce yayınlanmamıştır ancak Kazakistan'daki Göktürk Dönemi'ne tarihlenen petrogliflere yönelik bir doktora çalışması kapsamında konu ele alınmıştır. Söz konusu çalışmada, Tamgalı'daki Göktürk dönemi petroglifleri betimleme konularına göre Kazakistan'daki diğer petroglif alanlarıyla birlikte incelenmiştir. Dolayısıyla Tamgalı'daki Göktürk petroglifleri tez kapsamında farklı bölümlerde değerlendirilmiş ve katalog kısmında bazı fotoğraflarla tanıtılmıştır. (İbekeyeva, 2015, s. 58-59, 117-136). Bunun dışında Göktürk dönemi petrogliflerini genel hatlarıyla ele alan çalışma, Prof. Dr. Yaşar Çoruhlu'nun Erken Devir Türk Sanatı kitabının bir bölümüdür (Çoruhlu, 2017, s. 198-211). Çoruhlu, Göktürk dönemi kaya resimleri üzerine yeterli özgün çalışmanın yapılmadığını ve bu döneme ait kaya resimlerinin üslup özelliklerini ayırt etmede yaşanan zorlukları ifade etmiştir. Tamgalı Vadisi'nde bulunan Göktürk dönemi kaya resimlerinin ise çoğunlukla ellerinde bayrak ve mızrak taşıyan atlı savaşçı betimlemelerinden oluştuğunu ancak at, deve, geyik ve dağ keçisi figürlerine yer verildiğini belirtmektedir (Çoruhlu, 2017, s. 209).

Özellikle Orta Tunç Çağı'ndan başlayarak 20. yüzyılın başına kadar yaklaşık 3500 yıllık zaman dilimi içine tarihlenen Tamgalı petrogliflerinin Ortaçağ'a ait olanları dönemsel bağlam ve tek çerçevede incelenmemiştir. Bu çalışma, Tamgalı'daki Göktürk Dönemi ve sonrası Ortaçağ'a ait kaya resimlerini incelemeyi amaçlamaktadır.

¹ Servet Somuncuoğlu'nun TRT'de yayınlanan "Damgaların Göçü" Belgeseli ve Ahmet Yeşiltepe'nin NTV'de yayınlanan "Zaman Yolcusu" belgesel programları.

Tamgalı Petroglifleri ve Araştırma Tarihçesi

Fotoğraf 1: Tamgalı Vadisi'nin genel görünümü (09.08.2017)

Kazakistan Cumhuriyeti'nin başvurusu sonrasında 2004 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınan Tamgalı, 5000'i aşan sayıda petroglifleriyle dikkat çekmektedir. Günlük sıcaklık farkının yüksek olduğu sert karasal iklim özellikleri ve tektonik hareketler nedeniyle Tamgalı'daki petrogliflerin ciddi tahribat tehdidi altında olduğu düşünülmektedir. Daha önceki yıllarda fotoğrafı çekilen bazı petrogliflerin tamamen veya kısmen tahrip olduğu belgelenmiştir. Bu nedenle 2001 yılından itibaren UNESCO ve Kazakistan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nca kapsamlı koruma çalışmaları yürütülmektedir.

Tamgalı Vadisi, Kazakistan Cumhuriyeti'nde Almatı Vilayeti'ne bağlı Cambul İlçesi'nin Karabastau köyü yakınlarındadır (Harita 1).

Harita 1: Tamgalı'nın konumu (Google Maps)

Tamgalı (Kazakça *Tanbalı*) Vadisi'nin de içinde bulunduğu Yedisu bölgesindeki kaya resimlerine değinen ilk araştırmayı 19. yüzyılın ortalarında Şokan Valikhanov yapmıştır.² Daha sonra 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın başlarında Tamgalı bölgesinin coğrafi ve jeolojik

² Bkz. Valikhanov, 1984.

özelliklerinin yanı sıra fauna ve florası gibi konulara yönelik çalışmalar başta A.N. Krasnov ve A. A. Kuşakeviç gibi Rus araştırmacılar tarafından yürütülmüştür (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 43-48). Ancak bu çalışmalarda petrogliflerden hiç bahsedilmemiştir. Tamgalı Vadisi'ndeki petrogliflerin keşfi ise 1957 yılında A. Maximova'nın başkanlığında yürütülen Güney Kazakistan Arkeolojik Ekspedisyonu'nun Tamgalı geçidinin yakınında konumlanan Karakuduk II kurgan mezarlığında gerçekleştirdiği kazı çalışmaları sırasında vuku bulmuştur (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 34). Bu keşif Sovyet Dönemi'nin önde gelen arkeologlarından M. P. Gryaznov'un dikkatini çekmiş bizzat yerinde inceleme yapmak üzere Tamgalı'yı ziyaret etmiş ve en kısa sürede keşfin yayına dönüşmesi için destek vermiştir (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 36). Böylece Tamgalı Petroglifleri ile ilgili ilk bilimsel çalışma 1958 yılında M. Gryaznov'un desteğiyle A. Maksimova tarafından yayınlanan makale olmuştur (Rogozhinski, 2001, s. 41).

Tamgalı'daki petrogliflerin tam anlamıyla keşfi ise A.N. Maryaşev ve arkadaşlarının "*Novie petroglifi uroçişa Tamgalı*" (Tamgalı vadisinin yeni petroglifleri) adlı makalesiyle gerçekleşmiştir. Bu makalede Tamgalı'daki petrogliflerin sadece dar bir geçitteki kaya yüzeylerinde değil; büyük bir vadi ve çevresindeki diğer bütün alanlara yayıldığı ve Tunç Çağı'ndan başlayarak 20. yüzyıl başlarına kadar farklı tarihi dönemlerde çizildiği ortaya konulmuştur. Ayrıca, ilk defa Tamgalı Vadisi'ndeki ve Kazakistan'daki Göktürk Dönemi'ne ait kaya resimlerinin en karakteristik ve ayırt edici olanları A.N. Maryaşev tarafından "*bayrak ve tuğ tutan atlı süvari figürleri*" olarak tanımlanmıştır (Maryaşev vd, 1979, s. 54).

1970'li yıllarda A.N. Maryaşev yönetimindeki ekip tarafından Tamgalı vadisindeki petrogliflerin bulunduğu noktalar haritaya aktarılmıştır. 320'si kayaların yüzeylerinde olmak üzere toplam 1347 levhaya çizimleri yapılan 2000'den fazla tasvir konumlarıyla birlikte kayıt altına alınmıştır. Ayrıca Tamgalı petroglifleri bulunduğu konumlara ve yoğunluk derecesine göre gruplara ayrılmıştır (Maryaşev ve Ermolayeva, 1981.)

1969-1980 yılları arasında Tamgalı Petroglifleri üzerine M. Ksica³, A. G. Medoev⁴, A.N. Maryaşev⁵ ve A. S. Ermolaeva çalışmalar yapmış daha sonra H.P. Francfort⁶, A.S. Hygen⁷, K.M. Baypakov⁸ ve Z. Samashev⁹ gibi araştırmacılar da bazı yayınlarında konuyu ele almıştır. Son yıllarda ise Tamgalı petroglifleri A. E. Rogozhinski¹⁰, B.A. Jeleznyakov¹¹, R. Sala¹², A. Rozwadowski¹³ ve L. Hermann¹⁴ tarafından incelenmiştir.

³ Bkz. Ksica, 1969.

⁴ Bkz. Medoev, 1979.

⁵ Bkz. Maryaşev vd. 1979; Maryaşev, 1997; Maryaşev ve Goryaşev, 1998.

⁶ Bkz. Francfort vd. 1995.

⁷ Bkz. Hygen, 2001.

⁸ Bkz. Baypakov, Maryaşev ve Potapov, 2006.

⁹ Bkz. Samashev, 2006; 2011; 2012; 2013; Samashev ve Jetibayev, 2005; Samashev vd. 2011.

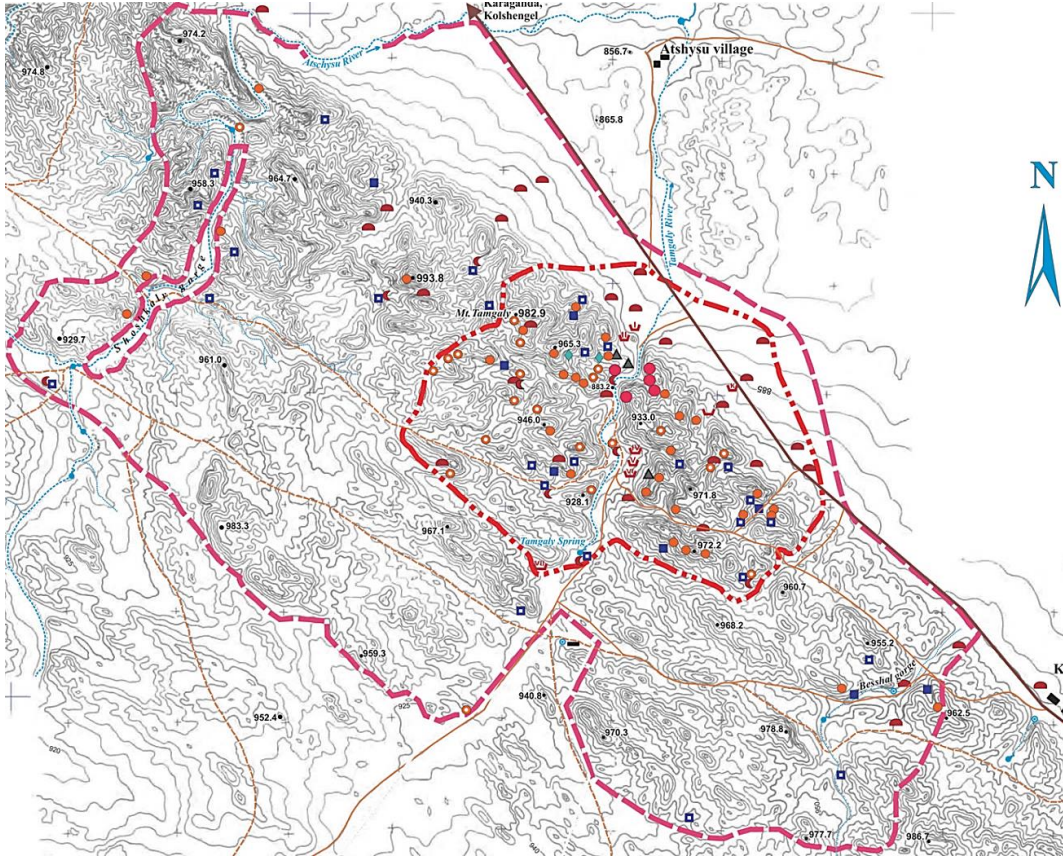
¹⁰ Bkz. Rogozhinski, 1994; 2001; 2009; 2011; 2012.

¹¹ Bkz. Jeleznyakov-Rogozhinski 2011; Jeleznyakov vd. 2016.

¹² Bkz. Sala ve Deom, 2005.

¹³ Bkz. Rozwadowski 2004, Rozwadowski ve Lymer, 2012.

¹⁴ Bkz. Hermann 2011, 2012, 2013, 2014.

Harita 2: Tamgalı Petroglifleri Topografik Haritası (Kazakistan Cumhuriyeti Tamgalı Petroglifleri UNESCO Aday Dosyası, 2003)

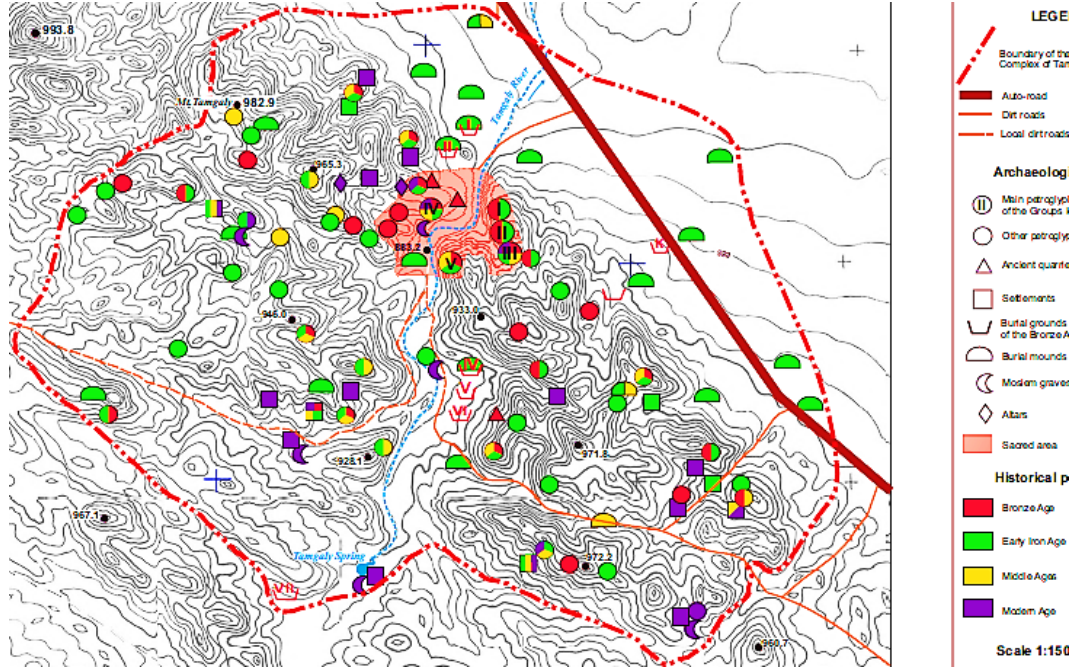
Tamgalı'daki Ortaçağ Petroglifleri

Tamgalı'daki petroglifler, konumlarına göre 50'den fazla gruptan oluşmakta ve oldukça geniş bir alana dağılmış durumdadır. Bu gruplardan en yoğun ve çok sayıda petroglife sahip olan ilk beşi en önemlileri olarak kabul edilmektedir. Tamgalı'daki petrogliflerin sayıca büyük bölümünün Tunç ve Demir Çağ'larına ait olduğu belirtilmektedir. Ortaçağ petroglifleri ise büyük çoğunlukla 4. ve 5. grup petroglifler arasında yer almakla birlikte tüm bölgelere dağılmış halde bulunmaktadır (Harita 3) ve sayıları 300'ü geçmemektedir (Rogozhinski, 2011, s. 201). Tamgalı'daki Ortaçağ petrogliflerinin az sayıda olan kısmı ve en dikkat çekici örnekleri ise Tamgalı'nın dış sınırına yakın çevre bölgelerindeki patikalar ve tepeler arasındaki geçitlerde konumlandırılmıştır (Rogozhinski, 2011, s. 201).

Tamgalı, coğrafi olarak oldukça engebeli arazi üzerindeki birçok kanyon ve vadilere sahiptir (Foto. 1, Harita 2). Söz konusu vadilerin yamaçlarında yer alan kayaların parlak yüzeyleri üzerinde petroglifler bulunmaktadır. Araştırmalara göre Tamgalı Dağı'nın zirvesi yaklaşık 983 m olarak ölçülmüştür. Tamgalı'da bulunan birçok tepenin yüksekliği 950-990 m aralığında değiştiği belirtilmektedir (Aubekerov, 2011, s. 160). Tamgalı Koruma alanının topografik haritasına bakıldığında ise tepelerin yüksekliğinin 920-983 m arasında olduğu söylenebilir (Harita 3).

Ortaçağ petroglifleri ve özellikle bunların içerisinde Göktürk Dönemi'ne ait petroglifler kendisinden önceki dönemlere ait petrogliflerden gerek sanat üslubu gerekse kompozisyonlardaki konu ve figürlerinin özgünlüğüyle açık şekilde ayırt edilmektedir. Tamgalı petroglifleriyle ilgili İngilizce yayınlarda Göktürk Dönemi "Turkic Period" olarak geçmektedir. Göktürk Dönemi'ne tarihlenen petroglifler sahip oldukları kendine özgü teknik ve sanat üslubu nedeniyle sadece Göktürk Devleti'nin hâkim olduğu dönemde değil Göktürk

devleti sonrası dönemde de kaya yüzeylerine kazınmaya devam edilmiştir (Rogozhinski, 2011, s. 201). Bu nedenle Türk dönemi olarak adlandırılan dönem, özgün sanat üslubu ve figür çeşitliliğiyle I. Göktürk Kağanlığı ile (6. yüzyıl) başlayarak Mogol istilasına (13. yüzyılın başlarına) kadar süren yaklaşık 700 yıllık zaman dilimini içine almaktadır.

Harita 3: Tamgalı Petrogliflerinin Tarihi Dönemlere göre dağılımı (Sarı: Ortaçağ) (Kazakistan Cumhuriyeti Tamgalı Petroglifleri UNESCO Aday Dosyası, 2003)

Orta Asya bozkırlarında meydana gelen büyük iklim değişiklikleri ve Hunlar sonrasında yaşanan ve “Kavimler Göçü” olarak adlandırılan batıya doğru büyük kitlesel göç sonrasında nüfus ciddi anlamda azalmıştır. Bölgede nüfusun yeniden eski düzeyine gelişi ve büyük siyasi güçlerin ortaya çıkışı için birkaç asır zamana ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda I. Göktürk Devleti'nin ortaya çıkışı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Hunlar sonrası dönemde ortaya çıkan yeni materyal kültür unsurları ve teknolojik yenilikler Göktürk siyasi birliği içinde geniş coğrafyada etkilerini hızla göstermiştir. Burada dikkat çeken siyasi birliğin sağlanması için farklı boylardan oluşan toplumsal yapıya hâkim olabilecek askeri ve idari mekanizmaların kurulmasıdır. Öyle ki Göktürkler'in daha sonraki Türk devletlerine bir “model devlet” olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. (Taşağıl, 2018, 22-25). Bu nokta askeri yapının yeni teknoloji ve ihtiyaçlara göre düzenlendiği petrogliflerdeki bileşik yay kullanan atlı savaşçı ve zırhlı at üzerinde zırhlı mızraklı ve bayrak taşıyan savaşçı tasvirlerinden anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere Orhun Yazıtları'ndaki ifadelerde Türk topluluklarını tek bir siyasi birlik altında toplama için yapılan çetin mücadelelerin yanı sıra “yurt (vatan)” ve “budun (millet) kavramına yapılan vurgu dikkat çekmekte “bağımsızlık” ve “devlet” kavramlarının temsiline büyük önem verilmektedir (Taşağıl, 2018, 25-27).

Göktürk Devleti'nin yönetimi kağan önderliğinde temsil edilmektedir. Kağan'ın hâkimiyet alametleri ise otağ, taht, tuğ (kurt başlı sancak), davul ve yay olarak tanımlanmaktadır (Taşağıl, 2017, 44). Bu bağlamda siyasi otorite ve varlığın bir göstergesi olarak “bayrak” veya “sancak” kavramının öne çıkmasının kaya resimlerine bir yansıması olarak Tamgalı'da çok sayıda bayraklı atlı savaşçı betimlemeleri görülmektedir. Hatta bayrak taşıyan ve yay geren ağır silahlarla donatılmış atlı savaşçı tasvirleri Göktürk Dönemi ve sonrası Ortaçağ petrogliflerin vazgeçilmez ana karakteristiği olarak görülmektedir. Bu dönemde yeni olan ve daha önceki dönemlerden farklı olan figürler ve kompozisyonlar ise atlı savaşçı ile piyade savaşçı arasındaki mücadele sahneleri, toplu avlanma ve bozkırda göç gibi konular olduğu söylenebilir. Bilindiği

gibi avlanma sahneleri daha önceki dönemlere ait petrogliflerde de yaygın görülen betimlemelerdendir ve kompozisyonun merkezinde avlanan hayvanlardan birine odaklanılmaktadır. Ancak yeni üsluba veya Göktürk Dönemi'ne ve sonrası Ortaçağ petrogliflerine özgü olan ise kompozisyonun odağında bayrağı, silahları, at koşum ve eyer takımlarıyla insan suretindeki bir kahraman “alp” “batur” veya “bahadır” imgesine yapılan vurgudur (Rogozhinski, 2011, s. 201). Türk dönemine tarihlenen kaya resimleri büyük devlet oluşumlarının yaşandığı en önemli idari ve siyasi merkezlerinin bulunduğu bölgelerde yani Moğolistan, Güney Sibirya, Altay, Yedisu ve İrtiş'te yaygın olarak görülmektedir (Samashev, 2013a, s. 223). Günümüzde İç Asya'da Türk Dönemine tarihlenen kaya resimlerinin görüldüğü 50'e yakın bölge olduğu tespiti yapılmaktadır (Rogozhinski, 2019, s. 276).

Fotoğraf 2: Tamgalı'da bayraklı ve mızraklı atlı savaşçı tasviri (Samashev, 2013b, s. 67)

Ayrıca, Ortaçağ petrogliflerinde diğer dönemlerden farklı çizim veya kazıma tekniği uygulandığı görülmektedir. Kompozisyon için kaya yüzeylerinin çok itina ile seçilmediği ve betimlemenin çok sayıda figür içerecek şekilde tasarlanmadığı anlaşılmaktadır. Hatta bilinen en önemli Ortaçağ petroglif örneklerinin dahi dar, pürüzlü ve parlak olmayan yüzeylerde bulunması şaşırtıcıdır. Nadir örnekler dışında figürlerin gelişi güzel kazındıkları ve kaya üzerindeki patina tabakalarının kaldırılmasının düzensiz ve homojen olmadığı açıkça ortadadır. Birçok figürün keskin bir bıçak veya metal aletle çok da özen gösterilmeksizin kazındığı izlenimi edinilmektedir. Bu dönemde yaygın görülen durumlardan biri de eski petrogliflerin yenilenmesi veya yeni detaylar eklenerek yeni bir içerik veya anlam kazandırmaya yönelik gösterilmesi olmuştur (Rogozhinski, 2011, s. 201-203).

Tamgalı'daki Ortaçağ petrogliflerine dair ilk örneğimizde adeta hücumda kalkmış halde koşan bir at üzerindeki savaşçının bir elinde bileşik yay diğer elinde oldukça uzun bayraklı mızrak olduğu görülmektedir (Foto. 2). Atın boynunda bazı püsküllerin bulunduğu ve bu özelliğin Göktürk kağanlarına özgü olduğu değerlendirilmektedir (İbekeyeva, 2015, 117).

Fotoğraf 3: Bayrak ve yayı bulunan savaşçı figürleri (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 163)

Çizim 1: At üzerinde bayrak ve bileşik yay taşıyan savaşçı tasviri (Maryashev ve Goryaşev, 1998, s. 97)

Tamgalı'nın merkezinden uzakta güney sınırına yakın konumdaki petroglifler arasında iki adet Göktürk Dönemi'ne tarihlenen atlı savaşçı betimlemeleri bulunmaktadır (Foto. 3; Çizim 1). Bayraklı süvarilerin ordu birliklerini ve komuta kademesini temsil etmekte olduğu ancak teknik olarak çizimden ziyade betimlemenin mesaj boyutunun önemsendiği anlaşılmaktadır (Baypakov, Maryaşev ve Potapov, 2006, s. 17). At üzerindeki savaşçının bir yandan bileşik (kompozit) yayı gerdiğini bir yandan da dalgalanan bir bayrağı tuttuğu görülmektedir. Diğer betimlemede ise yine at üzerinde bileşik yay geren bir savaşçı arkasında ise muhtemelen eyer takımına sabitlenen ve dalgalanır halde resmedilen bir bayrak konumlandırılmıştır. Tamgalı'da benzer şekilde tasvir edilen başka bayraklı ve atlı savaşçı figürleri de bulunmaktadır (Çizim 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8).

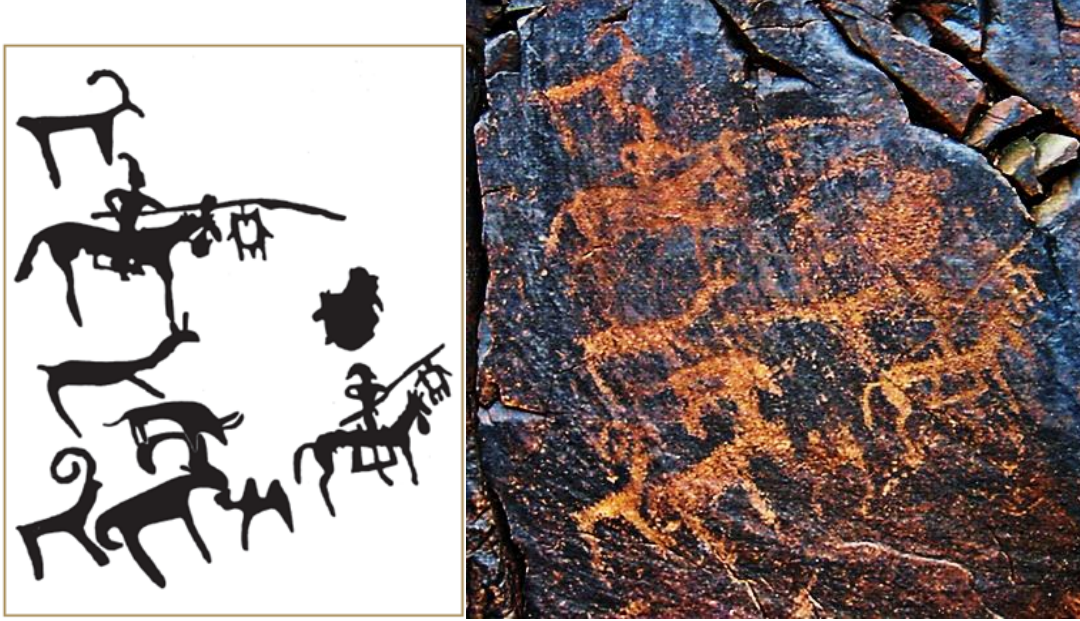
Çizim 2: Maryashev ve Goryaçev, 1998, s. 100. Çizim 3: Margulan (2003), res. 371.

Çizim 4 ve 5: Maryashev ve Goryaçev 1998, s. 98 ve 99.

Çizim 6 ve 7: Maryashev ve Goryaçev 1998, s. 96, 97.

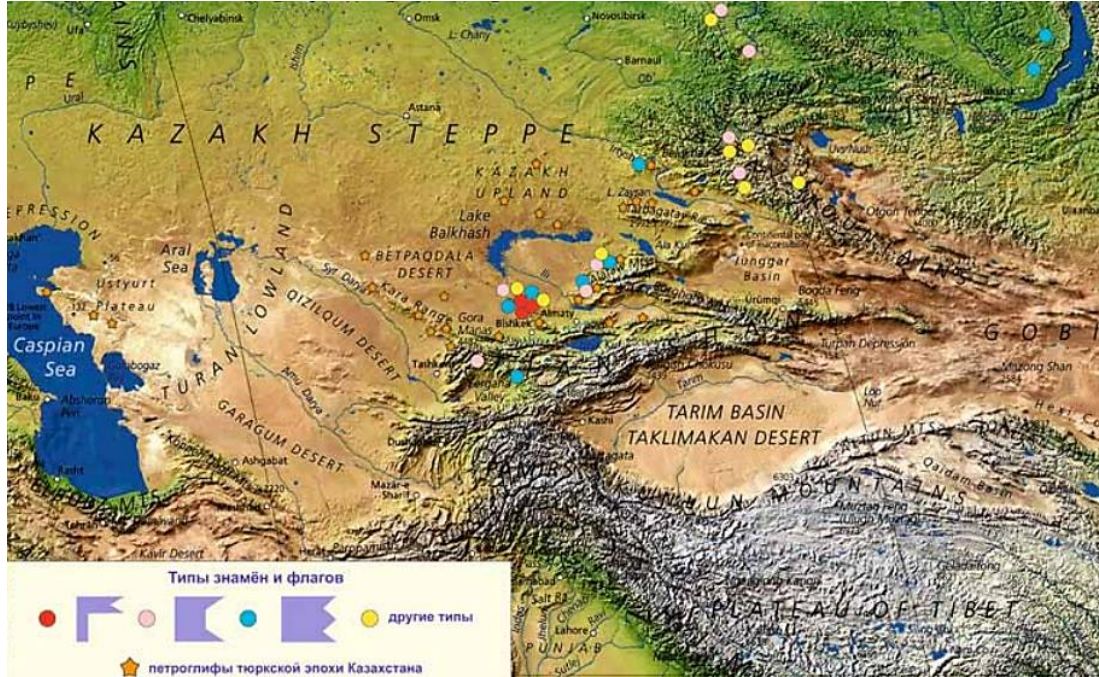
Çizim 8: Bayraklı ve Atlı savaşçı figürleri (Samashev, 2013, 210).

Fotoğraf 4: Tamgalı'da 4. Grup petrogliflerin arasında yer alan bayraklı ve atlı savaşçı tasvirleri (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 180)

Tamgalı'da 4. Grup petrogliflerin arasında yer alan (Çiz. 8 ve Foto. 4) bir kompozisyonda ise iki adet atlı savaşçının elinde üzerinde beş kuyruklu bayrak bulunan mızrak betimlenmiştir. Başlarında geriye doğru sorguçlu miğfer bulunan atlıların dörtnala uçar şekilde tasvir edildiği ifade edilmiştir (İbekeyeva, 2015, s.119). Ancak atların dörtnala gitmediği görülmektedir. Ayrıca savaşçıların miğferlerinin şeklini kaya üzerindeki tahribattan dolayı tanımlamak güçtür. Atlı ve bayraklı savaşçıların etrafında bulunan hayvanların, dağ keçisi, yaban eşiği veya atları ve boğaların olduğu belirtilmiştir. (İbekeyeva, 2015, s. 119) Buradaki hayvanların dağ keçisi, karaca, dağ koyunu (argali), boğa ve çift hörgüçlü Orta Asya Devesi (*Camelus bactrianus*) olması daha mümkün gözükmemektedir. Bu hayvanların içinde anatomik özellikleri yaban eşiğine benzeyeni bulunmamaktadır. Ayrıca iki atlı savaşçı figürü arasında yer alan bazı çizimler tanımlanamamaktadır. Bununla birlikte savaş atlarının yeleleri ile eyer ve koşum takım özelliklerinin de Göktürk dönemi karakteristiğini yansıtan ayırt edici unsurlardan olduğu belirtilmektedir (Samashev, 2018, s. 28-29; Kutlu, 2020, s. 265) Ancak bu çalışma kapsamında incelediğimiz at figürlerinde böylesi özelliklere rastlanılmamıştır.

Ele alınan atlı savaşçı figürleri içeren petroglifler hakkında şunları söylemek mümkündür. Öncelikle at üstünde bayrak veya tuğ tutan süvari betimlemelerinin Orta Asya'daki dağılımına bakıldığında en önemli örneklerin esasen Güney Kazakistan'daki Yedisu bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yedisu bölgesindeki örneklerin ise Tamgalı Vadisi'ni de içine alan Çu-İli yöresinde çoğunlukla dağılım gösterdiği anlaşılmaktadır (Harita 4). Bununla birlikte Doğu Kazakistan'da İrtiş bölgesinde bayraklı süvari betimlemelerinin nadir görüldüğü, Orta Kazakistan'daki Sarıarka bölgesi ve Kuzey Kazakistan'da ise hiç rastlanılmadığı tespit edilmiştir. Söz konusu bölgelerde alan araştırmalarının yürütülme derecesi değişmekle birlikte iyi araştırılmış olan Karatau'nın Arpaözen, Koybagar, Dolanısay, Maymak, Kemer ve Sauıskandık petrogliflerinde ise az sayıda bayraklı atlı tasviri bulunmaktadır. Ayrıca tarihsel olarak Yedisu bölgesine dâhil olan ve günümüzde Kırgızistan sınırları içinde bulunan Issık-Göl civarında da bu tür betimlemeler saptanmamıştır. Ancak Fergana'ya yakın olan Jaltraktas ile Saymalıtas'ta tekli süvari figürleri olduğu bilinmektedir (Harita 4). Altay dağlarındaki Bulut-Tolgoi, Haar-Salaa, Elangaş, Çagan, Jalgıztöbe petroglif alanlarında ve hatta Göktürklerin ana merkezi olan Moğolistan'ın orta kısımlarında da bayraklı atlı savaşçı betimlemeleri nadiren bulunur (Harita 4). Bayrak taşıyan atlı betimlemelerinin işlendiği bölgeler arasında Minusinsk

havzasındaki Oğlaktı ve Sulek yazıtları ile Baykal gölü civarındaki Şişkinsk yazıtları ve Kuda vadisi petroglifleri bulunmaktadır (Harita 4). Böylece, erken Ortaçağ kaya üzeri resim sanatının söz konusu nadir karakteristiği olan “kahramanlık döneminin en tanınmış simgesi” bayraklı ve mızraklı atlı savaşçı betimlemelerinin birçok örnekle belirli coğrafyalarda yoğunlaştırmaktadır. (Samashev, 2013b, s. 223).

Harita 4: Kazakistan’da Türk Dönemi petroglif alanları ve bayraklı süvari tasviri bulunan alanlar (Rogozhinski, 2019, s. 277)

Dönemin sanatında, bayrak, mızrak ve tuğ gibi çeşitli askeri teçhizatla donatılmış efsanevi bir kahraman simgesiyle bu dönemin toplumsal gelişme ve çalkantıları kişiselleştirilmiştir. Türklerle ait olduğu kabul edilen Ortaçağ hayvan üslubu, Türklerle yakın etkileşime giren farklı kültür çevrelerinde de hızla yayılan, etkileri hissedilen ve benimsenen bir sanatsal trend haline gelmiştir (Samashev, 2013a, s. 203). Erken Ortaçağ Türk kültür ve sanatının başlıca konularının (özellikle süvariler, kahraman alplar), Türk hâkimiyetinin tesis edildiği çevre bölgelerdeki şehirlerde inşa edilen tapınak ve saraylarının iç mekân süslemelerine de yansımaları olmuştur (Potapov, 2007, s. 59; Samashev, 2011, s. 60-75). Söz konusu bayraklı süvari ikonografisi Kale-i Kahkaha’daki Ustruşan sarayı ve Pencikent saraylarının fresklerinde ve Povoljiye bölgesi Şilov köyü yakınındaki bir kurganda saptanan ahşap at eyer süsleme parçasında görülmektedir (Rogozhinski 2019, s. 286). Bütün bunlar Göktürk dönemi ve sonrasında yaşanan siyasi ve askeri hâkimiyet ile birlikte ortaya çıkan yoğun etno-kültürel temaslar ve göç süreçleriyle bağlantılıdır (Samashev, 2011, s. 60-75).

Genel olarak Ortaçağ Türk dönemi kaya resimlerinin konularının içerik bakımından dini kültürle ilişkisinin neredeyse hiç olmadığı ve tasvirlerle yansıyan olguların inançtan ziyade bozkır yaşamıyla, efsanelere konu olan kutlu zaferlerle, kahramanlık destan ve hikâyeleriyle yani kısacası dönemin tarihi ve sosyal süreçleriyle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Rogozhinski, 2019, s. 277). Bu görüşe katılırken Y. Çoruhlu’nun Göktürk petrogliflerine dair “kutsal alan” “açık hava mabedi” “av kültürü” “av büyülerini ya da törenleri” şeklindeki değerlendirmelerine ve bazı petrogliflerdeki betimlemelerin dinsel figürleri örneğin, Gök Tanrı’yı ve Umay’ı simgelediği şeklindeki yorumlarına (Çoruhlu, 2017, s. 198-202; 208-209) ise katılmamaktayım.

Ayrıca bu dönemin petrogliflerine genellikle mevsimsel göç eden Türk topluluklarının kışlaklarına yakın bölgelerdeki taş ve kaya yüzeylerinde karşılaşılmıştır. Söz konusu bölgeler

ıssız ve sakin doğal ortamlarda yer almaktadır. Tamgalı vadisine bakıldığında yine Ortaçağ Türk dönemi kaya resimlerinin vadinin ana yolları üzerinde bulunmayan ıssız ve korunaklı kısımlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bayrak ve mızrak tutan, askeri teçhizatla donatılmış süvari tasvirlerinin eski kışlak kalıntılarının yakınında konumlanması (Rogozhinski, 2011, s. 178-201) ve bulunduğu noktalarda heykel, dikilitaş, mezar çiti, balbal taşlar veya kurgan gibi döneme özgü mezar unsurlarının bulunmaması gibi etkenler dönemin kaya resimlerinin din bağlamında değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

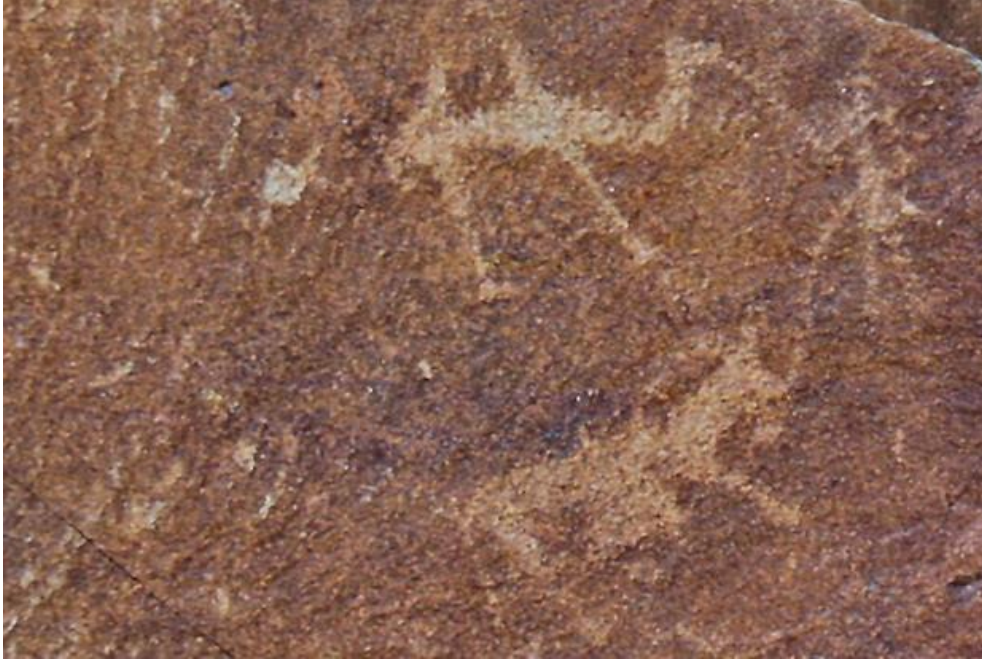
Ortaçağ Türk dönemi kaya resimlerinin gerçekçi doğası, Tunç çağının mitolojik veya Şamanizm bağlantılı imgeleri ile Demir çağı İskit-Saka petrogliflerinin sembolik animalizminden, Hun döneminin dinamik ve hareket anı odaklı betimlemelerden en ayırt edici özelliğidir. Bununla birlikte Türk dönemi kaya resimlerinde hayvanların otlatılması veya at veya deveyle yapılan göçler gibi günlük yaşamı anlatan tasvirler nadiren görülebilmektedir. A. Rogozhinski'ye göre, Ortaçağ Türk kaya üzeri resim sanatının özgün konuları arasında süvari veya alpların ok atma ve ata binmesi, bireysel veya toplu avlanma sahneleri ve doğal yaşamın güzelliğini izleme veya tanıklık vardır. Böylece bu dönemin petroglif sanatının temelinde, tasvirin işleniş zarafetinden ziyade içerdiği anlam boyutuna verilen önemi vurgulayan daha çok sade çizimlerin tercih edildiği söylenebilir (Rogozhinski, 2019, s. 277).

Fotoğraf 5: File binen savaşçı tasviri (Rogozhinski, 2011, f. 191)

Tamgalı'daki Ortaçağ'a tarihlenen bazı petrogliflerin Orta Asya petroglifleri içinde oldukça sıra dışı ve özgün örnekler olduğu görülmektedir. Tamgalı I olarak adlandırılan antik yerleşim yeri yakında konumlandığı tespit edilen ve üzerinde bir binici bulunan oldukça büyük fil figürü dikkat çekmektedir (Foto. 5). Betimleme, dövme ve noktalama tekniği ile yapılmıştır (Rogozhinski, 2011, s. 202-204). Bu fil ve üzerindeki insan figürüne benzer bir betimlemeye henüz Orta Asya petroglifleri arasında başka bir örnekte rastlanılmamıştır ancak fil figürüne Kulcabası petroglifleri arasında rastlandığı belirtilmektedir (Frumkin, 1970, s. 23). Dolayısıyla söz konusu betimlemenin Göktürk sonrası Ortaçağ dönemine ait olması daha doğru bir tarihlendirme olacaktır.

Diğer sıra dışı konulardan biri ise çift hörgüçlü Orta Asya Devesi (Bactrian camel) tasvirleridir ve fil figürlerine nazaran daha çok sayıda örnekle daha karşımıza çıkmaktadır (Foto. 4, 6; Çiz. 8). Tamgalı dışındaki bazı başka yerlerde örneğin, Doğu Kazakistan'da Tarbagatay bölgesinde yer alan Şımaylı'daki petrogliflerde deve üzerine binen savaşçıların birbirleriyle mücadele sahnelerine de yer verilmiştir (Samashev, 2018, s. 82-83). Ancak Tamgalı'da deveye binen savaşçı veya savaşçılar arasında mücadele sahneleri bulunmamaktadır.

Fotoğraf 6: Deveyi ve atı yularından tutan kişi tasviri (09.08.2017)

Bununla birlikte, Tamgalı'daki 4. Grup Petroglifler arasındaki 13 nolu kaya yüzeyi üzerinde Göktürk alfabesi ile yazılmış altı harfli bir metin bulunması Türk tarihi açısından çok önemlidir (Foto. 7; Çizim 9). Özellikle Göktürk alfabesiyle yazılmış bir kısa metnin Orhun Yazıtlarının yaklaşık 3200 km batısında Güney Kazakistan'daki varlığı materyal kültür bağlamında dikkat çekicidir. S. G. Klyashtorny yaptığı bir ön çalışmada söz konusu Göktürk alfabesiyle yazılan kısa metnin yazıyı yazan kişinin adını ifade ettiğini ve M.S. 8. yüzyıla ait olabileceğini ifade etmiştir (Rogozhinski, 2011, s. 204).

Fotoğraf 7: Tamgalı'daki Göktürk yazıtı (09.08.2017) Çizim 9: (Rogozhinski, 2011, s. 203).

İgor L. Kyzlasov'a göre 9.-10. yüzyıla tarihlenen ve soldan sağa doğru yazılan bu metinde "Onun er ismi Önün" yazmaktadır. Yazı, 50x70 cm boyutlarındaki bir kaya yüzeyine kazınmıştır ve yazıtın sağında dağ keçisi figürü bulunmaktadır. Hem yazı hem de dağ keçisi figürü aynı teknikle 0,5 mm. derinliğine sahiptir ve vurucu darbelerle kazınarak çizilmiştir. Yazıtın ve dağ keçisi figürünün çizgilerinin aynı açık kahverengi rengine sahip olması araştırmacılara göre her ikisinin aynı zamanda işlenmiş olduğunu göstermektedir. Yazıtın uzunluğu 20,5 cm. dağ keçisi figürünün uzunluğu ise 17,5 cm. olarak ölçülmüştür. Araştırmacılar yazıtın Yenisey veya Talas yazıtlarının bir örneği olduğunu ve ismin önünde kişinin sosyal statüsünü belirleyen unvanın bulunmamasından dolayı sıradan bir vatandaşın ismi olduğunu belirtmektedir. Altay bölgesinde saptanan benzer yazıtlar bağlamında Tamgalı yazıtının Karluklarla ilgili olabileceği düşünülmektedir (Rogozhinski ve Kızlasov, 2004, s. 41-46). Ayrıca, Tamgalı yazıtının Türk runik alfabesinin karakteristik özelliği olan sağdan sola değil aksine ters yönde soldan sağa yazılmış olması yazıtı özgün kılan özelliklerden biridir.

Tamgalı'daki Ortaçağ petroglifleri bilimsel literatürde "Türk Dönemi" olarak adlandırılmaktadır ve bu dönem petrogliflere yeni üslup ve yeni konuları girişiyle yani I. Göktürk Kağanlığın kuruluşuyla (6. Yüzyıla) başlatılıp bölgenin Karahanlı döneminde İslamlaşmasıyla 10. yüzyıla bitirilmektedir. Ancak son yıllardaki araştırmalarla bu tarihlendirme değişmiştir. Özellikle Moğol istilasının petroglif çizim faaliyetlerine büyük darbe vurduğu anlaşılmıştır. Moğol İstilasıyla başlayan ve 16. yüzyıla kadar devam eden süreç Tamgalı'nın tarihinde bir "karanlık çağ" olarak tanımlanmaktadır. 16. Yüzyıldan başlayıp 20. Yüzyılın başına kadar devam eden dönem ise Kazak dönemi olarak adlandırılmaktadır (Rogozhinski, 2011, s. 203).

Fotoğraf 8: Göktürk Dönemi'ne tarihlenen avlanan okçu, geyik ve dağ keçisi figürleri (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s.166)

Fotoğraf 9: Geyik avlayan okçu figürü (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 172)

Fotoğraf 10: Geyik figürü (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 172)

Avlanma sahneleri Ortaçağ ile erken dönemlere ait petroglifler arasında ortak betimleme konusu olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda geyik figürleri (Foto. 8, 9, 10, 11) ve geyik avı sahnesi (Foto. 8 ve 9) yanı sıra dağ koyunu (Foto. 13) ve dağ keçisi avı sahneleri (Foto. 8 ve 12) bulunmaktadır. Göktürk dönemi ve Ortaçağ'a ait petroglifleri daha önceki dönemlere ait petrogliflerden özellikle üslup özellikleri yönüyle ayırt etmek mümkündür. Tamgalı petrogliflerinde Göktürk alfabeli yazıtın yakınında ve vadinin diğer kısımlarında tespit edilen dağ tekesi figürleri genellikle durağan, oldukça şematik verilmiş olup anatomik özelliklerin bazı detaylarına (hayvanların sadece iki ayağı gözükmemektedir) ve orantılara dikkat edilmemiştir. Bu özellikler Tunç ve Demir çağı petrogliflerinde görülen detay ve hareket vurgusuyla oldukça farklılık göstermektedir. Örneğin, dağ keçilerinin gövdeleri ve ayakları basit ve düz çizgilerle aşırı uzun verilmiştir (Foto.11,12, Çiz. 9). Fotoğraf 3,15 ile Çizim 1'de betimlenen bayrak tutan alp veya süvarilerin atları da benzer üslupta betimlenmiştir. Ayrıca, Tamgalı'da Ortaçağ dönemine ait kabul edilen dağ keçileri ve şematik develerin benzer örneklerini Altay ve Moğolistan'da bulunan Ortaçağ'a tarihlenen Yaman-Us, Elangaş, Biçıgtın-had, Kobdo petrogliflerinde de görmek mümkündür. (Novgorodova, 1984, s. 125-135)

Tekli av sahnelerinde hem ayaküstü dik duran hem de bir dizinin üstüne çöken insan figürlerinin ok ve yay dışında askeri teçhizatının, giyim unsurlarının, yüz hatlarının detaylarıyla belirtilmemesi kompozisyonun odağında oku fırlatma eyleminin olduğuna bir işarettir. Ayrıca hayvanların insan figürlerinden daha iri betimlenmesi hayvanı hedef alan avcının zoru başarmasına veya okçuluk marifetini vurgulamaya yönelik olabilir. (Foto. 8, 9,12, 17).

Fotoğraf 11: Ortaçağ'a ait geyik figürleri (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 167)

Bununla birlikte, Tamgalı'nın Göktürk dönemine tarihlenen geyik figürlerinin bazıları (Foto. 8, 9, 10, 11) şekilsel veya şematik olarak betimlenmesine rağmen diğer dağ tekesi, geyik, deve, at ve insan figürlerine göre daha narin ve hassas tasvir edildiği görülmektedir. Uzun ve kıvrımlı boynuzlarından, ince yüzlerinden bu geyik türünün maral geyikleri oldukları kolayca anlaşılmaktadır. Geyiklerin yukarıda tanımladığımız İskit ve Hun dönemi üsluplarından farklı betimlenmesi ve okçuların hedefinde olması bu hayvanların Türk dönemine ait olduklarında şüphe bırakmamaktadır. Okçuların hedefi halindeki maral geyiklerinin Göktürk dönemine ait bir ikonografi olmaya devam ettiği Altay Dağlarındaki Maral avı sahnesini içeren Kurgak runik yazıtlarında (Klyashtorny ve Kubarev 2002, 78–82) ve Çagan Vadisi kaya resimlerinden (Konstantinov vd., 2016,12) hareketle tespit edilmiştir.

Fotoğraf 12: Dağ keçileri avlayan okçu (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s.173)

Fotoğraf 13: Tamgalı Vadisi, IV vadi (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 178)

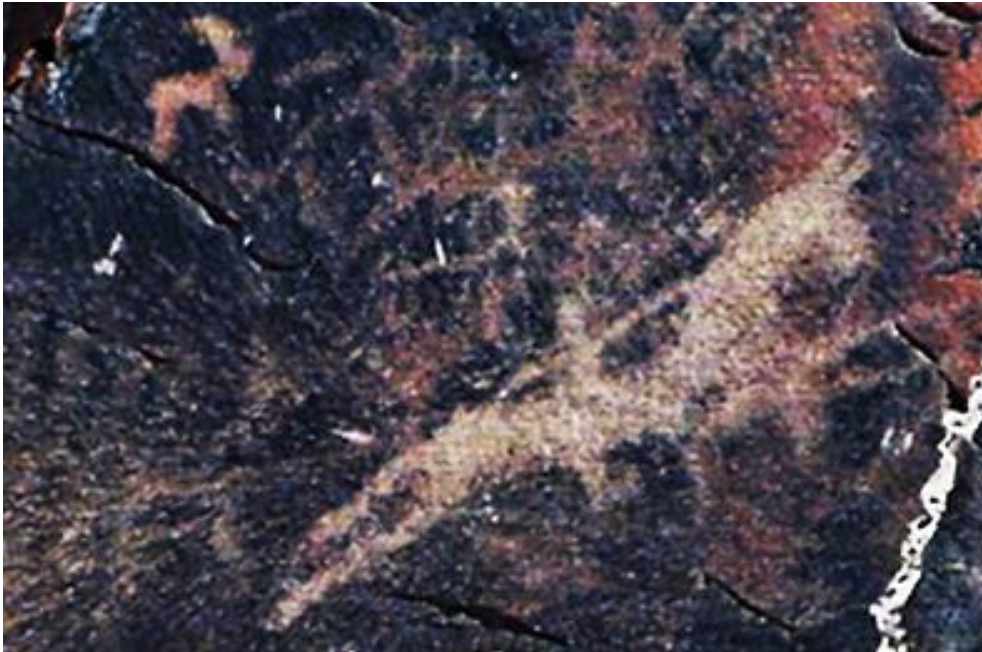
Tamgalı'daki en ilginç petrogliflerden bir diğeri ise 4. Vadide bulunan kartalıyla veya şahiniyle ava çıkan bir atlı betimlemesidir (Foto. 13). Süzülür halde betimlenen kartalın altında dağ keçisini andıran bir av hayvanı görülmektedir. Bu vadi halk arasında kartal veya şahin tasvirinden dolayı "Sunkarsay" olarak adlandırılmaktadır (Jeleznyakov ve Rogozhinski, 2011, s. 200). Kartallı avcının yukarısında betimlenen bir dağ koyunu (arhar, argali) figürü de oldukça etkileyicidir. Tamgalı'yla ilgili birçok çalışmada bu petroglif fotoğraflanmamış ve

değerlendirmelerde yer verilmemiştir. Dağ koyunu (argali) figürünün kazınma tekniklerine ve üslup özelliklerine bakıldığında atlı avcı ve kartal figürleriyle benzer özellikler göstermektedir. Avcının bindiği atın eyer kaşlarının ve avcının ayağının düz uzanmasından dolayı üzengi kullandığı belirtilmektedir (İbekeyeva, 2015, s. 120). At eyer kaşlarının detaylı betimlendiğini söylemek mümkün iken aynı detaylı betimlemenin üzengi için de yapıldığını söylemek oldukça güçtür. Bu bölüm kayanın üzerindeki yarık veya çatlak çizgisine tesadüf etmekte olduğundan net olarak tanımlanamamaktadır.

Tamgalı'daki Ortaçağ petrogliflerinde hayvan figürleri detay verilmeksizin daha az özenli betimlenmişlerdir. Profesyonel resim çizmekten ve sanatsal bir ifadeye ulaşma çabasından ziyade bir eyleme ve ona yüklenen anlama vurgu yapıldığı izlenimi doğmaktadır.

Fotoğraf 14: Atlı figürleri ve tasvirleri (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 151)

Fotoğraf 15: Atlı figürleri ve tasvirleri (Alimkulov ve Jeleznyakov, 2013, s. 175)

Her ne kadar Ortaçağ petrogliflerinde de avlanma sahneleri resmedilmeye devam edilmesine rağmen dönemin esas vurgusu avcı veya kahraman savaşçı olarak tasvir edilen insan figürleridir (Foto. 9, 12, 13, 15, 17). Genellikle ince gravür tekniği ile kazınmış atlı savaşçı figürleri üzerlerine uzun veya kısa kaftan ve geniş pantolon giymiş olarak betimlenmektedir. Savaşçı figürleri zaman zaman başlarında miğfer ile betimlenmiştir; ayrıca yay, sadak ve kemerlerinin tasvirlerindeki verilen detaylar da dikkat çekmektedir. (Rogozhinski, 2011, s. 201-202).

Fotoğraf 16: At, ok atan avcı figürleri (09.08.2017)

Fotoğraf 17: At, ok atan avcı figürleri (09.08.2017)

Değerlendirme:

Ortaçağ petrogliflerinde yer alan hayvan tasvirlerinin tarihsel gelişimini kronolojik olarak belirlemede büyük zorluklar bulunmaktadır. Çünkü Ortaçağ petrogliflerinde daha önceki dönemlerdeki bazı teknik ve üslup özellikleri kullanılmaya devam edilmiştir. Ancak diğer bazı teknik özelliklerde ise belirgin farklar gözlenmektedir. Örneğin Ortaçağ petrogliflerindeki betimlemelerin büyük çoğunluğu derin oyulmamış, hatta özensiz çizilmişlerdir. Bu tür teknik

farklar Ortaçağ petrogliflerini Tunç ve Demir çağlarına ait petrogliflerden kolayca ayırma yapmaya yardımcı olmaktadır.

Ayrıca petrogliflerin tarihlendirilmesinde kurgan buluntularıyla petrogliflerdeki betimlemeler arasında da üslup benzerliklerinden yararlanılmaktadır (İbekeyeva, 2015, 114-115). Örneğin Göktürk Dönemi'ne tarihlenen kurganlarda bulunan eyer örtüleri, sadak, ok ve yay tiplerinin benzerleri petrogliflerde de gözlenmektedir (Hudyakov, 1997, s. 116; Kubarev, 2001, s. 100). Bu bağlamda S.V. Kisilev'in yaptığı çalışmalar tarihlendirme konusunda önemli tespitler içermektedir. Örneğin Kisilev, Altay'daki Kudırge kurgan mezarlığında bulunan yay ve eyer üzerindeki resimlerle Tamgalı petroglifleri arasında karşılaştırma yapmıştır (Kisilev, 1951, s. 621). Ayrıca Kopen kurganında ele geçen bir eyerin üzerine çizilmiş resimler ile Tamgalı petrogliflerini karşılaştırarak değerlendirmesini yapmıştır (Kisilev, 1951, s. 604-614).

Çalışma kapsamında ele aldığımız dağ tekesi, geyik ve deve gibi hayvan tasvirlerine bilindiği üzere Orta Asya Coğrafyasında Tunç Çağından Ortaçağa kadarki geniş zaman diliminde sıkça rastlanmaktadır. Bu figürler, hem kaya resimlerinde, hem de arkeolojik kazılardan ele geçen kemik, ahşap, tunç ve altın gibi malzemelerden yapılan objeler üzerinde çokça betimlenen hayvanlardandır. Aynı zamanda heykel ve dikilitaşların üzerlerinde de zaman zaman karşımıza çıkmaktadırlar. Fakat günümüzde bu tür tasvirleri bile üslup özellikleri ve çizim tekniklerine bakılarak tarihsel dönemlere ayırabilmemize yardımcı olan çok sayıda kazı buluntusu ve bilimsel çalışma bulunmaktadır.

İskit-Saka döneminde görülen hayvan tasvirli üslupta, kompozisyonun odağında hayvan figürü yer alırken hayvan hem hareket halinde hem de anatomik özellikleri detaylı şekilde betimlenmektedir. Hun ve Göktürk döneminde yaygınlık kazanmaya başlayan ise hayvanların kompozisyonun ana odağı olmanın ötesinde insanlar tarafından avlanılan bir konumda betimlenmesidir. İskit-Saka sanatında insan, henüz çağdaşı diğer Demir Çağı kültürlerinde yaygınlık gösteren şekilde "hayvanların efendisi" konumunda değildir, nadiren görülen atlı süvari betimlemeleri dışında agresif bir şekilde hayvanlara çeşitli silahlarla saldıran, kendilerini onlardan üstün gören konumda oldukları da söylenemez. İskit-Saka dönemi hayvan mücadele sahnelerinde (kaya resimleri ve kurgan buluntuları) genellikle at ve geyik gibi toynaklı hayvanlar ile kurt ve kaplan gibi yırtıcı avcı hayvanların daha geç dönemlerde ise grifon gibi mitolojik varlıkların saldırısına uğrayan hayvan (Pazırık kurganları) konusu yoğun betimlenmektedir. Yaşam tarzı hala doğayla bütünleşik bir halde iken insan kendini doğanın bir parçası olarak görmekte ve doğada yer alan her bir ögeye saygı ve sempati ile yaklaşmaktadır. Bu yaklaşımı özellikle İskit-Saka kurganlarından ele geçen sevimli veya sempatik hayvan figürlerinden anlamak mümkündür. Tamgalı'nın İskit dönemine tarihlenen hayvan figürleri de oldukça zarif ve özenli betimlenmiştir. Bazı örneklerde hayvanların vücut hatlarının belirtilmesi için volüt veya su damlasını andıran çizgilere yer verilmiştir. İskit-Saka dönemin en ayrıt edici özelliği kompozisyonun ana odağında insanların bulunmamasıdır. İnsan doğanın bir parçası olarak kompozisyonlarda yerini almaktadır.

Hun dönemi ve devamında yaşanan Kavimler Göçü döneminde kaya resimleri ile kurgan buluntularındaki kompozisyonlarda hayvan figürleri ağırlığını kaybetmekte ve ana odak olmaktan uzaklaşmaktadır. Dönemin sanatında insanların ve hayvanların dinamizmi, hareket anı, hızı ön plana çıkmaktadır. Bazı araştırmacılara göre Hun dönemi (Taştık kültürü) tasvirlerinin Ortaçağ petrogliflerinden başlıca farkı, bir yandan dörtlüğe koşarken betimlenen hayvanların bir ayağı öne fırlamaktayken diğer ayağının eklem hizasında bükük olmasıdır. Bu nedenle bazen hayvan figürlerinin vücut uzunluklarında uyumsuzluklar görülmekte özellikle gövde kısmının abartılı uzatıldıkları gözlenebilmektedir (Soyenov, 2003, s. 101; Savinov, 1993, s. 225).

Göktürk dönemi ve sonrası Ortaçağ'da ise figürler genellikle durağan betimlenirken anatomik özellikler ise oldukça şematik ve yüzeysel betimlenip detaylara odaklanılmamıştır. Örneğin bazı hayvanlar profilden ve sadece iki ayaklı olarak resmedilirken vücudun bölümleri arasındaki

orantılara dikkat edilmemektedir. Dönemin en dikkat çekici petroglifleri bayrak veya sancak taşıyan mızraklı veya yay geren atlı savaşçı tasvirleridir. Bu tasvirlerin Orta Asya'daki dağılımlarına bakıldığında Altaylar ve doğusunda yani Moğolistan ve Güney Sibirya bölgelerinde nadiren görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum Çu-İli vadisinde yoğunlaşan örnekler bağlamında değerlendirildiğinde bayraklı atlı savaşçı petrogliflerinin söz konusu coğrafyaya hâkim olan Batı Göktürk, Türgiş ve Karluk Kağanlıklarına ait Türk topluluklarında yaygın olduğunu göstermektedir. Yayınlarda bayraklı atlı savaşçı petroglifleri genellikle Göktürklerle (Doğu Türk Kağanatı) ilişkilendirilmelerine rağmen doğrusu Batı Göktürkler (Batı Türk Kağanatı), Türgiş ve Karluk Kağanlıklarıyla bağlantılı değerlendirilmelidir. Ayrıca Tamgalı'da tespit edilen Göktürk alfabesiyle yazılmış metnin İ.L. Kızılasov tarafından Karluklarla ilişkilendirilmesi ulaştığımız değerlendirme sonuçlarıyla uyumludur.

SONUÇ

Tamgalı, Kazakistan Cumhuriyeti'nin eski başkenti Almatı'nın yaklaşık 160 km kuzeybatısında yer almaktadır. Tamgalı'da ilk kez 1958 yılında bilimsel keşfi gerçekleştirilen petrogliflerin 1970'li yıllarda sadece bir vadide değil oldukça geniş bir alana yayıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca Tamgalı petrogliflerinin Orta Tunç Çağından başlayarak 20. yüzyılın başına kadar yaklaşık 3500 yıllık geniş bir zaman dilimi içine tarihlendiği ortaya konulmuştur. Söz konusu geniş zaman diliminde tarihlenen ve birbirinin devamı niteliğindeki petrogliflerin varlığı kültürel süreklilik olgusunu güçlendirmektedir. Tarihlendirme konusunda ise üslup özellikleri ve arkeolojik kazılardan elde edilen bilgi ve bulguların yardımıyla yapılmaktadır.

Orta Asya'da Ortaçağ dönemine tarihlenen kaya resimleri Göktürk, Batı Göktürk, Türgiş ve Karluk Kağanlığı devletlerinin önemli idari ve siyasi merkezlerinin bulunduğu bölgelerde Moğolistan, Güney Sibirya, Altay, Yedisu ve Yukarı İrtiş'te yaygın olarak görülmektedir (Samashev, 2013, s. 223). Bu açıdan Yedisu bölgesi ve bu bölgenin içinde yer alan Çu nehri havzası büyük önem taşımaktadır. Söz konu bölge başta Tamgalı gibi Göktürk dönemine tarihlenen birçok petroglif alanının yanı sıra Batı Göktürk, Türgiş ve Karluk Kağanlıklarının en önemli merkezleri olan Kulan, Talas, Suyab (Ak Beşim), Balasagun ve Min Bulak gibi şehirleri de içinde bulundurmaktadır.

Günümüzde Kazakistan coğrafyasında Göktürk Dönemine tarihlenen petroglif ve tamgaların görüldüğü 50'e yakın bölge bulunduğu belirtilmektedir (Rogozhinski, 2019, s. 276). Ancak bu petroglif bölgeleri çoğunlukla Çu-İli bölgesinde toplanmıştır (Harita 4). Tamgalı'daki sayıları 5000'i bulan petrogliflerin yaklaşık 300'e yakını Ortaçağ'a tarihlenmektedir. Tamgalı'daki Ortaçağ petroglifleri arasında Göktürk dönemine ait betimlemelerin ağırlığı bulunmaktadır. Bu dönemde ellerinde bayrak taşıyan, bileşik yay ve mızraklarıyla donanmış atlı savaşçı figürleri döneminin karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır. Göktürk dönemi ve Ortaçağ'a tarihlenen petrogliflerde diğer dönemlerden farklı olarak kahraman savaşçı, kompozisyonun odağında yer almaktadır.

Altaylar ve doğusunda birkaç örnek dışında çok az rastlanan bayraklı atlı savaşçı betimlemelerinin Yedisu ve Çu-ili yöresinde hâkimiyet sağlayan Batı Göktürk, Türgiş ve Karluk Kağanlıklarına ait Türk topluluklarıyla oldukları anlaşılmıştır. Tamgalı Vadisindeki kaya resimler arasında Göktürk alfabesiyle yazılmış bir metne rastlanmıştır ve bazı araştırmacılar tarafından bu yazının Karluklara bağlanması da önemli bir tespit

Ortaçağ Petroglif betimlemelerinde Orta Asya'nın geleneksel hayvan tasvirli üslubu varlığını göstermeye devam etmektedir. Çevre kültürlerden ziyade Orta Asya'nın geleneksel sosyal ve toplumsal yaşamının (bozkır kültürü) yansıması olan figürlerin bulunduğu kaya resimleri kendine özgü bir doğallık ve üsluplaştırmaya (stilizasyon) sahiptir. Petrogliflerin konusu, üslup özellikleri ve çizim tekniklerinin yanı sıra onlara yüklenen anlam zaman içerisinde değişim

göstermektedir. Bu dönemin karakteristiğini daha durağan ve anatomik olarak şematik veya detaylara yer vermeyen tasvirler yansıtmaktadır.

Ayrıca daha önceki dönemlerde olduğu gibi hayvan avlama sahneleri betimlenmeye devam edilmiştir. Ancak kompozisyonun odağı hayvanlardan ziyade avcılara yönelmiştir. Her ne kadar av hayvanları yine devasa betimlense de vurgulanmak istenen avcının ustalık ve maharetine yapılan imadır. Çünkü burada aynı zamanda avcılık yeteneğinin yanı sıra avcının kullandığı av aletlerinin yeni teknolojik gelişmeleri yansıtmaya da anlam yüklenmektedir. Benzer bir durum bayraklı veya mızraklı atlı savaşçıların miğferinden zırhına ve bileşik yayına kadar tam teçhizatla donatılmış olması hatta bazı betimlemelerde savaşçının atının dahi tamamen zırhlı olması kişileştirilmiş kahraman alp veya batır (bahadır) idealini tam teçhizat zırh ve silahla güçlendirerek caydırıcılık, yenilmezlik hatta karşı durulamazlık mesajı verilmektedir.

Tamgalı'da Türk dönemi, 6. yüzyılda I. Göktürk Devleti'nin kurulmasıyla başlayan tarihi ve sosyal sürecin bir yansıması olarak petrogliflerde yeni konu ve yeni üslupların ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yeni üslup ve tekniklerin varlığı ve etkisinin 13. yüzyılın başlarına Moğol İstilasına kadar sürdüğü anlaşılmıştır. Söz konusu kültürel süreklilik bağlamında 6. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar olan bu dönem petroglifleri bilimsel çalışmalarda Türk Dönemi (Turkic Period) olarak tanımlanmaktadır. Moğol İstilasından 17. yüzyıla kadar Tamgalı'da petroglifler açısından "karanlık çağ" yaşandığı yani kaya üzeri resim sanatının kesintiye uğradığı tespit edilmiştir. 17. yüzyıl sonrası ise "modern dönem" veya "Kazak dönemi" olarak adlandırılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alimkulov, E.B. ve Jeleznyakov, B.A. (2013). *Tanbaly*. Almatı: Effekt Baspası.
- Aubekero, (2011). The Heritage: Physical-Geographical Characteristics, *Petroglyphs within the archaeological landscape of Tamgaly*, (ed. A.E. Rogozhinski) Almatı: Ministry of Culture of Kazakhstan, s. 160-166.
- Baypakov, K. M., Maryaşev, A. N. ve Potapov, S. A. (2006). *Petroglify Tamgaly*. Almatı.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Francfort, H.P., Soleilhavoup, F., Bozellec, J.P., Vidal, P., D'Errico, F., Sacchi, D., Samashev, Z. ve Rogozhinski, A. (1995). Les pétroglyphes de Tamgaly. *Bulletin of the Asia Institute* vol.9, s.167-207.
- Frumkin, G. (1970). *Archaeology of Soviet Central Asia*. Leiden/ Cologne: E.J. Brill.
- Hermann, L. (2011). *Die Petroglyphen von Tamgaly in Kasachstan*. Paris: Books on Demand.
- Hermann, L. (2012). "Rock art of Tamgaly, Kazakhstan" *Adoranten 2011*, s. 26-40.
- Hermann, L. (2013). "The features of new rock carvings in Kyrgyzstan and Kazakhstan" *Adoranten 2012*, s. 114-116.
- Hermann, L., Jeleznyakov, B.A. ve Alimkulov, E.B. (2014). "New finds at Tamgaly in Kazakhstan" *INORA 70*, s. 7-13.

- Hudyakov Y.S. (1997). Voorujeniye koçevnikov Yujnoy Sibiri i Sentralnoy Azii v epohu razvitogo srednevekovya. Novosibirsk.
- Hygen, A.-S. (2001), Tamgaly Gorge - Sanctuary in the Steppes of Kazakhstan. *Adoranten* 2001, s.45-49.
- İbekeyeva, S.(2015), *Göktürk Dönemi Kazakistan Kaya Resimleri*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Jeleznyakov, B.A. ve Rogozhinski, A. E. (2011). Materyalı k Ekskursii: "Petroglifi Tyurkskogo Vremeni v Tamgalı, *İzvestiye NAN RK*. № 3 (282). Almatı, s. 196-203.
- Jeleznyakov, B.A., Saduakasuly, A. ve Hermann, L., (2016). Novie issledovanya petroglifov Tamgaly/Tanbaly i Tchu-Iliiskich gor (2011-2015. gg.) *Drevnosti Zhetisu. Pamyatniki archeologii Zhambul'skogo raiona*. s. 88-109.
- Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti, Tamgalı Petroglifleri UNESCO Aday Dosyası, (2003).
- Kisilev, S. V. (1951). *Drevnyaya istoriya Yujnoy Sibiri*, Moskva, İzd-vo Akademii nauk SSSR.
- Klyashorny, S., Kubarev G. (2002). Turkskiye runičeskie epitafii iz Çuyskoy stepi, *İstiriya i kultura Vostoka Azii*, Cilt 2, Novosibirsk, s. 78-82.
- Konstantinov N., Soenov V., Cheremsin D. (2016). Battle and Hunting Scenes in Turkic Rock Art of the Early Middle Ages in Altai, *Rock Art Research*, Volume 33/1, pp. 8-18.
- Ksica, M. (1969). Gravures rupestres dans le défilé de Tamgaly. *Archaeologia* 28, s.6-11.
- Kubarev, V.D. (2001). "Syujeti ohoty i voini v drevnetyurkskih petroglifah Altaya", *AEAE*, Novosibirsk, No. 4, s. 95-107.
- Kutlu, M. (2020). "Samashev, Z. Tarbagatay Petroglifleri, Şimaylı / Petroglifi Tarbagataya, Şimaylı/Tarbagatay Petroglyphs, Shimaily" *Journal of Old Turkic Studies* 4/1, s. 262- 265.
- Maksimova, A. G. (1958). "Naskal'niye izobrajeniya iz uçel'ya Tamgalı", *Vestnik Akademii nauk KazSSR*, N.9, Almatı, s. 108-110.
- Maksimova, A. G., Ermolayeva, A. S. ve Maryaşev, A. N. (1985). Naskal'niye izobrajeiya uroçıça Tamgalı, Al'bom, Alma-Ata.
- Margulan, A. H. (2003). *Soçineniya 3-4*, Almatı.
- Maryaşev, A. N. (1997). *Petroglyphs of South Kazakhstan and Semirechye*, Almatı.
- Maryaşev A., Ermolayeva A., (1981). İssledovaniye uroçıça Tamgalı, Problemi zapadnosibirskoy archeologii. Epoha jeleza. Novosibirsk, s. 138-139.
- Maryaşev, A. N., Ermolayeva, A. S. ve Motov, Y. A. (1979). "Noviye petroglifi uroçıça Tamgalı", *Vestnik AN KazSSR*, Almatı, No.8, s. 50-54.
- Maryaşev, A. N., Goryaşev, A. A. (1998). Naskalniye izobrajeniya Semireçya, Almatı: A.H. Margulan Arheologiya İnstitutu.

- Medoev, A. G. (1979), *Gravyuri na skalah. Sari-Arka, Mangıslak*, Alma-Ata, Jalın.
- Novgorodova, E.A. (1984). *Mir Petroglifov Mongolii*, Moskva: GRVL.
- Rogozhinski, A. E. (1994). “Arheologičeskiy kompleks epohi bronzı uroşıça Tamgali”, Avtoref. Dis. kand. nauk, Almatı.
- Rogozhinski, A. E. (2001), “İzobrazitel’niy ryad petroglifov epohi bronzı uroşıça Tamgali”, İstoriya i arheologiya Semireç’ya, Vip.2, Almatı, s.7- 44.
- Rogozhinski, A.E. (2009). Naskalnye izobrazheniya « solntsegolovych » iz Tamgaly v kontekste izobrazhitelnykh traditsii bronzovogo veka Kazachstana i srednei Azii. *Materialy i issledovanya po archeologii Kyrgyzstana*, 4, s. 53-65.
- Rogozhinski, A. E. (2011), Petroglyphs within the archaeological landscape of Tamgaly, Almatı: Ministry of Culture of Kazahstan.
- Rogozhinski, A.E. (2012). Tamgi-petroglyphy srednevekovykh kotshevnikov Kazakhstana: itogi noveishich issledovaniı i perspektivy dalneishego izutsheniya. *Historic cultural heritage and modern culture*. Almatı. s. 91-104.
- Rogozhinski, A. E. (2019). Flagi na skalah (izobrazheniya znamen v landshaftah s petroglifami tjurkskoj èpohi Kazahstana). İzobrazitel’nye i tehnologičeskie tradicii rannih form iskusstva. Moskva-Kemerova, Rusya Bilimler Akademisi Sibiry Şubesi Yayınları.
- Rogozhinski, A. E., Aubekero, B. J. ve Sala, R. (2004). “Pamyatniki Kazahstana”, *Pamyatniki naskal’noyo iskusstva Çentral’noy Azii*, Almatı, s. 45-92.
- Rogozhinski, A. E. ve Kızlasov, İ. L. (2004) “Drevnetyurkskaya runičeskaya nadpis’ iz uroşıça Tamgali (Semireç’ya)”, KSİİMİK, No. 4, s. 41-46.
- Rozwadowski, A., 2004. *Symbols through time. Interpreting the Rock Art of Central Asia*. Poznan: Institute of Eastern Studies, Adam Mickiewicz Univeristy.
- Rozwadowski, A., Lymer, K. (2012). Rock art in Central Asia: history, recent developments and new directions. *Rock Art Studies News of the World IV*. (ed. P. Bahn, N. Franklin ve M. Strecker), Oxford: Owbow Books. s. 149-163.
- Sala, R., Deom, J.M. (2005). *Petroglyphs of South Kazakhstan*. Almatı.
- Samashev, Z. (2006). *Petroglifi Kazahstana*, Almatı, Öner.
- Samashev, Z. (2011). “Syujeti Drevnetyurkskih gravyur”, *Çetvertoy mejdunarodnoy tyurkologičeskiy kongress*, Turkestan, s. 277-287.
- Samashev, Z. (2012). *Jetisu jartas suretteri Bayanjürek*, Astana.
- Samashev, Z. (2013a). Kazakstan beyneleu önerinin tarihi, *Ejelgi jane ortagasırlar kezenderi*, A.H. Margulan Arheologiya institutının Astana kalasındağı filiyalı, Almatı, Elnur.
- Samashev, Z. (2013b). *Köne Türki Grafikası*, Astana: A.H. Margulan Arheologiya İstitutunun Astana Kalasındağı Filiyalı.

- Samashev, Z. (2018). *Tarbagatay Petroglifleri, Şımaylı*. Astana: Kazakistan Respublikası Madeniet jane SportMinistrliğı Kazak Gılımı-Zerttev Madiniet İnstitutı.
- Samashev, Z., Çjan So Ho, Bokovenko, N. ve Murgabayev, S. (2011). *Rock Art of Kazakhstan*, Almatı.
- Samashev, Z., Jetibayev, (2005). *Kazak Petroglifleri*. Almatı: A.H. Margulan Arheologiya İnstitutı.
- Savinov D.(1993). Taştıksky stil kak komponent Hunskey kulturnoy traditsii, *Ohrana i izuçeniye kulturnogo naslediye Altaya*, Barnaul, Cilt 2, S.,255-230.
- Somuncuoğlu, S. (2010). *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*. İstanbul: At-Ok Yayınları.
- Somuncuoğlu, S. (2011). *Saymalıtaş Gökyüzü Atları*. İstanbul: At-Ok. Yayınları.
- Somuncuoğlu, S. (2012). *Damgaların Göçü Kurgan-Ankara Güdül Kaya Resimleri*. İstanbul: Fabrika Basım (AC Yapı Kültür hizmetidir).
- Soyenov V. (2003). Petroglifi Gornogo Altaya gunno-sarmatskogo vremeni, *Drevnosti Altaya, Gorno-Altaysk*, Sayı 10, s. 100-108.
- Taşoğıl, A. (2017). *Bilge Kağanın Vasiyeti*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Taşoğıl, A. (2018). *Türk Model Devleti Gök Türkler*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları.
- Valikhanov, Ş. (1984). *Sobranie sochineniy v pyati tomakh*. Almatı.

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

ORCID ID: 0000-0002-1663-1371

Makale Gönderim Tarihi: 10.08.2020

Makale Kabul Tarihi: 12.10.2020

DOI: 10.30692/sisad.778862

**KAMU DİPLOMASİSİ ARACI OLARAK TÜRK DİZİ SEKTÖRÜNÜN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

The Turkish Series Sector as a Tool of Public Diplomacy Evaluation

Faruk YAZAR

Dr.

İstanbul Ticaret Üniversitesi

fyazarpr@gmail.com

Özet: Türkiye, 2000’li yıllarda kültürel diplomasi faaliyetlerinin kurumsallaşmasını hızlandırarak özel sektörün de katkıları ile yumuşak güç kapasitesini önemli ölçüde arttırmıştır. Türk dizi sektörü hem ekonomik katma değer üretmekte hem de kültürlerarası bağların gelişmesine katkı sağlamaktadır. Makalede, başta ortaya çıkış dönemi itibarı ile kamu diplomasisi amacı taşımayan Türk dizi sektörünün bir kültürel diplomasi aracı olarak Türkiye’nin imajı ve itibarına katkısı kamu diplomasi çerçevesinde incelenmektedir. Türk dizilerinin yumuşak güç etkilerinin değerlendirildiği çalışmada, kültürel diplomasi ve Türk dizi sektörünün oluşturduğu yumuşak güç arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Çalışmada dizilerin oluşturduğu yumuşak gücün kültürel diplomasi ile stratejik bir çerçevede ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kamu diplomasisi, kültür diplomasisi, yumuşak güç, Türk dizileri

Abstract: Turkey has significantly increased its soft power capacity by accelerating the institutionalization of cultural diplomacy activities in the 2000s. Private sector has also contributed to this process. Turkish TV series (shows) sector has both generated economic value-added and contributed markedly to the development of intercultural ties. This study analyzes the contributions of Turkish TV series sector as a means of cultural diplomacy to the image and reputation of Turkey, though there were no intentional cultural diplomacy efforts in its international spread. The study evaluates the relationship between soft power produced by Turkish TV series sector and cultural diplomacy. The study underscores that one should deal with soft power generated by TV series and cultural diplomacy within a strategic framework.

Keywords: Public diplomacy, cultural diplomacy, soft power, Turkish Series

GİRİŞ

Kültür endüstrisinin önemli bileşenlerinde birisi olan diziler, gelişen bir sektör olmasının yanı sıra Türkiye’nin yumuşak gücüne ve kamu diplomasisine katkıda bulunmaktadır. Son yıllarda Türkiye’nin ekonomik ve siyasi atılımlarına paralel bir şekilde dizi sektörü de önemli bir gelişme kaydetmiştir. Stratejik bir sektör olarak diziler Türkiye’nin ihracatında çarpan etkisi oluşturmaktadır. Televizyon draması televizyonun hikâye anlatma sisteminin en dolaysız anlatılarından biridir. Bu nedenle ortak yaşam dünyasının değerlerini, ilişki biçimlerini ve hayat tarzlarını yeniden üreten bir anlatı olarak diziler, kültürel etki oluşturmada önemli bir yere sahiptir. Türk dizi sektöründe bütünüyle yerli dramaların hâkimiyet kurması, Türk televizyonunun en özgün yönlerinden birisini oluşturmaktadır. (Çelenk, 2005, s. 321). Diziler hem medya ekonomisini besleyen, büyüten bir sektör olarak hem de Türkiye’nin ihracatına ve dış politikasına katkı sağlayan önemli bir araç haline gelmiştir. Bu çerçevede dizi sektörünün yumuşak güç potansiyeli ve kamu diplomasisine katkısı önemli bir araştırma alanı olmaktadır. Dizilerin oluşturduğu yumuşak güç, kamu diplomasisi çerçevesinde kültür diplomasisi aracı olarak değerlendirildiğinde sektör ve dış politika yapım süreci arasında stratejik bir anlayış birliği aranmalıdır. Tarihsel olarak incelendiğinde yumuşak güç olgusunun dış politikadan bağımsız bir güç olmadığı söylenebilir.

Türk dizi sektörü gerek ekonomik başarısı ve gerekse oluşturduğu cazibe ile hem ekonomik bir açılımı hem de kültürlerarası bağ kurmanın önemli bir aracı haline gelmiştir. Türkiye, görece olarak kültür diplomasisi faaliyetlerine daha geç bir dönemde başlamış olmasına rağmen tarihsel ve kültürel değerlerin zenginliği ile kültürel diplomasi alanında kısa sürede etkinlik göstermeyi başarabilmiştir. Özellikle 2000’li yıllardan sonra artan kurumsallaşma ile birlikte kültürel diplomasi faaliyetlerinde bir yükseliş görülmektedir. Türk dizilerinin dışa açılması ile birlikte Türkiye’nin yumuşak güç kapasitesi önemli bir artış kaydetmiştir. Bu dışa açılma aynı dönemde Türkiye’nin aktif bir dış politika anlayışını benimsediği bir döneme karşılık gelmektedir. Dış politika vizyonu, kültürel diplomasi ve yumuşak güç kapasitesini arttıran bir kaldıraç olarak önemli bir açılım sağlamıştır. Türk dizilerinin oluşturduğu yumuşak güç, bugün birçok coğrafyada Türk toplumunun kültürel değerlerini, yaşam tarzını ve tarihsel zenginliklerini aktaran, belli bir ölçüde kültür diplomasisi aracı olarak hizmet etmektedir.

Kamu Diplomasisi ve Kültürel Diplomasisi

Kültür, anlamların paylaşılması ile ilgili bir kavramdır. Bir toplumun, kişinin, ülkelerin ya da bir grubun yaşam tarzı hakkında belirleyici özellikleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Hall, 2017, s. 7-8). Kültür, aynı dili konuşan ve benzer anlam çerçevelerine sahip olan toplumları ifade etmektedir. Kültür bu bağlamda kapsayıcı bir yapı olarak devletler için itibar, imaj, ülke markası, gelenek, tarihi değerler, sanat gibi olguların tümünü temsil etmektedir. Devletlerin kültürleri soyut ve somut değerlere dayanmaktadır. Tüm bu değerlerin toplamı ülkelerin uluslararası alanda algılanan kültürel kimliğini yansıtmaktadır (Çevik, 2015, s. 394). Küreselleşme ile birlikte uluslararası ilişkilerde kültürel diplomasisi, kamu diplomasisi açısından tekrar gündeme gelmiştir. Kültürel diplomasisi, uluslararası ilişkilerin değişen yapısında sosyal ve ekonomik değişimlerin yanı sıra jeopolitik mücadele bağlamında devletler için önemli bir hakimiyet alanı haline gelmiştir (Yılmaz, 2018, s. 18). Kültürel diplomasisi, uluslararası alanda nüfuz arttırmak amacı ile devletlerin kendi tarihi ve kültürel değerlerini başka toplumlara tanıtması sureti ile yürütülen bir diplomasidir. Kamu diplomasisi uzun vadeli ilişkiler kurulmasını hedeflemektedir. Bunun için kültürel diplomasisi uzun vadeli ilişkilerin kurulması için stratejik bir enstrüman olarak değerlendirilmektedir. Uygulamada kamu diplomasisi daha çok kültürel diplomasisi faaliyetleri ile öne çıkmaktadır (Ekşi, 2015, s. 348-349). Kültür diplomasisi çoğunlukla yumuşak güç bağlamında dış politika hedefleri doğrultusunda ele alınmıştır. Devletler diğer toplumlarla uzun vadeli ilişki kurmak ve diğer toplumlar üzerinde nüfuz oluşturmak gibi amaçlarla kültürü, diplomasisi sürecinin önemli bir bileşeni olarak görmüşlerdir (Zamorano, 2016, s. 166, 167). Kamu diplomasisi yaklaşımlarında kültürel diplomasisi yumuşak güç ürettiği için değer üreten bir kaynak olarak görülmektedir. Nye'a göre kültür cazibe oluşturması nedeni ile yumuşak güç kaynağıdır. Ona göre, bir ülkenin kültürü evrensel değerler içerdiğinde ve politikaları diğer devletlerle ortak değerleri ve çıkarları desteklediğinde, yarattığı sorumluluk ve cazibe ilişkileri nedeniyle istenilen sonuçları elde etme olasılığı artmaktadır. Yumuşak güç kavramı altında ele alınan kültür genellikle popüler kültür olarak ele alınsa da, hem elit kültürü hem de popüler kültürü kapsayan geniş bir alanı ifade etmektedir. (2017, s. 32-33). Çevik'e göre popüler kültürün oluşturduğu yumuşak güç bir ülkenin uluslararası alanda algılanmasını belirlediği için ülkenin dış dünyaya yansıtılmasında dış politikanın önemli bir ayağını ifade etmektedir. Ona göre, kültür ürünleri ile görünürlük, bilinirlik ve farkındalık artmaktadır (Çevik, 2015, s. 397). Kültürel diplomasisi etki alanı itibarı ile kamu diplomasisinin en önemli çalışma alanları arasında yer almakta ve kültürlerarası etkileşimi ve ulusların sahip oldukları kültürel birikimin uluslararası alanda sunulması sürecini ifade etmektedir. Kültürel diplomasisi ile ülke itibarı ve cazibesinin artırılması hedeflenmektedir. Bunun için; sanat, bilim, tarih ve kültürel değerler gibi yumuşak güç unsurları hedef kamularla dış politika vizyonu çerçevesinde paylaşılmaktadır (Yağmurlu, 2019, s. 1184). Kültürel diplomasisi, uzun dönemli daha çok devlet tarafından desteklenen fakat özel girişimlerin de bu süreçte yer aldığı bir diplomasisi çeşididir. Nye, elit sınıflar arasındaki kültürel bağlantılardan doğan yumuşak gücün ABD'nin politik hedeflerine önemli katkıları olduğunu belirtmektedir (2017, s. 76). Cull'a göre kültürel diplomasisi, uluslararası bir aktörün kültür transferi yoluyla uluslararası çevreyi yönetme girişimidir. Bunun sadece dil eğitimi ve sergiler gibi geleneksel yöntemlerle yapılmadığını aynı zamanda iletişim teknolojileri sayesinde pek çok kültürel diplomasisi uygulamasının yapılabildiğini söylemektedir (2009, s. 51). L'Etang'a göre kültürel diplomasisi, hedef kamularla yakınlık ve sempati oluşturmak ve duygusal bağlar geliştirmek amacıyla kalpleri ve zihinleri kazanmaya yönelik uzun süreli faaliyetleri temsil etmektedir (2009, s. 610). Kültürel diplomasisi aynı zamanda devlet yöneticileri ve diplomatlar arasındaki bir iletişim kanalı olarak değerlendirilmektedir (Zamorano, 2016, s. 169).

Yeni kamu diplomasisinde, propaganda ve ulus markalamadan ziyade kültürel ilişkilere yönelik bir eğilim bulunmaktadır. Kültürel ilişkiler yeni kamu diplomasisinde yabancı kamuları ikna etmekten

daha çok tercih edilmektedir; kısa dönemli kampanyalar yerine güven oluşturma, kalpleri ve zihinleri kazanmak için karşılıklı anlayış ve istikrarlı ilişkiler kurmayı hedeflemektedir (Melissen, 2005, s. 21). Kalpleri ve zihinleri kazanmak kısa vadeli ikna faaliyetlerine göre uzun vadede çok daha sağlam bağlar oluşturmaktadır. Kültürel diplomasi, karşılıklı anlayışı geliştirmek, uluslararası alanda fikir alışverişi sağlamak ve ulusların kendilerini anlatmaları için çeşitli iletişim kanalları oluşturmaktadır (Schneider, 2005, s. 147, 163). Kamu diplomasisi farklı kültürleri birbirine bağlayarak anlayış birliğini oluşturmaya çalışmaktadır (Zaharna, 2004, s. 133, 135). Kültürel diplomasi bu çerçevede, kaynak ülke ile hedef ülke halkları arasında empati oluşturma, işbirliği ve ortaklıklara zemin hazırlama, ulusların birbirlerini tanımasını sağlama ve kültürlerarası bir yakınlaşma sağlamaktadır (Yağmurlu, 2019, s. 1184). Bu yakınlaşmanın sağlanmasında bir kültürel diplomasi aracı olarak sinema ve diziler etkili bir rol oynamaktadır.

Film Sektörü ve Yumuşak Güç

Kültür, ülkelerin uluslararası alanda etki üretebilmesi ve dış politik hedeflerine ulaşabilmesinde önemli bir araçtır. Bir ülkenin kültürü diğer uluslar için cazibe oluşturduğu ölçüde karşılık bulacak ve değerlerin paylaşılmasını sağlayacaktır. Bu durum kültürel etki kapasitesi yüksek olan ülke lehine hegemonik bir güç oluşturmaktadır. Bu gücün oluşmasında sinema ve dizi sektörünün önemli bir payı bulunmaktadır. Küreselleşme ile birlikte kültürün cazibe oluşturmaya daha çok popüler kültür ürünleri yolu ile söz konusu olmaktadır. ABD, özellikle Hollywood üzerinden diğer toplumlara kendi değer ve mesajlarını ulaştırmış ve yumuşak gücü dış politikasını destekleyen önemli bir bileşen olarak değerlendirmiştir. I. Dünya Savaşı esnasında Alman propagandasına karşı koymak amacı ile kurulan Kamu Bilgilendirme Komitesi önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. ABD Başkanı Wilson tarafından George Creel'in öncülüğünde 1917 yılında Kamu Bilgilendirme Komitesi kurulmuştur. Bu komitenin amacını Creel, propaganda değil, yalnızca eğitim ve bilgilendirme olduğunu söylemiştir. Gerçekte ise komite, broşürler, dağıtmış, film yapımcılarını desteklemiş, haber ajansı kurmuş, ABD'nin imajını olumlu göstermek için çeşitli faaliyetler yapmıştır. Ardından İkinci Dünya Savaşı sırasında (1945-1945) Başkan Franklin, D. Roosevelt, savaşta dünya kamuoyuna ABD politikalarını ve amaçlarını anlatmak üzere (OWI) Office of War Information (Savaşla İlgili Bilgilendirme Ofisi) oluşturmuştur. Voice of America radyosu bu dönemde yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır. Ofisin faaliyetleri arasında aynı zamanda gazete çıkartmak, Hollywood ile işbirliği içinde filmler çekmek, broşürler, el ilanları vb. çalışmalar yer almıştır. Bu ofis, Hollywood'dan çok yararlanmış, ABD kültür ve değerlerinin pazarlanmasında önemli rol oynamıştır. Bu faaliyetler daha sonra 1953-1999 yılları arasında Birleşik Devletler Bilgi Ajansı USIA (United States Information Agency) tarafından yürütülmüştür (Nye, 2017, s. 344-345; Nye, 2008).

Amerikan film sektörü görece özerk bir yapıda görünse de dış politika söz konusu olduğunda sektörün Amerika'nın çıkarları doğrultusunda kültür ürünleri ürettiği bilinmektedir. Creel ve Kamu Bilgilendirme Komitelerinden sonra 1980'lerde Vietnam Savaşı'nın ardından birçok savaş filmi çekildi. ABD'nin bu savaşta önemli başarısızlıklar yaşamış olmasına rağmen filmlerde Amerikan askerinin kahramanlığı ve gücü vurgulanmıştır. Film sektörü ABD'nin imajını düzeltmek için birçok yapım ortaya koymuştur. Benzer bir süreci 11 Eylül saldırılarının ardından görmek mümkündür. Amerika ilk defa kendi evinde vurulmuş ve büyük bir darbe almıştır. Bu saldırılar Amerikan kamu diplomasisi düşüncesinin sorgulanmasına neden olarak yeni arayışları gündeme getirmiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından film sektörü pek çok savaş filmi üretirken Amerika'nın terörle mücadelesine hizmet etmiştir (Blumenfeld, 2019). "ABD resmi makamlarının 1950'den bu yana en az 800 önemli film, 1.000'den fazla TV dizisinin yapımında rol aldığı biliniyor" (Saydam, 2018, parag. 5).

USIA'nın Hollywood ile yakın ilişkisi ve sektörün sürekli Amerikan değerleri ve politika önceliklerine göre mesajlar üretmesi yönünde baskı altında olduğu bilinmektedir. Hollywood, Amerikan politik mesajlarının iletilmesinde önemli bir mecra olmuştur (Çevik, 2015, s. 398). Sinema sektörünün politik amaçlara hizmet ettiğine dair pek çok yapım görülebilmektedir. Örneğin; İran'a karşı müdahale olasılıklarının konuşulduğu bir dönemde ARGO filmi çekilmişti. Film, 7 dalda Oscar adayı gösterilmiş ve 3 alanda ödül almıştı. Filmde, Amerikan Büyükelçiliğinde rehin alınan Amerikalıların kurtarılması operasyonu anlatılmaktadır. ARGO filminin tanıtımında dönemin Başkanı Obama'nın eşi Michelle Obama'da yer alarak katkıda bulunmuştu (Medin & Koyuncu, 2017, s. 839). Sinema sektörü yumuşak güç unsurları arasında etki kapasitesi bakımından stratejik bir konumda yer almaktadır. Bu yönüyle sinema sektörünün güç ilişkilerinden bağımsız düşünülmemeyeceği söylenebilir. Amerikan popüler kültürü Soğuk Savaş döneminde dış politikanın desteklenmesinde önemli hizmetler görmüştür. Amerika'nın kültürel hegemonyası Sovyetlerin çözülmesi sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Yumuşak güç, politikanın tesis edileceği ortamın hazırlanması bakımından günümüz uluslararası sisteminin önemli unsurları arasında yer almaktadır. Ancak film sektörü tek başına bir dış politika aracı olarak düşünülmemeli bu sektörler kültürel diplomasi stratejisinin önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir (Çevik, 2015, s. 394).

Türk Dizilerinin Yumuşak Güç Potansiyeli

Türk dizileri özel televizyonların yayına başlaması ile birlikte gelişmeye başlamıştır. Yurt dışına ilk açılan Türk dizisi, Sovyetler döneminde Rusya'da 'Çalığışu' oldu. (<http://www.turkrus.com>, 2014). Ardından 1997'de Deli Yürek dizisi Kafkaslarda alıcı buldu. Dizi sektörü 2000'li yılların başında önemli bir performans göstererek yükselişe geçti. 2008'de Ortadoğu pazarına açılan ilk yapım Gümüş dizisi oldu. Dizi yayına girdiği andan itibaren büyük bir başarı sağladı. Gümüş'ün final bölümü 85 milyon kişi tarafından izlenmiştir (Mohyidin, 2020, s. 2). Dizi ihracatı böylelikle bir yükseliş eğilimine girdi. Daha sonra Muhteşem Süleyman dizisi 70 ayrı ülkeye erişerek 500 milyondan fazla izleyiciye ulaştı (Özdemir, 2018). Bugün Türkiye 120'den fazla dizi ile 156 ülkeden yaklaşık 500 milyon izleyiciye ulaşmaktadır. İlk dönemlerde Ortadoğu ağırlıklı olarak başlayan yönelim, Balkanlar, Orta Asya, Avrupa, Latin Amerika, Afrika, Japonya ve Hindistan'a kadar uzanan bir açılım sağladı. Bugün itibarı ile sektör 350 milyon doların üzerinde bir ihracat başarısı kaydetti. Bu performans ile Türk dizi sektörü, Amerika'dan sonra dünyada ikinci sıraya yükseldi (Altun, 2019; Çevik, 2015). İstanbul Ticaret Odası (İTO) Başkanı Şekip Avdagiç, film alıcıları bir ABD dizisine 10 bin dolar öderken, bir Türk filminin 60 bin dolara satılabildiğini ifade etmektedir (Habertürk, 2018). Sektördeki büyüme eğiliminin devam ederek, 2023 yılında 1 milyar dolara ulaşması hedeflenmektedir (Akşam, 2018).

Artan ilgi karşısında Türk yapımcılar gerek senaryo, oyunculuk ve gerekse prodüksiyon kalitesi bakımından niteliğe yatırım yaparak daha büyük bütçeli diziler ortaya koydular. Örneğin "Öyle Bir Geçer Zaman Ki" dizisinin ilk iki haftalık üretimi için 1,3 milyon dolar bütçe ayrılmıştı. Sektöre yapılan yatırımların geri dönüşü görüldükçe Türk dizi sektörü kalitesi ile diğer yapımlar arasından kolayca sıyrılarak bugün dünyada önemli bir noktaya ulaşmıştır. Bin Bir Gece, Gümüş, Aşk-ı Memnu, Muhteşem Süleyman gibi diziler birçok coğrafyada büyük bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. Bunlar arasında özellikle, Muhteşem Süleyman dizisi 50 ülkede 200 milyondan fazla izleyiciye ulaşmıştır (Mohyidin, 2020, s. 2). Son 10 yıl içerisinde Türk dizileri çekim kalitesi ve sanatsal değer açısından oldukça önemli ilerlemeler göstermiştir. Birçok sektör temsilcisi ve yurt dışı televizyon yayıncısı, Türk dizilerinin çekim ve senaryo kalitesi ile oyunculuk alanında kaydettiği gelişmeler sayesinde sinema filmleri ile rekabet edecek bir noktaya geldiğini ifade etmektedirler. Yapım

kalitesindeki bu iyileşmelere paralel olarak yurt dışına satılan dizilerin fiyatları da artmıştır. Türkiye’de diziler ve tekrarları gelir açısından kanallar için yüksek öneme sahiptir. İhraç edilen dizilerden elde edilen gelir ise son beş yılda 15 kat arttı (Yaveroğlu vd., 2014, s. 6-30). Türk dizilerinin atılımı AK Parti’nin iktidara gelmesi ile birlikte yürüttüğü aktif dış politika ile paralel bir seyir izlemiştir. Dış politikadaki aktif yönelim ülkenin dışa açılımı ve potansiyelini kullanmasının da yolunu açmıştır. AK Parti, dış politikada özellikle yumuşak güç unsurlarına öncelik vererek tarihi ve kültürel miras temelinde dost ve akraba toplumlar nezdinde kamu diplomasisi faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde özellikle TİKA, THY gibi kurumların faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bir taraftan da Ortadoğu’daki ülkelerle geliştirilen ilişkiler ekonomik olarak kendini göstermiştir. Dizi sektörü bu dönemde önemli bir açılım sağlayarak Ortadoğu’da çok ciddi bir izleyici kitlesine ulaştı. Türkiye’nin bölgede rol model olarak sunulduğu dönemin ardından Arap Baharının ortaya çıkması ve özellikle Mısır’da gerçekleşen darbeden sonra Ortadoğu’da yeni bir belirsizlik dönemi başlamıştı. 2015’te Suudi Arabistan’da Kral Selman iktidara geldi. Selman, veliyaht olarak Muhammed Bin Selman’ı göstermişti. Veliyaht Selman, Türkiye karşıtı politikalarla gündeme gelmekteydi. 2017’de Trump’ın iktidara gelmesi ile birlikte Ortadoğu’da BAE, Suudi Arabistan ve Mısır küre eksenini oluşturdu. Bu dönemi takiben 2018’de Suudi Arabistan sahipliğindeki MBC medya grubu, Türk dizilerinin yasaklandığını duyurdu. Böylelikle Suudi Arabistan ve BAE Türk dizilerinin gösterimini yasakladı (Mohyidin, 2020, s. 5). Türkiye, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Mısır arasındaki gerilimin önemli sebeplerinden birisi de Katar ablukası krizi olmuştur. Mısır Yüksek Fetva Konseyi, Türk dizilerinin kesinlikle izlenmemesi yönünde fetva yayınladı. Yayımlanan fetvada şunlar söylendi: “Erdoğan, bu dizileri kullanarak, Osmanlı’nın bir zamanlar yönettiği Arap ülkelerini yeniden kontrol altına almaya çalışıyor” (Akit, 2020). Bunun yanı sıra Diriliş Ertuğrul dizisine karşı Suudi Arabistan ve BAE 40 milyon dolar bütçeli Mamalik el-Nar, Ateş Krallığı dizisini çekti. Bu dizi, Osmanlı’nın tarihsel mirasına karşı bir kara propaganda faaliyeti olarak tasarlandı (Mohyidin, 2020, s. 6). Görüldüğü üzere dış politika ve yumuşak güç arasında paralel bir ilişki bulunmaktadır. Çeşitli yasak ve zorluklarla karşılaşmasına rağmen Türk dizilerinin halklar nezdinde ilgi ve etkisi devam etmektedir. Arapça yayınlanan Diriliş dizisi, 200 milyon kez izlenmiştir (AA, 2017). Türkiye’nin Ortadoğu’daki etki kapasitesi çeşitli engellere rağmen yüksek düzeydedir. Diziler bu kapasiteyi arttırarak Türkiye’nin yumuşak gücüne çarpan etkisi oluşturmaktadır. Dizilerin oluşturduğu cazibe, turizm başta olmak üzere Türk ürünlerine olan ilgiyi arttırmıştır. “16 Ortadoğu ülkesinde gerçekleştirilen araştırmaya göre her 4 kişiden 3’ü 2001 yılından 2015 yılına kadar Arap ülkelerine satılan yaklaşık 70 Türk dizisinden herhangi birini izlemiştir” (Özarlan, 2020, s. 228). Dizilerin yayınlandığı yerlerden gelen turist sayısı 3-4 katına çıkmıştır (Akşam, 2018). Diziler, ihraç edildiği ülkelerde Türk kültürü, yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıklarına yönelik bir ilgi ve cazibe oluşturmaktadır. Dizilerin çekildiği mekanlar merak konusu olarak izleyicileri Türkiye’ye çekmektedir (Ökmen & Göksu, 2019, s. 264). Nuroğlu’nun (2013) yaptığı araştırmaya göre Türkiye’ye gelen turistlerin yüzde 31’i dizilerin etkisi ile Türkiye’yi tanımak için ziyaret etmiştir (2013, s. 11). İzleyiciler ayrıca dizilerin çekildiği mekanları merak ederek Türkiye’ye ziyaretlerde bulunmuşlardır. Örneğin Gümüş dizisinin yayınlanmasından sonra Ortadoğu’dan gelen turistlerin sayısında yüzde 56 artış gözlenmiş ve 2011 yılı itibarı ile Gümüş dizisinin çekildiği yalısı 30.000 turist 50 dolar giriş ücreti ödeyerek ziyaret etmiştir (Nuroğlu, 2013, s. 6). The Guardian gazetesinde yer alan habere göre, 2010 yılının Mayıs ayında İstanbul’a gelen Arap turist sayısının bir önceki yılın aynı ayına göre % 33 artarak 105.000’e ulaştığı belirtilmiştir (Özarlan, 2020, s. 228). Dizi sektörünün ülke turizmine yaptığı katkıyı değerlendiren Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun, sektörün Orta Doğu’ya açılmasını takip eden ilk dört yılda bölgeden gelen turistlerde yüzde 100’ün üzerinde artış olduğunu ve Müslüman olmayan Balkan ülkelerinde henüz Türkiye’yi görmemiş ancak Türk dizileri izleyen seyircilerin yüzde 80’den fazlasının Türkiye’yi ziyaret etmek istediğini belirtmiştir (Altun, 2019). Dizi sektörünün, kendi cirosunun toplam 10 katı kadar bir yan ekonomi

oluşturduğu ve ihracat, ürün ve mal satışını kolaylaştırdığı tahmin edilmektedir. Sektörün oluşturduğu etkiler şu şekilde özetlenebilir (Habertürk, 2018):

- Türk dizilerinin oluşturduğu ilgi, farklı coğrafyalarda farklı Türk ürünlerine de dikkat çekiyor. Dizi ve filmlerin içerik üretiminde Türkiye'nin sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi güzellikler, Türk ürün ve hizmetleri görsel olarak da ön plana çıkıyor. Bu da pek çok sektörün ve yerli ürünün yurt dışında tanıtımına katkı sağlıyor.

- Dizi film endüstrisi sadece ihracat geliri anlamında değil perakende, tanıtım ve turizm olarak da Türkiye'ye önemli katkılar sağlıyor. Özellikle Orta Doğu ülkelerinde Türk dizilerinin izlenmesi ülkeye gelen turist sayısını da olumlu yönde etkiliyor.

- Kıvanç Tatlıtuğ ve Tuba Büyüküstün'ün kendi adlarını taşıyan parfümleri Ortadoğu'da satış rekoru kırdı.

- Türk dizileri sayesinde Mısır, Bosna Hersek ve Yunanistan'da Türkçe kursuna gidenlerin sayısında büyük artış gerçekleşti."

Dizilerin Türk Kamu Diplomasine Katkısı

Diziler, Türkiye'nin farklı coğrafyalarla diyalog kurması ve sempati oluşturmasının yanı sıra Türk insanının gündelik yaşam tarzı, kültür ve değerlerinin tanıtılması, Türkiye imajının oluşturulması, ekonomik potansiyelin arttırılması, turizm ve ihracatının geliştirilmesi gibi birçok alanda katkı sağlamaktadır. Diziler, ülke markalaması ve kamu diplomasisi bakımından önemli bir fonksiyon icra edebilmektedir. Türk dizi sektörünün başarısı büyük oranda sektörün niceliksel ve niteliksel olarak performans ve kalitesini sürekli arttırması ile şekillenmiştir. Son dönemlerde devletin dizi sektörüne desteğinin arttığı gözlenmektedir. Dizilerin oluşturduğu etki ülkenin en önemli yumuşak güç kaynaklarından birisi olarak değerlendirilmektedir (Altun, 2019). Türk dizilerinin farklı coğrafyalarda oluşturduğu etkiye dair çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Mohyidin'nin (2020) Türk dizilerinin Pakistan üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında 558 kişi ile yapılan görüşmelerde katılımcıların yüzde 29'u son beş yıl içinde 5'ten fazla Türk dizisi izlediğini, yüzde 27'sinin 2-3 dizi izlediğini belirtmiştir. Aynı araştırmada Türk dizilerindeki karakterlerle ilişki kurulmasına yönelik soruya katılımcıların yüzde 47'si dizilerdeki karakterlerle kendisini ilişkilendirdiğini belirtmiştir. Katılımcılar, Türkiye'ye iş, seyahat, eğitim ve gezmek kategorisinde yüzde 55 civarında olumlu yanıt vermiştir. Görüldüğü gibi kültürel yakınlık empati düzeyini de arttırmaktadır (s. 19, 22).

Türk dizileri, halklar arasında anlayış ve empati oluşturarak uzun vadeli ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Hayajneh ve İnan'ın (2015) Ürdün'de üniversite öğrencilerine yönelik yaptıkları anket çalışmasında, katılımcıların yüzde 86,8'i Türk dizisi izlediklerini belirtmiştir. Türk dizileri neden ilginizi çekiyor sorusuna katılımcılar sırasıyla, bilgilendirdiği ve eğlendirdiği için (yüzde 58,5), Türk toplumunun yaşam şeklini yansıttığı için yüzde (17) cevaplarını vermişlerdir. Dizi izledikten sonra Türkler hakkındaki izlenimlerinin sorulduğu soruya katılımcılar, dizi izlerken her hangi bir fikre sahip olmadım diyenler yüzde 46 iken, ahlaki bakımdan rahat bir toplum olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 34 olarak bulgulanmıştır. Araştırma bulgularına göre Arap toplumunun Türk toplumunu yeterince tanımadığı ve mevcut bilgilerinin diziler vasıtası ile şekillendiği belirtilmektedir (Hayajneh ve İnan 2015, s 22). Aslan'ın (2019) Latin Amerika'da Türk dizilerinin yumuşak güç ve uluslararası iletişim bağlamında etkileri üzerine yaptığı araştırmada katılımcıların

diziler sayesinde Türklere dair düşüncelerinin değiştiğini, Türk kadınının modern ve güçlü olduğu kanaatini paylaşmışlardır. Katılımcılar, Türkiye hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirterek Türk insanını, kültürünü, yaşam tarzını büyük bir ilgi ile tanıma fırsatı bulduklarını ifade etmiştir. Bu bakımdan Türk dizilerinin Latin Amerika toplumu için Türkiye hakkında önemli bir bilgi kaynağı olduğu söylenebilir (Aslan, 2019, s. 47). Türk dizilerinin etkisini anlamak için Katar’da 100 gençle görüşen Berg, araştırmasında gençlerin Türklere ilgili düşüncelerinin genellikle olumsuz olduğunu tespit etmiş ve dizilerle birlikte benzerliklerin fark edilmesi ile negatif düşüncelerin yok olduğu sonucuna ulaşmıştır (2018). Özarslan’ın (2020) Türk dizilerinin yabancı basında nasıl ele alındığına dair yaptığı içerik çözümlemesinde haberlerin yüzde 76,19 oranında Türkiye’nin yumuşak gücünü arttırdığına ilişkin tema öne çıkmıştır. Haberlerde Türk dizileri ile ilgili şu ortak konuların yer aldığı görülmektedir (2020, s. 233):

1. Türk dizileri kültürel bir güçtür.
2. Diziler köprüler inşa eden araçlardır.
3. Yapım kalitesi, tarihi mekânların cazibesi, kültürel bağlar
4. Oyuncu ve teknik kalite
5. Dizi içeriklerinin cazibesi
6. Özellikle Ortadoğu için kadınların güçlü kadın imgesinde kendilerini özdeşleştirilmesi
7. İslam ve seküler unsurların birlikte bulunması, muhafazakâr unsurlar barındırması
8. İstanbul’un çekiciliği
9. Romantizm, aşk temalarının çekiciliği, duygu yoğunluğu
10. Dizi karakterleri ile özdeşleşme
11. Dizi senaryolarının özgün olması, Türk müziği ve modasının çekiciliği
12. İzleyicide sadakat oluşturmaları
13. Hollywood klişelerinin olmaması
14. Türk dizilerinin hikâye, anlatı, sanat ve teknik açıdan başarılı olması, oyuncuların çekici olması

Yabancı basında Türk dizileri ile ilgili yapılan haberlerde dizilerin birçok bakımdan izleyiciler için cazibe oluşturduğu görülmektedir. Bu cazibe Türkiye’nin yumuşak gücüne önemli katkı sağlamaktadır. 2000’li yıllarda Türkiye’nin dış politikası ve diziler vasıtası ile oluşan yumuşak güç, Ortadoğu’da imajının yükselmesini sağladı. Türkiye’nin Ortadoğu’daki algısına ilişkin Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından 2009 ve 2012 yıllarında yapılan araştırmalarda olumlu bakışın yüzde 80’ler düzeyinde olduğu görülmektedir. 2000’li yıllarda Türkiye’nin yürüttüğü aktif dış politika ve yumuşak gücün artması ile eş güdümlü olarak Türkiye’nin imajının da arttığı gözlenmektedir. TESEV’in 2013 yılında yaptığı araştırmada Arap Baharının etkisi ve Mısır darbesi dolayısıyla Türkiye algısında düşüş görülmektedir. Bununla birlikte Arap Baharı sonrası bölgede artan belirsizlikler ve istikrarsızlık bölge halklarının algılarını da olumsuz etkilemiştir. Bölgede Türkiye’nin algısı üç yıl içerisinde (2011-2012-2013) 19 puan gerilemiş olmasına rağmen Türkiye’nin Ortadoğu’da imajını koruduğu görülmektedir (Akgün & Gündoğar, 2013). Arab Opinion Index’in 2016 yılı verilerine göre “Türkiye’nin bölgesel siyaseti bölgede aktif olan ABD, İsrail, Çin ve Rusya’nın Arap dünyasındaki olumsuz algısına karşın destek görmektedir. Türkiye dış politikası, 2016 yılında %54 oranıyla olumlu görülürken, katılımcıların %52’si Türkiye’nin bölge istikrarı için tehdit olmadığını belirtmişlerdir.” (Budak, 2019, s. 163). Dizilerin başarısı büyük ölçüde özel girişimlerle olması ve ürettiği yumuşak güç kapasitesi bakımından ne derece kamu diplomasisi amacına hizmet ettiği önemli bir tartışmadır. Dizilerin oluşturduğu yumuşak güç, kamu diplomasisi çerçevesinde bir kültürel diplomasi stratejisinden bağımsız düşünülmemelidir. Bunun için Türkiye algısı ve imajına yönelik bütünsel bir anlayış geliştirerek resmi, sivil, özel sektör tüm aktörlerle paylaşılması gerekmektedir. Dizilerde sunulan Türkiye imajı çeşitlilik arz etmektedir. Çoğunlukla dizilerde seküler bir kimlik yansıtılmasına karşın, Diriliş Ertuğrul ve Abdulhamit gibi

dizilerde İslami değerlerin temsil edildiği bir kimlik sunulmaktadır. Ortadoğu'da özellikle izleyicilerin bir kısmı dizilerdeki seküler kimliğe ilişkin eleştirilerde bulunmaktadır (Çevik, 2015, s. 429). Örneğin Yalsızuçanlar, Türk dizilerinde işlenen konuların Türk aile yapısı ile örtüşmediğini belirterek şu değerlendirmede bulunuyor (Yalsızuçanlar, 2019 parag. 23):

Türk dizilerinin, özellikle, kadın-erkek ilişkilerini konu edinenleri, çoğunlukla Türkiye'nin toplumsal gerçekliğiyle, ahlaki değerleriyle ve tarihsel kimliğiyle örtüşmüyor. Batıcı bir zihniyetle kotarılan bu dizilerde sağduyulu Batılı aydınların dahi eleştirdiği çarpık ilişkiler, çürütücü ahlaki normlar, ailenin yapısal olarak çözülmesini hızlandıran fikirler, nihilistik tutumlar kendini iyiden iyiye hissettiriyor.

Çevik'e göre, AK Parti iktidarı ile Osmanlı ve Cumhuriyet değerlerinin birarada muhafazakâr demokrat kimlikle dış politikaya yansması Ortadoğu halkları nezdinde dizilere gösterilen rağbetin bir sebebi olarak değerlendirilebilir (2015, s. 430). Türk dizilerine gösterilen ilgiye ilişkin temelde iki yaklaşım olduğu söylenebilir: Bunlardan ilki, kültürel yakınlık teorisidir. İkincisi ise, yeni Osmanlılık yaklaşımıdır. Kültürel yakınlık teorisine göre, kültürel olarak yakın olunan medya iletisine hedef kitleler daha çok ilgi göstermektedir. Belirli bir ölçüde kültürel yakınlık söz konusu olsa da Latin Amerika, Çin gibi bölgelerde gösterilen ilgiyi açıklamak için daha farklı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bir diğer yaklaşım da yeni Osmanlılık ideolojisi açıklamasıdır. Bu yaklaşıma göre Türkiye dizilerle kültürel bir hegemonya kurmaya çalışmaktadır (Mohyidin, 2020, s. 3). Esasen Türkiye'nin çekiciliği, tarihi ve kültürel zenginliği ve çoğul modernite tecrübesinden kaynaklanmaktadır. Müslüman ve demokrat yapısı itibarı ile Türkiye, Ortadoğu için her zaman bir ilgi kaynağı olmuştur (Çevik, 2015, s. 430; Kalın, 2012, s. 156). Dizi sektörü ortaya çıkışı ile doğrudan bir kamu diplomasisi amacı taşımamaktadır (Çevik, 2015, s. 396). Özellikle Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın koordinasyonunda sektörün strateji arayışı yumuşak gücün kamu diplomasisi stratejisi ile bütünleşme çabasını göstermektedir (Altun, 1019). Türkiye son yıllarda sinema ve dizi sektörüne daha fazla destek ve yatırım yapmakta ve sektör temsilcileri ile yakın işbirliğine gitmektedir. Dizi sektörü kendi özerk ve bağımsız yapısını kaybetmeden kültürel diplomasinin bir parçası olarak etkisini daha çok arttırabilir. Türkiye'nin zengin tarihi ve kültürel değerleri kültür ürünlerine dönüştükçe yumuşak güç kapasitesi daha çok artacaktır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türk dizi sektöründeki gelişim sürecini Türkiye'nin aktif dış politika ve ekonomik gelişme süreci ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Özellikle Türkiye'nin yakın bölge coğrafyaları ile geliştirdiği iyi ilişkiler Türk dizilerinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Örneğin; Gümüş dizisinin Arap coğrafyasında geniş yankı bulması, Muhteşem Yüzyıl dizisinin aynı şekilde geniş kesimlerce izlenmesi ekonomik olduğu kadar Türkiye'nin yumuşak gücünün de bir göstergesidir. Dizi sektörü taşıdığı potansiyel açısından stratejik bir sektör niteliğindedir. Dizi sektörünün teknik ve stratejik olarak gelişmesi ekonomik açıdan büyük kazanımlar sağlayacaktır. Türk dizi sektörünün geniş bir coğrafyada ilgi görmesinin en önemli nedenleri arasında; yapım, oyuncu ve teknik kalite, romantizm, özgün içerik, tarihi mekanlar, senaryo kalitesi gibi unsurlar yer almaktadır. Tarihsel tecrübeden de anlaşılacağı üzere film sektörünün oluşturduğu yumuşak güç, politik amaçlardan bütünüyle bağımsız düşünülemez. Dizi sektörü beraberinde oluşturduğu ekonomi ile birlikte başta turizm, ihracat gibi alanlarda katma değer oluşturmaktadır. Dizi sektörü kültürel köprüler kurarak, empati düzeyini arttırmaktadır. Aynı zamanda farklı kültürlerle sahip olan toplumların Türk kültürünü, yaşam tarzını ve değerlerini tanıma ve bilgilenme sürecini gerçekleştirmektedir. Kültürel yakınlığın bulunduğu coğrafyalarda sempatinin daha çok arttığı görülürken, Latin Amerika gibi uzak bölgelerde Türk kültürü ile ilişki geliştirme imkânı sağlamaktadır. Değişik coğrafyalarda dizilerin çekicilikleri

farklılaşsa da yumuşak güç kapasitesi bakımından tüm dünyada büyük bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin yumuşak gücünün dış politikadaki aktif yönelimi ile birlikte arttığı söylenebilir. Özellikle dizilerin yoğun bir şekilde izlendiği Ortadoğu'da Türkiye'nin imajının istikrarsızlıklar ve belirsizliklere rağmen önemli konumda olduğu bir gerçektir. Kültürel diplomasi farklı kültürleri birbirine yakınlaştırmakta kültür ve değerlerin paylaşılmasını sağlayarak köprüler oluşturmaktadır. Dizilerin oluşturduğu yumuşak güç kamu diplomasisi çerçevesinde bir kültürel diplomasi stratejisi ile birlikte düşünülmelidir. Bunun için Türkiye algısı ve imajına yönelik ilgili tüm paydaşlarda bir anlayışın geliştirilmesi kültürel diplomasinin doğru bir zeminde sürdürülebilir bir yapı içerisinde olmasını sağlayacaktır. Türk dizileri başlangıç dönemi itibarı ile sektörün kendi çabası ile açılım sağladığı görülmektedir. Dizilerin esasında bir kültürel diplomasi aracı olabilmesi için kamu diplomasisi bağlamında kültürel diplomasi stratejisi ile eş güdümlü olması gerekmektedir. Örneğin; Latin Amerika'da Türk dizilerine yoğun ilgi olmasına rağmen, Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların bu bölgede yeterince faaliyet göstermemesi bu coğrafyalarda oluşan sempatinin somut bir sonuca (dil eğitimi, kültürel, sanatsal faaliyetler) ulaşmamasının göstergesidir. Türk dizileri, Afrika bölgesinde de yoğun ilgi görmektedir. Türkiye Afrika bölgesine son dönemde önemli dış politika açılımları sağlamış olmasına rağmen 54 Afrika ülkesinin sadece üçünde Yunus Emre Enstitüsü faaliyette bulunmaktadır. Halbuki Çin'in Konfüçyüs Enstitüsü 54 Afrika ülkesinin 48'inde faaliyet göstermektedir. Dizilerin oluşturduğu ilgi ve sempati farklı coğrafyalarda kendini gösterirken bu ilgiyi kalıcı bağlar oluşturmak için projelere dönüştürecek olan kültürel diplomasi stratejisidir. Örneğin Güney Kore, Kore dalgası 1990'larda başlayıp devam eden etkili bir kültürel strateji örneği olarak dikkat çekmektedir. Kore dalgasının ardında kamu ve özel sektör işbirliği kültürel diplomasisi çerçevesinde önemli bir etki oluşturmuştur. Bu noktada, dizilerin yumuşak güç oluşturarak kamu diplomasisi için büyük bir kapasite oluşturduğu söylene de bunun stratejik bir kültürel diplomasi çerçevesinden yoksun olduğu belirtilmelidir. Türk dizilerinin dış piyasalara çıkış dönemi AK Parti'nin dış politika açılımları ile paralellik arz etmektedir. Dış politikada oluşturulan cazibe dizilerin toplumlara ulaşmasında "halo" etkisi oluşturduğu söylenebilir. Fakat bölgedeki siyasi değişimlerle birlikte Türk dizilerine karşı zaman zaman politik direnç oluşturulduğu da görülmektedir. Türk dizilerine olan ilgiyi kültürel yakınlık yaklaşımı ya da Yeni Osmanlılık gibi tanımlar açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu ilginin arkasında en temelde Türk dizilerinin yapım, oyunculuk, teknik, drama kalitesi ve Türk kültürü ve tarihinin zengin çekiciliği bulunmaktadır. Kültürel diplomasi stratejisi bakımından değerlendirildiğinde, dizilerde sunulan Türkiye imgesinde karışık mesajlar sunulmaktadır. Örneğin; Diriliş Ertuğrul, Abdülhamit gibi dizilerde sunulan muhafazakar değerlerin yanı sıra aile içi çatışmalar, yasak aşklar gibi çok farklı yaşam tarzları sunulmaktadır. Hollywood filmlerinde Amerikan söylemi ile örtüşen bir imge tekrar ederken, Türk dizilerinde farklı imgeler söz konusu olmaktadır. Türkiye'nin zengin kültürel birikimi belirgin bir söylemle sunulmadığı zaman farklı toplumlarda farklı algılar oluşabilmektedir. Dizi sektörünün özgül yapısını koruyarak kamu diplomasisi bağlamında bir kültürel strateji çerçevesi içinde ortak bir anlayış geliştirilmesi gerektiği ortadadır. Aksi takdirde dizilerin oluşturduğu yumuşak güç, zayıf bir bağlamda gerçekleştirilen kültürel üretim olarak kalacaktır.

KAYNAKÇA

- AA. (2017, 03 15). <https://www.aa.com.tr>. 08 06, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/-arapca-dirilis-ertugrul-200-milyon-kez-izlendi/772006> adresinden alındı
- Akgün, M., & Gündoğar, S. (2013). *TESEV Dış Politika Programı Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2013*. İstanbul: TESEV.
- Akit, Y. (2020, 02 10). <https://www.yeniakit.com.tr>. 08 05, 2020 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/haber/bae-s-arabistan-ve-misirdan-skandal-adim-turk-dizilerine-fetvali-yasak-1056704.html> adresinden alındı
- Akşam. (2018, 08 12). <https://www.aksam.com.tr>. <https://www.aksam.com.tr/roportaj/ortadogudan-avrupaya-100-ulkeye-dizi-dizi-ihracat/haber-763542> adresinden alındı
- Altun, F. (2019, 03 13). <https://www.iletisim.gov.tr>. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/kamu-diplomasisi-araci-olarak-turk-dizileri-calistayi-duzenlendi adresinden alındı
- Aslan, P. (2019). Uluslararası İletişim ve Popüler Kültür Üzerine: Latin Amerika'daki Türk Televizyon Dizileri Üzerinden Bir Araştırma. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 25-50.
- Berg, M. (2018, 09 06). <https://www.gzt.com>. 08 06, 2020 tarihinde <https://www.gzt.com/jurnalist/turk-dizileri-on-yargilari-yikiyor-3431893> adresinden alındı
- Blumenfeld, S. (2019, 07 31). <http://arsiv.ntv.com.tr>. (Ö. Özyurt, Düzenleyen) 08 05, 2020 tarihinde <http://arsiv.ntv.com.tr/news/166819.asp#BODY> adresinden alındı
- Budak, M. (2019). Türkiye'nin Ortadoğu'da Kamu Diplomasisi Tecrübesi. *Ortadoğu Etütleri*, 142-169.
- Cull, N. J. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School.
- Çelenk, S. (2005). *Televizyon Temsil Kültür 90'lı Yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri*. Ankara: Ütopya.
- Çevik, B. S. (2015). Kültürel Diplomaside Devlet Dışı Aktörler: Türk Sineması ve Dizileri. M. Şahin, & B. Çevik içinde, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (s. 391-437). Ankara: Nobel.
- Ekşi, M. (2015). Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü. M. Şahin, & B. Çevik içinde, *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* (s. 345-363). Ankara: Nobel.
- Gilboa, E. (2006). Israel's, Public Diplomacy: The Missing Component in Israel's Foreign Policy. *Israel Affairs*, 715-747.
- Gilboa, E. (2008). Searching For a Theory of Public Diplomacy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 55-77.
- Habertürk. (2018, 10 15). <https://www.haberturk.com>. 08 05, 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/turk-dizileri-300-milyon-dolarlik-ihracat-yapiyor-2179942-ekonomi> adresinden alındı
- Hall, S. (2017). *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları* (1 b.). (İ. Dündar, Çev.) İstanbul: Pinhan.
- Hayajneh, E., & İnan, R. (2015). Arap Coğrafyasındaki Soft Power Türk Dizileri ve Bu Dizilerin Etkileri (Ürdün, Harimi-İ Sultan Örneği). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 114-123.

- <http://www.turkrus.com>. (2014, 07 01). <http://www.turkrus.com/63897-rusyada-2-calikusu-devri-xh.aspx> adresinden alındı
- Kalın, İ. (2012). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi. A. Özkan, & T. Öztürk içinde, *Kamu Diplomasisi* (s. 145-160). İstanbul: TASAM.
- L'Etang, J. (2009). Public Relations and Diplomacy in a Globalized World: An Issue of Public Communication. *American Behavioral Scientist*, 607-626.
- Medin, B., & Koyuncu, S. (2017). Bir yumuşak güç aracı olarak sinema: Hollywood örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 836-844.
- Melissen, J. (2005). *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mohyidin, R. (2020). *The Global Appeal of Turkish Drama Series: A Case Study in Pakistan*. İstanbul: TRT World.
- Mohyidin, R. (2020). *The Lasting Appeal of Turkish Entertainment*. Ankara: TRT World.
- Nuroğlu, E. (2013). Dizi Turizmi: Orta Doğu Ve Balkanlar'dan Gelen Turistlerin. *Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi*.
- Nye, J. S. (2017). *Yumuşak Güç*. (R. İ. Aydın, Çev.) Ankara: BB101.
- Ökmen, Y. E., & Göksu, O. (2019). Kültürel Diplomasisi Bağlamında Türk Dizilerinin İhracatı ve Kültür Aktarımına Katkısı: 'Diriliş Ertuğrul' Örneği. O. Göksu içinde, *Kamu Diplomasisinde Yeni Yönelimler* (s. 247-291). Konya: Litertatük Academia .
- Özarslan, K. (2020). Ülke Markalaması Bağlamında Uluslararası Basında Türk Dizileri ve Türkiye İmajı. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 215-238.
- Özdemir, C. (2018, 03 15). <https://www.youtube.com>. <https://www.youtube.com/watch?v=MKs7HnIfhM8> adresinden alındı
- Saydam, A. (2018, 11 01). <http://www.ali-saydam.com>. 08 05, 2020 tarihinde <http://www.ali-saydam.com/tuumlrk-sinema-ve-dizileri-en-oumlnemli-silah305m305z-olabilir.html> adresinden alındı
- Schneider, C. P. (2005). Culture Communicates: US Diplomacy That Works. J. Melissen içinde, *The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations* (s. 147-167). New York: Palgrave Macmillan.
- Yaveroğlu, T. G. A. (2014). *Dünyanın En Renkli Ekranı Türkiye'de Dizi Sektörü*. İstanbul: Deloitte.
- Yağmurlu, A. (2007). Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi. *İletişim Araştırmaları Dergisi*. Ankara, , 5(1), 9-38.
- Yağmurlu, A. (2019). Kültürel Diplomasi: Kuram Ve Pratikteki Çerçevesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, , 1210-1238.
- Yalsızuçanlar, S. (2019, 03 01). <https://www.sde.org.tr>. 08 06, 2020 tarihinde <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/sd-degerlendirme-turk-dizileri-dunya-pazarinda-analizi-9670> adresinden alındı
- Yılmaz, A. N. (2018). Kültür ve sanatın Ulusal Tanınırlığının Pozitifleştirilmesinde Bir Araç Olarak Kullanılması: Türkiye'nin Kültürel Yumuşak Güç Potansiyeli. A. N. Yılmaz, & G. Kılıçoğlu içinde, *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler Türkiye ve Dünyadan Örnekler* (s. 11-39). Ankara: Nobel.

Zaharna, R. (2004). Asymmetry Of Cultural Styles And The Unintended Consequences Of Crisis Public Diplomacy. *Intercultural Communication and Diplomacy*.

Zamorano, M. M. (2016). Reframing Cultural Diplomacy: The Instrumentalization of Culture under the Soft Power Theory. *Culture Unbound*, 166–186.

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

Makale Gnderim Tarihi: 26.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 11.08.2020

DOI: 10.30692/sisad.816272

**İN'İN YÜKSELİŞİ VE ASYA'NIN YENİDEN DENGELENMESİ:
NEO-GRAMŞİYAN BİR BAKIŞ***

*The Rise of China and the Rebalance to Asia: A neo-Gramscian Perspective
Evaluation*

Hüseyin KORKMAZ

Dr.

Araştırmacı

ORCID ID: 0000-0001-6345-7655

58huseyin@gmail.com

Osman KÖSE

Prof. Dr.

Polis Akademisi

ORCID ID: 0000-0002-6157-2841

okose@hotmail.com

*Bu alıŐma 01/09/2020 tarihinde savunduğum “Küresel Hegemonya Mücadelesi Bağlamında 11 Eylül 2001 Sonrası ABD-Çin İlişkilerinin Uluslararası Güvenliğe Etkisi” başlıklı doktora tezinden türetilmiŐtir. (Doktora Tezi, Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara/2020).

This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “In the Context of the Global Hegemony Struggle The Impact of US-Chinese Relations on International Security After September 11, 2001”, (Ph.D. Dissertation, National Police Academy, Security Sciences Institute, Ankara/2020).

Özet: 20.yüzyılın son çeyreği Çin'in ekonomik anlamda belirgin bir yükselişine sahne olmuştur. Bu yükseliş 1945 sonrasında ABD tarafından inşa edilen Uluslararası Sistem içerisinde dönüşüme yönelik bir baskı yaratmıştır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar ABD'nin küresel ölçekte düşüşe geçtiğini, Çin'in ekonomik ve askeri modernizasyon açısından yükseldiğini iddia etmektedir. Ancak bu iddialar ile ilgili yapılan çalışmalar güç ilişkileri bağlamında incelikli bir detaylandırmadan yoksundur. Bu çalışma ABD Başkanı Barack Obama dönemi üzerinden ABD-Çin ilişkilerini küresel ölçekte Neo-Gramşiyen bir perspektif içerisinde anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada metodolojik açıdan nitel analiz yöntemi kullanılmıştır. İlgili dönemde yayınlanan raporlar, belgeler ve konuşmalar eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Bu dönemin seçilmesinin sebebi Çin'in yükselişinin ivme kazanması ile ABD'nin küresel etkisinin azaldığı dönemin çakışmasıdır. Çin'in 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin ardından hızlı bir şekilde toparlanması ve büyümeye devam etmesi, Barack Obama yönetimini Çin'e yönelik kontrollü bir katılım stratejisine doğru yönlendirmiştir. Neo-Gramşiyen bakış açısıyla yürütülen bu çalışma iki açıdan önemlidir: Birincisi, Çin'in Obama dönemi boyunca uluslararası sistemde kazandığı ağırlığı göreceğiz. İkincisi, ABD'nin ekonomik ve askeri düşüşünü entelektüel ve maddi temelde anlayarak bütüncül bir yaklaşım geliştireceğiz. Söz konusu dönemde Çin'in politik açıdan düşük bir profil izleyerek tüm gücünü ekonomik büyümeye yönlendirdiği, ABD'nin ise 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin etkileri ile boğuşmasından dolayı zayıf düştüğü görülmektedir. Çalışma, Barack Obama yönetiminde gerçekleştirilen Asya'ya dönüşün (Pivot to Asia) Çin'e yönelik 'üstü kapalı' bir çevreleme yaklaşımı olduğunu ancak kurumsal kapasite açısından yeterli olmadığını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Asya, Çin'in Yükselişi, Yeniden Dengeleme, Barack Obama, Neo-Gramşiyen.

Abstract: The last quarter of the 20th century has witnessed a distinctively rising Chinese economy. China's rising economy has put pressure that aimed at the transformation within the International System constructed by the U.S. after 1945. Studies in recent years claim that the USA has declined on a global scale and China has risen in terms of economic and military modernization. However, studies on these claims lack a detailed examination within the context of power relations. This study aims to understand the US-China relations under President Barack Obama administration in the context of Neo-Gramscian perspective on a global scale. In the study, a qualitative analysis method was used in terms of methodology. The reports, documents and speeches published in the relevant period were analyzed via critical discourse analysis. The main reason for choosing this era is the coincide with the acceleration of China's rising with the period that decline of the U.S. global influence. China's rapid recovery after the global financial crisis in 2008 and its continued economic growth led the Obama administration a controlled engagement strategy towards China. This study that conducted from a Neo-Gramscian perspective is important in two respects: First, we will see the weight that China has gained in the international system through the Obama term. Second, we will develop a holistic approach by understanding the economic and military decline of the USA on an intellectual and material basis. During the period in question, it is seen that China followed a politically low profile and directed all its power to economic growth while the U.S. fell weak due to the economic burden caused by the effects of the global financial crisis in 2008. The study argues that the return to Asia (Pivot to Asia) approach under the Obama administration is a "veiled" containment policy towards China, but it is not sufficient in terms of institutional capacity.

Keywords: Asia, The Rise of China, Rebalance, Barack Obama, Neo-Gramscian.

GİRİŞ

2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz, neo-liberal merkezli uluslararası sistemik yapıya karşı önemli bir meydan okuma olarak öne çıkmıştır. Bu meydan okuma bir yandan kapitalist ilerleme konusundaki soru işaretlerini ortaya çıkarırken diğer yandan krizlerden kurtulamayan yapısı ile neo-liberal yaklaşımın ve küresel kurumların sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Bu sorgulama, küresel hegemonya bağlamında da belirginleşmiş ve ABD'nin merkezinde olduğu Batı menşeli uluslararası sistem 'yükselen güçlerin' ivmelenmesi ile giderek istikrarsızlaşan (Stiglitz, 2010) ve bozulan bir sürece doğru dönüşmeye başlamıştır. Bu durum Neo-Gramşiyen bir çerçevede değerlendirildiği zaman sosyal temelde ortaya çıkan fikri yapıların, kurumsal kapasite üzerinden küresel düzeye kadar, hegemonik anlamda sistemi etkilediği (Cox, 1987) ve yapısal bozuklukları ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Aynı şekilde kurumsal kapasite konusunda yaşanan deformasyon da uluslararası aktör pozisyonunda bulunan ülkenin hegemonik tahkimatında zayıflamaya neden olmakta ve bu durum sistemik düzeyde dönüşüme neden olmaktadır.

Sistem içerisinde oluşturulan küresel konsensüsün yapısal anlamda kırılğan bir hale gelmesi aynı zamanda uluslararası güvenliğin de istikrarsızlaşmasına katkıda bulunmaktadır. 1979 yılında resmi anlamda diplomatik ilişkiler kuran ABD ve Çin o günden bu yana inişli çıkışlı bir ilişki modeline sahip olsa da temel olarak Çin'in küresel yapıya angaje olmasına dayanan bir yaklaşım takip edilmiştir. ABD siyasi elitlerinin büyük çabası ile özellikle Barack Obama'nın Başkan olduğu döneme kadar Çin ile ilişkiler stabil bir düzeyde seyretmiş ve Çin'in ticarete entegre olması ile demokratikleşeceği varsayımı büyük taraftar bulmuştur (Davis, 2018).

Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) kabul edilmesinin ardından ABD'nin temel düşüncesi Çin'in global ekonomik sisteme entegrasyonu sonucunda demokratik değerleri de kabul edeceği üzerine kuruludur. Böylece batı menşeli devletler tarafından iştah kabartan Çin'in iç pazarı da açılacak ve küresel ekonomi için fırsatlar ortaya çıkacaktır. Fakat Çin, kendine has (Çin karakteristikli) pozisyonunu korumuş ve Çin'e özgü sosyalizm (Chun, 2006) adımı verdiği bir model üzerinden yeni ve sofistike bir güç yapılanmasına yönelmiştir. Çin'in Hu Jintao dönemi ile ortaya koyduğu 'barışçıl yükseliş' yaklaşımı bütün gücünü ekonomik büyümeye odaklarken küresel duruşunda daha çok düşük bir profili tercih etmiştir. Bununla beraber yine aynı dönemde askeri açıdan da bir modernizasyon çabası olduğu göze çarpmaktadır. Çin'in siyasi elitlerinin Çin'in küresel yükselişinin tarihteki yaşanan örnekler gibi değil kendine has bir şekilde olacağını savundukları görülmektedir (Bijian, 2005).

Bu çalışmada ABD-Çin ilişkileri küresel hegemonya bağlamında değerlendirilecektir. Zamansal sınırlama olarak Barack Obama döneminin seçilmesi uygun görüldü çünkü bu dönem hem Çin'in yükselişinin önemli bir ivme yakaladığı dönem olması hem de ABD açısından küresel ölçekte bir düşüşün başladığı dönem olması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu dönemde iki gücün ilişkileri Neo-Gramşiyen bir teorik çerçevede ne ifade etmektedir sorusu üzerinden yapılan çalışma aynı zamanda dönemin uluslararası sistem ve güvenlik düzeyinde nasıl marazi semptomlar ortaya çıkardığını da araştırmayı deneyecektir.

Bu çalışma sırasında yapılan literatür taramasında ABD-Çin ilişkilerinin ele alınmasında büyük güç rekabetinin ve realist teorik çerçevede yapılan değerlendirmelerin yoğun olduğu görülmüştür. Genel olarak ABD cenahında yapılan çalışmalarda Çin'in bir tehdit olduğu ve yükselişinin sonucunda ABD'yi yerinden edeceğine dair tezler savunulurken¹ Çin tarafında da benzer bir biçimde 2012 yılında devlet başkanı olan Xi Jinping tarafından teorize edilen 'Çin Rüyası' (BBC, 2012) kavramı işlenmiştir. Ancak Çin liderliği her fırsatta "yükselişin hangi aşamasına ulaşırsa ulaşsın, Çin asla hegemonya arayışında olmayacak veya genişlemeye çalışmayacaktır (Jinping, 2017)" vurgusu yapmaya devam etmiştir. Ancak bütün bu vurgulara rağmen iki ülke arasında yaşanan gerilim giderek yoğun bir ayrışmaya ve Soğuk Savaş zihniyetine benzeyen yeni bir normale doğru dönüşmeye devam etmiştir. Teorik zeminde konu ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle jeopolitik ve askeri gelişmelere odaklanmıştır. Konunun daha geniş bir çerçevede anlaşılması için hem ekonomik altyapının nasıl geliştiğine bakmak hem de total açıdan materyal kapasite, fikirler ve kurumsal kapasitede yaşanan değişim ve dönüşümün de dikkate alınması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu ilişki modelini Neo-Gramşiyen bir çerçevede değerlendirmek katkı verici bir çaba olarak öne çıkmaktadır.

¹ Bunlar arasında James Mann'ın yazdığı "Çin Fantezisi" (The China Fantasy) isimli eser öne çıkmaktadır Bir diğer kitap ise şu anda Donald Trump'un ticaret danışmanı olan Peter Navarro tarafından yazılan Çin'den Gelen Ölüm" (Death by China) (2011) isimli eserdir. Konu ile ilgili en çok dikkat çeken diğer bir eser ise Michael Pillsbury'nin "Yüzyıllık Maraton" (The Hundred Year Marathon) (Pillsbury, 2016) isimli kitabıdır. Üç eserde de temel olarak Çin'in asıl hedefinin ABD'yi küresel liderlikten indirip 'küresel hegemonyayı' ele geçirmek olduğu işlenmiştir. Bu üç eser her ne kadar Donald Trump dönemine yön veren çalışmalar olarak bilirse de Barack Obama döneminde kaleme alındıkları unutulmamalıdır.

Tartışma şu şekilde ilerleyecektir. İlk olarak hegemonya kavramına önemli açılımlar getiren İtalyan düşünür Antonio Gramsci'den başlanarak Neo-Gramşiyen teori boyunca hegemonya ve küresel hegemonya kavramının izi sürülecektir. Bu bölümde Neo-Gramşiyen çerçeve kapsamında Robert Cox'un ortaya koyduğu sosyal güçlerden küresel düzene doğru yapılan analiz ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir. Bu kapsamda bir sonraki bölümde 2001'den bu yana Afganistan ve Irak askeri müdahaleleri nedeniyle ciddi anlamda kurumsal kapasitesi zayıflayan ve ekonomik anlamda büyük bir yükün altına giren ABD'nin hegemonyasının aşındığı ileri sürülmüştür. Çin'in materyal kapasitesinde (ekonomik ve askeri gücün yoğunlaşması) yaşanan yükselişin ABD'ye meydan okumasında sosyal bir temel sağladığı ve diğer yandan fikri yapısında var olan ABD karşıtı ideolojik çizginin keskinleştiği savunulmuştur. Bu keskinliğin görünür hale gelmesi ise ABD'nin Asya'ya yönelmesine ve dolayısı ile üstü kapalı da olsa bir çevreleme politikasının harekete geçirildiğini göstermektedir.

Hegemonya, Küresel Düzen ve Sistemik Transformasyon

Sosyal bilimlerde olgulara yaklaşım biçimleri perspektif açısından daha üretken sonuçlar verebilmektedir. Teorik yaklaşımın epistemolojik bir saplantı haline getirilmemesi de aynı zamanda sosyal bilimcinin yaklaştığı olguya daha bilimsel şekilde yönelebilmesini sağlar. Gerçi Robert Cox'un (1996) dediği gibi "teori her zaman birileri ve bir amaç için olsa" da (s.87) bu tüm teoriler açısından geçerli olduğu varsayıldığında teoriler arası bir katkı sağlamanın önünü açabilmek için tüm perspektiflerin vakalara uygulanabilmesi büyük önem taşımaktadır. Her olgu belirli bir teorik çerçeve içerisinde anlam kazanacaktır. Dolayısıyla her teorinin altında yatan varsayımları bilmek ve çıkarımları bunların üzerinden inşa etmek önemli bir zihinsel dönüşüm sağlar. Yani neyi çalıştığımız (ontoloji), nasıl çalıştığımız (epistemoloji) ve kanıtlara hangi yollarla ulaştığımız (metodoloji) bütünsel bir yaklaşım geliştirmemizi sağlayacaktır. Bu bütüncül yaklaşım bizi, şeylerin nasıl olduğuna ve davrandığına yönelik kapsamlı bir öngörüye mümkün kılan yeni bir safhaya taşıyacaktır (Gözen, 2016, s. 38).

Bu çalışmada Barack Obama dönemi ABD-Çin ilişkileri Neo-Gramşiyen bir teorik çerçeve içerisinde değerlendirilmiştir. Antonio Gramsci'nin hegemonya ile ilgili fikirlerini küresel ölçüde uygulayan Robert Cox'un kapsamlı değerlendirmeleri bu kapsamda öne çıkmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında kavramsal açıdan oluşan derinlik literatürde açıklamaya yönelik bir zemin yaratmıştır. Küreselleşmenin etkisi ile başlayan kavramsal karmaşa sonucunda birçok kavram yeniden tanımlanmış ve sonucunda literatür çok farklı tartışmalara sahne olmuştur. Hegemonya kavramı da söz konusu bu tartışmalarda analize tabi tutulduğu düzey açısından yoğun bir şekilde eleştirilmiş ve küresel hegemonya kavramı biraz daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu noktada araştırma sorusunu anlamaya yönelik seçilen neo-gramşiyen yaklaşıma geçmeden önce hegemonya kavramını yoğun bir şekilde irdeleyen realist teorik yaklaşımın hegemonya kavramına bakışı incelemeye değer görünmektedir. Realist teorik yaklaşımın öncü isimlerinden birisi olan Waltz'ın uluslararası sistem ile ilgili yaklaşımı yoğun bir şekilde materyalistiktir. Waltz (1979) özellikle bir devletin güç kapasitesine ve bunun dağılımına büyük önem vermektedir (s. 97). Dolayısı ile güç dengesini (balance of power) sağlamak hegemonya inşasında önemli bir yer tutmaktadır. Güç dengesi sistemi, diğer büyük bir gücün hegemonya kurmasının önüne set çekmek ya da saldırgan bir devletin kendisine karşı yeni ittifaklar kurmasını önlemek için oluşturulmuştur. Mearsheimer gibi ofansif realistler ise daha proaktif bir yaklaşımı benimsemektedir. Uluslararası sistemin anarşik olduğunu ve devletlerin hayatta kalmak (survival) için güç maksimizasyonuna yöneldiğini savunan (Mearsheimer, 2006) saldırgan realist yaklaşımın yanında Coxian bakış açısı daha total bir anlayış geliştirmeye çabalamaktadır. Realist yaklaşım genel olarak küresel bir arenaya benzettikleri uluslararası sistemde çok güçlü bir devleti

mecburi ve gerekli gören bir anlayışa sahiptir. Asıl aktör devlettir ve hegemonya bir devletin diğer devlete olan üstünlüğüdür.

Dolayısı ile realist yaklaşım, devletin üstünlüğü ile hegemonya kavramını eşitlemektedir. Bu nedenle detaylandırılmış bir hegemonya tanımı yapılmak istendiğinde tam olarak başarılı olunamamaktadır. Gilpin (1988) ise uluslararası sistemde gerçekleşen değişim ve dönüşümler sonucunda özellikle yükselen güçlerin huzursuzluklarının arttığını ve bu durumun da ‘hegemonik bir savaşa’ doğru ilerlediğini düşünmektedir. Dolayısıyla sistemik anlamda bir denge sağlanmadığı takdirde bunun ‘hegemonik bir savaş’ sonucunda oluşacağı savunulmuştur. Buradan bakılınca söz konusu dengenin uluslararası sistemin güvenliği açısından büyük önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu dengenin sağlanmasında öne çıkan en önemli unsurlardan birisi de Gramsci’nin sıklıkla kullandığı kavram olan ‘tarihsel blok’ kavramıdır.

Hegemonya, belli bir tarihsel blok ve devlet biçimi içerisinde inşa edilmektedir. Gramsci’ye göre kendi analiz ettiği dönemde kurulu hegemonya fordist üretim biçiminin ABD’nin dışına doğru aşama aşama yayılmasından oluşmuştur. Bu aşama aşama yayılım 1930’lardan itibaren “Amerikanizm ve Fordizm”in büyüyen küresel hegemonyasına neden olmuştur. Hem küresel ekonomideki hem de çeşitli devlet formlarındaki krizler, özellikle iki eğilimin sonucu olarak görülmüş ve küreselleşmeye neden olabilecek bir biçimde üretimin ve devletin küreselleşmesini ortaya çıkarmıştır (Morton, 2011, s. 175-76). Bu da küresel hegemonya kavramının gündeme taşınmasına neden olmuştur.

Küresel Hegemonya, bir devletin ya da hegemonik bir gücün küresel ölçekte diğer devletler ya da güçler üzerinde farklı girişimler aracılığı ile oluşturduğu tahakküm düzeni olarak tanımlanabilir. Küresel hegemonyanın öne çıkan özelliği hegemonun lehine işleyen küresel ekonomik bir düzene dayanmakta olmasıdır. Dolayısı ile küresel seviyede ortaya çıkan bir denetleme ve kontrol çabası ön plana çıkmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken bir başka önemli nokta küresel hegemonun askeri, ekonomik ve politik alanlarda diğer güçlere üstünlük ve tahakküm kurması gerektiğidir. Bir başka önemli husus da piyasa güçlerinin küreselleşmenin birleşik bir parçası olduğudur.

Gramsci, hegemonya kavramını ‘irdeleyerek’ kavramın genişlemesine ve derinleşmesine büyük katkıda bulunmuştur. Gramsci, (2013) hegemonyayı tanımlarken özellikle sivil toplum kavramına başvurmuştur. Belirli bir özerklik alanı olan bu yapıların devlet ile olan ilişkisinde devletin sahip olduğu özel gücün yeniden tanımlandığına dikkat çekmektedir (s.10). Gramsci her ne kadar tezlerini ulusal bir ölçekte İtalyan devletine yönelik dile getirirse de fikirlerinin kavramsal açıdan uluslararası ölçüğe uygulanması pekâlâ mümkündür. Gramsci, hegemonya kavramını tanımlarken Marksist literatürde çok vurgu yapılan altyapı-üstyapı yaklaşımını kullanmaktadır. Ransome’a göre (2010):

Gramsci hegemonya kavramını çeşitli biçim ve bağlamlarda kullanır. Terimin en sık kullanımı ve son zamanlardaki Marksist söylem içindeki en yaygın kullanımı, fiziksel güç veya zor’u; düşünsel, ahlaki ve kültürel ikna veya rıza ile birleştiren bir toplumsal ve siyasal ‘kontrol’ biçimi anlamındaki kullanımıdır (s. 178-79).

Gramsci’nin hegemonya kavramsallaştırması liberal yaklaşımın aksine bir yaklaşım üzerinden gitmektedir. Gramsci’ye göre hegemonya toplumsal güç ilişkilerinin analizinde kullanılan bir kavram olmakla beraber aynı zaman bir grubun diğer grup üzerinde üstünlük sağlamasıdır (Fontana, 2008, s. 85). Gramsci, içinde bulunduğumuz zamanın üzerimizde büyük bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedir. İnsan, sabit ve değişmez bir doğa tarafından belirlenmemiştir. İnsan doğası tarihsel süreç içerisinde sosyal ilişkilerin bir toplamı olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla değişken bir niteliğe sahiptir (Gözen, 2016:95-96). Gramsci’ye göre hegemonya iki

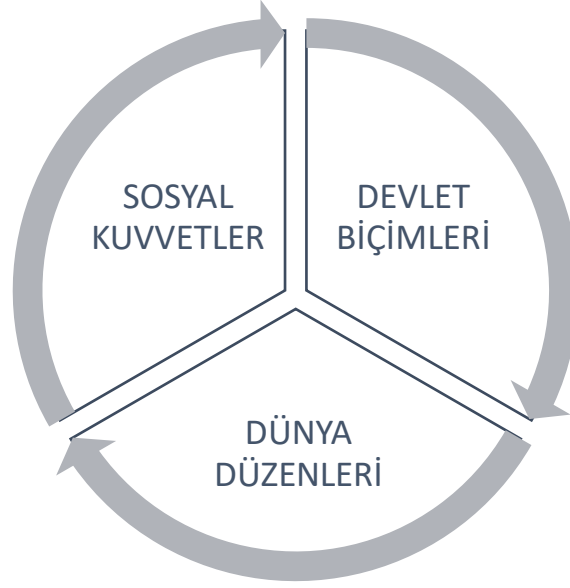
şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi geniş bir tarihsel blok tabanında inşa edilen hegemonyadır. İkincisi ise sahip olunan üretim biçimini küresel bir düzeyde genişleterek inşa edilen hegemonyadır (Morton, 2011: 174). Özet olarak Gramsci'nin ortaya koyduğu değerlendirme hegemonyayı şu şekilde tanımlamıştır: Güç ile birlikte ahlaki ve kültürel alanda ortaya çıkan rıza kavramını bütünleştiren politik ve sosyal bir kontrol yöntemi. Hegemonik düzenin karakteri ise zordan ziyade 'rıza' kavramı üzerine kuruludur (Gill & Law, 1993, s. 93).

Öte yandan Antonio Gramsci'nin ortaya koyduğu bir başka önemli kavram 'lidersiz ara dönem' (interregnum) kavramıdır. Bu kavram ile Gramsci, (1971) "*eski düzenin ölmeye başladığı ancak yeni bir düzenin doğmadığı*" bir ara döneme işaret etmektedir. Bu dönem aynı zamanda organik kriz olarak adlandırdığı ve sistemik anlamda çeşitli marazi semptomları da içerisinde barındıran bir zaman dilimine işaret etmektedir (s.275-76). Gramsci, kavramsal tanımlamasında özellikle devlet ve toplum arasındaki rıza birliğine (consensual order) (Cox, 1997, s.234) vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda söz konusu kavramı uluslararası ölçüğe uygulayan Cox, içerde toplumsal yapı üzerinde kurulan hegemonik asabiyenin dışarıya taşıdığı ve uluslararası ölçekte bir hegemonya oluşmasını sağladığını savunmaktadır. Robert Cox'un öncülük ettiği Neo-Gramşçıyan görüş, hegemonya kavramını analizinin merkezine almış ve hegemonyanın kavramsal kökenlerini incelerken karşı hegemonya ve tarihsel yapılar gibi yeni kavramlar ortaya koymuş, anlamaya dönük teorik bir çabanın içerisine girmiştir.

Cox, ulusal ölçekte ve küresel ölçekte ekonomik alanda yaşanan neo-liberal dönüşümün ortaya koyduğu kutuplaşmaya dikkat çekmektedir. Ona göre üretim ve güvenlik arasındaki diyalektik ilişki büyük önem taşımaktadır. Devleti temel aktör olarak almak yerine devlet biçimleri, toplumsal yapı ve dünya düzenleri arasındaki ilişkiye odaklanan Cox, Gramsci'nin görüşlerini ve kavramlarını uluslararası ölçüğe uygulayarak önemli bir teorik altyapı oluşturmuştur (Cox & Sinclair, 2016, s. 3). Cox'a göre küresel hegemonya; sosyal, ekonomik ya da politik bir yapı olarak tarif edilmek zorundadır. Sadece bunlardan birisinin olması yetmeyecektir. Üçünün de belirli oranda yer aldığı bir karışım gerekmektedir. Cox'un altını önemle çizdiği bir başka konu da dışarı doğru sızan hegemonik unsurların öykünme biçimleri yarattığıdır. Bu sayede diğer ülkelerde bir '*pasif devrim*' etkisi oluşmaktadır (Cox ve Sinclair, 2016:136-137). Pasif Devrim, devrimci bir dinamizm ile hareket eden güçlerin mevcut düzen tarafından massedilmesi olarak tanımlanmaktadır. Gramsci'ye göre bazı toplumlarda eski düzen ani bir manevra ile değişirken ki buna örnek olarak devrim yaşanan ülkeleri gösterir diğerlerinde ise eski düzen değişmeden yeni bir düzene geçilmektedir. Bu kapsamda Gramsci'nin Pasif Devrim (rivoluzione passiva) dediği durum gerçekleşmektedir (Cox, 1993, s. 54-56).

Cox'a göre maddi güç, ideoloji ve kurumlar arasındaki uygunluk olarak ifade edilen hegemonya kavramı, döngüsel bir tarih yaklaşımı içerisinde anlam kazanmaktadır. Bu üç boyutlu anlam belirli bir zamanda ve mekanda etkileşim içerisinde bulunarak uyum sağlamaktadır. Diğer zamanlarda ise dağılma eğilimi göstermektedir (Cox ve Sinclair, 2016:105). Cox, içerde oluşan hegemonyanın küresel düzeye nasıl aktığı ve bu akışkanlığın yapısı ile de ilgilenmektedir. İçeride üretim ilişkilerinin ortaya koyduğu toplumsal ilişkiler ve bunlar sonucunda sınıflar ve yapılar arasında inşa edilen uzlaş, Gramşçıyan bir hegemonyanın oluşmasını tetiklemektedir. Bunun uluslararası ortama sızdığı durumda ise küresel düzeyde bir hegemonya ortaya çıkacaktır. Cox, ortaya koyduğu teorik şablonunda birbiriyle bağlantılı üç alana işaret etmektedir. Bunlar; sosyal kuvvetler, devlet formları ve dünya düzenleridir (Cox, 1981, s.126).

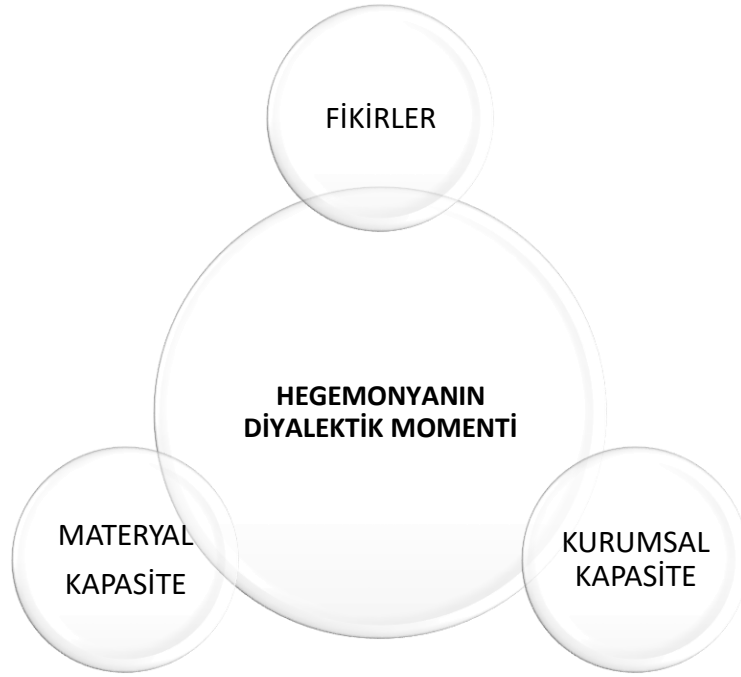
Şekil 1.1: Hegemonya ve Dünya Düzenleri

Kaynak: Cox, (1981:138).

Cox bu noktadan sonra ‘tarihi yapılar’ kavramına başvurmaktadır. Cox, tarihi yapıları kuvvetlerin belli bir konfigürasyonunun resmi olarak tanımlanmaktadır. Bu tarihi yapılar karşısında mevcut yapıya direnen alternatif bir yapılandırmanın da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yapılar tarihin belirli dönemlerinde beliren kolektif insan faaliyetlerinin birikerek ortaya çıkan bir sonucudur (Cox ve Schechter, 2002, s.78-79). Cox bu yapıları üç alan üzerinden tanımlamaktadır: Fikirler, kapasite ve kurumlar. Kolektif dünya düzeni imajları şeklinde tanımlanan fikirler özneler arası anlamlar şeklinde oluşmaktadır. Materyal kapasite ise söz konusu aktörün biriktirdiği fiziki varlıklar olarak anlaşılmalıdır. Kurumlar ise ilk iki unsurun karışımından oluşan ve dünya düzenlerini stabil hale getiren etkenler şeklinde tanımlanmaktadır.

Cox’un söz konusu yaklaşımını sistemik tarih açısından okuduğumuz zaman karşımıza özellikle büyük güç rekabeti bağlamında açıklayıcı bir yapı çıkmaktadır. Örneğin ABD tarafından inşa edilen küresel düzen önceki yapılara göre daha fazla sayıda resmi uluslararası kurum meydana getirmiştir. 19.yüzyılda politika ve ekonominin birbirinden yalıtılması, büyük bunalıma giden deneyim ve Keynesci doktrinlerin yükselmesi ile küresel düzen büyük bir karmaşa içerisine girmiştir. ABD’nin öncülük ettiği dönemle beraber uluslararası kurumların ön plana çıktığını ve yeni oluşan tarihsel yapının daha stabil ve karşılıklı bağımlılık temelinde yükselmiş olduğu görülmektedir (Cox, 1981:140). Tarihi süreç içerisinde 1789-1873 arasında liberal uluslararası bir ekonomi cereyan etmiştir. Daha sonra ise 1945 yılına kadar hasım emperyalistlerin çatıştığı bir dönem zuhur etmiştir. Cox’a göre bu iki dönemden sonra neo-liberal bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Tüm bu süreçlerin yaşanmasında ve kırılmasında fikirler, materyal kapasite ve kurumların üçlü uygunluğu ciddi ölçüde etkili olmuştur. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrasında materyal kapasite açısından büyük bir birikime sahip olan ABD, bu birikim ve liberal değerlerin gösterdiği hat üzerinden uluslararası kurumlar inşa ederek en azından dünyanın önemli bir kısmında uzun yıllar devam edebilecek stabil bir Pax-Americana kurmayı başarmıştır.

Şekil 1.2: Hegemonya'nın Diyalektik Döngüsü

Kaynak: Cox, (1981:136).

Fikirler, materyal kapasite ve kurumsal kapasitenin benzer oranda bir uygunluğu hegemonyanın oluşumunda büyük bir rol oynamaktadır. Bu aynı zamanda küresel bir hegemonyanın da habercisidir. ABD-Çin ilişkilerinde 70'li yıllardan bu yana devam eden modelde Çin'in özellikle materyal kapasite alanında yaşadığı hızlı ivmelenme dikkat çekmektedir. Bu alanda gerçekleştirdiği hızlı yükseliş ile bir süre sonra uluslararası kurumlara da nüfuz eden Çin; Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) gibi ulus üstü örgütlerle daha fonksiyonel bir yapı inşa etmeye çalışmaktadır. 1945 sonrasında ABD liderliğinde yeniden kurulan uluslararası düzende uzun süre boyunca hegemonik bir pozisyonda bulunan ABD ise 1970'li yılların sonlarına doğru zayıflamaya başlayan hegemonyasını Soğuk Savaş sonrası müdahaleci tavrı ile restore etmeye çalışmıştır. Neo-Gramşiyen bir analize göre hegemonyanın diyalektik momentini oluşturan 'fikirlere', 'materyal kapasite' ve 'kurumsal kapasite' açısından ABD'nin aşınmaya doğru giderek yoğunlaşan bir süreç içerisinde olduğu görülmektedir. Genel eğilime bakıldığında bir zayıflama ve hegemonik gerileme ön plana çıkmaktadır. Bu gerilemenin de George W. Bush dönemi ile tetiklendiğini ve sonrasında Barack Obama dönemi ile beraber düşüşün gözle görülür bir biçimde öne çıktığı değerlendirilmektedir. Bütün bu etkenler Obama yönetimini Asya'ya odaklanmaya mecbur kılmıştır.

Neo-Liberal Kriz ve Asya'ya Yöneliş (Pivot to Asia)

2008 yılında yaşanan küresel finansal kriz, ABD'nin mevcut ekonomik yükünü daha da ağırlaştırmıştır. Bununla beraber Çin'in de hem bölgesel hem de küresel açıdan boy göstermeye başlaması Obama yönetimini Çin'e yönelik bir stratejik yapılanmaya doğru yönlendirdiği görülmüştür. Özellikle Çin ordusunda modernizasyon söylemlerinin ön plana çıkması ve Çin'in

ekonomik açıdan ortaya koyduğu yükseliş Obama yönetimini harekete geçiren başlıca etkenler olarak sıralanabilir.

Barack Obama'nın göreve geldiği dönem pek çok açıdan tartışmalı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. ABD, Wallerstein'in (2004) deyiimiyle ekonomik, siyasi ve askeri değişkenlerden dolayı bir "gerileme" dönemine girmiştir (s.14). ABD'li bazı düşünürler ABD'nin sert gücün yanında "yumuşak gücünü" de kullanabildiği yeni bir model geliştirmek zorunda olduğunu ileri sürmüştür (Nye, 2003, s. 174). Paul Kennedy (2010) ABD ordusunun dünya üzerindeki dağılımını gösteren haritaların, Büyük Britanya'nın stratejik genişlemesinin zirvesindeyken sahip olduğu askeri üs haritalarına önemli oranda benzediğini belirtmektedir (s.610). Bu da tıpkı geçmiş tarihi örneklerde olduğu gibi aşırı yayılmanın getirdiği handikaplara işaret etmektedir. Aşırı yayılım hem maliyeti artırmakta hem de askeri yapıda bir hantallığa sebebiyet vermektedir.

Obama'nın Çin'e yönelik yaklaşımı aslında geçmiş dönemlerde başkanlık görevinde bulunan selefleri gibi Çin'in uluslararası sisteme katılımı yönünde olmuştur. Barack Obama döneminde Çin'e yönelik en dikkat çeken hamle stratejik bir plan olan "Asya'ya Yöneliş" in (Pivot to Asia) ortaya konulmasıdır (White House, 2015). Bu yaklaşım ile beraber ABD, stratejik ilgisinin çok önemli bir kısmını Ortadoğu'dan Asya-Pasifik bölgesine doğru kaydırmıştır. Buradaki amaç Çin'e yönelik bir denge sağlamaktır (Donilon, 2011). Obama, 17 Kasım 2011 tarihinde Avustralya Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada; "ABD, bu bölgeyi [Asya-Pasifik] ve geleceğini şekillendirmede daha büyük ve uzun vadeli bir rol oynayacak" (White House, 2011) demiş ve söz konusu yaklaşımın kalıcı bir strateji olduğuna işaret etmiştir.

ABD Başkanı Barack Obama ve Çin Devlet Başkanı Hu Jintao arasında yapılan ilk zirve 2009 yılının Kasım ayında Pekin'de gerçekleşmiştir (NYT, 2009). Bu önemli zirvede her iki taraf, eşit düzeyde istişarelerde bulunmaya devam edeceklerini yinelemiştir. Barack Obama söz konusu zirvede "ABD; Çin'in egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyuyor. Bir kez daha "tek Çin" politikasına olan güçlü bağlılığımızı tekrar teyit ettik." (White House, 2009) demiştir. Obama'nın bu açıklaması ABD tarafında yoğunlukla eleştirilmiş ve Çin'e büyük tavizler verildiği yönünde yorumlarla karşılaşsa da Obama yönetiminden daha sonra gelen hamleler ilişkileri bozmuştur. Bu hamlelerin ilki ve sonraki rekabetin öncülü şeklinde değerlendirilebilecek olan eylem 2011 yılında yapılan zirvede ortaya çıkmıştır. Obama bu zirvede "birçok alanda ilerleme kaydedeceğimiz ama diğer alanlarda sağlıklı bir rekabet olacak..." demiştir (White House, 2011). Bu açıklama stratejik dönüşün ilk işareti olarak algılanmıştır.

Obama'nın yaptığı açıklamalara benzer çıkışlar ABD yönetiminin çeşitli kademelerinden gelmeye devam etmiştir. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da Çin'e yönelik yaklaşımı diplomatik bir zorunluluk olarak tanımlamıştır (Clinton, 2011). Obama yönetiminin bölgeye odaklanmasının altında yatan en önemli nedenler Çin'in bölgede ekonomik ve askeri üstünlüğünün giderek kendisini hissettirmeye başlamasıdır. 2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) girmesi ve aynı yıl Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) kurulması, ABD-Çin ilişkileri açısından önemli dönüm noktaları olarak görülmektedir. Öte yandan 2013 yılında Çin devlet başkanı Xi Jinping'in İpek Yolu Deniz Kuşağı ve 21. Yüzyılın Deniz İpek Yolu olarak adlandırılan Kuşak ve Yol Girişimini duyurması, Obama yönetiminin 'Asya'ya Dönüş' yaklaşımına bir cevap olarak değerlendirmek mümkündür.

ABD Başkanı Obama, Asya'ya Dönüş yaklaşımını resmi olarak Avustralya'da Parlamento'da yaptığı konuşma ile ilan etmiştir (Obama, 2011).

Bugünkü savaşları sona erdirirken, ulusal güvenlik ekibimi Asya Pasifik'teki varlığımızı ve misyonumuzu birinci öncelik haline getirmeye yönlendirdim. Sonuç olarak ABD'nin savunma harcamalarındaki düşüşler Asya Pasifik'in pahasına olmayacak- tekrar ediyorum- olmayacak.

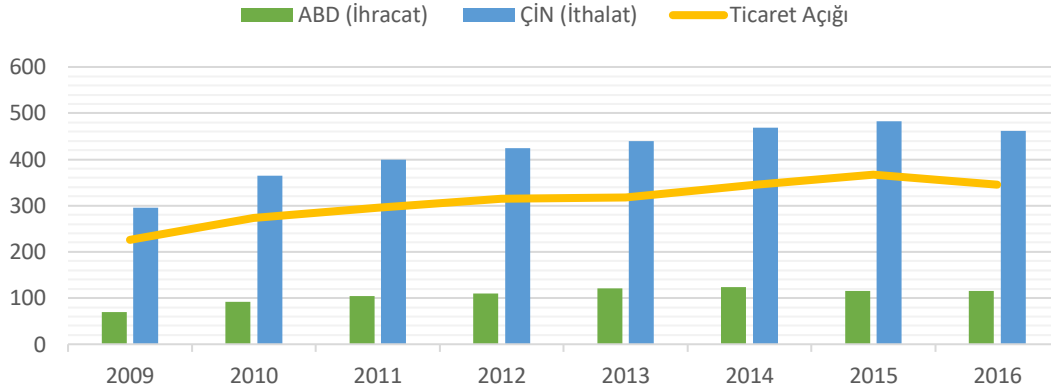
Ulusal Güvenlik Danışmanı Tom Donilon ise söz konusu yaklaşımı şu esaslar üzerinden tanımlamıştır (Donilon, 2013):

Asya'da bulunan ABD müttefikleri ile daha yakın bir ilişki geliştirmek, Trans-Pasifik Ortaklığı anlaşmasının ilerletilmesini sağlamak, Çin ile kurulan ilişkileri geliştirmek, ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği) ve EAS (Doğu Asya Zirvesi) gibi çok taraflı kurumlar ile ilişkilerin geliştirilmesi, Vietnam ve Myanmar gibi ülkeler ile işbirliği kapasitesinin artırılması.

Bu strateji ile birlikte Obama yönetimi yükselen Çin'e yönelik bir dengeleme çabasının içerisine girmiştir. Ayrıca yine aynı dönemde Asya-Pasifik bölgesine askeri unsurların kaydığı ve bunun yoğunlaştığı görülmektedir (Moran, 2017, s. 272). ABD tarafından militarize edilmiş bir yaklaşımın ağırlık kazandığı görülmüştür. Obama bu yaklaşımın yanında bazı ekonomik hamleler yapmanın gerekliliğini de hissetmiştir. Bölgedeki ekonomik ve ticari mimariyi değiştirmek için harekete geçen Obama yönetimi, Asya-Pasifik'in büyük ekonomilerini de kapsayan Trans Pasifik Ortaklığına (Trans Pacific Partnership) büyük önem vermiştir. ABD, Kasım 2009'da TPP sürecine katılacağını ilk duyurduğunda sadece dört ülke katılmıştır. Bu sayı daha sonra 12'ye çıkmıştır. Bu rakam aynı zamanda küresel ticaretin yüzde 40'ını temsil etmektedir (Mcbride ve Chatzky, 2019). Her ne kadar günümüzde Trump yönetimi, söz konusu ortaklıktan imzasını çekse de (Riley, 2017) Barack Obama dönemindeki Asya stratejisinin temel unsurlarından birisi Trans Pasifik Ortaklığı'dır. Hatta Obama 2016 yılında yaptığı "Ulusa Sesleniş" (State of the Union Adress) konuşmasında "O bölgedeki kuralları Çin değil biz belirliyoruz." (White House, 2016) demiştir.

2014 yılına gelindiğinde ise Çin'in Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 10.4 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. ABD'de ise bu rakam 17.2 trilyon dolar şeklinde gerçekleşmiştir (World Bank, 2014). Görüldüğü gibi Çin'in özellikle ekonomik açıdan yükselişi devam etmiş ve ABD ile ticaret hacmi de ABD'nin aleyhine işlemeye devam etmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi değişiklikler göstermekle beraber genelde belirli bir seviyede seyretmiştir. 2010 yılında ticaret hacmi 365 milyar dolar civarında iken iki ülke arasındaki ticaret açığı ise ABD aleyhine yaklaşık 273 milyar dolar civarındadır. 2013 yılında ise ticaret hacmi 440 milyar dolara çıkarken ticaret açığı ise ABD aleyhine 318 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2016 yılına gelindiğinde ise rakamlar ABD açısından istikrarlı bir seviyede seyretmiştir. Ticaret hacmi 462 milyar dolar seviyesine gelirken ticaret açığı ABD aleyhine 346 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (Bureau, 2010).

Bu rakamlar da göstermektedir ki iki ülke arasında özellikle Çin'in 2001 yılında DTÖ'ye girmesinin ardından büyüyen ticaret açığı tepe noktasına ulaşmıştır. George W. Bush döneminde artma eğilimi gösteren bu açık 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin ardından giderek büyümeye devam etmiştir. Bu büyümenin yüksek oranda gerçekleşmesinin altında yatan en önemli nedenlerden birisi ABD'de üretim yapan önemli üretim merkezlerinin Çin'e yönelmesidir. Yine bununla birlikte Çin'in işgücü fazlasını optimize bir şekilde kullandığı ve önemli seviyede yabancı yatırımı topraklarına çektiği görülmektedir. ABD ve Çin arasında devam eden ikili ticaret modelinde Çin'in ciddi anlamda avantajlı olduğu görülmektedir. DTÖ'ye giriş ile beraber başlayan yükseliş eğilimi süreklileşmiş ve Çin'in ABD'ye yaptığı ihracat özellikle bahse konu dönemde Çin Devlet Başkanı olan Hu Jintao döneminin sonuna doğru 400 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Şekil 1.3: Barack Obama Dönemi ABD-Çin Ticaret İlişkileri (2009-2016)

Kaynak: Bureau, (2009-2016) kaynağından alınarak yazar tarafından uyarlanmıştır.

(<https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html#2010>)

Yukarıdaki tabloya bakıldığı zaman toplam ithalat rakamının Barack Obama'nın göreve başlaması ve bitirmesi arasında 100 milyar dolar arttığı görülmektedir. ABD'nin yaptığı ihracat konusunda ise bir ilerleme sağlanamamıştır. İki ülkenin ekonomik açıdan birbirlerine olan bağımlılıklarının artarak devam ettiği görülmektedir. Bu rakamların ortaya çıkmasında 2008 yılında yaşanan küresel mali kriz ve ABD'nin Ortadoğu'da vuku bulmuş maliyetli iki savaşının önemli etkileri bulunmaktadır. 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin Çin'in olumlu anlamda yükselişine bir şekilde katkı sağladığı görülürken ABD yaşanan büyük maliyetli savaşların ardından ekonomik açıdan ciddi bir zayıflama ile karşı karşıya olduğu görülmüştür.

Çin'in özellikle finansal alanındaki yükselişi, ABD'nin çıkarlarına meydan okuyacak boyuta ulaşmıştır. Bu durum dünya çapında süregiden rekabetin derecesini artırmıştır. Ikenberry'nin belirttiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri, Amerikan kontrolünü devam ettirmek için Çin'in yükselişini durdurmalı veya muhtemelen erteletmelidir (Ikenberry, 2008). Ikenberry ayrıca Çin'in yükselişinin "hegemonik bir geçişi tetiklemesinin gerekmediğini" ifade etmiştir (Ikenberry, 2008). Önemli olan prestiji ve gücü azalan ABD'nin bu durumunun restorasyonudur (Mann, 2012). Başkan Obama da bu endişesini o dönem yaptığı bir konuşmasında şöyle dile getirmiştir: "Size Amerika'nın düşüşte olduğunu söyleyen herkes neden bahsettiğini bilmiyor." (White House, 2012). Obama'nın bunu bir konuşmada dile getirme gereği duyması aynı zamanda böyle bir endişenin önemli oranda artmış olmasının da bir göstergesidir. Bu endişe ile beraber ABD yönetiminde askeri harcamaların azalmadığı ve hatta bazı ölçülerde arttığı görülmüştür.

Obama'nın görevde olduğu 2010 yılı içerisinde ABD savunma bütçesi 603.8 milyar dolar şeklinde talep edilmiştir (Department of Defense, 2009). Bu bütçenin 130 milyar doları Afganistan ve Irak'ta devam eden operasyonlar için ayrılmıştır. Obama yönetimi Afganistan ve Irak'ta devam eden askeri operasyonların ciddi bir ekonomik aşınmaya neden olduğunu düşünmektedir. Ancak harcamayı azaltmaya yönelik bir yaklaşıma rağmen 2010 yılı içerisinde ABD'nin askeri harcamaları tarihi zirvesine çıkmıştır. Dolayısı ile yukarıda bahsedilen iki savaş sırasında harcanan para ABD ekonomisini büyük bir yükün altına sokmuştur. ABD'nin 2010 yılı içerisinde yaptığı askeri harcamalar yaklaşık 698 milyar dolardır ve bu rakam dünyadaki toplam askeri harcamaların yüzde 43'üne denk gelmektedir. Bu dönemde dünyadaki askeri harcamaların neredeyse yarısını ABD tek başına yapmaktadır (SIPRI, 2011, s. 10).

ABD'nin Obama dönemindeki askeri harcamaları Asya'ya yönelişin de etkisi ile 2011 yılında 711 milyar dolara çıkmıştır (SIPRI, 2012:9). ABD'nin Irak ve Afganistan müdahaleleri 1.2 trilyon dolara mal olmuştur (SIPRI, 2012, s.8). Hatta uzun vadede bu maliyetin 4 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir (SIPRI, 2012, s.8). Öte yandan 2012 yılına gelindiğinde ABD'nin askeri harcamaları reel olarak yüzde 5.6 azalarak 685.3 milyar dolara düşmüştür (SIPRI, 2013, s.8). Bu

maliyet tablosuna bakıldığında ABD'nin askeri harcamalar konusunda bir düşüş trendine girdiği görülmektedir. Ancak yine de rakamlar hala çok yüksek bir askeri harcamanın yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte ABD, Obama döneminde Asya-Pasifik bölgesindeki askeri varlıklarının oranını yüzde 50'den yüzde 60'a çıkarmayı planladığını ilan etmiştir (Panetta, 2012). 2011 yılında ABD Savunma Bakanlığı tarafından yayınlanan bir raporda Çin'in yükselişinin "yirmi birinci yüzyılın stratejik manzarasının belirleyici bir özelliği" olarak öne çıktığı ve Çin ordusunun uzun zamandır ABD donanmasının hakim olduğu küresel denizcilik alanına girmeye başladığı belirtilmiştir (Department of State, 2011). Clinton'un deyişiyle Çin ile "ilişkide artık yeni bir aşamaya girilmiş olup iddialı ve atılgan Çin, kaynaklarını gizlememekte ve askeri yeteneklerini artırmaktadır (Clinton, 2014, s.74-76).

Çin ile Güney Çin denizi üzerinden başlayan üstü kapalı mücadele, ABD'nin ulusal güvenlik strateji belgelerine de yansımıştır. 2010 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde (NSS, 2010) Çin'in askeri modernizasyon programının "izleneceği" önemle belirtilmiştir.

Çin ile olumlu, yapıcı ve kapsamlı bir ilişki sürdürmeye devam edeceğiz. Çin'in askeri modernizasyon programını izleyeceğiz ve buna göre, bölgesel ve küresel olarak ABD çıkarlarının ve müttefiklerinin olumsuz etkilenmemesini sağlamak için hazırlanacağız. Her konuda anlaşamayabiliriz. Ancak anlaşmazlıklar karşılıklı çıkarlar konusunda işbirliğini engellememelidir, çünkü ABD ile Çin arasında pragmatik ve etkili bir ilişki 21. yüzyılın en büyük zorluklarına çözüm bulmak için gereklidir (s.43).

2015 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde ise Çin'e yönelik yukarıdakine benzer endişeler dile getirilmiştir. Söz konusu strateji belgesinde Çin'in askeri modernizasyonundan duyulan endişenin özellikle vurgulandığı görülmektedir. Bölgesel anlaşmazlıklar konusunda ABD'nin tehdit edici bir rol oynamamasına rağmen Çin'in askeri modernizasyonu ve Asya'daki varlığının yakından izleneceğinin altı çizilmiştir (NSS, 2015). Bu belgelerden anlaşıldığı kadarı ile ABD güvenlik bürokrasisi Çin konusunda endişelidir. Özellikle Çin'in küresel bir aktör olarak ön plana çıkabileceği konusunda köklü bir korku belirtmeye başlamıştır. Fakat her ne kadar bu endişe askeri açıdan alarm seviyesini artırsa da Obama döneminde gözle görülür seviyede bir askeri harcama yapılmamıştır. Afganistan ve Irak savaşlarından arta kalan problemler nedeniyle harcamalar yüksek gibi görülsede daha çok özel askeri operasyonların ön plana çıktığı ve maliyeti azaltan bir model tercih edilmiştir.

Aslında dünyanın çok kutuplu bir yapıya doğru gittiği ABD'nin daha önceki stratejik belgelerine de yansımıştır. Söz konusu örnek bir rapora göre "ABD'nin gücü azalacak ancak önemli bir aktör olarak kalmaya devam edecektir" (NIC, 2008). Soğuk Savaş'ın hemen sonrasını Krauthammer gibi düşünürler her ne kadar "30-40 yıl sürecek tek kutuplu bir an" olarak ilan etmiş olsa da (Krauthammer, 1990) Walt'a göre ABD'nin "küresel olayları şekillendirme ve yönetme gücü zayıflamıştır" (Walt, 2011). Nye ve Zakaria gibi isimler ABD'nin düşüşünün sebebinin diğerlerinin yükselişi olduğu tezini ortaya atmıştır (Nye, 2011; Zakaria, 2009). Ancak Obama'nın özellikle ikinci döneminde Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Esad'ın Suriye'de iktidarda kalmaya devam etmesi, DEAŞ terör örgütü faaliyetlerinin artması gibi hususlar Obama'ya olan güveni azaltmıştır.

Barack Obama dönemi total bir açıdan değerlendirildiği zaman Çin'e yönelik bir angajman stratejisinin kenarda tutulduğu ancak temel endişenin yükselen Çin'in ABD'nin önemli bir rakibi hatta bir aşama sonrası düşmanı olabileceği korkusundan kaynaklandığı görülmektedir. Bu korkunun ortaya koyduğu Asya'ya Dönüş yaklaşımı bölgede bir dengelemeyi hedeflemiş ancak bu dengelemenin ABD'nin materyal ve kurumsal kapasitesi ile eşleşmediği görülmektedir. Neo-Gramşiyen bir çerçevede değerlendirildiği zaman ABD'nin özellikle materyal kapasite alanında yaşadığı deformasyon, fikri ve kurumlar bazında elinde bulundurduğu üstünlüğü tahkim etmesine yetmemiştir. Liberal değerlere dayanan Batı menşeli sistemik üstünlük ve uluslararası kurumlarda ABD'nin nüfuzu, Çin'e yönelik tam anlamıyla kontrollü bir strateji inşa etmesini sağlamamıştır. Çalışmanın göstermek istediği en önemli hususlardan birisi Coxian yaklaşımın kapasite, fikirler ve kurumlar arasında oluştuğunu iddia ettiği "küresel hegemonya"nın ancak üç alanda örtüşen bir

uygunluk sonucunda oluşacağıdır. Dolayısı ile Barack Obama dönemi incelendiği vakit ortaya çıkan veriler ve bu verilerden ulaşılan bulgular, ABD’li elitlerin söylemlerinin analizi sonucunda oluşan analitik sonuçlar ABD’nin üç alanda uygunluk sağlayamadığını ve materyal kapasite alanında bir aşınma yaşadığını göstermektedir. Çalışmanın ortaya koyduğu savın ardında yatan en önemli sorulardan birisi de ABD’nin kurumlar ve fikirler bazında üstün olmasına rağmen neden Çin’i kontrol edemediğidir? Bu soruya Neo-Gramşçıyan bir çerçevede cevap verilecek olursa “uygunluğun” oluşmaması demek mümkündür. Materyal kapasite alanında yaşanan deformasyon ABD’nin tüm gücünü bölgeye yönlendirmesine ve odaklanmasına engel oluşturmuştur. Söz konusu dönemde Çin’in de özellikle fikirler ve kurumlar alanında sınırlı bir etkisinin olması onun da küresel bir güce dönüşmesini geciktirmiştir. Bu gecikme, uluslararası sistemin dengesiz bir çok kutupluluğa doğru ilerlemesine neden olmuştur.

SONUÇ: Çok Kutupluğa Doğru Post-Hegemonik Bir Dönem

Barack Obama döneminde Asya’ya dönüş şeklinde uygulanmaya başlanan strateji, ABD’nin kurumsal anlamda zayıfladığını ve küresel rekabet bağlamında bölgeye yönelmek zorunda kaldığını göstermektedir. Çin’e yönelik üstü kapalı bir çevreleme stratejisi benimsenmesi aynı zamanda Çin’in küresel anlamda önemli bir güç olacağına dönük endişenin de belirtisidir. ABD, her ne kadar bu yaklaşımın bir çevreleme olmadığını vurgulasa da bölgeye askeri açıdan odaklanan ve bölgedeki müttefikleri ile savunma anlaşmaları yapan bir söylem ve eylem tutarsızlığı söz konusudur. Obama yönetiminde bulunan elitlerin yaptığı açıklamalar, askeri açıdan bölgede daha fazla varlık buldurmaya yönelik çabalar ve bölge ülkeleri ile askeri ve ekonomik açıdan sürekli gelişen ilişkiler örtük de olsa bir çevreleme mantığının olduğunu göstermektedir. Bu çalışma söz konusu tutarsızlığa dikkat çekerek ABD-Çin ilişkilerini Barack Obama’nın Başkanlığı dönemi ile sınırlı olmak kaydı ile Neo-Gramşçıyan bir çerçevede değerlendirmeye çalışmıştır.

Çalışmada Barack Obama’nın Çin’e yönelik yaklaşımı ve politikası ile ilgili veriler üzerinden analitik bir genelleme yapıldığında iki sonuç ortaya çıkmıştır. Öncelikle Barack Obama yönetiminin Çin’e yönelik endişelerinin giderek belirmeye başladığı ve bu nedenle Çin’i üstü kapalı da olsa çevrelemeye dönük bir strateji izlediğidir. Bir diğer sonuç ise Barack Obama yönetiminin mali açılardan yaşadığı problemler Çin’i dengelemeye odaklı stratejisinin verimli olmasını engellemiştir. Bu verimsizliğin altında yatan en önemli nedenlerden birisi de 2008 yılında yaşanan küresel mali kriz sonrasında Çin’in bu fırsatı iyi değerlendirmesi ve ekonomik açıdan ivmeli bir yükselişe geçmesidir. ABD yönetimi ise söz konusu dönemde ekonomik açıdan ortaya çıkan sorunlar ile boğuşmuş ve kapasite anlamında ciddi bir aşınma yaşamıştır.

Öte yandan Obama yönetiminin uygulamaya koyduğu Asya’ya yönelik stratejisi ile beraber hem Çin’in yükselişinin daha da iddialı hale gelerek devam etmesi hem de ABD’nin mali açıdan yaşadığı problemlerden dolayı istenilen verimi yakalayamaması aslında işleri ABD için daha karmaşık bir hale getirmiştir. Günümüzde Trump yönetimi ile beraber bu sürecin daha da keskinleştiği ve ABD-Çin ilişkilerinin ‘Soğuk Savaş’ benzeri bir ayrışmaya doğru ilerlediği görülmektedir. Konu ile ilgili literatürde yapılan çalışmalar genel olarak realist bir çerçevede ilerlerken eleştirel bir boyutta bütüncül anlayış ile yaklaşan araştırmaların sık olmadığı gözlenmiştir. Bu kapsamda bu çalışma konuya eleştirel ve ekonomik boyutu güçlü bir çerçeveden yaklaşarak katkı verici bir çaba ortaya koymaya çalışmıştır.

ABD-Çin ilişkilerinde Barack Obama dönemi ile başlayan ve seyreden karmaşık modelin aynı zamanda hegemonik anlamda uluslararası sistemin organik bir kriz yaşadığı günlere denk geldiğini söylemek mümkündür. Soğuk Savaşın sona ermesiyle beraber ABD’nin uluslararası

sistemde yakaladığı “tek kutuplu an” uzun sürmemiş ve 11 Eylül 2001 tarihinde topraklarına yapılan terör saldırısı sonrasında küresel bir güvenlik krizine girmesine neden olmuştur. 2008 yılında yaşanan büyük finansal kriz sonrasında ise söz konusu kriz derinleşmiştir. Dolayısı ile mevcut düzen unsurları her ne kadar yerli yerinde dursa da sistemin işleyişi aksamış ve hegemonya sonrası çok kutuplu bir sistem ihtimali kendisini daha fazla hissettirmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

- BBC. (2012, November 15). *Full text: China's new party chief Xi Jinping's speech*. BBC: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-20338586> adresinden alındı.
- Bijian, Z. (2005). China's Peaceful Rise to Great Power Status. *Foreign Affairs*, September/October, vol. 84 no.5.
- Bureau, C. (2000). *United States of Census Bureau*. <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html#2000> adresinden alındı.
- Chun, L. (2006). *The Transformation of Chinese Socialism*. Duke University Press.
- Clinton, H. (2011). America's Pacific Century. *Foreign Policy*, Foreign Policy, (11 Ekim 2011), <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century>.
- Clinton, H. (2014). *Hard Choices*. London: Simon & Schuster.
- Cox, R. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Journal of International Studies*, 126-155.
- Cox, R. (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York: Columbia University Press.
- Cox, R. (1993). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. S. Gill içinde, *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cox, R. (1996). *Approaches to World Order*. Cambridge: Cambridge University.
- Cox, R. (1997). *The New Realism Perspectives on Multilateralism and World Order*. New York: United Nations University Press.
- Cox, R., & Schechter, M. G. (2002). *The Political Economy of a Plural World: Critical reflections on Power, Morals and Civilisation*. London: Routledge.
- Cox, R., & Sinclair, T. (2016). *Dünya Düzenine Yaklaşımlar*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Davis, B. (2018, July 27). *When the world open the gates of china*. Wall Street Journal: <https://www.wsj.com/articles/when-the-world-opened-the-gates-of-china-1532701482> adresinden alındı.
- Defense, D. o. (2011). *Military and security developments involving the People's Republic of China, US Department of Defense*.

- https://media.defense.gov/2019/May/02/2002127082/-1/1/1/2019_China_Military_Power_Report.pdf adresinden alındı.
- Department, D. o. (2009). *DoD Releases Fiscal 2010 Budget Proposal*. <https://archive.defense.gov/releases/release.aspx?releaseid=12652> adresinden alındı.
- Donilon, T. (2011, November 28). *America is back in the Pacific and will uphold the rules*. Financial Times: <https://www.ft.com/content/4f3febac-1761-11e1-b00e-00144feabdc0> adresinden alındı.
- Donilon, T. (2013). *White House*. Remarks by Tom Donilon The United States and the Asia-Pacific in 2013: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/03/11/remarks-tomdonilonnational-security-advisor-president-united-states-an> adresinden alındı.
- Fontana, B. (2008). *Hegemony and Power in Gramsci*. Routledge Press.
- Gill, S., & Law, D. (1993). Global Hegemony and the Structural Power of Capital. S. v. Gill içinde, *Historical Materialism and International Relations*. Cambridge: Cambridge Press.
- Gilpin, R. (1988). The Theory of Hegemonic War. *Journal of Interdisciplinary History Vol. 18, No. 4*, 591-614.
- Gözen, R. (2016). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gramsci, A. (1971). *Selections From Prisoner Notebooks*. New York: International Publishers.
- Gramsci, A. (2013). *Modern Hükümdar*. İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Ikenberry, J. (2008). *The rise of China and the future of the West, can the liberal system survive?* Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-01-01/rise-china-and-future-west> adresinden alındı.
- Jinping, X. (2017, April 4). *Full text of Xi Jinping's report at 19th CPC National Congress*. China Daily: https://www.chinadaily.com.cn/china/19thcpcnationalcongress/2017-11/04/content_34115212.htm adresinden alındı.
- Kennedy, P. (2010). *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Düşüşü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Krauthammer, C. (1990). The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, 23-33.
- Mann, J. (2012). *The Obamians: The Struggle inside the White House to Redefine American Power*. New York: Viking.
- Mcbride, J., & Chatzky, A. (2019, January 4). *What Is the Trans-Pacific Partnership (TPP)?* Council on Foreign Relations: <https://www.cfr.org/background/what-trans-pacific-partnership-tpp> adresinden alındı.
- Mearsheimer, J. (2006). Structural Realism. M. K. Tim Dunne içinde, *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (s. 77-94). Oxford: Oxford University Press.
- Moran, A. (2017). Barack Obama and the Return of 'Declinism': Rebalancing American Foreign Policy in an Era of Multipolarity. E. Dumbrell içinde, *The Obama Presidency and The Politics of Change* (s. 265-287.). London: Palgrave Macmillan.
- Morton, A. D. (2011). *Gramsci'yi Çözümlemek*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- NIC. (2008). *Global Trends 2025: A Transformed World*. www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html adresinden alındı.
- Nye, J. (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Nye, J. (2011). *The Future of Power*. New York: Public Affairs.
- NYT. (2009, November 17). *China Holds Firm on Major Issues in Obama's Visit*. NYT: <https://www.nytimes.com/2009/11/18/world/asia/18prexy.html> adresinden alındı.
- Panetta, L. (2012). *Shangri-La security dialogue—Delivered by secretary of defense Leon E. Panetta*. US Department of State: <http://archive.defense.gov/Speeches/Speech.aspx> adresinden alındı.
- Ransome, P. (2010). *Antonio Gramsci Yeni Bir Giriş*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Riley, C. (2017). *Trump's decision to kill TPP leaves door open for China*. CNN: <https://money.cnn.com/2017/01/23/news/economy/tpp-trump-china/> adresinden alındı.
- SIPRI. (2011). *Year Book 2011, Armaments, Disarmament and International Security*. SIPRI: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/SIPRIYB11summary.pdf> adresinden alındı.
- SIPRI. (2012). *Year Book 2012, Armaments, Disarmament and International Security*. <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/SIPRIYB11summary.pdf> adresinden alındı.
- SIPRI. (2013). *Year Book 2013, Armaments, Disarmament and International Security*. <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/SIPRIYB11summary.pdf> adresinden alındı.
- Stiglitz, J. (2010). *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. New York: W.W. Norton, 2010.
- Wallerstein, I. (2004). *Amerikan Gücünün Gerileyişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Walt, S. (2011, October 25). *The End of the American Era*". The National Interest: <http://nationalinterest.org/article/the-end-the-american-era-6037> adresinden alındı.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. California: Addison-Wesley Publishing Company.
- White House. (2009). *Joint Press Statement by President Obama and President Hu of China*. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/joint-press-statement-president-obama-and-president-hu-china> adresinden alındı.
- White House. (2010). *National Security Strategy*. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf adresinden alındı.
- White House. (2011). *Press Conference with President Obama and President Hu of the People's Republic of China*. White House: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/01/19/press-conference-president-obama-and-president-hu-peoples-republic-china> adresinden alındı.

- White House. (2011, November 17). *Remarks By President Obama to the Australian Parliament*. White House: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament> adresinden alındı.
- White House. (2012, January 24). *Remarks by the President Obama in the State of the Union Address*. Remarks by the President Obama in the State of the Union Address: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/01/24/remarks-president-stateunion-address> adresinden alındı.
- White House. (2015, February 6). *The 2015 National Security Strategy*. White House: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/02/06/fact-sheet-2015-national-security-strategy> adresinden alındı.
- White House. (2015, November 16). *Advancing the Rebalance to Asia and the Pacific*. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/11/16/fact-sheet-advancing-rebalance-asia-and-pacific> adresinden alındı.
- House, W. (2016). Remarks of President Barack Obama – State of the Union Address As Delivered: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/01/12/remarks-president-barack-obama-%E2%80%93-prepared-delivery-state-union-address> adresinden alındı.
- World Bank (2014). *GDP Ranking*. World Bank: <http://data.worldbank.org/data-catalog/GDP-ranking-table> adresinden alındı.
- Zakaria, F. (2009). *The Post-America World*. New York: W. W. Norton & Company.

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

ORCID ID: 0000-0003-4511-5330

Makale Gnderim Tarihi: 05.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 13.11.2020

DOI: 10.30692/sisad.821645

SOĞUK SAVAŞ SONRASI BÖLGESEL BİR GÜÇ OLARAK ALMANYA’NIN AVRUPA BİRLİĞİ İÇİNDEKİ ROLÜ: DÖNEMLER VE DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ

*The Role of Germany in The European Union as a Regional Power After The Cold
War: Periods and Dynamics of Change*

Kaan DİYARBAKIRLIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi

Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

kaandbo@yalova.edu.tr

Özet: Tarihsel süreçte Avrupa’da hâkim güç olmak için çabalayan ve bu çerçevede iki dünya savaşının da başat aktörlerinden biri olan Almanya, her ne kadar küresel bir güç olamadıysa da bölgesel bir güç olarak etkinliğini sürdürmeyi başarmıştır. Bu noktadan hareketle ilk bölümde bir devletin bölgesel veya küresel güç olabilmesi için literatürde genel kabul gören kavramlardan oluşan güç unsurları ile Almanya’ya yönelik bir analiz gerçekleŐmeyi amaçlayan çalışma, ikinci bölümünde ise birleşmenin ardından Almanya’nın meydana gelen krizlere verdiği tepkiye odaklanacaktır. Avrupa Birliği’nin¹ lokomotifini olarak adlandırılan Almanya’nın bu dönemde Balkanlardan,

¹ Bugün Avrupa Birliği olarak bilinen entegrasyon süreci kurucu antlaşmalarda gerçekleştirilen değişiklikler ve revizyonlar ile dönem dönem isim değişikliğine gitmiştir. Bu bağlamda 1990’lara kadar Avrupa Toplulukları olarak isimlendirilen bütünleşme süreci 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile birlikte Avrupa Birliği ismini

Ortadoğu'ya krizlere verdiği tepkilerin analizi, Almanya'nın bölgesel bir güç olup olmadığı tartışmaları açısından oldukça önem arz etmektedir. Üçüncü bölümde ise 2000'li yıllarda genişleme halkası ile birlikte Euro krizi, anayasal kriz ve mülteci krizi başta olmak üzere bir dizi krizle baş başa kalan AB'de Almanya'nın bu krizlerdeki rolü irdelenmeye çalışılacaktır. Özellikle Ukrayna krizinde başat bir rol oynayan Almanya'nın, bu krize verdiği reaksiyonlar analiz edilerek, ulusal yapı, kamuoyu ve çıkar grupları çerçevesinde Almanya'nın rolünün çerçevesi çizilecektir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Avrupa Birliği, Bölge Çalışmaları, Siyasal Kültür.

Abstract: The fact that Germany, which is the main axis of our work, is not included in the definitions of Modelski does not mean that Germany is not a strong state. Striving to be the dominant power in Europe in the historical process and being one of the leading actors of both world wars in this context, Germany, although it could not become a global power, managed to continue its effectiveness as a regional power. From this point on, the first part will focus on Germany's reaction to the crises that occurred after the unification. In contrast, in the first part, the study aims to analyze Germany with the power elements that are generally accepted in the literature for a state to become a regional or global power. The analysis of Germany's responses, which is the European Union's locomotive, to the crises from the Balkans to the Middle East in this period is critical in terms of the discussions on whether Germany is a regional power. In the third part, the role of Germany in these crises in the EU, which has been faced with a series of crises, especially the Euro crisis, constitutional crisis and refugee crisis, together with the enlargement ring in the 2000s, will be examined. Particularly, Germany's reactions, which played a dominant role in the Ukraine crisis, will be analyzed, and the framework of Germany's role within the framework of a national structure, public opinion, and interest groups will be drawn.

Keywords: Germany, European Union, Regional Studies, Political Culture.

GİRİŞ

Uluslararası sistem ve bölgesel alt sistemlerde bağımlı/bağımsız değişkenler özelinde meydana gelen değişimler, devletlerin dış politikalarını bu bağlamda değiştirmelerine veya değiştirmek zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Uluslararası sistemde küresel veya bölgesel bir güç olarak etki sahası geniş olan devletlere göre bağımlı olan birçok gelişme, bu güce sahip olmayan egemen devletler için ise bağımsız değişken olarak literatürde kendine yer bulmaktadır. George Modelski'nin tanımlaması ile, uluslararası sistemde bağımlı/bağımsız değişkenleri yönlendirebilme yetisi, ekonomik kapasite, nüfus ve askeri gelişmişlik etkenlere bağlı olarak tanımlanan “başat güç” kavramı, 15. yüzyıldan itibaren bir asırlık aralıklar ile el değiştirmekte ve yeni dünya düzeni bu bağlamda gerçekleşmektedir. Portekiz, İspanya, Hollanda, Fransa, İngiltere ve ABD'den oluşan güç sisteminin 21. Yüzyıldan itibaren Çin'e geçeceğine ilişkin tartışmalar hala etkinliğini sürdürmektedir (Deniz, 2020).

ABD hegemonyasının, tek kutuplu dünya sisteminin sona erdiğinin ve çok kutuplu bir sisteme geçişin tartışıldığı bu dönemde AB'nin Ortadoğu'ya ve Orta Asya'ya yönelik “iyi komşuculuk politikaları” ve bunların temel eksenleri, Almanya'nın etkisi özelinde ele alınacaktır. Ekonomi temelli olarak gerçekleşen politikalarda diğer aktörlerin etkisi ve Almanya'nın bu çerçevede aldığı önlemler, bölgesel bir güç olarak Almanya'nın etkisini en güçlü şekilde hissettirdiği bir dönem olması sebebiyle oldukça önemlidir.

Son olarak ise 21. yüzyılda uluslararası sistemin sorgulanmasına sebep olan ve 31 Aralık'ta Çin'de görülmesine rağmen İtalya'ya sıçradıktan sonra Avrupa Birliği'nin (AB) varoluşunu yeniden sorgulamaya açan Koronavirüs (COVID-19) salgını ve AB ülkelerinin krize yönelik tutumu eleştirel bir gözle ele alınacak, krizi iyi yöneten ülkelerden biri olan Almanya'nın ilerleyen süreçte AB içindeki rolüne ilişkin saptamalarda bulunulacaktır.

almış, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile tüzel kişilik kazanan birlik 3 sütunlu yapının lağvedilmesini takiben Avrupa Birliği haline gelmiştir. Çalışma boyunca tarihsel bağlamda Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Topluluğu (AT) gibi isimlendirmeler genel olarak Avrupa Birliği olarak kullanılacaktır.

1. Güç Parametreleri Çerçevesinde Almanya'ya Analitik Bir Bakış

Her ne kadar tek aktör olmasa da uluslararası sistemde hala en önemli aktörü olarak devletler egemenliklerini korumak için bir dizi mücadele içindedirler. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimlere paralel olarak, güç dengelerinin değişmesi ve bu bağlamda devletlerin güçlerinde de değişim meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Gücün niteliği çerçevesinde analiz edilmesi küreselleşme ve tekno-kapitalist sistemin yarattığı değişimden dolayı her geçen gün zorlaşıyorsa da belli başlı parametreler bize bir devletin gücüne ilişkin hala değerlendirme imkânı sunmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında güvenlik ve güç arasında bir paralellik kuran Kennedy, bir ülkenin güvenliğini sağlayabilmesi için ölçülebilecek küresel ve bölgesel güç unsurlarını tabloda verildiği şekilde sıralamıştır (Kennedy, 2014: 39-43).

Askeri güç, bir devletin güvenliği sağlamasında ve gücünü göstermesinde en önemli araç konumundadır. Her ne kadar Konvansiyonel dönem etkisini yitirmiş gibi görünse de askeri teknoloji ile birlikte askeri güç etkisini hala sürdürmektedir (Kennedy, 2014: 51). Bu çerçevede ülkelerin diğer bölgelerde bulunan askeri üsleri, küresel veya bölgesel güç olmaları çerçevesinde oldukça önem arz etmektedir. Çalışmamızın ana eksenini oluşturan Almanya 2010 yılına kadar askeri savunma bütçesi gayri safi milli hasılasının yüzde 1,4'ünü oluşturarak dünyanın en büyük 10. Ordusuna sahip olsa da 2010 yılından itibaren bu oran yüzde 1,2 oranına düşerek 13. Sıraya gerilemiş ve Fransa, İtalya ve Polonya'dan daha azdır (Stockholm International Peace Research Institute, Military Expenditure Database, 2020).

Devletlerin güç unsurları arasında bir diğer önemli parametreler nüfus ve coğrafyadır. Almanya 82 milyon nüfusu ile Avrupa'nın en yüksek nüfus oranına sahiptir ve buna paralel olarak Avrupa Parlamentosunda en yüksek temsiliyet hakkına sahiptir (Rainer, 2019: 7). Yine nüfus oranındaki artışa rağmen coğrafya ve toprak alanı olarak görece dar bir alanda hâkim olması, bu bağlamda Almanya'nın küresel güç olmasının da önünde ki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır.

Almanya'nın en büyük dezavantajı şüphesiz coğrafyasıdır. Tarihten beri hegemon güç olan İspanya, Rusya, İngiltere ve ABD Avrupa'nın çevresinde yer alıp, genişleme imkânı bulurken Almanya Avrupa'nın tam ortasında güçlü devletler tarafından revizyonist eğilimlerine izin verilmeyen bir ülke konumunda olmuştur (Hillebrand, 2019: 12). Bu aynı zamanda savunma anlamında da Almanya'yı büyük oranda güvenlik açıklarına maruz bırakmaktaydı.

Kamu diplomasisi araçlarını etkin bir şekilde yürüten Almanya'da bu görevi temel olarak eylem düzeyinde dış işleri bakanlığı söylem düzeyinde ise "Deutsche Welle" radyosu üstlenmektedir. Nihayetinde Almanya'nın temel dış politika eğilimi birleşmenin ardından Avrupa ve Transatlantik ortaklığı, anti-militarizm ve çokulusluluk çerçevesinde küreselleşmeyi yöneterek barışı sağlama politikası çerçevesinde şekillenmiştir (The Guardian, 2020). Dolayısıyla genel anlamda "sivil güç" temelinde diğer ülkeler ile ilişkiler üzerine kurulan karar süreçlerinde en önemli iki yöntem kamu diplomasisi araçları ve ekonomidir. Kamu diplomasisi çerçevesinde Almanya'nın tek amacı yalnızca diğer ülkelerde insanların ihtiyaç ve çıkarları ile uyumlu bir şekilde istikrarlı ilişkiler tesis etmek değil, aynı zamanda tüm dünyada Almanya'nın geçmişine ilişkin kötü imajını silerek, güvenilir bir imaj inşa etmektir. Kültür politikası olarak da adlandırılan kamu diplomasisi araçlarının amacı Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde şu şekilde yer almaktadır:

"Almanya'nın küresel çapta kültürel ilişkilerinin ve eğitim politikalarının amaçları; Almanya'nın sahip olduğu canlı, çok yüzlü ve uluslararası bir kültürel birikime sahip olduğunu sergilemek, dünyanın her yerinden öğrenciler ve seçkin genç araştırmacıların Almanya gibi eğitim, bilim ve araştırma merkezi olan bir ülkede burslandırılarak böylece Almanya'yı kültürel çeşitlilik anlamında bilginin öncülüğünde daha da güçlendirmektir. Ayrıca Avrupa'da ve Dünya'da Alman diline olan ilgiyi artırmak ve bu yolla uluslararası krizlere ve çatışmalara önleme çalışmalarına, -Afganistan'da okullar ve üniversiteler inşa

ederek olduğu gibi- katkıda bulunabilmek, dünya genelindeki kültürel çeşitliliği, örneğin kültürel mirası tehdit altındaki gelişmekte olan ülkelere proje yardımı yapılması gibi çabalarla korumaya çalışmak şeklinde sıralanabilir.”(German Federal Foreign Office, 2020)

Bu bağlamda Almanya'nın bölgesel bir güç olmasında kamu diplomasisi araçlarını kullanımı bir sonraki bölümde de detaylandırılacağı üzere oldukça etkilidir.

Yine de Almanya'nın bölgesel bir güç olmasında da belirtildiği üzere en önemli gücü ekonomisidir. Dünyanın en büyük 4. ekonomisi olan Almanya her be kadar birleşmenin ardından “Doğu Almanya'dan yaşanan göçler sonucunda “Batı Almanya” da büyük bir ekonomik kriz ile yeni dünya düzenine merhaba dediyse de Almanya'nın kendi ekonomik kalkınması Avrupa'nın ekonomik kalkınması ile paralel görülmüş ve bu doğrultuda hızla bir iyileşme sürecine girilmiştir.² Ancak bugüne geldiğimizde Almanya'nın Avrupa ekonomisi içindeki rolü ve potansiyeli tartışmasız bir şekilde üstün görünmektedir. Euro stat verilerine göre AB-27 ekonomik büyüklüğünde yüzde 20 gibi büyük bir paya sahip olan Almanya'nın 16 ülkeli Euro bölgesinin yüzde 25'ini tek başına elinde bulundurmaktadır. Ticaret hacmi bakımından 2008 küresel krizinin yarattığı daraltıcı etki ve stagnasyon'dan (ekonomik durağanlaşma) dolayı 2009 yılında yüzde 14,3 oranında bir daralma yaşamasına rağmen, 2010 yılına gelindiğinde Euro bölgesinde meydana gelen krize rağmen yüzde 14,2'lik bir artış yaşamış ve bu artışı sonraki yıllarda daha düşük oranlar ile de olsa sürdürmüştür. Nihayetinde Euro krizinde de Almanya'nın lokomotif rolünü pekiştiren Almanya'nın daha sonra da değinileceği gibi bölgesel bir güç olma bağlamında kullandığı en önemli araç ekonomidir (Hillebrand, 2019: 17). Bu bağlamda AB'nin ittifakının en temel aktörlerinden biri olmuş, özellikle Fransa ve İngiltere'nin isteksizliği sebebiyle AB içindeki liderlik rolünü pekiştirmek durumunda kalmıştır.

Yönetim şekli bağlamında federal bir yönetime sahip olunan Almanya dış politikasında, kamuoyu ve siyasetinde genel anlamda istikrarlı bir yapı olmasına rağmen, kendi içinde belli başlı ayrışmaların yaşandığını da söylemek mümkündür. İkinci dünya savaşının ardından dış politikada askeri güce yönelik çekimserliği, belli başlı krizlerle birlikte -Bosna, Kosova, Afganistan- etkin bir şekilde kullanılmaya başlandıktan sonra içeride Hristiyan Demokratlar (CDU ve CSU) ve Sosyal Demokratlar (SPD) ayrışmalar görülmüştür. Hristiyan Demokratlar daha sert bir tutum izlemekten yanayken, sosyal demokratlar yumuşak ve askeri gücün ön planda olmadığı bir yaklaşımı benimsemektedirler. Ancak yine de belli başlı krizlerde her iki kanadın da ortak hareket edebildiği gözlenmekle beraber, askeri tercihlerin topyekûn bir biçimde öne çıkarılmasına karşı çıkmıştır. Yine de Almanya'da federal hükümet ve siyasi partiler ile birlikte kamuoyu ve çıkar grupları da oldukça etkin bir role sahiptir. Örneğin Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan Kırım krizinde Rusya'nın Almanya için büyük bir pazar olduğu, çıkar gruplarının da etkisiyle göz ardı edilmemiş ve Almanya önderliğinde AB'de de onay gören belli başlı yaptırımlara rağmen diyalog düzeyi ve yatırım düzeyi muhafaza edilmiştir (Pond & Kundnani, 2020).

Son olarak bir ülkenin küresel bir güç olması için gerekli en önemli özelliklerinden biri Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik konseyi çatısı altında daimî üyelik statüsüne sahip olmaktır. İkinci dünya savaşının kazananları olarak ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere'den meydana gelen konseyde Almanya, II. Dünya Savaşındaki rolünden dolayı yer alamamıştır (Chasek, 2015: 3). Her ne kadar günümüzde yapılan birçok tartışma Almanya'nın burada yer alıp almaması gerektiği olsa da neticede Almanya, burada olmadığı sürece en iyi senaryoda daimî bir bölgesel güç olarak kalacaktır.

² 1993-1994 yıllarında Doğu Avrupa'da piyasaların çökmesi sonucu, Doğu Almanya'da da ücret ve maaşlar Alman Markı ile ödenmeye başlanmış, bu da Avrupa piyasalarındaki rekabet etme gücünü olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Yine 1994 yılına gelindiğinde işsizlik yüzde 10'un üstüne çıkarken, Almanya'nın dünya ihracatı içindeki payı yüzde 12'den 10.2'ye kadar gerilemiştir. Bkz.: (Doğan, 2011: 14-15)

Tüm bu parametrelerden hareketle, Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte mikro milliyetçiliklerde yaşanan artıştan dolayı Ortadoğu başta olmak üzere birçok bölgeye yönelik çözümler ve krizlerin meydana gelmesi, Almanya'nın bu bağlamda ilk imtihanı olmuştur. Bu bağlamda geçmişten verilecek referanslar ile bir sonraki bölümde Almanya'nın bu krizlere verdiği reaksiyonlar analiz edilmeye çalışılacaktır.

2. Bölgesel Krizler Çerçevesinde Birleşik Almanya'nın Rolü Ve Bölgesel Güç Olarak Yükselişi

Bugün “Avrupa'nın lokomotif” olarak adlandırılan Almanya'nın 17. yüzyıl itibariyle siyasasının temelini oluşturan “Tüm Almanları tek bir devlet altında birleştirerek, katı çerçeveleri olan Avrupa'nın politikalarına hapsedmeme” fikri, bugün yerini “Ekonomik araçlara ve uluslararası etkiye dayanan, olabildiğince anti-militarist, çok uluslu sivil güç politikası izleme” fikrine bırakmıştır (Büyükbay, 2017: 22).

Bu dönüşümün nasıl gerçekleştiğini görmek hem Almanya'nın küresel güç sendromunun adlandırılması hem de AB içindeki rolünün daha iyi analiz edilmesi bağlamında doğru bir yol olacaktır. 19. yüzyıla gelindiğinde Almanya, diğer devletler ile kıyaslandığında ulusal birliğini sağlamış, güçlü bir devlet konumuna erişmişti. Ancak yine de bir önceki bölümde belirtildiği gibi coğrafi konumu nedeniyle Avrupa'nın geleceğinde başat bir aktör haline gelerek, ipleri ele alma konusunda son derece büyük dezavantajlara sahipti. Nitekim coğrafi konumundan dolayı Almanya I. Dünya Savaşına giden süreçte emperyalist, II. Dünya Savaşına giden süreçte ise yayılcı politikalar izleyerek, durumunu avantaja çevirmeye çalışmıştır. Özellikle Hitler'in önce 1938 yılında Avusturya'yı hemen ardından Çekoslovakya'nın Alman nüfusuna sahip olan bölgesi Sudetenland'ı ilhak etmesi, dönemin İngiltere Başbakanı Churchill başta olmak üzere birçok çevre tarafından Almanya'nın ulusal birliğinin sağlanması ve sınırlarının güvenlik altına alınması çerçevesinde makul görülmüştür (Doğan, 2011: 11). Ancak daha sonra Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada barışın ve istikrarın yerini dünya savaşına giden döneme bırakması, bu “yatıştırma politikasının (appeasement policy)” başarısızlığa uğradığının en net göstergesidir.

Savaşın sona ermesi ve BM öncülüğünde yenedünya düzeninin kurulması ile beraber Almanya'nın 1871-1945 döneminde yaşanan çatışmalardan kaynaklanan maddi ve manevi sorumluluğunu yerine getirmesi gerekliliği doğmuştur. Avrupa'da istikrarın sağlanması için Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünen Almanya'nın bu statüsü 1989'a kadar sürdü. 1962 Küba Füze krizinin ardından Kruşçev'in “Barış içinde bir arada yaşama fikri” çerçevesinde başlatılan detant dönemi, 1970'li yıllarda imzalanan SALT-I ve SALT-II antlaşmasıyla tepe noktasına ulaşmış ve iki Almanya'nın fikri ilk kez bu dönemde tartışmalara konu olmuştur. Ancak 1980'de ABD'de Reagan önderliğinde başlatılan “Yıldız Savaşları” projesi bu tartışmaları sonlandırdı. Yine de 1985 yılında alışılmadık aksini bir yöntemle iktidara gelen Gorbaçov'un, uyguladığı yeniden yapılanma (perestroika) ve dışı açıklık (glasnost) politikalarının başarısızlığa uğramasıyla birlikte 1989 yılında Berlin duvarı yıkıldı. Ardından 12 Eylül 1990'da Federal Almanya Cumhuriyeti ve Demokratik Almanya Cumhuriyeti ile II. Dünya savaşının kazananları olan Fransa, İngiltere ve ABD arasında imzalanan “İki Artı Dört Antlaşmasıyla” “Doğu ve Batı Almanya” yeniden birleşti.

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi devamında Birleşik Almanya demokratik bir devlet olabilecek mi? militarist bir devlet olmaması ve Avrupa'nın güvenliğinin yeniden tehlikeye girmemesi için ne yapılmalı? şeklinde bir dizi soruyu da beraberinde getirmiştir. Nihayetinde 1985 yılında başlatılan Uruguay Görüşmeleri ve ABD hegemonyasının hakimiyeti ile sonuçlanan Soğuk Savaşın ardından Almanya'nın gücünün AB, NATO gibi örgütler içinde tutulması, kontrol edilmesi ve karşılıklı bağımlılık ilkesinin benimseneceği bir yapının oluşturulması kararlaştırıldı (Peterson, 2011: 59).

Birleşik Almanya'nın Avrupa özelinde planlanan rolüne ilişkin Bournazel, Almanya'nın Avrupa kıtasının merkezi olarak AB ile diğer üye devletler arasında birleştirici bir bağ rolünü üstlenebileceğini belirtmektedir. Almanya'nın bu bağlamda "bölgesel güç" olma potansiyeline fazlasıyla sahip olduğunu ancak "küresel güç" olmaya hazır olmadığını söylemek mümkündür. Nihayetinde Batı Almanya yarım yüzyıldır müttefiklerinin koruması altında düşük sorumluluk ve risk içeren bir ortamda varlığını sürdürmüştür. Ancak birleşmenin ardından bölgesel bir güç olarak Almanya'nın belli başlı sorumlulukları vardır. Bunlardan ilki Almanya'nın AB çok yakın iş birliğine gitmesi gerekliliğidir. Bu yolla birlikte Almanya Batı demokrasisine ve düşünsel hayatına sıkı sıkıya bağlanmış olacak ve bu da Avrupa'daki barışçıl değişimi destekleyecektir. İkinci olarak Almanya, Avrupalı devletlerin kalkınmasına katkıda bulunmalı ve bu yolla tüm AB'nin motoru haline getireceği sözünü tutmalı ve geçmişini unutmamalıdır (Peterson, 2011: 64-65).

Tüm bu öngörülerde en dikkat çeken ise, yeni bir dünya savaşının çıkmaması için Alman-Fransız iş birliğinin zorunlu olması savıdır. Kaderine başka masalarda karar verilmeyecek, bağımsız ve etkili bir Avrupa'nın kurulması için Fransız-Alman uyumunun özel bir önemi olduğunu savunan Schoeller, II. Dünya savaşının ardından yeni uluslararası sistemde hak edilen Avrupa'nın oluşturulması için Fransa ve Almanya'nın özel sorumlulukları olduğunu vurgulayarak, sorunların çözümüne ilişkin de birlikte hareket etmenin zorunluluğuna değinmektedir (Schoeller, 2016: 21). Fransa'nın en temel sorumluluğunu geçmişte olanlar nedeniyle tüm Alman ulusunu dışlayıcı, çifte standart uygulayıcı bir tutum takınmamak olarak açıklarken, Almanların sorumluluğunun ise Avrupa'ya ve dünyaya geçmişle bağlarını kopardığını ve korkacak bir şey olmadığını göstermek olarak belirlemiştir. Schoeller, General de Gaulle'ün 10 Mart 1966 tarihinde Alman Başbakanı Konrad Adenaur'e söylediği sözler ile savını en temel şekilde ortaya koymaktadır: "Fransa'nın tek başına Avrupa'yı yönlendirmeye/yönetmeye gücü yoktur. Almanya'nın da tek başına Avrupa'yı yönetmeye gücü yoktur. Ama eğer istersek bunu birlikte başarabiliriz" (Schoeller, 2016: 24).

Tüm bu varsayımlar ve saptamaların dışında uluslararası sistemde 1990 yılında meydana gelen dönüşüm, ülkelerin dış politikalarını revize etme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Ekonomik krizin içinde olan Almanya'nın bu krizlere verdiği reaksiyona bakıldığında; ilk etapta BM ve NATO'ya sıkı sıkıya bağlı, anti-militarist ve uluslararası topluma karşı sorumluluklarını yerine getiren bir portre çizen Almanya, Balkanlar'da yaşananların diplomatik araçlar ve ekonomik yaptırımlar ile önlenemediğini gördükten sonra gerek Şansölye gerekse parlamentoda değişim kararı tartışılmaya başlanmıştır. İlk etapta, AB'nin güvenlik harcamalarına GSYH'sinin beşte birini harcamasına karşı sert bir tutum takınan Almanya, Balkan coğrafyasında yaşanan krizlerde durumun her geçen gün daha da dramatik bir hal alması ve Miloseviç'in sert tutumuyla birlikte tavrını yumuşatmaya ve değiştirmeye başlamıştır (Thumann, 1997: 581). Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olan Almanya, diğer AB ülkelerini de kendisiyle beraber hareket etmeye çağırmasına rağmen, özellikle Fransa tarafından, gücünü arttırmaya ilişkin suçlamalara maruz kalan Almanya, izlediği siyasetle Bosna'da savaşın şiddetinin artmasının da sorumlusu görülmüştür. AB'nin tersine Atlantik'te ise Almanya'ya yönelik destek verilmiş ve ABD dışişleri bakanı AB ülkelerinin Balkanlar'da yaşanan sorunlara ilişkin özel bir sorumluluğu olduğunu belirtmiştir (Büyükbay, 2017: 23). Yine de Almanya, geçmişte yaşadığı kötü tecrübelerden dolayı bir süre daha ihtiyatlı politika izlemeye ve tek taraflı politikalar izlememeye karar vermiştir.

Bosna'da gerilimin tırmanması ile birlikte ise Almanya, diğer birlik üyelerini de harekete geçirmiş ve AB, 6 Nisan 1992'de Bosna'yı tanıdığını açıklamıştır. Bosna Savaşı boyunca uluslararası ortam ile beraber hareket etme kararı alan Almanya, iç siyasetteki anti-militarist tartışmaları bastırmayı başarmıştır. Yine de askerlerin konuşlandırılmasına ilişkin yeterli desteğin kamuoyunun baskısı ile verilememesi, Bosna'ya diğer alanlarda birçok kez uçaklar ile yardım götürülmesi ile telafi edilmeye çalışılmıştır (Coşkun, 2017: 75-76). Sırların defalarca uçakları

vurma tehdidine karşı bunu yapan Almanya, Bosna'da AB'nin hem itici gücü hem de en temel aktörlerinden biri olmuştur.

Balkanlar özelinde yaşanan bir diğer kriz olan Kosova krizine ilişkin Bosna'da sürdürdüğü politikayı devam ettiren Almanya, uluslararası toplum ile beraber hareket 1999 yılında NATO çerçevesinde gerçekleşen Kosova operasyonuna havadan destek vererek katılmıştır. Almanya hükümeti dış işleri bakanı durumun meşruluğunu oldukça kendinden emin bir şekilde "Bir daha Auschwitz olmayacak" sözleri ile ifade etmiştir (Gross, 2009: 14).

Her ne kadar bu dönem müdahale konusunda Almanya'nın dış politikasında bir eksen kayması olarak görülse de ancak bir program/amaç değişikliği olarak görülebilir. Esas değişim ve dönüşüm talepleri 11 Eylül saldırılarının ardından ekonomide meydana gelen iyileşme ile beraber daha da artmış, diğer AB ülkelerinin Almanya'nın liderliğine yönelik beklentilerinin ve taleplerinin artması sonucu Almanya'nın da dış politikasında değişiklikler meydana gelmiştir.

Almanya'ya ilişkin bölgesel güç söylemlerinin arttığı bu dönem, dışarıda Ukrayna krizi ve Arap Baharı, içeride ise Euro krizi, Anayasal kriz ve mülteci krizinde artan rolü çerçevesinde bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

3. 11 Eylül Sonrası "Avrupa Odaklı ve Kararlı Almanya" Söylemi Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde Yaşanan Krizler

Birleşik Almanya'nın Soğuk Savaşın ardından benimsediği anti-militarist, çok ulusluluk söylemi, her ne kadar Almanya Balkan krizlerinde etkin bir aktör olarak rol alsada etkisini yitirmemiştir. Geleneksel olarak sol ve merkez sol kesin anti-militarizm geleneğini ön plana çıkarsa da sağ çok ulusluluğu ön plana çıkararak Almanya'nın uluslararası sistemde meydana gelen krizlere daha etkin bir şekilde reaksiyon vermesi gerektiğini savunmaktadır (Aggestam, 2019: 10). 11 Eylül saldırılarında da Almanya'nın uluslararası toplum ile beraber hareket etmesi, Almanya'nın AB'de son yıllarda artan liderlik rolü geniş çaplı bir tartışmaya maruz bırakmıştır. AB liderliğine yönelik resmi liderlik işlevlerinin önemli bir delegasyonu ile 2009 yılında imzalanan Lizbon Anlaşması'nın getirdiği değişen AB dış politika oluşturma prosedürleri, AB kurumları ve üye devletler arasında yeni bir dinamik yaratmış ve böylece Almanya'nın liderliği nasıl ve neden uyguladığı şeklini karmaşıklştırmıştır

Ardından ilk olarak Yunanistan'da baş gösteren ve 2008 ekonomik krizinin bir yansıması olarak Avrupa'da yayılan Euro krizinde Almanya'nın ekonomik potansiyelinin de etkisiyle yeniden liderlik söylemi gelişmiştir. 2008 yılına kadar birlikteliğin görece güçlü tutulduğu AB, Lizbon antlaşması ile bunu pekiştirmeyi hedeflediyse de 2010 yılında özel sektörün ve hükümetin aşırı borçlanmasına karşı borçlarını ödeyemeyecek durumu gelmeleriyle başlayan kriz, zamanla derinleşerek ortak para birimi olan Euro'nun durumunu dahi tehlikeye soktu (BBC News Türkçe, 2020). Almanya'nın sanayisini 10 yıl içinde iki kat arttırmasına karşılık diğer ülkelerde meydana gelen krize önderlik etme gerekliliği doğdu. Bu bağlamda krize yönelik adımlar atılması için 2012 yılında "Mali Birlik Paktını" oluşturan Almanya ile birlikte alınan kararlar neticesinde krizin savurganlık nedeniyle ortaya çıktığı saptaması yapıldı ve sert tasarruf önlemleri alınması gerektiği vurgulandı. Pakta göre 2013 yılında anayasalarına "borç freni" ifadesini koymayı kabul eden ülkeler GSYH'sinin de yüzde 3'ü ile sınırlama kararı aldılar (Schoeller, 2016: 27-28). Almanya Başbakanı Angela Merkel yaptığı açıklamada yer verdiği ifadeler, Almanya'nın bölgesel bir güç olarak AB'nin öncülü olduğu varsayımını güçlendirmektedir.

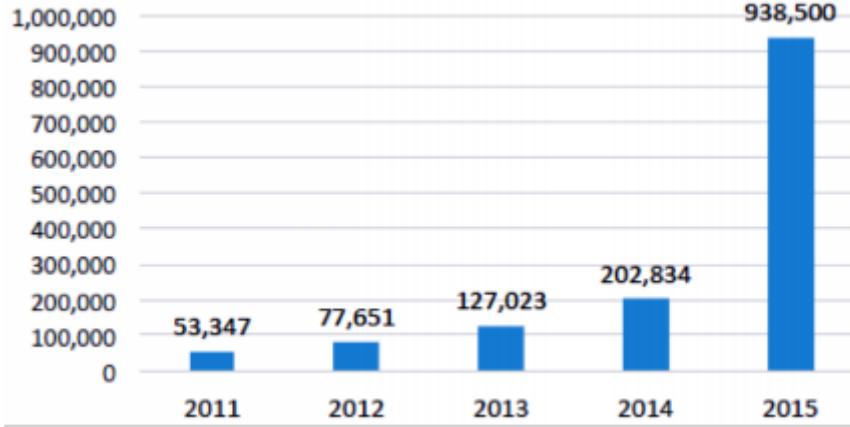
"Almanya, borç freni yaklaşımı ile bugünlere gelmiştir. Bu bağlamda Mali Birlik Paktı'nda da alınan karara saygı duyarak anayasalarında bunu resmileştiren tüm ülkelerin bir kez daha böyle bir kriz ile karşılaşmayacağını temin edebiliriz. Hükümetler değişse de bu kural anayasaya yazıldığı için bağlayıcı olacaktır. AB'nin ekonomik motoru olarak Almanya, bu süreçte birlik ülkelerinin krizden çıkması için her türlü desteği ve yardımı sağlamaya hazırdır." (Eren, 2020).

Her ne kadar Fransa'nın başını çektiği ve çoğunlukla borç sorunuyla uğraşan ülkelerin bir araya getirilerek oluşturduğu blok, Almanya'nın sıkılaştırıcı maliye politikalarının AB'de kalıcı bir etki yaratamayacağını savunsa da alternatif bir yöntem bulamadıkları için süreç Almanya'nın fikirleri ve tercihleri çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Almanya'nın ekonomik liderliğinin yanında siyasi liderliğinin ön plana çıkması büyük oranda 2010 yılında kıvılcımları atılan Arap Baharı ile yükselişe geçmiştir. Sarkozy önderliğindeki Fransa'nın Libya'ya yönelik uyguladığı politikalardaki saldırganlığına karşı Almanya'nın çok istekli olmaması ve nihayetinde Libya'nın bir kan gölüne dönmesi bu bağlamda siyasi liderliğinde Fransa ekseninden Almanya eksenine kaymasına yol açmıştır (Schoeller,2016: 32). Almanya'nın etkin girişimleri ile "Yeni Komşuluk Politikası" çerçevesinde Ortadoğu'da Neo liberal iktisat politikalarını Ortadoğu'da yayma çabası içine giren AB, ekonomik düzlemde geliştirdiği ilişkileri siyasi zemine taşıyamamıştır (Kızılkın, 2018: 81). Yine de Almanya önderliğinde AB ülkeleri 2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgaline karşı duruş sergilemiş ve Bush'un daha sonra bataklığa çevireceği "Ortadoğu'da demokratik model bir ülke oluşturma" söylemi çerçevesinde gerçekleşen askeri operasyona İngiltere dışında destek veren ülke olmamıştır (Aggestam, 2019: 12). Dolayısıyla bu bağlamda yaşanan kriz AB'nin özerk olarak hareket etmesi bağlamında da özgün bir krizdir.

Almanya'nın AB'ye önderlik ettiği ve 21. yüzyılda yaşadığı krizlerden bir diğeri ise mülteci krizidir. Arap Baharı ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan başlayan göç akını Suriye İç Savaşıyla birlikte tepe noktasına ulaşmıştır (Akkaya, 2016: 23). Yunanistan başta olmak üzere birçok ülkeyi derinden etkileyen mülteci krizi, bir yandan Euro krizi bir yandan da Brexit ile uğraşmak zorunda kalan AB'de 1990'lı yılların sonundan özelde de 2008 krizinden beri AB'nin liderlik rolünü üstlenen Almanya'nın, Suriyeli mülteciler konusunda da ön plana çıkmak zorunda kalmasına yol açmıştır (Aras & Sağiroğlu 2018: 107).

Euro krizi, anayasal kriz ve Brexit ile birlikte Merkel yeni sınavında ilk etapta mültecilere karşı kayıtsız kalsa da kısa bir süre sonra sorunu ciddiye alma ve mülteci meselesi ile doğrudan ilgilenmek zorunda kalmıştır. Avrupa Komisyonu sözcüsü Peter Stano başkanlığında oluşturulan komisyon çerçevesinde mülteci krizine ilişkin önlemler ve çözüm yolları üretilmeye çalışılmıştır. İlk olarak transit ve kaynak ülke ve geçiş ülkesi tanımlamaları yapılarak ülkeleri kategorilere ayıran komisyon, bu konuya ilişkin her yıl 20 milyon Euro'dan fazla para ayracağını açıklamış ve bu konuda da en büyük sorumluluğu Almanya üstlenmiştir. Tabloda da görüleceği gibi 2015 yılında Avrupa'ya gelen mültecilere en fazla ev sahipliği yapan ve ilticalarını kabul eden ülke olmuştur (Aras & Sağiroğlu 2018: 109-110).

Grafik 1: 2011 İtibariyle Almanya'daki Mülteci Sayısı

Kaynak: (Akkaya, 2014: 25)

2017 yılında sorunu tek başına yönetmekte zorlanan Almanya, “Avrupa odaklı, kararlı Almanya” söyleminin sorgulatacak şekilde birliğe üye ülkeleri sürece katmaya çalışmıştır. Özellikle Macaristan başta olmak üzere Doğu Avrupa ülkelerinin sürece katılmakta isteksiz olması, Almanya’nın sorunu çözmek için transit ülke olan Türkiye ile vize serbestliği çerçevesinde mülteci anlaşması yapmasına yol açmıştır (Akkaya, 2014: 26).

Nihayetinde Suriye mülteci politikasının Almanya iç politikasındaki yansımalarına bakıldığında; ilk olarak göçmen karşıtı kampanyaları ile ön plana çıkan AfD, yapılan seçimlerde meclise girmeyi başarmıştır. Ayrıca Euro krizinden Brexit’e AB’nin geleceğini ilgilendiren birçok konuda liderlik üstlenmek durumunda kalan Almanya’nın bölge genelinde mülteci sorununa da liderlik boyutunda yaklaşması ve doğrudan doğruya ilgilenmek durumunda kalarak en fazla kotayı ayırmak durumunda kalması, ülkede aşırıcılık ve radikalleşme eğilimlerinin artmasına yol açmıştır (Rommel, 2017: 136). Her ne kadar Merkel, söylem ve demeçlerinde bu duruma karşı fikirlerini dile getirirse de son seçimlerde büyük oranda oy kaybederek iktidara gelmesi, Almanya’nın hala içinde barındırdığı faşist içgüdülerinden dolayı bölgesel bir aktör olmanın ötesine geçemeyeceğini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Bu bağlamda Almanya’nın bölgesel bir güç olarak detaylı bir analizin yapılacağı Ukrayna Krizi ve bu bağlamda uygulanan strateji bağlamında zorlayıcı diplomasi stratejisi çalışmamızın bir sonraki bölümünü oluşturacaktır.

3.1. “Yaptırım ve Diyalog İkilemi” Çerçevesinde Ukrayna Krizi ve Almanya’nın Siyasi Liderliği

Almanya'nın Avrupa dış ve güvenlik politikasında liderlik rolünü analiz etmek için bir yandan Alman gücü ile öte yandan liderlik kapasitesi arasında önemli bir ayrım çizen Russell, göre Avrupa dış politikasında Almanya’nın siyasi liderliği esas olarak Ukrayna krizinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Russell, 2015: 14-15). İç düzey faktörleri ile kilit müttefiklerinin ve ortaklarının rol beklentileri arasındaki etkileşimden kaynaklanan bu liderlik her ne kadar ilk etapta “gönülsüz egemenlik” olarak adlandırılrsa da daha sonra “Avrupa odaklı ve kararlı Almanya” söylemi ile değişim geçirmiştir. Almanya’nın liderliği, Lizbon Anlaşması sonrasında Avrupa dış politikasının paradoksal doğasını yansıtmaktadır çünkü bu Avrupalılaştırmanın “çapraz yükleme” dinamikleri açısından yatay ve gayri resmi olarak görülmektedir (Akkaya, 2016: 31). Yine de esas itibariyle Almanya’nın siyasi liderliği, Gürcistan krizindeki başarısızlığının ardından Fransa’nın

etkinliğini kaybetmesi sonucu 2010 Ukrayna kriziyle ümitlerin siyasal olarak da Almanya'ya bağlanmasından kaynaklanmaktadır.

Ukrayna krizine kadar Almanya'nın Rusya'ya yönelik dış politikası içeride sürekli iki kanat arasındaki mücadeleyle paralel olarak gerçekleştirilmektedir. Tarihsel ve ideolojik nedenler ile Rusya'ya yönelik tutumlarıyla birbirinden farklılaşan iç siyaset kanadında Hristiyan Demokratlar (CDU ve CSU) daha sertlik yanlısı bir tutum izlerken, Hristiyan Demokratlar (SPD) daha yumuşak bir dış politika izlenmesinden yana olmuştur (Szabo, 2015: 34-35). Ancak Ukrayna krizinde ilişki sarmalına siyasal kanatlarında ötesinde çıkar grupları, medya ve kamuoyu da dahil olmuş ve böylece kriz yönetimine ilişkin daha karmaşık bir yapı ortaya çıkmıştır. Çıkar gruplarının Almanya'nın Ukrayna politikasında esas itici gücü oluşturduğunu öne süren Szabo, özellikle Alman otomobil enstitüsünün yatırım anlamında sahip olduğu çıkar ilişkisinden dolayı, Rusya ile istikrarlı ilişkileri korumaktan yana olduğunu vurgulamaktadır (Szabo, 2015: 46).

Rusya politikasının Putin dönemi ile birlikte gelişmesinde ana aktörler Başbakan olarak Gerhard Schröder ve Angela Merkel'dir. Schröder döneminde hem barışçıl ilişkiler kurma doktrininin bir gereği olarak hem de Irak savaşına ilişkin ortak tavır tutunması nedeniyle daha iyi ilişkiler ağı oluşturulduğu görülmektedir. Bununla birlikte kişisel boyutta da Rusya'ya ilgisi olan Schröder, Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı şirketinin kurulmasında öncü bir role sahipken, Rusya'yı hukuk devleti zaafı ve insan hakları aykırılıkları nedeniyle eleştirmekten de kaçınmamıştır (Rahr, 2010: 137).

2005 yılında iktidara gelen Merkel ise, Schröder'in aksine Rusya'nın demokratik eksikliği ve insan hakları gelişimi konusunda çok daha sert bir tavır takınmış, ticaret politikasında ise Schröder'i takip ederek ilişkilerin sıkılaştırılması yolunu seçerken, güvenlik politikaları çerçevesinde insan hakları konusunda olduğu gibi ihtiyatlı bir politika benimsemiştir (Szabo, 2015: 71). Putin'e yönelik şüpheli tutumunu sürdüren ve 2008-2012 yılları arasında Dmitry Medvedev ile daha yakın ilişkilere sahip olan Merkel, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesine ve sonrasında Doğu Ukrayna'daki askeri varlığına tepki göstererek Rusya'nın uluslararası hukuka uymadığını ve Ukrayna'nın değerlerine saldırarak Soğuk Savaş dönemindeki revizyonist politikalarına geri dönmekle suçlamıştır (Daehnhardt & Handl, 2018: 447-448). Yeni Ukrayna hükümeti ile sıkı bir dayanışma sürecine giren Merkel, Ukrayna-AB ilişkisinin güçlendirilmesi yönünde adımlar atarak Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılması konusunda önerilerde bulundu (BBC News, 2020).

Merkel, AB'nin Doğu Politikasının temellerinin değişmesi gerektiğini belirterek, orta ve uzun vadede Rusya ile ortaklığın devam edebileceğini ancak Rusya'nın Ukrayna'yı ilhak harekâtından geri adım atması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda tüm birlik ülkelerini ikna ederek, iç siyasetteki muhalif sesleri bastıran Merkel, üç aşamalı yaptırıma dayalı bir AB planı açıklamıştır. Ekonomik temelde uygulanan bu üç aşamalı plan Rusya ekonomisine zarar veriyse de bir süre sonra Almanya sanayi ve iş çevresi tarafından rahatsızlıklara sebep oldu. Arından artan baskılar sonucu yeniden bir denge arama politikasına yönelen Almanya, 2015 Haziran'ın da gerçekleşen G7 toplantısında, Rusya'nın G8'e dönmesini talep ettiyse de talebi karşılık bulamadı (Daehnhardt & Handl, 2018: 456).

Bu çerçevede bakıldığında kriz yönetimi açısından Almanya'nın uyguladığı strateji Georgu'un "askeri bir güç kullanmadan rakibi ihlalden vazgeçirme" stratejisi olarak adlandırdığı "Zorlayıcı Diplomasi" stratejisine uymaktadır (Levy, 2008: 541). Almanya bir yandan ekonomik yaptırımlar ile Rusya'yı Doğu Ukrayna'ya yönelik başlattığı ihlalden vazgeçirmeye çalışmış, diğer yandan ise askeri tercihleri hiçbir zaman masaya yatırmayarak, Rusya'da yatırım yapan iş adamlarını devreye sokmuştur. Örneğin Siemens CEO'su Joe Kaeser, 2014 yılında Putin ile yaptığı görüşmede yaptırım yerine diyalog çağrısında bulunmuş, Ukrayna krizine ilişkin çözümün ancak diyalog yoluyla çözüleceğini belirtmiştir (Uğur, 2018: 17).

Dolayısıyla Almanya'nın Ukrayna'da ki krize ve Rusya'nın Doğu Ukrayna'yı işgaline verdiği tepki ilk etapta Rusya'nın eylemlerinin kınanmasına ve Avrupa Birliğini de harekete geçirerek belli oranda ekonomik yaptırımlar uygulayarak Rusya'yı eyleminden vazgeçirmek üzerinedir. Bu durum her ne kadar belli çevrelerde Rusya'nın AB'deki aracısı rolünde olan Almanya'nın Doğu politikasının değiştiğine ilişkin yorumları beraberinde getirdiyse de Almanya'nın ana eğilimleri, iç siyasetteki sosyal demokratlardan oluşan ve diyalog çağrısı yapan muhalefet, çıkar grupları ve sanayi sektörünün baronlarının baskılarından dolayı değişikli göstermemiştir. Bir süre sonra diyalog çağrısı yapan Almanya, bu çerçevede krize ilişkin birçok aracı aktörü devreye sokmuş ve Rusya'nın G8 grubuna geri alınmasına ilişkin taleplerde bulunmuştur. Yine de kurala dayalı bir uluslararası düzenin sağlanması konusunda taviz vermeyen Almanya, Rusya'yı eleştirmekten kaçınmamıştır.

Sonuçta bu dönemde “yaptırım ve diyalog” ikilemi çerçevesinde gerçekleşen Almanya dış politikası, siyasi liderliğinin gerekliliklerini belli oranda yerine getirdiyse de tam anlamıyla istenen şekilde gerçekleşmemiştir. Yine de eşitler arasında üstün olarak adlandırılabilir Almanya bazı eğilim ve değerlerinden belli dönemlerde saptıysa da asla vazgeçmemiştir. Doğu Politikasının yanında anti-militarist geleneğini belli oranda da olsa muhafaza eden insan haklarına saygılı, demokratik ilkelerin desteklenmesi bağlamında ABD ile savaş sonrası müttefikliği içeren transatlantik ilişkilerinde de dengeleyici konumda olan çok ulusluluk politikasına sahip Almanya olarak uluslararası sistemdeki yerini muhafaza etmektedir.

21. Yüzyılda ortaya çıkan ve AB'nin bütünleşmesini bir kez daha sorgulatacak olan Koronavirüs (COVID-19) salgını ve krizde Almanya'nın rolü çalışmanın son kısmını oluşturmaktadır.

SONUÇ YERİNE: KOROAVİRÜS (COVID-19) SALGINI SÜRECİNDE ALMANYA'NIN AB İÇİNDEKİ ROLÜ

AB, 21. Yüzyıl ile birlikte birçok krize maruz kalmıştır. 2005 yılında gerçekleşen anayasal krizin ardından sırasıyla 2008 ABD'de meydana gelen küresel kriz ile birlikte 2010 yılında yaşanan Euro krizi, mülteci krizi ve son olarak da Brexit krizi. Her krizin başlangıcından itibaren “AB'nin varlığının sona ereceği” söylentileri boşa çıkmış ve AB her krizin altından daha güçlü bir şekilde organize olarak kalkmıştır. Fakat her ne kadar Koronavirüs gibi salgınların uluslararası sisteme öğrettiği şeylerden biri AB gibi uluslararası yapılara daha fazla ihtiyaç olması olmasına rağmen, AB krize erken ve etkin bir şekilde yanıt vermekte zorlanmıştır (Greer, 2020). Alınan tüm önlemlere rağmen 20 günün ardından vaka sayısının 12 binin üzerine yükseldiği İtalya'ya yönelik diğer AB ülkelerinin üç maymunu oynaması ve Çin'in İtalya'ya hem maske hem sağlık personeli göndererek yardım etmesi, AB'nin en temel ilkelerinden biri olan dayanışma ilkesinin de sorgulanmasına yol açmıştır (Nas, 2020: 24).

Nihayet AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, İtalya'da ilk vakanın ortaya çıktığı 29 Ocak'tan tam 47 gün sonra kapsamlı bir önlem paketi açıklayabildi. Özellikle bunun öncesinde Avrupa Merkez Bankası başkanı Lagarde'nin İtalya gibi ülkelere finansal yardım yapılamayacağını açıklaması, Ursula van der Leyen'in ortaya oldukça istikrarlı bir plan koymasını zorunlu kılmaktaydı. Ursula van der Leyen, G-7 liderleri ile yaptığı görüşmenin ardından radikal bir önlem paketi önererek AB'ye yapılacak zorunlu olmayan seyahatlere 30 günlük yasak getirilmesi teklif etti ve teklif kabul edildi. Yapılan telekonferans görüşmesinin ardından 17 Mart'ta AB Konseyi toplanarak Komisyonun önerilerini onayladı ve Konsey Başkanı Charles Michel, üye devletlerin birlikte çalışma ihtiyacına vurgu yaparak krizi bu şekilde kararlilikla sonlandıracağını vurguladı. Virüsün yayılmasının kontrol altına alınması, tıbbi teçhizat tedarik edilmesi, bilimsel araştırmalara teşvik edilmesi ve krizin sosyoekonomik sonuçları ile mücadele edilmesi gibi 4 temel önceliği belirterek bu öncelikler altında alınması planlanan önlemleri sıralamıştır (Çağanoğlu, 2020: 47).

Tüm bu önlemler alınırken başta krize karşı tepkisiz kalan Almanya, krizi görece en iyi yöneten ülke olurken, liderliğinin sorgulandığı bir döneme de girdi. Nihayetinde AB ülkelerinin Koronavirüs salgınından kaynaklanan borçlarının ortak olarak fonlanması fikrine karşı çıkan Almanya'ya karşı AB komisyonu Thierry Breton ile Ekonomiden Sorumlu üyesi Paolo Gentiloni de Frankfurter Allgemeine Zeitung için yazdıkları ortak makalede, korona tahvillerinin çıkartılması gerektiğini savundular. Dayanışma çağrısında bulunan AB yetkilileri, uzun vadeli tahviller için vergilerle finansmanı sağlanacak fonlar oluşturulmasını talep etti. Breton ve Gentiloni, ancak, bu fonların sadece korona krizinin ardından ekonomik kalkınmayı sağlamak için kullanılması gerektiğini vurguladı (DW Akademi Türkçe, 2020). Almanya'nın bir yandan Avrupa Birliği bütünleşmesinin derinleştirilmesi ve ekonomik iş birliğinin artırılması yönündeki açıklamalarına karşı ortak fon oluşturulmasına karşı çıkması, daha önce de belirttiğimiz Euro krizinde Almanya'nın en ağır yükü üstlenmesinden kaynaklandığı öne sürülmektedir (DW Akademi Türkçe, 2020). Yine de Almanya'nın görece bölgesel bir güç olarak üye ülkeler arasındaki lider konumunu sürdürebilmesi için elini taşın altına koyması kaçınılmaz olduğunu düşünüldüğünde, Almanya'yı bu anlamda bir sınavın beklediğini söylemek yanlış bir saptama olmayacağı gibi, AB'nin geleceğinin de buna bağlı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Çin'in İtalya'ya yönelik AB ülkelerinin üç maymunu oynadığı süreçte ilk adımı atması, AB'nin geleceğini sorgulatan ilk kıvılcım olmasına rağmen, Çin'in yaptığı açıklamada her Koronavirüs salgınında zarar görmüş her ülkeye iki yıl süreyle yardım edeceğini açıklaması, ABD'yi harekete geçirmiş ve Avrupa-Transatlantik yakınlaşmasını yeniden gündeme getirmiştir.

Son olarak borçlanmanın önüne geçebilmek için 750 milyar Euro hibe ayrılacağını açıklayan AB'nin, ilerleyen süreçte nasıl bir dönemden geçeceği ve bölgesel bir güç olarak Ukrayna krizinden beri ekonomik etkinliğin yanında siyasi olarak ta etkin olan Almanya'nın bunu koruyup koruyamayacağı ve yeni kurulacak dünya düzeni denkleminin neresinde yer alacağı büyük bir merak konusudur.

KAYNAKÇA

- “AB’de Korona Tahvilleri Anlaşmazlığı”, DW Akademi Türkçe, <https://www.dw.com/tr/abde-korona-tahvilleri-anla%C5%9Fmazzl%C4%B1%C4%9F%C4%B1/a-53027460>, 17.05.2020.
- Aras, İ ve Sağıroğlu, A. (2018). “Almanya ve Suriye Mülteci Krizi”, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, 1(1): 105-127.
- Aggestam, L. (2019). “Adrian Hyde-Price, “Learning to Lead? Germany and Leadership Paradox in EU Foreign Policy”, German Politics, c.29(1): 1-21.
- Akkaya, A. (2016). “Almanya'nın Zorunlu Tercihi: Mülteci Krizi Ekseninde Türk-Alman İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, Bölgesel Çalışmalar, 1(1): 21-47.
- Büyükbay, C. (2017) “Almanya'nın AB İçerisindeki Liderlik Rolü: Uluslararası Krizler Bağlamında Dış Politika'da Süreklilik ve Değişim”, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 4(1): 21-44.
- Chasek, S. P. (2015). “Power Politics, Diplomacy and Role Playing: Simulating the UN Security Council's Response to Terrorism”, International Studies Perspectives, 1(6), 1-13.

- “Cultural Relations and Education Policy As Soft Power”, German Federal Foreign Office, http://www.auswaertigesamt.de/EN/Aussenpolitik/KulturDialog/ZieleUndPartner/ZielePartner_node.html, 04.05 2020.
- Çağanoğlu G. S. (2020). “Korona Virüs Salgını ve Merkez Bankalarının Aldığı Ekonomik Önlemler”, İktisadi Kalkınma Vakfı, 12(2): 45-51.
- Daehnhardt, P. ve Handl, V.(2018). “Germany’s Eastern Challenge and the Russia–Ukraine Crisis: A New Ostpolitik in the Making?” German Politics, 1(3): 447-467.
- Demirtaş C. B. (2007). “Ankara ve Berlin’in Bosna Savaşına Yönelik Politikaları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler, 4(13): 73-96.
- Deniz, Y. (2020). “Amerikan Yüzyılıının Sonu”, TESAM, <https://tesam.org.tr/amerikan-yuzyilinin-sonu/>, 10.06.2020.
- Doğan, N. (2011). “Almanya’nın Avrupa’daki Konumuna Teorik Yaklaşımlar: Almanya’nın Yeniden Birleşmesinden 20 Yıl Sonra Bir Değerlendirme”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2): 1-15.
- Eren, S. (2020). “Euro Bölgesi Borç Krizi ve Almanya”, Ankara Siyasal Ekonomik Araştırmalar Merkezi, <http://asem.org.tr/tr/publication/details/48/Euro-B%C3%B6lgesi-Bor%C3%A7-Krizi-ve-Almanya>, 13.06. 2020.
- “Euro Krizinde Anahtar Almanya’da”, BBC News Türkiye, https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2010/11/101124_vid_germany_bailout, 12.07.2020.
- “Elizabeth P. ve Hans K. (2020). “Germany’s Real Role in the Ukraine Crisis”, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europe-caucasus/germanys-real-role-ukraine-crisis>, 07.08.2020.
- “Germany Likely to Head Into Recession, Central Bank Warns”, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/19/germany-likely-to-head-into-recession-bundesbank-warns>, 09.07.2020.
- Gross, E. (2009). “Continuity and Change in European Crisis Management”, The Europeanization of National Foreign Policy, Macmillan, Palgrave Studies.
- Hillebrand, R. (2019). “Germany and the New Global Order: The Country’s Power Resources Reassessed”, E-International Relations Studies, 2(3): 1-17.
- Kennedy, P. (2014) The Rise and Fall of the Great Powers, 3. Bs., New York, The Dial Press.
- Kızılkın, B. Z. (2018). “Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği’nin Yeni Komşuluk Politikası”, Mukaddime, 9(1):77-94.
- “Koronavirüs AB’yi Siyasi Krize Sürüklüyor”, DW Akademi Türkçe, <https://www.dw.com/tr/koronavir%C3%BCs-abyi-siyasi-krize-s%C3%BCr%C3%BCkl%C3%BCyor/a-52986819>, 17.05.2020.
- Levy, J. (2008). “Deterrence and Coercive Diplomacy: The Contributions of Alexander George”, Political Psychology, 29(4): 538-556

- “Merkel Condemns Russia “Interfering” in Eastern Europe, BBC News, <https://www.bbc.com/news/world-europe-30366947>, 14.09.2020.
- Nas, Ç. (2020). “AB Gizli Düşmanı İle Karşı Karşıya: Birlik Bu Sınamaya Dayanabilecek Mi?”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, 1(3): 24-38.
- Peterson, W. (2011). “The Reluctant Hegemon? Germany Moves Centre Stage in the European Union”, *Journal of Common Market Studies*, 1(49): 54-76.
- Rahr, A. (2010). “Germany and Russia: A Special Relationship”, *The Washington Quarterly*, 30(2): 131-157.
- Rommel, I. (2017). "We are the People." Refugee-'Crisis,' and the Drag-Effects of Social Habitus in German Society”, *Historical Social Research*, c. 42(4): 132-155.
- Russell, M. (2014). “The EU’s New Central Asia Strategy”, *European Studies*, 27(3): 13-34.
- Schoeller, M. (2016). “Providing Political Leadership? Three Case Studies on Germany’s Ambiguous Role in the Eurozone Crisis”, *Journal of European Public Diplomacy*, 1(2): 18-35.
- Scott, L. Greer. “How Did the EU Get the Coronavirus So Wrong”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/04/06/opinion/europe-coronavirus.html>, 16.07.2020.
- Stockholm International Peace Research Institute, Military Expenditure Database, <https://www.sipri.org/commentary/2011/apr-11-falling-european-military-spending-threat-our-security>, 04.10.2020.
- Szabo, S. (2015). *Germany, Russia and the Rise of Geo-Economics*, London, Bloomsbury, 2nd Edition, 1(1): 34-51.
- Thumann, M. (1997). “Between Ambition and Paralysis: Germany’s Policy Toward Yugoslavia”, *Nationalities Papers*, 25(3): 575-591.
- Uğur, Ö. (2018) “Almanya Dış Politikasının Avrupa Birliği Dış Politikasına Uyum Süreci: Ukrayna Krizi Örneği”, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 1(1): 15-36.

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2587-2621

Volume 4 Issue 3, November 2020

ORCID ID: 0000-0002-0942-2256

Makale Gönderim Tarihi: 05.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 03.11.2020

DOI: 10.30692/sisad.805746

ÖZEL OKULLARDA HALKLA İLİŞKİLER

Public Relations in Private Schools

Sedat ŞEKER

Dr.

İstanbul Ticaret niversitesi

sedatseker@ticaret.edu.tr

zet: Halkla ilişkiler, bir kurum, kuruluş veya örgütle hedef kitleler ve kamu arasında olumlu ilişkiler kurmak ve örgütün, kurumun politikalarını ve faaliyetlerini halka benimsetmek ve kamuyu ikna etmektir. Özel okullar ise, giderleri devlet bütçesi tarafından karşılanmayan ve bir ücret karşılığında eēitim-ēretim veren, gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulabilen eēitim-ēretim kurumlarıdır. Araştırmada, eēitim sektöründe faaliyet gösteren özel okullara bu alanda katkı yapabilmek amacıyla özel okullarda uygulanan halkla ilişkiler faaliyetleri incelenmiştir. Halkla ilişkiler faaliyetlerinin okullarda uygulanmakta olduēu görülmektedir. Okulumuzun tanıtımı için broŐr, afiş, el ilanı, internet, sosyal medya vb. araçlar kullanılmaktadır faaliyetleri okullarda uygulanan en yüksek faaliyet olduēu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Eēitim, zel Okullar

Abstract: Public relations is to establish positive relations between an institution, or organization and the target groups and the public, and to adopt the organization's policies and activities and to convince the public. Private schools, on the other hand, are educational institutions whose expenses are not covered by the state budget and can be established by real and legal persons who provide education for a fee. In the study, public relations activities applied in private schools were examined in order to contribute to private schools operating in the education sector in this area. Public relations activities are being implemented in schools. Brochure, banner, flyer, internet, social media, etc. for the promotion of our school the activity in which tools are used is understood to be the highest activity practiced in schools.

Keywords: Public Relations, Education, Private Schools

GİRİŞ

Halkla ilişkiler, örgütle kamu arasında ilişki kurarak kurumu tanıma ve tanıtma görevini yerine getirmektir. Halkla ilişkilerin en genel amacı, kurum ve kuruluşların kamuoyuyla olumlu ilişkiler kurmasını sağlamak ve bu ilişkileri geliştirerek devam ettirmektir.

Okul, kişiliğin biçimlendiği, öğrenmenin meydana geldiği, eğitim hizmetlerinin üretildiği ve sunulduğu bir yerdir (Şişman, 2011, s. 19). Özel okullar ise, giderleri devlet bütçesi tarafından karşılanmayan ve bir ücret karşılığında eğitim-öğretim veren, gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulabilen eğitim-öğretim kurumlarıdır. Giderleri devlet bütçesinden karşılanmasa da özel okullar, Milli Eğitim Bakanlığının gözetim ve denetimi altında faaliyet göstermektedir (Uygun, 2003, s. 108).

1. HALKLA İLİŞKİLER

1.1. Halkla İlişkilerin Tanımı ve Amacı

Halkla ilişkiler, bütün işletme ve kurumlarda çeşitli iletişim işlevleriyle yöneten-yönetilen ilişkilerini kapsamakla birlikte çok değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Halkla ilişkilerin çok sayıda tanımının olmasının nedeni, halkla ilişkilerin geniş bir uygulama alanının olmasıdır. Halkla ilişkilerin kısaltılarak PR şeklinde söylenmesinin nedeni, kavramın İngilizcede *public relations*, Fransızca'da ise *relations publiques* olarak anılmasından kaynaklanmaktadır (Çamdereli, 2005, s. 23).

Özel veya tüzel kişilerin, amaçladığı hedef kitlelerle iletişim kurmada önemli bir rol oynayan halkla ilişkiler, ilişkiler arasında güçlü bir bağ kurarak davranışlara olumlu yön verir. Böylelikle halkla ilişkiler, ilişkileri çift yönlü yöneten bir yöneticilik sanatı olarak karşımıza çıkar. Amerika Birleşik Devletlerinde Glenn ve Denny Griswold tarafından 1944'den bu yana yayınlanan "Public Relations News" isimli dergide halkla ilişkiler şu şekilde belirtilmiştir; "Halkla İlişkiler, insanların davranışlarını değerlendirip, işletmelerin kurumların yürütmüş olduğu politikalarında kamunun yararını gözeten ve halkın anlayışını, desteğini kazanabilecek programlar oluşturulmasını sağlayan tarafıdır" (Asna, 2012, s. 23). Bir örgütün toplumla bütünleşmek için yapmış olduğu tüm çabalar halkla ilişkiler olarak tanımlanabilir (Sabuncuoğlu, 1996, s. 3).

Halkla ilişkiler, "Kişi veya kurumun amaçlarını gerçekleştirmesine yardımcı olan, bazen tüketici, bazen de dağıtım ve çalışanlar gibi kurumun yapısına göre değişkenlik gösteren hedef kitlelerle yapılan iletişim yönetimidir". Peltekoğlu bütün halkla ilişkiler tanımlarının dikkatleri üç noktada topladığını belirlemiştir (Peltekoğlu, 1998, s. 4-5).

- Halkla İlişkiler bir yönetim görevidir.
- Halkla ilişkiler iletişim çabasıdır.
- Halkla ilişkiler kamuoyunu etkileme aracıdır.

Halkla ilişkilerin tanımlarına da bakıldığı zaman anlaşılacağı üzere temel amacı, kurum ve kuruluşların çevreleriyle olumlu ilişkiler kurmasını sağlamak, etkin ve verimli bir iletişim ortamı sağlamaktır (Çamdereli, 2005, s. 27); kamuoyuyla ilişki kurmak, bu ilişkiyi geliştirmek ve devam ettirmektir. Bunun yanında, örgütü ilgilendiren bilgileri toplamak, analiz etmek ve yöneticilerin doğru kararlar almalarına yardımcı olmaktır (Onal, 1997, s. 31).

Halkla İlişkilerin en önemli amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Özer, 2018, s. 13).

- Kamuoyunu aydınlatmak ve halka çalışmalarını benimsetmek.
- Yönetime karşı halkta olumlu davranışlar oluşmasını sağlamak.
- Halkın yönetimle olan ilişkilerinde işleri daha kolay hale getirmek.
- Halktan bilgi alarak kararların isabet oranını artırmak.
- Halkla ortak hareket ederek hizmetlerin daha çabuk ve kolay yapılmasını sağlamak.
- Kamuoyuna kurum hakkında bilgi vererek kamuoyunu aydınlatmak.
- Kurum hakkında toplum üzerinde olumlu izlenim yaratmak ve topluma yararlı bir kuruluş imajı oluşturmak.
- Belli bir kurumda çalışmanın önemini vurgulayarak kaliteli personel sağlamak.

Halkla ilişkiler, hedef kitleler ve kurum arasında karşılıklı anlayışı ve iyi niyeti sağlamayı ve devam ettirmeyi hedefleyen planlı ve sürekli faaliyetler bütünüdür. O halde halkla ilişkiler; hedef kitleleri yönlendirmek ve şekillendirmek amacıyla bilgi aktarır. Halkla ilişkiler kamuoyu ile kuruluş arasında meydana gelen uyumsuzlukları uzlaştırmaya çalışır (Budak & Budak, 2004)

1.2. Halkla İlişkilerde Hedef Kitle

Halk sözcüğü, halkla ilişkilerde kurumun muhatap olmak durumunda kaldığı “hedef kitle” yi açıklamaktadır. Bir kurumun hedef kitlesi ile iş birliği yapmadan, hedef kitlesinin görüşlerini düşüncelerini dikkate almadan varlığını devam ettirmesi ya da kamuoyunu önemsemeden bir hükümetin ayakta kalması, yerel yönetimlerin ise seçmenin desteğini almadan uzun ömürlü olması imkansızdır (Peltekoğlu, 2012, s. 170). Bütün bunlar bize halkla ilişkilerde hedef kitlenin kurum için ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Mesajı gönderen kaynak konumunda olan kurum ya da kuruluşun halkla ilişkiler çalışmalarında başarılı olabilmesi için, alıcı konumundaki hedef kitleleri tanıması gerekmektedir (Bıçakçı, 1998, s. 136). Hedef kitle sınıflandırması halkla ilişkiler faaliyetlerinde stratejik politikalar oluşturulmasında çok önemli iken, faaliyetlerin doğrudan yürütülmesinde ise hedef kitle çeşitleri devreye girer (Özer, 2018, s. 133).

Bir örgütün hedef kitleleri birbirinden farklı toplum kesitlerinden oluşabileceği gibi bu hedef kitlelerde zaman içinde değişmeler, genişlemeler ve daralmalar her zaman söz konusudur. Bir halkla ilişkiler çalışmasında dikkate alınması gereken iki temel hedef kitle mevcuttur (Onal, 1997, s. 41-46).

a) İç kamuoyunu oluşturan hedef kitleler: Çalışanlar ve aileler, ortaklar ve bayiler-acenteler-satıcılar olarak ön plana çıkmaktadır.

b) Dış kamuoyunu oluşturan hedef kitleler: Tüketiciler ve beklenir tüketiciler, mali piyasalar, yazılı ve görsel işitsel basın-yayın kurumları, kamu kurumları, toplumsal çevre, kamuoyu önderleri ve Potansiyel iş gücü olarak sıralanabilir.

Genellikle, hedef kitle tanımlarını gruplar başlığı altında yaparız. Buna müşteriler, bayiler, basın mensupları gibi birçok örnek verebiliriz. Oysaki halkla ilişkiler programları bu başlıkların alt kısımlarındaki bireylerle ilgilenmektedir. Bu nedenle halkla ilişkiler programının hedef kitlesi, proje bazında da olsa, bir diğerinden farklı olmalıdır (Kadıbeşegil, 2001, s. 111).

Hedef kitleler, halkla ilişkiler çalışmasını yürüten kişi veya kuruluşların politikalarına ve yapılarına göre değişiklik gösterebilirler. Hepsisi hedef kitle olabileceği gibi içlerinden birkaç tanesi de hedef kitle olabilir. Her hedef kitlenin içerisinde ayrıca farklı hedef kitlelere ulaşılabilir. Örneğin medyayı ele aldığımızda, haber müdürleri, yazı işleri müdürleri vb. şekilde ayrımlara gidilebilir (Yavuz, 2006, s. 92).

2. ÖZEL OKULLAR

Okul, kişiliğin biçimlendiği, öğrenmenin meydana geldiği, eğitim hizmetlerinin üretildiği ve sunulduğu bir yerdir. Dünyanın her yerinde okullar, birbirine benzer ya da birbirinden farklı şekillerde örgütlenmiş olup, bazı amaç ve işlevlere sahiptir. Okullardan beklenen ise bu amaç ve işlevleri en üst düzeyde gerçekleştirmektir (Şişman, 2011, s. 19). Bir insan topluluğu olan okullar, aynı zamanda sadece öğretmen ve öğrenciler için değil herkes için bir yaşam ve öğrenme alanıdır (Parlar, 2014, s. 66).

Özel okullar, genel olarak giderleri devlet bütçesi tarafından karşılanmayan eğitim-öğretim kurumları olarak tanımlanır. Eğitimin her kademesinde eğitim-öğretim veren ve devlet okullarının dışında kalan bu okullar gerçek kişiler ve vakıflar tarafından açılabilir. Bir ücret karşılığında eğitim-öğretim veren tüm özel okullar, gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulmuş olsalar bile Milli Eğitim Bakanlığının gözetim ve denetimi altında faaliyet göstermektedir (Uygun, 2003, s. 108). Özel okulların gelişmesi ve sayılarındaki artış ile devlet okullarının üzerine binen yük hafifleyecektir (Kulaksızoğlu, Çakar, & Dılmaç, 1999, s. 222).

2.1. Özel Okulların Eğitim Sistemimizdeki Yeri

Ülkemizde özel okulların; Okulöncesi, ilkökul, ortaokul, Genel Lise, Anadolu lisesi, Fen lisesi, Çeşitli Meslek ve Teknik liseleri, Azınlık Okulları, Yabancı Okullar ile Uluslararası Okullar gibi türler bulunmaktadır. Resmi okullar için Bakanlıkça onaylanan programları özel okullarda uygulamakla yükümlüdürler. Bununla birlikte özel okullar, 5580 sayılı özel öğretim kurumları kanununun 6. maddesi gereği Bakanlıkça onaylanmak şartıyla farklı programlarda uygulayabilirler. (MEB, 2015). Aşağıda belirtilen üç temel neden özel öğretimin gelişmesine ortam hazırlayabilir (Kulaksızoğlu, Çakar, & Dılmaç, 1999, s. 222).

- 1- Artan öğrenci kapasitesini kamu okullarının karşılayamaması.
- 2- Devlet okullarının giderek nitelik bakımından yetersiz olması.
- 3- Ailelerin çocuklarına daha iyi bir eğitim verme arzusu içinde olmaları.

Özel öğretimin gelişmesi ile birlikte kamu kesiminin üzerine düşen yük daha da hafiflemiş olacaktır. Özel Öğretim Kurumları böylelikle eğitimi organize eden, program geliştiren ve eğitim yönetimi, denetimi, öğretmen yetiştirme ve ölçme değerlendirme gibi konularda temel politikalar koyan bir konumda olacaktır. Özel okulların artması için çalışmalar 1980'lerden itibaren başlamış olmasına rağmen ancak 1985 yılından itibaren bu çalışmalar hızlanmıştır. Bunun sebebi ise bu tarihten sonra çıkarılan yasalar ve yönetmeliklerin ve uygulanan teşviklerin özel eğitim kurumları

açmayı kolaylaştırmış olmasıdır (Kulaksızoğlu, Çakar, & Dılmaç, 1999, s. 222-223). Aşağıdaki tabloda belli dönemler arasında resmi ve özel okulların sayısı ve bu okullardaki öğrenci ve öğretmen sayıları verilmiştir.

Tablo 1. 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılında Özel Öğretimin Eğitim Sistemimizdeki Yeri

Eğitim kademesi	Okul/ Kurum			Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
	Toplam	Özel	Oran	Toplam	Özel	Oran	Toplam	Özel	Oran
Okul öncesi eğitim	10 669	5 352	50%	1 564 813	258 674	17%	51 143	21 064	41%
İlkokul	24 739	1 808	7%	5 267 378	262 164	5%	300 732	32 667	11%
Ortaokul	18 934	2 060	11%	5 437 321	338 046	6%	354 198	41 437	12%
Ortaöğretim	12 503	3 589	29%	4 259 657	581 693	14%	371 234	74 572	20%
Meslekî ve teknik lise	4 639	413	9%	1 619 104	107 228	7%	149 147	9 278	6%
TOPLAM	71 484	13 222	18%	18 148 273	1 547 805	9%	1 226 454	179 018	15%

Kaynak: (MEB, Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2018-2019)

2018-2019 Eğitim Öğretim yılında tablodaki verilere göre, özel okulların genel eğitim sistemimizdeki yeri: okul sayısında % 18, öğrenci sayısında % 9 ve öğretmen sayısında % 15'dir.

3. ÖZEL OKULLARDA HALKLA İLİŞKİLER

3.1.1. Okullarda Halkla İlişkilerin Rolü ve Amacı

Halkla ilişkiler, örgüt ve kurumları tanıtmak, kurumun başarısını, üretimini, çalışmalarını, yönetimini halka anlatmak, halkı kurum konusunda bilgilendirmek ve kamuoyuna yansıtma işlevi görmektedir. Günümüzde kurumların, ilgili çevreleri ile ilişkilerini kurma ve bu ilişkileri kuvvetlendirme konusunda başvurdukları en önemli çaba olarak kabul edilmektedir. Halkla ilişkiler, her kurum ve kuruluşta, kuruluş yönetiminin çevreyi tanıması, değerlendirmesi ve çevresinde meydana gelen değişimler karşısında sürekli önlem almasında olduğu kadar, kuruluşun amaç, politika ve etkinlikleri hakkında çevreye bilgi verilmesi ve tüm bunların iç ve dış çevreye yarı hedef kitlelerine benimsetilmesinde de merkezi bir konuma sahiptir. Ayrıca halkla ilişkiler, kamuoyunu anlama, değerlendirme ve geliştirme noktasında, yönetimin amaçları, politikaları, hizmetleri ve işleyişine ait bilgileri ilgili çevrelere aktarım esnasında oluşan etkileşimde, makro düzeyde olduğu kadar günlük işleyiş açısından geliştirici bir rol oynayarak, yönetimin etkililiğini artırıcı bir işlev görmektedir (Doğan Karacan, 2018, s. 11-12).

Sistemler ancak yaşamaya elverişli bir çevre içinde varlıklarını sürdürebilirler. Okullar bir sistem olarak kendini etkileyen ve kendinin etkilediği toplum, aile ve diğer okullar gibi örgütlerden oluşmaktadır (Aydoğan, 2006, s. 121) Okullar toplumsal açık sistemlerdir ve yaşamaları değişen çevresel faktörlere bağlıdır (Hoy & Miskel, 2015, s. 238). Bu yaklaşıma göre okullar, belirli bir sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal bir çevre içinde yer alır. Okullar içinde buldukları bu çevre ile karşılıklı etkileşim içindedir. Açık sistemler, dinamik yapıları itibarıyla hem buldukları ortamı etkiler hem de içinde buldukları çevreden etkilenirler. Bu yüzden okul da, içinde bulunduğu çevreden ayrı düşünülemez. Okulun varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi büyük ölçüde elverişli bir çevreye bağlıdır. Okul ile bulunduğu ortam arasında kurulacak sağlıklı bir iletişimde, sağlıklı bir çevrenin oluşabilmesi için bir önkoşuldur (Yıldırım & Dönmez, 2008, s. 99).

Okulların başarılı ve etkili olabilmeleri için çevresiyle iyi ilişkiler kurmaları ve aynı zamanda çevresiyle iş birliği içinde olmaları gerekmektedir. Halkla ilişkiler okullarda bu görevi yerine getirmektedir.

Halkla ilişkiler, her çeşit alanda, örgütte faaliyet alanı bulabilecek bir bilim dalıdır. Bu durum da halkla ilişkiler alanının daha da genişlemesine ve daha geniş bir alana yayılmasına neden olmaktadır. Halkla ilişkiler aynı zamanda bir kurum ve onun çevresiyle ilgili diğer bölümler arasında karşılıklı iletişim, onaylama ve iş birliği kurmaya, bu iş birliğini devam ettirmeye yardımcı olan ayrıcalıklı bir yönetim işlevidir. Halkla ilişkilerin diğer bir amacı ise, kişi kurum ve kuruluşların politikalarını uygulamalarında ve almış oldukları kararlarını yönlendirmelerinde onlara uygun çevresel iklim oluşturmaktır (Yavuz, 2006, s. 17).

Okul-çevre işbirliğinin oluşturulması halkla ilişkilerin okullarda en önemli amaçlarından biridir. Okul-çevre işbirliğinin amacı ise, okulun çevresindeki kişi, grup ve kurumların davranış ve düşüncelerinin okulun amaçları yönünde etkilemektedir. Bu etkileme sonucunda hedef kitlenin örgüte yani okula olan yakınlıklarının artması beklenmektedir. Eğer bu işbirliği, çağdaş halkla ilişkiler yaklaşımı ile uygun teknik ve yöntemlerle gerçekleştirilmemiş ise hedef kitlelerin okuldan uzaklaştığı görülecektir. Okulun gerekliliği ve yararlılığı çevre tarafından kabul görürse, okul yaşamının sürdüreceği ve gelişecektir. Bu düşünce ve yargı okul yönetiminde oluşturulup geliştirilmemiş ise, okul çevresinden kopuk, işlevselliğini yitirmiş biçimde yaşatılmaya çalışılacaktır (Açıkalın, 1998, s. 144).

Halkla ilişkiler okul özeline indirgenildiğinde okulun hedef kitleleri ile olan ilişkilerinde nelerin amaçlandığını ortaya koymak gerekir. Şüphesiz böyle bir ilişkiden beklenen en baştaki temel amaç halkın güven ve sempatisini kazanmak, pekiştirmek ve bu olumlu havanın devamlılığı konusunda gerekli önlemleri alarak bu bilinci canlı tutmaktır. Bu temel felsefeyi daha açık bir biçimde sıralamakta mümkündür. Bu bağlamda okullarda düzenlenen halkla ilişkiler etkinliklerinin genel amaçları şunlardır (Doğan, 2007, s. 119-120) : Okulun çalışmaları ile ilgili halka bilgi vermek ve halkı aydınlatmak, Halkın okula güven duymasını sağlamak ve halkın okula olan güvenini artırmak, Halkın maddi ve manevi desteğini sağlamak, Halkla okul arasında işbirliği yapmanın önemini ve gereğini duyurmak, Çevre, ev ve okulu bütünleştirmek, okul aile birliğini kurmak, Okulun çevreye katkılarını değerlendirmek. Sosyal sorumluluk ile ilgili faaliyetler ve organizasyonlar yapmak, Okula ilişkin yanlış anlamaları düzeltmek ve eleştirileri cevaplamak.

Halkla ilişkilerin en genel amacı, kurum ve kuruluşların okulların hedef kitleleri ve kamuoyuyla iyi niyete ve karşılıklı anlayışa dayalı ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri geliştirerek devam ettirmektir.

3.1.2. Okullarda Hedef Kitle

Halkla ilişkiler terimi hedef kitle kavramını da içinde barındırmaktadır. Halk halkla ilişkilerin ulaşmak istediği topluluktur. Buradaki 'halk' sözcüğünden bir ülkede yaşayan, genciyle, yaşlısıyla, etnik ve dini oluşumları da içeren insanlar topluluğunu, değişiklikleriyle tüm nüfusu, demografik yapıyı, kamuoyunu çağırır. Ne var ki, halkla ilişkiler bağlamında sözcük (public), kuruluşun iç ya da dış çevresini oluşturan ve iletişim sürecinde ulaşmayı amaçladığı çeşitli kitleler anlamına gelir; bir başka deyişle, kuruluşun ilişki içinde olduğu ya da olması gerektiği 'hedef kitleleri tanımlar (Çamdereli, 2005, s. 61).

Halkla ilişkiler faaliyetleri ve uygulamalarında hedef kitle tespiti yapılmadan ve hedef kitlenin özellikleri en ince ayrıntılarına kadar belirlenmeden atılacak her adım çalışmaların daha sonraki aşamalarında yanılığa ve buna bağlı olarak da başarısızlığa yol açacaktır (Kocabaş, Elden ve Yurdakul, 2002, s. 79).

Bir kurumun hedef kitleleri birbirinden farklı toplumlardan ya da kişilerden oluşabileceği gibi bu hedef kitlelerde örgütün amaç ve faaliyetlerine bağlı olarak zaman içinde değişimler olabilmektedir. Hatta bir takım halkla ilişkiler projeleri içinde farklı ve özel bir hedef kitle belirlenmiş olabilir. Bundan dolayı her kurum ve kuruluş için hatta her bir proje için de farklı

hedef kitlelerden söz açmak mümkün olabilir. Bunlara rağmen yine de bir halkla ilişkiler uygulamasında dikkate alınması gereken iç ve dış hedef kitleler olmak üzere iki temel hedef kitle vardır (Onal, 1997, s. 41). Aynı zaman da bir kurum olan okullarda da hedef kitle iç ve dış hedef kitle olarak ikiye ayrılabilir. İç hedef kitle olarak; yöneticiler, öğretmenler, öğrenciler ve personel sıralanabilir. Dış hedef kitle olarak ise; Mezunlar, Veliler ve Okul-Aile birlikleri, Bölge ve ülke halkı, Taşra örgütü, Basın yayın kuruluşları, Baskı grupları ve Diğer eğitim kurumları sayılabilir.

4. ÖZEL OKULLARDA HALKLA İLİŞKİLER UYGULAMA

4.1. Araştırmanın Metodolojisi

Günümüzde kurumların sayısı her alanda gün geçtikçe artış göstermektedir. Kurumların sayısında meydana gelen bu artış, kurumların bir birleriyle olan rekabet oranını da yükseltmiştir. Kurumların sayısındaki bu artış eğitim kurumlarına da yansımıştır. Gün geçtikçe özel eğitim kurumları ve özel okulların sayısında da artış olmaktadır. Özel okulların sayısındaki artış, büyük bir rekabet ortamını da beraberinde getirmektedir. Bu rekabet ortamında başarılı olabilmek için kurumlarda okullarda halkla ilişkiler faaliyetleri çok daha önemli bir hale gelmiştir.

Çalışmada özel okullarda uygulanan halkla ilişkiler faaliyetlerinin belirlenmesi ve bu okullarda okuyan öğrencilerin okullarda kullanılan halkla ilişkiler faaliyetleri hakkında algılarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

1. Halkla ilişkiler faaliyetleri okullarda uygulanmaktadır.
2. Öğrencilerin demografik özelliklerine göre halkla ilişkiler faaliyetlerinin uygulanmasında fark vardır.

Araştırmada tarama modeli kullanılmış olup, nicel bir araştırmadır. Tarama modeli, “geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma” yaklaşımlarından biridir. Bu yöntemde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmaktadır (Karasar, 2012). Öncelikle konu ile ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Daha sonra ise anket uygulanmıştır.

Araştırmanın evrenini, İstanbul Üsküdar İlçesinde faaliyet gösteren özel liseler ve bu liselerde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise; Üsküdar da bulunan özel okullardan gönüllülük esasına dayanarak rastgele seçilmiş 12 özel okul ve bu okullarda okuyan öğrenciler oluşturmaktadır.

4.2. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde deneklerin demografik özelliklerine göre elde edilen bulgular tablo ve şekillerle gösterilerek analiz edilmiştir.

4.2.1. Güvenirlilik ve Normallik Testi

Cronbach's Alpha değeri .915 bulunmuştur. Buda çalışmada yer alan sorulara ilişkin cevapların güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir(Cronbach's Alpha>0,70)

Çalışmada verilerin dağılım şeklini belirlemek için çarpıklık ve basıklık değerleri elde edilmiş Tablo 2’de sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 2. Normallik Testi

Değişken	N	Çarpıklık	Basıklık
Cinsiyet	349	-,202	-1,970
Yaşınız	349	-,220	-,854
Sınıfınız	349	-,209	-1,262
Okulumuzda güçlü bir iletişim ağı vardır.	349	-,313	-,734
Okulumuzla diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı vardır.	349	-,125	-,568
Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle gazete, dergi vb. gibi yazılı kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.	349	-,159	-1,134
Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle radyo, tv, vb. gibi görsel işitsel kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.	349	-,149	-1,151
Okulumuzda fuar, sergi, konferans, toplantı vb. faaliyetler gerçekleştirilmektedir.	349	-,813	-,077
Okulumuz fuar, sergi, konferans, toplantı vb. oluşturulan organizasyonlara katılmaktadır.	349	-,460	-,624
Okulumuzun tanıtımı için broşür, afiş, el ilanı, internet, sosyal medya vb. araçlar kullanılmaktadır.	349	-1,188	1,296
Medyada okulumuzla ilgili reklamlar çıkmaktadır.	349	-,851	-,097
Kriz durumunda okulumuz kriz dönemini çabuk atlatmakta ve süreci iyi yönetmektedir.	349	-,263	-,560
Okulumuz etkili sponsorluk (Sanat, Kültür, Spor vb.) faaliyetlerini desteklemektedir.	349	-,284	-1,159
Okulumuz sosyal sorumluluk projelerine önem verir ve bu tip projeleri destekler.	349	-,623	-,374
Okulumuz tanıtım günleri düzenlemektedir.	349	-,432	-,806

Çarpıklık ve basıklık değerlerinin $+1.0$ / -1.0 için (Hair, Black, Babin, Anderson, & Tatham, 2013), $+1.5$ / -1.5 (Tabachnick & Fidell, 2013) ve $+2.0$ / -2.0 (George & Mallery, 2010) aralığında olması kullanılan değişkenlerin normallik varsayımına uyduğunu göstermektedir.

4.2.2. Demografik Özellikler ve Frekans Analizi Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde deneklerin öğrencilerde; cinsiyet, yaş ve kaçınıcı sınıf öğrenciler olduğunu gösteren verilere ilişkin frekans analizleri yapılarak en düşük, en yüksek ve yüzdelik oran gibi bulgulara göre değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmaya toplam 349 öğrenci katılmıştır. Bunlardan 192 kişi erkek öğrencilerden oluşmakta olup toplam öğrenci sayısının %55'ini oluşturmaktadır. Toplam sayının %45'ini oluşturan 157 kişi ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin sayısı ve oranı kız öğrencilerden daha fazla olduğu görülmektedir.

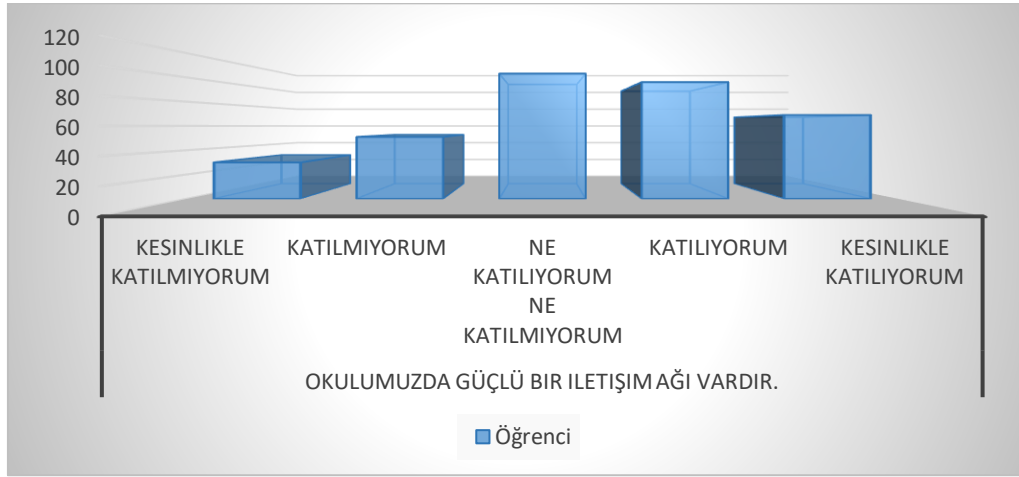
Araştırmaya katılan toplam 349 öğrenciden 20 öğrenci %6 oranla 14 yaşında, 66 öğrenci %19 oranla 15 yaşında, 96 öğrenci %27 oranla 16 yaşında, 97 öğrenci %28 oranla 17 yaşında ve 70 öğrenci %20 oranla 18 yaşındadır. Araştırma sonuçlarına göre en düşük öğrenci yaşı 14, en yüksek öğrenci yaşı ise 18'dir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerden azınlığı 20 kişi %6 oranla 14 yaşında olan öğrenciler oluşturmaktadır. Çoğunluğunu ise 97 kişi %28 oranla 17 yaşında olan öğrencilerden oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerden 67 öğrenci %19 oranla birinci sınıfta, 83 öğrenci %24 oranla ikinci sınıfta, 97 öğrenci %28 oranla üçüncü sınıfta ve 102 öğrenci %29 oranla dördüncü sınıfta okumaktadır. Araştırma sonuçlarına göre en düşük öğrenci sayısı 67 kişi ve %19 oranla birinci sınıf, en yüksek öğrenci sayısı ise 102 kişi ve %29 oranla dördüncü sınıftır. En çok dördüncü sınıf öğrencileri araştırmaya katılmıştır.

4.2.3. Halkla İlişkiler Faaliyetlerine Yönelik Bulgular

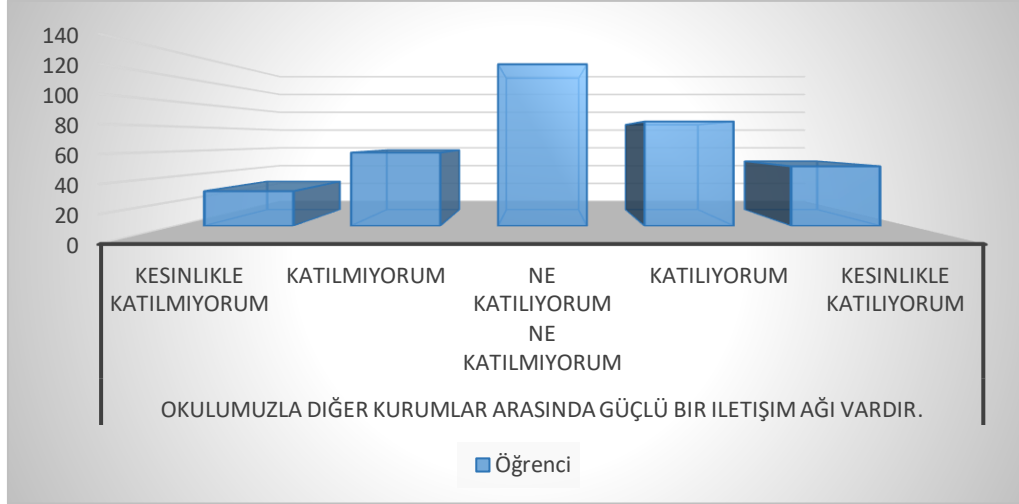
4.2.3.1. Halkla İlişkiler Faaliyetlerine Göre Frekans Analiz Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde çalışmaya katılan öğrencilerin halkla ilişkiler faaliyetleri hakkındaki sorulara vermiş oldukları yanıtlardan oluşan verilere ilişkin frekans analizleri yapılarak ortaya çıkan bulgulara göre değerlendirmeler yapılmıştır. Deneklerin halkla ilişkiler faaliyetleri ile ilgili görüş ve düşüncelerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla halkla ilişkiler faaliyetleri ile ilgili sorulara verilen cevaplar aşağıda ayrı ayrı incelenmiştir.

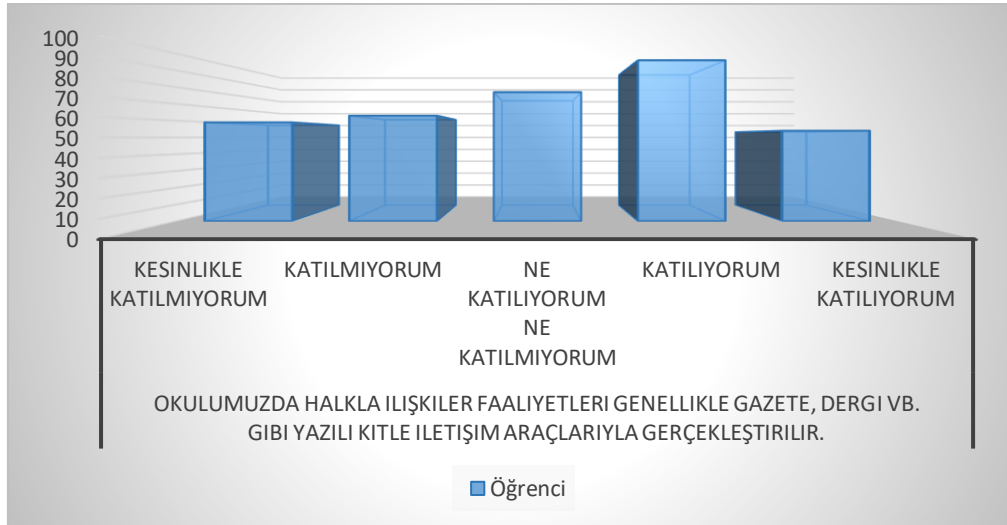
Şekil 1. “Okulumuzda Güçlü Bir İletişim Ağı Vardır” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 165’i okullarının güçlü bir iletişim ağına sahip olduğunu düşünürken, 81 öğrenci ise güçlü bir iletişim ağı olmadığını ifade etmiştir. 103 öğrenci ise herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Öğrencilerin genellikle güçlü bir iletişim ağı düşüncesine sahip olduğu görülmektedir.

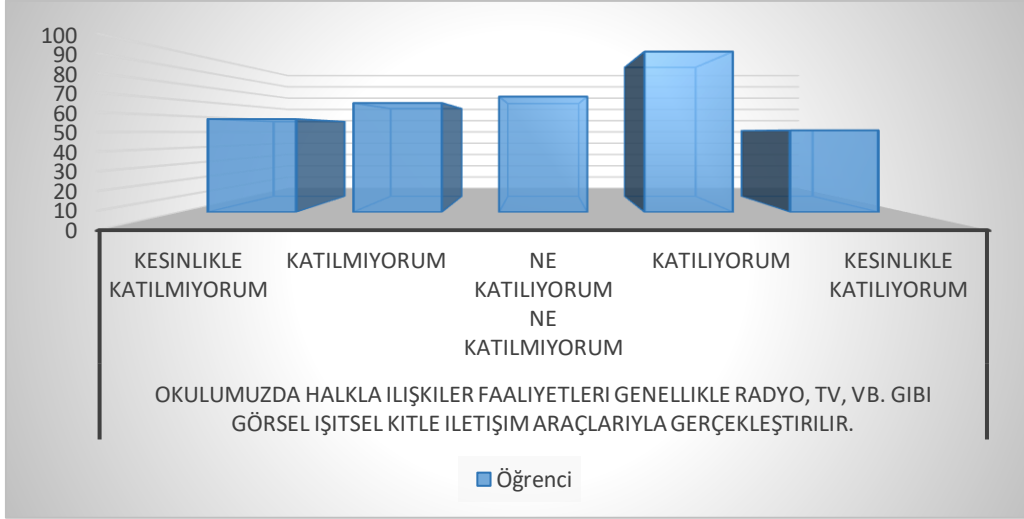
Şekil 2. “Okulumuzla Diğer Kurumlar arasında Güçlü Bir İletişim Ağı Vardır” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 132’si okullarının diğer kurumlarla arasında güçlü bir iletişim ağına sahip olduğunu düşünürken, 87 öğrenci ise böyle bir iletişim ağı olmadığını ifade etmiştir. Öğrencilerden 130 kişi ise herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Öğrencilerin genellikle okullarının diğer kurumlarla arasında güçlü bir iletişim ağı olduğu düşüncesine sahip olduğu görülmektedir.

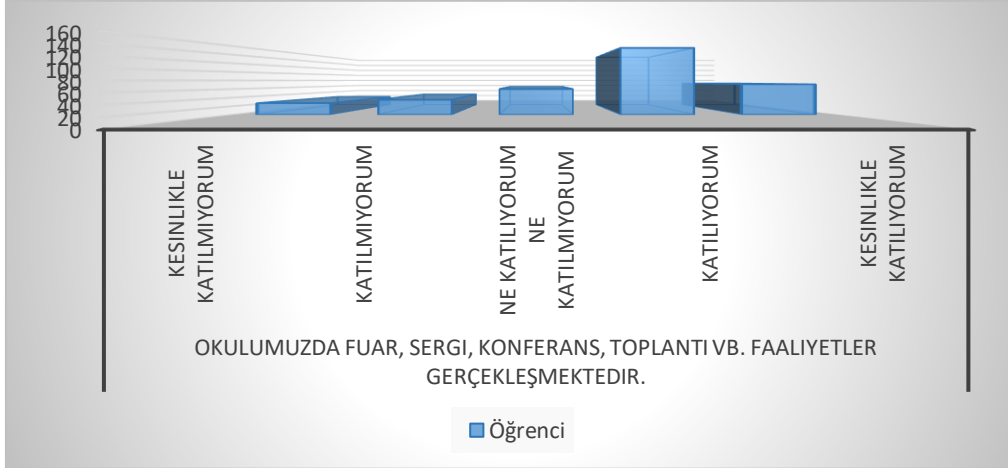
Şekil 3. “Okulumuzda Halkla İlişkiler Faaliyetleri Genellikle Gazete Dergi vb. Gibi Yazılı Kitle İletişim Araçlarıyla Gerçekleştirilir” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 150’si okullarında halkla ilişkiler faaliyetlerinin genellikle gazete dergi vb. gibi yazılı kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirildiğini düşünürken, 122 öğrenci ise bu düşünceye katılmamaktadır. Öğrencilerden 77 kişi ise kararsız kalmıştır. Öğrencilerin genellikle, okullarında bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği düşüncesine sahip olduğu görülmektedir.

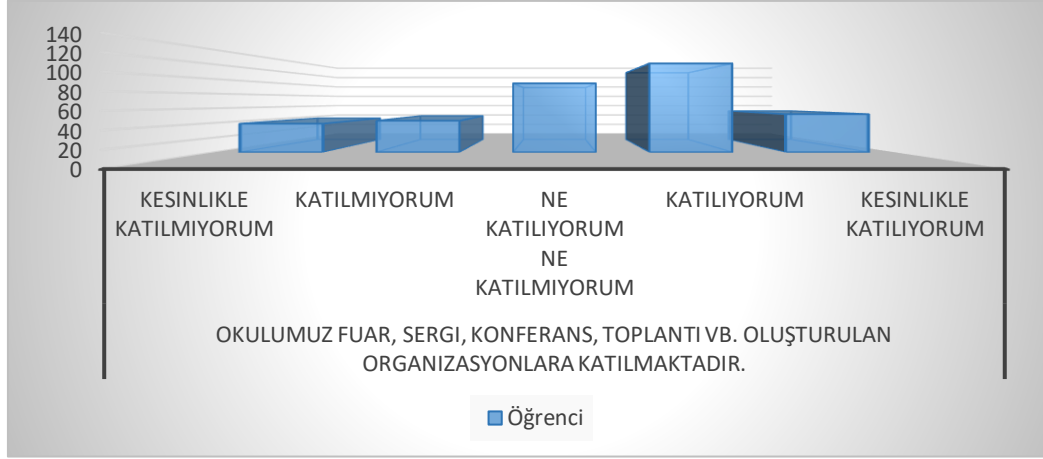
Şekil 4. “Okulumuzda Halkla İlişkiler Faaliyetleri Genellikle Radyo TV vb. Gibi Görsel Kitle İletişim Araçlarıyla Gerçekleştirilir” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 151’i okullarında halkla ilişkiler faaliyetlerinin genellikle radyo, tv vb. gibi görsel işitsel kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirildiğini düşünürken, 126 öğrenci ise bu düşünceye katılmamaktadır. 72 öğrenci ise kararsız kalmıştır. Öğrencilerin genellikle okullarında bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği düşüncesine sahip olduğu görülmektedir.

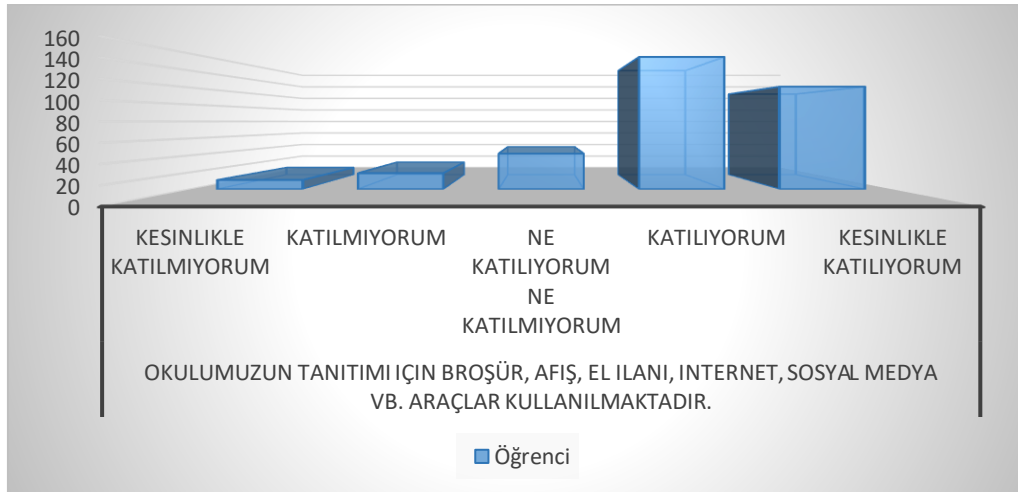
Şekil 5. “Okulumuzda Fuar, Sergi, Konferans, Toplantı vb. Faaliyetler Gerçekleşmektedir” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 227’si okullarında fuar, sergi, konferans, toplantı vb. faaliyetlerin gerçekleştirildiğini düşünürken, 62 öğrenci ise bu faaliyetlerin gerçekleştirilmediğini ifade etmiştir. Öğrencilerden 60’ı ise kararsız kalmıştır. Öğrencilerin genellikle okullarında bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği düşüncesine sahip olduğu görülmektedir.

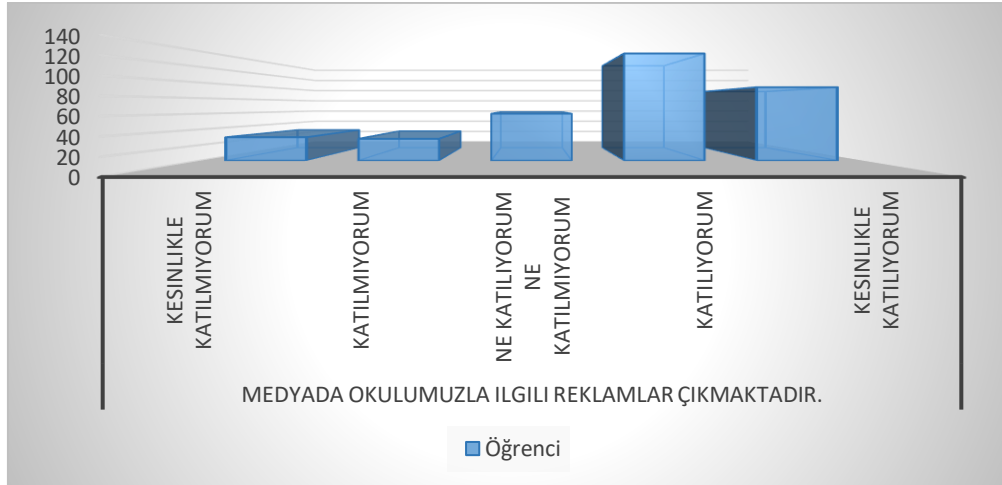
Şekil 6. “Okulumuz Fuar, Sergi, Konferans, Toplantı vb. Oluşturulan Organizasyonlara Katılmaktadır” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 173’ü okullarının fuar, sergi, konferans, toplantı vb. oluşturulan organizasyonlara katılım sağladığını düşünürken, 82 öğrenci ise bu organizasyonlara katılım sağlamadığını ifade etmiştir. Öğrencilerin 94’ü ise kararsız kalmıştır. Öğrencilerin genellikle okullarının bu tür organizasyonlara katılım sağladığı düşüncesine sahip oldukları görülmektedir.

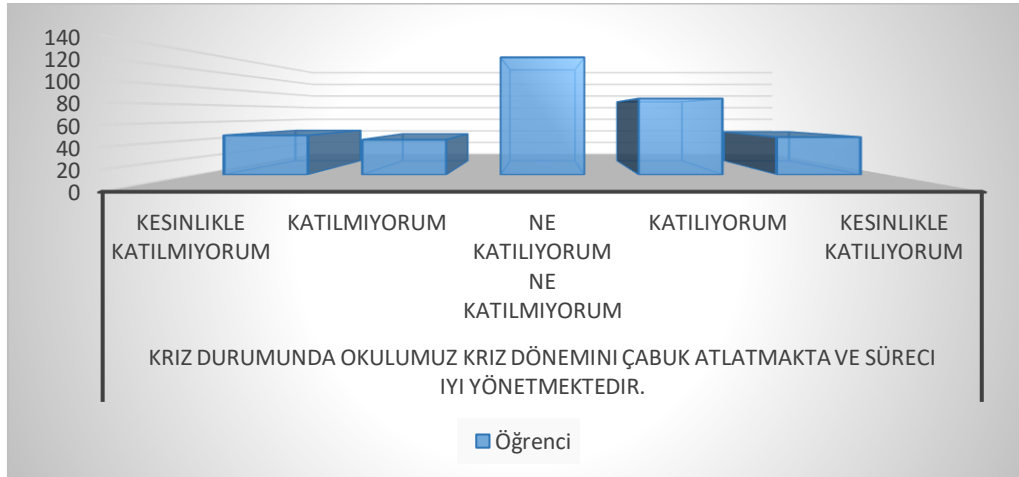
Şekil 7. “Okulumuzun Tanıtımı İçin Broşür, Afiş, El İlanı, İnternet, Sosyal Medya vb. Araçlar Kullanılmaktadır” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 277’si okullarının tanıtımı için broşür, afiş, el ilanı, internet, sosyal medya vb. araçların kullanıldığını düşünürken, 30 öğrenci ise bu araçların kullanılmadığını ifade etmiştir. Ayrıca deneklerden 42 öğrenci bu konuda kararsız kalmıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu araçların kullanıldığı düşüncesine sahiptir.

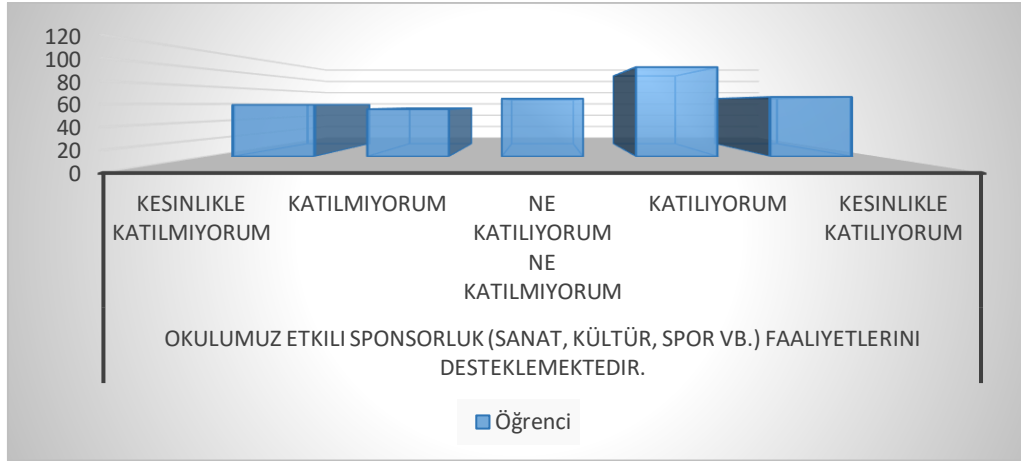
Şekil 8. “Medyada Okulumuzla İlgili Reklamlar Çıkmaktadır” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 231’i medyada okulları ile ilgili reklamların çıktığını düşünürken, 58 öğrenci ise bu tür reklamların çıkmadığını ifade etmiştir. Deneklerden 60 öğrenci ise kararsız kalmıştır. Öğrencilerin çoğunluğu bu tür reklamların çıktığını düşünmektedir.

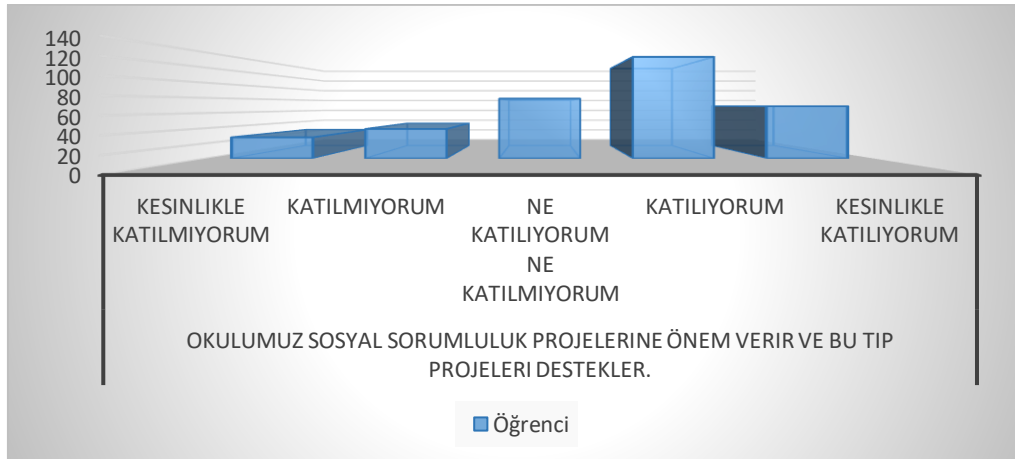
Şekil 9. “Kriz Durumunda Okulumuz Kriz Dönemini Çabuk Atlatmakta ve Süreci İyi Yönetmektedir” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Öğrencilerden 130’u kriz durumunda okulun kriz dönemini çabuk atlattığını ve bu dönemlerde sürecin iyi yönetildiğini düşünürken, 85 öğrenci ise bu düşüncede değildir. Deneklerden 134 öğrenci ise herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu okulun kriz dönemini çabuk atlattığını ve süreci iyi yönettiğini düşünmektedir.

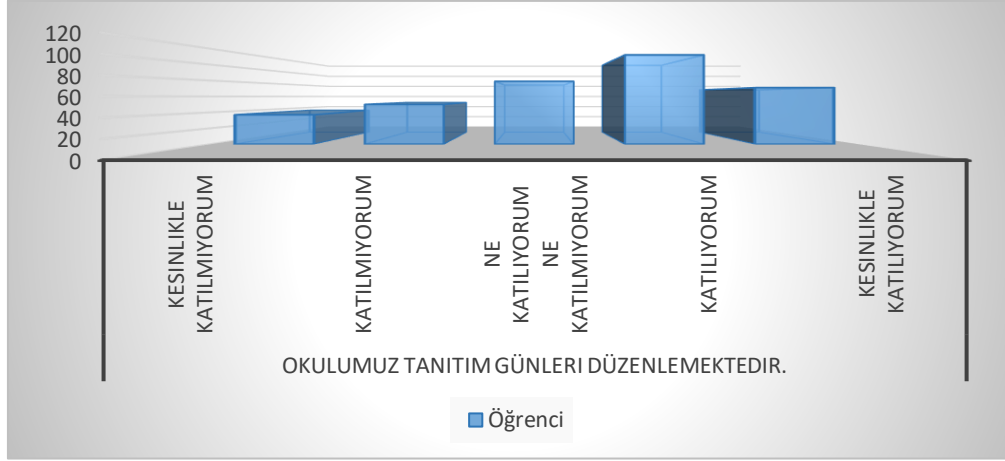
Şekil 10. “Okulumuz Etkili Sponsorluk (Sanat, Kültür, Spor vb.) Faaliyetlerini Desteklemektedir” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 170’i okulun etkili sponsorluk (Sanat, Kültür, Spor vb.) faaliyetlerini desteklediğini düşünürken, 113 öğrenci ise desteklemediğini ifade etmiştir. Deneklerden 66 öğrenci bu konuda fikir beyan etmemiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu okulun bu tür faaliyetleri desteklediğini düşünmektedir.

Şekil 11. “Okulumuz Sosyal Sorumluluk Projelerine Önem Verir ve Bu Tip Projeleri Destekler” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 203’ü okulun sosyal sorumluluk projelerine önem verdiğini ve bu tip projeleri desteklediğini düşünürken, 67 öğrenci ise böyle düşünmemektedir. Deneklerden 79 öğrenci ise herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu okulun bu tip projeleri desteklediğini düşünmektedir.

Şekil 12. “Okulumuz Tanıtım Günleri Düzenlemektedir” ifadesine Verilen Cevapların Dağılımı

Çalışmaya katılan öğrencilerden 183’ü okulun tanıtım günleri düzenlediğini düşünürken, 87’si ise düzenlemediğini ifade etmiştir. Deneklerden 79 öğrenci ise herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu okulun bu faaliyeti yaptığını düşünmektedir.

3.2.3.2. Deneklerin Demografik Özelliklerinin Halkla İlişkiler Faaliyetlerine İlişkin Çapraz Tablolar

Tablo 3. Öğrencilerin Cinsiyeti İle Halkla İlişkiler Faaliyetleri Çapraz Analizi

Öğrenci	Cinsiyet	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam	
Okulumuzda güçlü bir iletişim ağı vardır.	Kız	8%	20%	27%	24%	20%	100%	
	Erkek	9%	10%	32%	30%	19%	100%	
Okulumuzla diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı vardır.	Kız	10%	20%	31%	29%	11%	100%	
	Erkek	7%	14%	43%	20%	16%	100%	
Okulumuz etkili sponsorluk (Sanat, Kültür, Spor vb.) faaliyetlerini desteklemektedir.	Kız	24%	17%	16%	30%	14%	100%	
	Erkek	11%	15%	21%	29%	24%	100%	
						Ki-Kare	df	P
Okulumuzda güçlü bir iletişim ağı vardır.						8.456	4	.076
Okulumuzla diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı vardır.						10.567	4	.032
Okulumuz etkili sponsorluk (Sanat, Kültür, Spor vb.) faaliyetlerini desteklemektedir.						13.490	4	.009

Okulumuzda güçlü bir iletişim ağı vardır ifadesine verilen yanıtlar %10 anlamlılık düzeyinde öğrencilerin cinsiyetlerine göre istatistiksel farklılık göstermektedir. Tabloda yer alan diğer faaliyetlere verilen yanıtlar ise %5 anlamlılık düzeyinde öğrencilerin cinsiyetine göre istatistiksel farklılık göstermektedir.

Kız öğrencilerin %44’ü okulun güçlü bir iletişim ağı olduğunu vurgularken erkeklerin %49’u güçlü bir iletişim ağı olduğunu ifade etmiştir. Okulun güçlü bir iletişim ağı olduğunu düşünen erkekler %49 oran ile kız öğrencilerden daha fazladır.

Kız öğrencilerin %40'ı okulun diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı olduğunu vurgularken erkeklerin %36'sı okulun diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı olduğunu ifade etmiştir. Okulun diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı olduğunu düşünen kızların sayısı %40 oran ile erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kız öğrencilerin %44'ü okulun etkili sponsorluk faaliyetlerini desteklediğini vurgularken erkeklerin %53'ü okulun bu tür faaliyetleri desteklediğini ifade etmiştir. Erkek öğrencilerin %53 oran ile kız öğrencilerden daha fazla olduğu görülmektedir.

Diğer halkla ilişkiler faaliyetleri ile öğrencilerin cinsiyeti arasında herhangi bir istatistiksel farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin Yaşı İle Halkla İlişkiler Faaliyetleri Arasında Çapraz Analiz

Öğrenci		Yaşınız				
		14	15	16	17	18
Okulumuzda güçlü bir iletişim ağı vardır.	Kesinlikle Katılmıyorum	10.0%	10.6%	11.5%	5.2%	7.1%
	Katılmıyorum	5.0%	30.3%	10.4%	15.5%	7.1%
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	25.0%	18.2%	39.6%	29.9%	27.1%
	Katılıyorum	40.0%	24.2%	27.1%	27.8%	27.1%
	Kesinlikle Katılıyorum	20.0%	16.7%	11.5%	21.6%	31.4%
	Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Okulumuzla diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı vardır.	Kesinlikle Katılmıyorum	5.0%	6.1%	11.5%	7.2%	7.1%
	Katılmıyorum	5.0%	28.8%	14.6%	18.6%	10.0%
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	50.0%	36.4%	44.8%	33.0%	30.0%
	Katılıyorum	25.0%	21.2%	17.7%	25.8%	32.9%
	Kesinlikle Katılıyorum	15.0%	7.6%	11.5%	15.5%	20.0%
	Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle gazete, dergi vb. gibi yazılı kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.	Kesinlikle Katılmıyorum	0.0%	31.8%	15.6%	19.6%	5.7%
	Katılmıyorum	15.0%	22.7%	28.1%	14.4%	5.7%
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	35.0%	15.2%	25.0%	17.5%	27.1%
	Katılıyorum	30.0%	21.2%	20.8%	32.0%	35.7%
	Kesinlikle Katılıyorum	20.0%	9.1%	10.4%	16.5%	25.7%
	Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle radyo, tv, vb. gibi görsel işitsel kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.	Kesinlikle Katılmıyorum	0.0%	25.8%	16.7%	19.6%	8.6%
	Katılmıyorum	15.0%	19.7%	30.2%	14.4%	12.9%
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	30.0%	16.7%	20.8%	22.7%	18.6%
	Katılıyorum	40.0%	27.3%	26.0%	29.9%	28.6%
	Kesinlikle Katılıyorum	15.0%	10.6%	6.3%	13.4%	31.4%
	Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Okulumuz fuar, sergi, konferans, toplantı vb. oluşturulan organizasyonlara katılmaktadır.	Kesinlikle Katılmıyorum	5.0%	15.2%	14.6%	11.3%	4.3%
	Katılmıyorum	15.0%	16.7%	12.5%	12.4%	7.1%
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	15.0%	27.3%	31.3%	27.8%	22.9%
	Katılıyorum	40.0%	31.8%	25.0%	41.2%	40.0%
	Kesinlikle Katılıyorum	25.0%	9.1%	16.7%	7.2%	25.7%
	Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Okulumuz etkili sponsorluk (Sanat, Kültür, Spor vb.) faaliyetlerini desteklemektedir.	Kesinlikle Katılmıyorum	5.0%	24.2%	21.9%	15.5%	8.6%
	Katılmıyorum	5.0%	13.6%	16.7%	21.6%	10.0%

	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	30.0%	24.2%	17.7%	16.5%	15.7%
	Katılıyorum	50.0%	24.2%	26.0%	30.9%	30.0%
	Kesinlikle Katılıyorum	10.0%	13.6%	17.7%	15.5%	35.7%
	Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Okulumuz sosyal sorumluluk projelerine önem verir ve bu tip projeleri destekler.	Kesinlikle Katılmıyorum	0.0%	7.6%	7.3%	8.2%	11.4%
	Katılmıyorum	10.0%	13.6%	16.7%	11.3%	1.4%
	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	30.0%	21.2%	29.2%	19.6%	17.1%
	Katılıyorum	40.0%	33.3%	35.4%	43.3%	40.0%
	Kesinlikle Katılıyorum	20.0%	24.2%	11.5%	17.5%	30.0%
	Toplam	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
				Ki-Kare	df	P
Okulumuzda güçlü bir iletişim ağı vardır.				35.553	16	,003
Okulumuzla diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı vardır.				24.164	16	,086
Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle gazete, dergi vb. gibi yazılı kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.				49.068	16	,000
Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle radyo, tv, vb. gibi görsel işitsel kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.				40.490	16	,001
Okulumuz fuar, sergi, konferans, toplantı vb. oluşturulan organizasyonlara katılmaktadır.				27.520	16	,036
Okulumuz etkili sponsorluk (Sanat, Kültür, Spor vb.) faaliyetlerini desteklemektedir.				33.079	16	,007
Okulumuz sosyal sorumluluk projelerine önem verir ve bu tip projeleri destekler.				24.613	16	,077

Okulumuzla diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı vardır ve okulumuz sosyal sorumluluk projelerine önem verir ve bu tip projeleri destekler ifadelerine verilen yanıtlar %10 diğer ifadelerine verilen yanıtlar ise %5 anlamlılık düzeyinde öğrencilerin yaşlarına göre istatistiksel farklılık göstermektedir.

Tablo incelendiğinde sadece okulun diğer kurumlar arasında güçlü bir iletişim ağı olduğunu düşünen en yüksek grup %60 ile 14 yaşında olan öğrencilerdir. Diğer ifadelerin hepsinde ise 18 yaşında olan öğrenciler hep en yüksek gurubu oluşturmuştur. Bütün faaliyetlerde ise en düşük gurubu 15 ve 16 yaşında olan öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir.

Tablonun dışında kalan diğer halkla ilişkiler faaliyetleri ile öğrencilerin yaşları arasında herhangi bir istatistiksel farklılık bulunmamaktadır.

Tablo 5. Öğrencilerin Sınıfı İle Halkla İlişkiler Faaliyetleri Arasında Çapraz Analiz

Öğrenci	Sınıf	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılmıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Okulumuzda güçlü bir iletişim ağı vardır.	1.	7.5%	26.9%	17.9%	28.4%	19.4%	100.0%
	2.	13.3%	14.5%	31.3%	30.1%	10.8%	100.0%
	3.	8.2%	10.3%	37.1%	27.8%	16.5%	100.0%
	4.	5.9%	10.8%	28.4%	24.5%	30.4%	100.0%
Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle gazete, dergi vb. gibi yazılı kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.	1.	14.9%	23.9%	23.9%	25.4%	11.9%	100.0%
	2.	24.1%	21.7%	19.3%	24.1%	10.8%	100.0%
	3.	20.6%	21.6%	22.7%	25.8%	9.3%	100.0%
	4.	8.8%	7.8%	22.5%	33.3%	27.5%	100.0%
Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle radyo, tv, vb. gibi görsel işitsel kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.	1.	16.4%	23.9%	17.9%	28.4%	13.4%	100.0%
	2.	19.3%	24.1%	18.1%	31.3%	7.2%	100.0%
	3.	19.6%	19.6%	28.9%	25.8%	6.2%	100.0%
	4.	11.8%	12.7%	16.7%	29.4%	29.4%	100.0%
Okulumuz fuar, sergi, konferans, toplantı vb. oluşturulan organizasyonlara katılmaktadır.	1.	14.9%	17.9%	20.9%	31.3%	14.9%	100.0%
	2.	9.6%	12.0%	38.6%	27.7%	12.0%	100.0%
	3.	15.5%	13.4%	23.7%	34.0%	13.4%	100.0%
	4.	5.9%	7.8%	24.5%	43.1%	18.6%	100.0%
Okulumuzun tanıtımı için broşür, afiş, el ilanı, internet, sosyal medya vb. araçlar kullanılmaktadır.	1.	1.5%	10.4%	10.4%	50.7%	26.9%	100.0%
	2.	2.4%	7.2%	4.8%	55.4%	30.1%	100.0%
	3.	5.2%	2.1%	16.5%	38.1%	38.1%	100.0%
	4.	2.9%	3.9%	14.7%	38.2%	40.2%	100.0%
Okulumuz etkili sponsorluk (Sanat, Kültür, Spor vb.) faaliyetlerini desteklemektedir.	1.	16.4%	13.4%	23.9%	35.8%	10.4%	100.0%
	2.	22.9%	15.7%	18.1%	24.1%	19.3%	100.0%
	3.	19.6%	17.5%	19.6%	30.9%	12.4%	100.0%
	4.	9.8%	14.7%	15.7%	27.5%	32.4%	100.0%
Okulumuz sosyal sorumluluk projelerine önem verir ve bu tip projeleri destekler.	1.	3.0%	14.9%	25.4%	34.3%	22.4%	100.0%
	2.	9.6%	16.9%	26.5%	32.5%	14.5%	100.0%
	3.	11.3%	12.4%	18.6%	43.3%	14.4%	100.0%
	4.	6.9%	2.9%	21.6%	41.2%	27.5%	100.0%
					Ki-Kare	df	P
Okulumuzda güçlü bir iletişim ağı vardır.					27.564	12	,006

Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle gazete, dergi vb. gibi yazılı kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.	31.679	12	,002
Okulumuzda halkla ilişkiler faaliyetleri genellikle radyo, tv, vb. gibi görsel işitsel kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilir.	34.405	12	,001
Okulumuz fuar, sergi, konferans, toplantı vb. oluşturulan organizasyonlara katılmaktadır.	19.337	12	,081
Okulumuzun tanıtımı için broşür, afiş, el ilanı, internet, sosyal medya vb. araçlar kullanılmaktadır.	21.435	12	,044
Okulumuz etkili sponsorluk (Sanat, Kültür, Spor vb.) faaliyetlerini desteklemektedir.	23.148	12	,026
Okulumuz sosyal sorumluluk projelerine önem verir ve bu tip projeleri destekler.	22.692	12	,030

Okulumuz fuar, sergi, konferans, toplantı vb. oluşturulan organizasyonlara katılmaktadır ifadesine verilen yanıtlar %10, diğer ifadelerde ise %5 anlamlılık düzeyinde öğrencilerin sınıflarına göre istatistiksel farklılık göstermektedir.

Tabloda yer alan halkla ilişkiler faaliyetlerinin çapraz analizi incelendiği zaman, sadece “Okulumuzun tanıtımı için broşür, afiş, el ilanı, internet, sosyal medya vb. araçlar kullanılmaktadır” ifadesinde en yüksek grubu 2. Sınıfta okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Geri kalan diğer altı halkla ilişkiler faaliyetlerinin hepsinde en yüksek grubu 4. Sınıfta okuyan öğrenciler oluşturmuştur. Ayrıca bütün sınıflarda öğrencilerin çoğunluğu sadece “Okulumuzun tanıtımı için broşür, afiş, el ilanı, internet, sosyal medya vb. araçlar kullanılmaktadır” halkla ilişkiler faaliyetinin kullanıldığını yüksek bir oranla düşünmektedirler. Tüm ifadelerde en düşük grubu ise 2. ve 3. Sınıfta okuyan öğrencilerin olduğu görülmektedir.

Diğer halkla ilişkiler faaliyetleri ile öğrencilerin sınıfları arasında herhangi bir istatistiksel farklılık bulunmamaktadır.

SONUÇ

Halkla ilişkiler, kurumu tanıtmak, kurumun başarısını, çalışmalarını, yönetim ve politikalarını halka anlatmak, halkı kurum hakkında bilgilendirmek ve kamuoyuna yansıtmak işlevi görmektedir. Halkla ilişkiler, her kurum ve kuruluşta, kurumun çevreyi tanıması, değerlendirmesi ve çevresinde meydana gelen değişimlere uygun hareket etmesi kadar, kuruluşun amaç, politika ve etkinlikleri hakkında çevreye bilgi verilmesi gerekmektedir. Tüm bunların iç ve dış çevreye yanı hedef kitlelere benimsetilmesinde de halkla ilişkiler, merkezi bir konuma sahiptir.

Özel okulların, hayatta kalabilmesi için kar elde etmesi gerekmektedir. Bu durum özel okulların ticari bir kurum olmasına neden olur. Bu yönü ile de özel okullar devlet okullarından farklılık arz etmektedir. Bu sebeplerden dolayı özel okullarda diğer tüm kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi, yaptıkları hizmetleri, elde ettikleri başarıları, iç ve dış hedef kitlelerine duyurarak tanıtım yapmak için halkla ilişkiler faaliyetlerine büyük önem vererek bu faaliyetlerin etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Halkla ilişkiler faaliyetlerinin okullarda uygulanmakta olduğu görülmektedir. Okullarda sırasıyla; okulumuzun tanıtımı için broşür, afiş, el ilanı, internet, sosyal medya vb. araçlar kullanılmaktadır, medyada okulumuzla ilgili reklamlar çıkmaktadır, okulumuzda fuar, sergi, konferans, toplantı vb. faaliyetler gerçekleşmektedir ve okulumuz sosyal sorumluluk projelerine önem verir ve bu tip projeleri destekler en yüksek oranla uygulanan faaliyetler olduğu görülmektedir. Ayrıca

öğrencilerin demografik özelliklerine göre halkla ilişkiler faaliyetlerinin uygulanmasında fark olduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, A. (1998). *Toplumsal Kurumsal ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği*. Ankara: Pegem.
- Asna, A. (2012). *Kuram ve Uygulamalarda Halkla İlişkiler*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aydoğan, İ. (2006). İlköğretim Okullarında Okul-Çevre İlişkilerinin Düzeyi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 121-136.
- Bıçakçı, İ. (1998). *İletişim ve Halkla İlişkiler - Eleştirel Bir Yaklaşım-*. Ankara: MediaCat Yayınları.
- Budak, G., & Budak, G. (2004). *Halkla İlişkiler Davranışsal Bir Yaklaşım*. İzmir: Barış Yayınları.
- Çamdereli, M. (2005). *Ana Çizgileriyle Halkla İlişkiler*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Doğan Karacan, P. (2018). *Halkla İlişkiler Public Relations "PR"*. Ankara: Gazi.
- Doğan, İ. (2007). *Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları*. ANKARA: Pegem A.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.)*. Boston: Pearson.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2015). *Educational Administration Theory, Research, and Practice*. (Ç. E. Turan, Çev.) Ankara: Nobel.
- Kadıbeşegil, S. (2001). *Halkla İlişkilere Nereden Başlamalı?* Ankara: MediaCat.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kocabaş, F., Elden, M., & Yurdakul, N. (2002). *Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A., Çakar, M., & Dılmaç, B. (1999). Türkiye'de ve Dünyada Özel Okulların Yapısı ve İşleyişi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*(11), 219-232.
- MEB. (2015, 08 06). *meb.gov.tr*. 12 04, 2019 tarihinde meb.gov.tr: http://ookgm.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=180 adresinden alındı
- MEB. (2018-2019). *Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim*. Ankara: MEB.
- Onal, G. (1997). *Halkla İlişkiler*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Özer, M. A. (2018). *Halkla İlişkiler Dersleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Parlar, H. (2014). *Tüm Yönleriyle Okul Geliştirme: Kuram, Yaklaşım ve Uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Peltekoğlu, F. B. (1998). *Halkla İlişkiler Nedir*. İstanbul: Beta.
- Peltekoğlu, F. B. (2012). *Halkla İlişkiler Nedir?* İstanbul: Beta.
- Sabuncuoğlu, Z. (1996). *İşletmelerde Halkla İlişkiler*. Ankara: Furkan Ofset.
- Şişman, M. (2011). *Öğretim Liderliği*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tabachnick, B., & Fidell, L. (2013). *Using Multivariate Statistics (sixth ed.)*. Boston : Pearson.
- Uygun, S. (2003). Türkiye'de Düünden Bugüne Özel Okullara Bir Bakış (Gelişim ve Etkileri). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 36(1-2), 107-120.
- Yavuz, C. (2006). *Halkla İlişkiler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, M. C., & Dönmez, B. (2008). Okul - Aile İşbirliğine İlişkin Bir Araştırma (İstiklal İlköğretim Okulu Örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 98-115.